

VITA SANCTI THOMÆ

ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS,

AUCTORE HERBERTO DE BOSEHAM.

EPISTOLA

AD BALDEWINUM CANTUARIENSEM ARCHIEPISCOPUM ET AD EJUS CATHOLICOS
SUCCESSORES.

Beatisimo sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ archi-
præsuli BALDEWINO et successoribus suis quotquot
canonice substituendis, sanctitatis suæ servorum
minimus HERBERTUS DE BOSEHAM, salutem in Domino
et debitam patribus reverentiam.

De vita et actibus gloriosi neomartyris nostri beati Thomæ, decessoris vestri, historiam exaravi: non quidem eo styli splendore, non ea dictionum solemnitate, quam dignitas materiæ exigit, sed prout de-super datum. « Grandes quippe materiæ, ait quidam, ingenia parva non sufferunt. » Verum, ne tam prä-clara tanti viri gesta per tam crebras, tam continua temporum et generationum successiones, aut effuscaret velutas aut deleret oblivio, oneri supra vires sciens et prudens supposui humeros; präser-tim cum aliis, qui mecum viderunt passionem viri, consociis, confratribus meis, sere omnibus e mundo sublati et jam in Christo dormientibus, mihi adhuc superstitti specialiter incubuerit hoc. Et propterea inanum apposui, malens, si forte necesse sic, imprudentiæ quam tarditatis seu negligentiæ incusari. Verum apud vestram paternitatem filialis me, nec dubito, excusabit devotio, qui quandam styli bene-ficio sublatum mundo exemplar restituì vobis desi-dero; exemplar quippe hoc vere incorruptum, secundum quod vivere, secundum quod regere, in quo et quotidie legere debeatis. Vobis enim präsertim exemplum dedit exemplaris iste vir, ut, quemadmodum fecit ipse, et vos similiter faciatis. Unde et per totam historiam hanc virum descripsi exemplarem, non quidem mirandum in signis, sed imitandum in operibus: signa enim propter infideles data, quæ alii viderunt et scripserunt, toto libello historico hoc taceo, prætero; ea sola viri exemplaris signa operum prosequens, quæ fidelibus ad mirandum et ad imitandum data sunt. Et vobis präsertim a Deo vocatis et, si ausis, ni fallor tamen verentibus tanti athlete inire pugnam, subire curam, implere cathedram. Et prästet id vobis omnipotens, ut illius sortiām zelum, cuius consecuti estis ministerium, illius virtutem, cuius vobis creditam habetis dispensationem, illius in omnibus curam, cuius impletis cathedrali. Et ergo ovicula vestra, per avia et invia

A deserti multo tempore devia, humeris vestris ad gregem Dominicum oro reportari et opto.

In hanc martyris historiam argumentam.

Illic historiam gloriosi martyris Thomæ in septem tomos partiūr.

I. Primus tomus nativitatis viri locum et parentum nomina et de primis vita sue annis: breviter quidem et perfunctorie quasi in transitu tangit.

II. Secundus tomus de viri juventute et juventutis operibus agit diffusius, et de accessu ejus ad magni Patris Theobaldi tunc Cantuariensis archipræsulis obsequium et de promotione ejus in archilevitam Cantuariensem, et causa promotionis: et postea qualiter ab archipræsule quasi ab ecclesia sit trans-latus ad aulam, videlicet ad illustris regis Henrici B secundi in aula cancellariæ officium, ubi pariter do-cetur et qualis et quantus in aula fuerit.

III. Tertius tomus indicat qualiter ab aula post jam dicti Patris de mundo excessum reversus sit ad matrem suam ecclesiam, de Cantuariensi archilevitam in Cantuariensem promotus archipræsulem; ubi docetur quod quemadmodum sedis illius sublimitas solet exigere, qualem mox et quantum et apud Deum et homines archipræsulem inplere studuerit, ob id quot et quantæ, nec mora multa, ipsi tribulationes, angustiæ, pressuræ, persecutio[n]es sint obortæ: et quæ fuerit horum malorum omnium causa et qualiter exigitata per malitiam, ut ita inter tam magna regem et tantum archipræsulem profana oriretur dissensio, quorum sicut ante magna, imo maxima dilectionis foedera, mundo vidente—sic et invidente.

IV. Quartus tomus docet archipræsulis jam sic pressi, angustiati, afficti, et ne deterius quid fieret persecutionis fervorem declinantis, in exsilium fu-gam, et exsilii non solum mala, sed et prospera, et exsilii tempus et locum describit.

V. Quintus tomus inter ipsum et regem demum reconciliationem, et reconciliationis modum refert et causam, et ita reversionem suam ab exilio in patriam, et postea adversus ipsum, instigantibus malitiosis non uno sed multis, regis iram iteratam et iteratae causam.

VI. Sextus tomus post exsilii persecutionem sub-

jungit martyrii agonem, ipsius describens modum et A constantiam et fortitudinem martyris.

VII. Septimus tomus eruditorum Thomæ, de quibus per historiam mentio sit, catalogum continet, et de hac historia non mutilanda et quare. In fine vero legentium hanc historiam orationibus se commendat : Et quem, etc.

Finita vero historia, libellum mox historiæ annexit, eo quod tota pene ipsius materia de historia pendet, quem a materia nomine *Melorum* inscribit. Siquidem libellus ille instar citharae de tribus consonantibus tres quasi melos formans resonat. Quae vero consonantiae illæ sint de quibus formantur meli tres, præmissus libello prologus docet.

Libello vero melorum cum tribus melis suis consummato, adjicit adhuc homiliam suam unam de martyre quæ sic incipit : « Cantemus Domino, gloriouse enim magnific. » In omnium vero calce scriptum illud funestum, chirographi instar confessum, postponitur, quod primo inter tantum regem et tandem archipræsulem, ut mundus vidiit et invidit, tam magna et tam chara dissolvit fœdera, archipræsulis primo exsilio et demum martyri causa. Et quoniam de septem tomis, quos distinximus, quidam proxiores sunt, ut facilius inveniri possit quod queritur, etiam singulis tomis singula et propria capitula sua præmisimus.

INCIPIUNT CAPITULA PRIMI TOMI.

1. De consuetudine ecclesiastica qua sanctorum Patrum Vita describitur et quare.

2. 3. De multa Domini pietate super Thoma, ubi tangitur de nativitatibus sue loco, et parentum nominibus, et viri pueritia et adolescentia tangit et per transitum quod viri adhuc pueri refert visionem et quod discipulus nihil pro testimonio de magistro scribat quod non ipse viderit

Expliciunt capitula primi tomii.

INCIPIT

PRIMUS HISTORIÆ TOMUS.

DE VITA ET ACTIBUS BEATI THOMÆ MARTYRIS ET PONTIFICIS CANTUARIENSIS.

1. DE CONSUE TU DINE ECCLESIASTICA QUA SS. PATRUM B VITA DESCRIBITUR, ET QUARE.

Ecclesiasticæ consuetudinis est præclaras sacrorum Patrum describere vitas, et ea quæ in mortali adhuc carne immortalia gesserint opera, perpetuis, ut dignum est, litterarum monumentis inserere, ut sic quodam styli remedio restituantur mundo quibus dignus non erat mundus. Et ita nos, qui adhuc vivimus, qui residui sumus adhuc in præsentis vita agone positi, ex ipsis per vocem ad cursum anime- mur ad pugnam et spe certa præstolemur victoram. Et hoc est verbum illud in amoris cantico dilectæ ad dilectum, Sponsæ ad Sponsum, Ecclesiæ ad Christum : Omnia, inquit, poma nova et vetera Sponso a Sponsa servantur cum bonorum operum fructus nunc ab antiquis nunc vero a modernis Patribus tanquam arboribus tam salutiferis quam fructiferis decerpitos in memoriali librorum apotheca recondit Ecclesia. Et inde quotidie ad Christianæ conversationis disciplinam, tanquam quotidianæ refectionis usum, Christi pauperibus ad gloriam et laudem Christi opera exemplarium Patrum et exemplaria operum hilariter et devote dispensantur.

Nos ergo, fratres, jam non solum cum Hebræorum pueris ad Christi laudem et gloriam ramos 'de arboribus cædentes, nec sacrorum Patrum dictatum, sed et facta recolentes, curramus nunc cum duobus charitatis geminae pedibus ad arborem quamdam novam novum fructum nobis, nova poma ferentem, et iuxta promissionem sponse cum veteribus Sponso nova poma servemus. Inter alias quippe tam salutiferas quam fructiferas paradisi Dei arbores una est, unde uberioris diebus istis novum fructum collipi-

C gimus. Et unus est stans inter alios Ecclesiæ Dei principes qui præcesserunt et prævenerunt nos, post quorum adhuc tergum secundum Psalmistam perlilimus, unus, inquam, singularis et insignis, cui dies nostris non fuit similis qui pro lege Dei sui certaret. Hic, inquam, stat nunc inter principes qui prævenerunt conjunctus psallentibus, quem etsi non vultus vulnus tamen discernit. Stat enim martyr triumphans et triumphans toto lacero capite. Et adhuc, ne cui vestrum in dubium veniat quis iste sit, quem ita circumlocutorii sermonis colore depingimus, atlollamus oculos, erigamus aures, et principem istum utpote patronum nostrum et patrem cognoscamus nomine : Thomas est nomen ejus. Iste certe ille Thomas qui quondam Cantuariorum antistes, sed nunc jam non urbis sed orbis priuus est. Quis potius Dominatori universæ terræ nunc assistens non solum urbem, sed et urbem est judicaturet et orbem.

2. DE DOMINI PIETATE SUPER THOMA.

O'ineffabilia super te, Thoma, divinæ pietatis viscera ! O incomprehensibilia divini arcana consilii ! Te quippe Thomam vidimus hominem nostri similem passibilem, nostri comportorem oneris et nosstræ compaticem infirmitatis. Vidimus, inquam, te Londonia ortum nescio a quo Gilberto patre et a matre Matilde carnaliter procreatum. Et ecce quomodo nunc inter socios sors tua est et inter filios Dei computaris. Ecce quomodo nunc isti de longe veniunt ! ecce illi ab aquiloni et mari et isti de terra australi : vulnerati in sepulcro dormientis adhuc invocare merita, querere patrocinia et adorare vulnera, tanquam spirantia et ubique spirantia nescio

quem vivisicum miræ suavitatis odorem. Ipsius re-vera opus hoc qui suscitat de terra inopem et de stercore erigit pauperem ut sedeat cum principibus et solium gloriae teneat.

3. DE VIRI PUPERITIA ET ADOLESCENTIA.

Verum cum hujus viri gesta ipso opitulante breviter describenda suscepimus, pueritiae pariter et adolescentiae ejus annos impræsentiarum pertranseo; solum ea de viro hoc pro testimonio relaturus, quæ ipse vidi et audivi, de quibus duntaxat verum testimonium est. Ita ut et mibi, etsi indigne viventi et insulse scribenti illud evangelistæ quoquo modo aptari valeat: *Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his et vidit et scripsit haec (Joan. xxi).*

Verum illas pueritiae et adolescentiae hujus ætates

A nunc prætero, nisi quia aliis referentibus qui apprime moverint id accepi, quod annos illos sicut illam decebat ætatem bona simplicitate et puritate transegerit. Unum tamen est, quod ipsomet mihi referente didici et hic interserere curavi. Puerum adhuc agens dum aliquo tempore febre corriperetur, et ipsa invalescente ardens jam sensim per omne corpusculum ex intimis sudor erumperet, visa est ei domina quædam statura procera, vultu placido et aspectu decora, in lecto decubanti asituisse, et puer de sanitate pollicita confortato duas claves aureas tradidisse sibi in manus in hæc verba: « Thoma, » inquiens, « hæ sunt claves paradisi, quarum tu adhuc es habiturus custodiam. » Et his dictis disparuit.

CAPITULA SECUNDI TOMI.

1. Quoniam factus creverit sicut aetate et gratia apud homines apud Dominum non adeo.
2. De continentia ejus in juvenili aetate.
3. De viris sæcularibus quibus primis aetatis sue annis obsequebatur.
4. De archipræsule Cantuariensi Theobaldo ad cuius se obsequium translulit.
5. De gratia quam consecutus est in oculis domini sui et causa gratiae.
6. De promotione ipius in archilevitam Cantuariensem et causa promotionis.
7. Quod levita factus non mox humeros suos levitarum oneribus supposuerit.
8. Quomodo translatus ad aulam illustris regis Henrici secundi cancellarius sit effectus.
9. Qualiter pro tempore levitam exuerit, et cancellarium induerit.
10. Quibus gratiarum donis regis cito super omnes gratiam sit adeptus.
11. Qualis et quantum fuerit in cancellaria officio et de quibusdam ipsius in hoc officio operibus strenuis, quæ tangendo exprimit, non excequitur.
12. Qualiter coautici magnam ipsius gratiam et gloriam cernentes, subito, sed latenter, invidere cœperunt.

TOMUS SECUNDUS.

1. Igitur vir iste cum pueritiae et adolescentiae suæ annos transegisset, crescente ætate, crevit et industria et gratia apud homines, sed apud Dominum non adeo quod ut videamus cur dixerim, duplicitis gratiae recordemur: duplex enim est in hominibus gratia: est quippe civilis quædam gratia, urbana, benigna, dulcis, socialis et ad sui dilectionem invitans qua homo plus placet sæculo sed Deo minus, utpote bonitate destituta adhuc, tanquam sæcularis quædam absque bonitate benignitas. Unde, etsi civilis et urbana bonitatem non habens comitem tanquam sæcularis fallax et vana gratia bæc. In qua tamen magis notari potest sola sæculi vanitas quam ulla operis turpitudo, ulla iniquitas. Verum tamen gratia bæc, etsi fallax et vana, a Deo tamen. Gratia quippe sæculi bæc, velut exertior carnis pulchritudo, quæ quidem a Deo, quanquam ipsa sit gratia fallax et vana. Juxta quod Sapiens: *Fallax, inquit, gratia et vana est pulchritudo (Prov. xxxvi).* Verum tamen gratia bæc benignitas optima benignitati huic bonitate adjuncta.

Est autem alia sæculi sed cœli duntaxat gratia, illi quam præmisimus plurimum ut videtur adversa. In priori quippe cum absque bonitate sola benignitas, in hac vero cum absque benignitate sola bonitas. Gratia etenim bæc tristior, districtior, severior, non ut prior omnibus omnia, sed sibi soli et Deo. Et hac homo plus placet Deo, sed minus sæculo, quæ semper qui tristis et austerior, non hou-

D nes sæculi seu etiam eos ipsos, quorum assidue consortio jungitur, invitans aliqua sui dulcedine, sed potius quasi rugata fronte eis semper intentans. Spiritualis quidem sancta et bona hæc sed minus idonea et jucunda consortio. Et qui hac pollent honi certe, usque benigni non adeo, quod facit illa prior, gratia videlicet civilis et urbana. Unde duplice hac pollere potissimum, illis præsertim qui in sæculo sunt et inter sæculi homines commorantur, ut si boni sunt, sint et benigni. Et hi quidem utraque gratia prædicti sic, etsi cives sint Jerusalem præ ceteris tamen magis sunt idonei qui civitatis utriusque, Jerusalem videlicet et Babylonis, negotia gerant. Unde et Joseph duplice hac gratia prædictus, etsi esset civis Jerusalem administrabat sapienter et industrie, Deo et hominibus gratiosus, in Ægypto res Ægyptiorum. Similiter et Daniel in Babylone res Babyloniorum. Et ipse magister duplice hac præpollens omnibus omnia factus est. Quas ut nobis et in nobis conjungendas monstraret, post quindecim carnis opera innumerata inter duodecim fructus spiritus mox post bonitatem benignitatem ponit. Tunc enim non solum bona sed et jucunda honestas si comitem habeat benignitatem, gratiam videlicet illam civilem et urbanam a qua cœpimus. Hac profecto in primis juventutis suæ annis Thomas hic noster pollebat etsi ea, quam inter fructus spiritus ipse præponit magister, honestate destitutus adhuc. Verum Deus noster, sicut benignus et bonus, miram

et mundo insperatam postea huic bonitatem dedit et cum bonitate benignitatem auxit, ut gratia proficeret, sicut apud homines et apud Dominum. Solet quippe Dominus bonus et benignus hominis præ cæteris benignitatem respicere, non solam illam quæ bonitatem habet sociam, sed et illam quam etiam absque bonitate diximus. Solet, inquam, talem respicere bonitatem, ipsi sicut vult et quando vult adjungendo. Spiritus enim sicut ubi vult, ita et cum vult spirat, et qui novissimi veniunt his qui prævenerunt pares sunt. Itaque is ab ineunte juventute juvenilia sequens, litteras quas in teneris adhuc annis in scholis didicerat, manum jam subducens ferulae, fugit more Ephraim pascens ventos et sequens umbram. Unde et quod illi dulce et familiare solet esse ætati, juxta illud poetæ :

*Gaudet equis canibusque et aprici gramine campi,
nugis curialibus intendebat : vagis et vanis studiis
se occupabat. Et ut inter cæteros cæteris emineret,
præ cæteris cultiores semper appetebat ornatus : cum
tamen magister scurrilitatem quæ ad rem non per-
tinet inhibeat, et sapiens moneat in habitu nunquam
gloriandum, qui quanto ambitiosior tanto magis
suspitione non caret. Nec recta facit credi de se
etiam si forte tota compositio hæc interdum non ex
libidine pendeat, sed ex virtute. Verum iste popularis
auræ, quam juvenis captabat, sequens spiritum, nec
magistri curabat mandatum nec sapientis sequebatur
consilium.*

2. DE CONTINENTIA THOMÆ CUM JUVENIS.

De quo tamen hoc certiori certius, quod in hujus servore ætatis et in hoc quo vivebat sæculi luxu juvenis amplexus præ honesto tamen, castitatis semper amator vehementissimus fuit, in hoc jam uni sanctorum similis de quo legitur quod, etsi superbis et vanis, castus tamen habebatur in corpore. Præterea labia mendacia et lingua semper detestabatur detrahentem, nam et misericors Deus prædestinatos suos æpse et per crebro propter alias culpæ maculas juste in parte deserit, quibus tamen per aliqua gratiarum dona aliorum semper assistere non desistit. Et hinc quidem deserendo permittit cadere ut liberati magis sint obnoxii gratiæ, inde vero assistendo cadentes non permittit in profundum corrueire, ne si peccator illuc venerit in contemptum veniat pœnitentiæ puto super ipsum urgente et coronante os suum : quod, ni fallor, attendens propheta ita, videlicet in uno et eodem hinc alias maculas culpæ, inde vero nonnulla dona gratiæ, Dominus inquit, unam eamdemque civitatem ex parte quidem compluit, sed ex parte aridam et incomplutam delinquit. Et profecto cum proni sint ad lapsum gressus hominis, grande tamen in homine spei datur insigne, si quem videremus interdum labi per aliqua oblectamenta culpæ, retentum tamen ne ruat in profundum per aliqua adjutoria gratiæ Domino supponente manu et erigente elisum. Talis ergo

A Thomas hic noster, qui, etsi per virtutum viru inanem gloriam sicut juvenis adhuc minus causus videretur infectus, nec tamen penitus omni virtutum gratia fuit destitutus. Castitatis amor, ut diximus, veritatis æmulus, fidem etiam que terrenis debetur dominis summa semper coetus devotione.

3. DE SÆCULARIBUS QUIBUS OBSEQUEBATUR.

Terrenis quippe dominis, nobilibus quidem sed viri sæcularibus, in primis ætatis suæ annis aliquanto tempore obsequens, per fidem et prudentiam et obsequii sedulitatem devotam præstate et prout nostri officii professores inter tales proficer possunt, cito proficit. Verum quorum est diversa professio, diversa solet esse conversatio.

4. DE ARCHIPRÆSULE THEOBALDO AD QUEN ET TRANSTULIT.

Cernens itaque hic noster Thomas professionem professioni et sic conversationem conversationi contraria, cogitavit a curiis sæcularium ad aliquem grandem virum ecclesiasticum se transfere. Et Domino sic inspirante et cooperante et cogitationem confirmante ad sanctæ recordationis Patris Theobaldi venerabilis tunc archipræsulis Cantuariensis obsequium se transtulit.

5. DE GRATIA QUAM CONSECTUS EST IN OBSEGUO.

Unde tunc temporis cum per aliquot juvenis annos eo plus gratum quo plus fidum et devotum pontifici impendisset obsequium, in oculis domini sei multam cito gratiam et familiaritatem obtinuit; cuius etiam jam præ cæteris, qui et multi et industrii assistebant, crebriori et secretiori nubebat colloquio et consilio fruebatur.

6. QUOMODO ARCHILEVITA FACTES.

Cernens itaque pontifex ex nova hac nostra arbo nova quedam tunc virtutum germina pullulat, hanc Domini plantationem inter poma convallium in horto sponsi plantare disposuit. Et ita inspirata a Deo pontifex Theobaldus Thomam, quem prius secundum formam canonum ad alios inferiores ordinis, postea in levitam, simul etiam et ecclesie sex archilevitam in illa sancta et humili monachorum congregatione ordinavit; ordinavit, inquam, de futuro, quem pullulantia virtutum germina spondebant, fructu nihil hesitans, etsi ipsa tenera uipole quæ pullulabant adhuc pestilens crebro sæcularis gloriæ aura eventilaret et niteretur corrumperet. Nihil tamen ob id hesitans sed potius attendens edocitus in hoc a Deo pontifex, quod præter alias quas jam supra numeravimus gratiarum dotes, ei juvenis in aliis juvenili quadam levitate ad modi pompa excesserit, strictis tamen semper habebis contra illius ætatis naturam et supra vires, mirabilis quidem in ea ætate et paucis imitabilis, continentia se semper freno coerceret. Unde juvenilli excessus qui salva integritate corporis et salubribus continentia, naturæ magis quam culpe et ætati potius quam errori, etiam apud sapientes et

qui illius ætatis idiomate sunt experti, imputandi videbantur, quem etiam jucunda illa juventutis inania præter illam carnis gratiam nonnulla alia, ut jam diximus, initialia in juvene virtutum dona excensabant, pro quibus certissima futuræ consummationis spes erat. Et profecto in juventutis primordiis vitia, ut sepe accidit, copulata virtutibus solent vitia effugare virtutes, si non clypeus carnis castitas causam tueatur virtutum. Sed tunc certe sunt acies virtutem in tuto, si istius clypei fuerint defensatae præsidio. In tuto dico, sicut in ætate tam lubrica et inter tot præsentis viæ et vita: laqueos quid potest esse in tuto. Magni autem cujusdam et præclari ruina hæc nostra testatur verba. Sed quid dico magni et præclari? Imo maximi et præclarissimi prophetarum eximii; ni fallor, David iuste est, qui cum ab ineunte ætate multis gratiarum donis claresceret, tamen quia adhuc juvenis jam dicto carnis clypeo caruit: per luxuriam a muliere in carne prostratus occubuit, qui simul et per seditionem virum justum in carne prostravit. Habuit enim juvenis hic noster David multa dona gratiae, isto tamen quo prædictus fuit hic noster Thomas, solo continentia dono subtracto adhuc. David quippe juvenis quasi civitas illa prophætica, de qua supra tetigimus, ex parte a Domino compluta, ex parte vero arida derelicta et incompluta. Verum quia in juventute hoc solo continentia dono caruit, per hujus virtutis adversariam incontinentiam, ceteris quæ habebat gratiarum donis spoliatus nudus remansit. Tali itaque civitati, tali juveni, qui hinc quasi a dextris habet aliqua gratiae dona, inde vero quasi a sinistris quæ adversus militant, ut illa spolient juvenilis ætatis desideria, magna est, ne tollantur donorum gratiae et virtutum, quas ex parte habet securitas, si carnis gratia castitas fuerit coadjutrix et conservatrix virtutum. Hæc quippe conservatrix fidelissima, utpote ad spirituallia aromata reponenda, quoddam quasi integrum vas. Nam propter Dominum corporis pura castitas quid est nisi cujusdam præclari et pretiosi vasis solida quedam integritas, in quo donorum spiritualium charismata quasi quedam pretiosa sponsi et sponsæ aromata virtutum thesauro repellantur? Unde et Magister: *Hæc, inquit, voluntas Dei sanctificatio vestra ut abstineatis vos a fornicatione ut sciat unusquisque vestrum suum vas possidere in sanctificatione et honore (I Thess. iv)*: non in passionibus desiderii, sicut et gentes quæ ignorant Dominum; pariter et hæc eadem castitas ad aromata hæc et virtutum thesauros conservandos, ne a furibus vel latronibus tollantur in via, sicut conservatrix fida et coadjutrix est fortissima. Solet quippe hæc fortior et constanter, pulsis vitiis, virtutibus liberum quietum et pacificum habitaculum reddere: et ostio clauso, vitiis adhuc pulsantibus, incessanter obstare et reverberare pulsantia, quæ tanquam minus impudentia ad ostia maxime juvenum, cito etiam priusquam pulsa fuerint iterum

A pulsant. Sed ostiaria domus cauta quam diximus continentiae virtus fortis et prompta, mox repellit tam crebro, tam importune et inverse: unde pulsantia. Ita quidem est, si hæc retenta fuerint in juvene vitia copulata virtutibus. Cujus ut breviter dicatur in juvene tanta virtus est et tanta securitas, ut propter Dominum habenti hanc juveni parum est quin dicere audeam: *Habes castitatem: fac quidquid vis*. Luxurioso vero seni contrarium omnino et adversum. Nec dicimus virtutes hic eas quibus recte vivitur, sed aliqua dona gratiae etiam adhuc in justo data per quæ crebro in vitiis retentis quasi dormiens adhuc vocatur, movetur et trahitur ut plene excitetur. Talis quippe habens cum virtutibus vita nequaquam profunde dormit, sed quasi dormitat, qui crebro caput inclinans quasi iam somno imminentे conquiniscit. Modo per virtutum manus, quæ hinc velut a dextris, hinc a terrenis et carnalibus desideriis retrahitur, modo ex vitiis pondere quæ inde quasi a sinistris insidiantur illo revolvitur, vicissim inclinans caput jam jam nisi per quas habet virtutum manus retraheretur, imo nisi Domino manum suam apponente fortius traheretur, post dormitationem quasi lethargicus nimis profunde dormiturus. Juxta quod præfatus juvenis noster rex David prius per alias gratiarum virtutes a Domino tactus, et postea plene excitatus: *Si dedero, inquit, somnum oculis meis et palpebris meis dormitionem (Psalm. cxxxii)*. Ecce qui prius adulter in adulteræ carnis fece obdormierat et obdormitus sic virum justum seditione prostraverat, jam non dormitat neque dormit qui custodit rex Israel virtutibus, quas præhabuerat Domino manum suam apponente adhuc et obdormitum trahente jam fortius et procul amovente dormitionem etiam sicut et somnum. Et ita multi per alias gratiarum dona sibi prius collata, trahuntur primo sic ut postea plene excitati strenue currant, et ita post cursum perveniant et demum bravum gloriose comprehendant juxta illud Sponsæ ad Sponsum: *Trahe me, inquit, post te et curremus in odore unguentorum tuorum (Cant. i)*. Et Sponsus ipse: *Nemo, inquit, potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum (Joan. vi)*. Et ita pudicus juvenis, Joseph alter, Thomas noster primo per pudicitiam et alia gratiarum dona tractus cucurrit postea in odore virtutum, donec, sicut nunc cernimus, non jam in odore virtutum curreret, sed ipsum Dominum virtutum ipsum regem gloriae comprehenderet.

7. QUALIS CUM ARCHILEVITA.

Sed leviticum, sicut præfati sumus, ordinem adeptus, necdum currens sed tractus adhuc, qualiter ad cursum in odore virtutum venerit videamus, et sic demum finito cursu qualiter cursus bravium in fine sine fine comprehenderit. Nec enim levita factus mox supposuit humeros levitarum oneribus, sed levitatis potius et sæculi hujus operibus extinc magis operam dabat, omni jam quæ sacri maxime ordinis viris competit mediocritate despacta, adeo

quod suscepto ordine post modicum non cætero-
rum coaulicorum aulicos quinimo ipsos regios
fastus assumeret et aulam ingressus cæteris coau-
licis in omni magnificentia præfulgeret. Quod ta-
men qualiter acciderit sub quadam hic brevitate
perstringendum.

8. QUOMODO TRANSLATUS ET CANCELLARIUS FACTUS.

Illustri Anglorum rege Henrico secundo regnum
suum inchoante, cuius dominatio non solum in cis-
marinis, sed et extra regnum in transmarinis a
Boreali oceano ad Pyrenæos usque montes tende-
bat, felicis memoriae præfatus archipræsul Theo-
baldus, qui ipsum in regem unxerat, id post mo-
dicum procurat ut Thomas hic noster, juvenis
adhuc et archilevita novus, regis novi et pariter
adhuc juvenis intret aulam et in aula aulico se of-
ficio mancipet. Cernebat quippe pontifex juvenem,
cujus mores et industria in variis jam rerum even-
tibus expertus fuerat, in agendis strenuum, in
consilii fidum, in dubiis securum, in adversis
magnanimum, in apparatu magnificum, in largiendo
munificum, ad jussa promptum, et in obsequio
sedulum, in omni denique opere providum et cir-
cumspectum: unde et talem aula dignum et aulae
gratum futurum nec imminero arbitratur, sperans
exinde nihilominus istius opere et opera inter re-
gnum et sacerdotium deinceps pacis gratiam et
imitatis vinculum firmius. Agente ergo et procurante
pontifice Theobaldo, Thomas aulam ingreditur et
tribuente rege in aula aulicum officium suscipit,
quod vulgo nunc cancellaria dicitur, officium certe
ia regia honorum sed onerosum plurimum, quod
illius officii optime norunt experti.

9. QUALITER PRO TEMPORE LEVITAM EXUERIT.

Levita ergo hic noster aulam ingressus, et in aula
cancellariæ mancipatus officio, levitam pro tempore
exit et cancellarium induit. O quam magna, quam
admirabilis in aulae ingressu nostri juvenis condita
discretione industria! o singulare in virtutibus et
operibus discretionis officium! hæc quippe auriga
virtutum dissimulatrix operum oculis intentionum
otius denique sapientiæ et scientiæ condimentum,
qua plerumque non minus sapienter quam scienter
dissimulatur quod agitur, et agi putatur quod non
agitur, et non agi quod agitur. Qua etiam instruente
persæpe fit ut ex charitate contra charitatem, con-
tra legem pro lege et contra pietatem pro pietate
fit. Unde et illa multarum facierum persona egre-
gius ille gentium magister Synagogæ alumnus Ju-
dæorum advocatus secundum datam sibi discretio-
nem ex charitate contra charitatem pro fratribus a
Christo anathema esse optavit et contra legem pro
lege in templo se puriscauit et totondit, contra pie-
tatem vero pro pietate Timotheum jam adolescen-
tem circumcidit. David pariter insanum se simulavit
ut evaderet, et Judith se meretricem ut Jerusalem
salvaret, pariter et hic levita noster, quem, et si
non nostra verba, tantorum tamen operum excu-
saunt exempla, ingressus aulam mox levitam deponit

A pro tempore, tempori magis quam rationi et potius
vanitati quam veritati industrie parens, tanquam si
ad consolades suos coaulicos quotidie illam elegit
apostolici pericopen audiatur clamare: *Inspiri-
factus sum, vos me coegistis (II Cor. xii).* Nec tamen
ob id dico quin illius officii viris regum cancellarii
inter coaulicos serica et holoserica et alii ambitiosi
insignes et præclarci apparatus non deceant, si qui-
dem qui mollibus vestiuntur in domibus regum
sunt, sed ob id dico quod, nisi subasset causa, le-
vitam sicut ne aulicum esse nec aulicus apparatus
decuisset. Verum in levita nostro causa quam jam
præfati sumus suberat ut aulam intraret. Qua etiam
mira divini dispensatione judicli postea per marty-
rium modicum subtractus mundo, non sublatius
magis quam in hac carne vivus, sicut hodie cernitur
et sacerdotio profuturus erat et regno.

10. QUIBUS GRATIARUM DONIS REGIS GRATIAM SIT ADEPTUS.

Thomas itaque noster, levita jam quasi deposita,
cancellarium agens cancellarii per omnia strenue
portabat onus et industrie opus exsequebatur. Quem
juxta jam saepe dicti pontificis opinionem et volunt,
rex pro ætate sapiens et argutus præter alia grati-
iarum dona quotidie fidum experitur in consilii
et discretum, in dubiis providum et intrepidum,
fortem vero in asperis et magnanimum: quæ pro-
fessio aspera et dubia grandem semper potentatum
comitantur. Cujus, etsi vita brevis, curse tamen
immortales sunt et innumeræ; et grandi fortunæ
semper quasi sedentes in insidiis et tendentes la-
queos ambigui et adversi humanarum rerum subito
et ex insperato quotidie emergentes eventus. Unde
contra dulcia et aspera, quæ tam crebro eveniunt
maxime in grandi fortuna, forti consilio tanquam
rumpenti laqueos et eludenti tendiculas quotidie
opus est. Juxta quod ait quidam: « In dubiis et
asperis fortia quaque consilia fore optima. » Haec
consilii fortitudinem et discretionem et fidem rex
industrius in isto experiebatur in dies.

11. QUANTUS IN CANCELLARIA FUERIT.

Rege vero tantam cum prudentia cancellarii sui
cernente magnificentiam, cancellarius apud regem
gratia proficiebat in dies, et ut breviter dicam, in
brevi, sicut magnificentia ante omnes, ita et gratia
super omnes apud regem eminuit. In tantum quod
omnium judicio etiam quotquot ante ipsum venerant
primi facti sunt novissimi. Et merito quidem sic:
quotquot enim strenua ipsius in cancellaria opera
hic enumerare vix sufficerem; qualiter videlicet et
quam industrie munitiones quinque munitissimas,
in Franciæ et Normanniæ sitas confinio, domino
suo regi, ad cuius tamen jus ab antiquo spectare
dignoscabantur, a rege Francorum per matrimo-
nium sine ferro, sine gladio, absque lancea, absque
pugna, in omni regum dilectione et pace revoca-
verit, Gisorium scilicet castrum munitissimum et
alia quatuor. Et quod majus adhuc, quam audacter,
quam strenue ultra Guasciam in partibus Tolo-

caris cum pauca manu militari fidenter remanserit, domino suo rege ob causas Tolosæ obsidionem, quæ ut asserbat omni jure debebat sibi esse subiecta, differente tunc. Quam per beati Exuperii patrocinia semper credibile est defensari. Verum rege obsidionei civitatis differente sic et cum grandi exercitu suo reverso, cancellarius post illum in terra illa rebelli relictus est qui a rege captas in terra munitiones conservaret. Verum qualiter illas conservaverit et alias strenue in manu militari acquisiverit, et hæc et alia multa ipsius et cancellaria opera strenua quæ mundus novit hic pertranseo. Ut ergo, omissis his, ad ipsius adhuc revertant magnificientiam, ipse certe supra suscepti officii debitum, cuius sicut norunt experti onus grande, sed ipse etiam supra debitum munificus, omnibus dapsilis supra omnes et præ omnibus apparebat magnificus sicut magnus corde, magnus et corpore, magnus et apparatu. Nihil circa eum nisi magnum, nihil nisi magnificientia. Et si quando vacaret, nunc in civibus coeli ludens aucupium, nunc bestiis terræ dominans venaticam exercebat. His allecti, sicut tale solet hominum genus, confluebant ad ipsum jam catervæ equitum, stipabant undique novellæ et generosæ generosorum propagines, magnati magnatum filii tanquam novellæ olivarum in circuitum mense ejus. Hinc inde vero ministrorum examina pullulabant. Et quia, ut diximus, clericum pro tempore quedam discretionis cautela deposuerat, erant quidem clerici de familia, sed seorsum. Videres totam domum ipso tanquam stella matutina, cæteris vero tanquam stellis micantibus circumseptam illustrari. Tandem vero cum tautis et talibus apud regem summum gratiæ gradum attigisset, jam quasi rerum summam ipsi committens, filii sui Henrici universorum hæredis tutorem facit et patrem, ut reputet ipse filium per gratiam, quem rex ipse genuit per naturam. Et cancellarii quidem gratia apud regem sic erat.

12. DE AULICORUM INVIDIA.

Verum crescente gratia viri et gloria, ex his jam in aula concepius crevit aulicorum vermis, per aulam serpens iam sed adhuc latens invidia.

Vermis quippe hic potissimum in aulis inter aulicos confovetur et coalescit per aulas jugiter sed latenter serpens et serpentine latens. Qui holosericatos purpuratos etiam ipsos et gemmis bibentes, eo latentius quo interius pungit et corredit. Qui, et si forte ipsi non pungunt quia summi, ab his tamen quibus sunt superiores quasi serpente pedibus calcato punguntur. Exeat ergo aula necesse est, qui hujus serpentis aulici virus metuit, qui toxicum

A fugit. Quia si forte non pungit ipse, ab alio tamen punctus inficitur: et eo quidem periculosius quo latentius quo ignoratur quis punxerit. Unde et in aulis maxime a quo caveatur nescitur: juxta illud in Psalmo: *Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuisset utique: et, si is qui oderat me super me magna locutus fuisset, abscondisse me forsitan ab eo (Psal. lvi).* Verum in aula quis quem evitet aut a quo abscondet se? Omnes enim amici et omnes inimici; applaudunt omnes et omnes pungunt; omnes extollunt et omnibus detrahunt; osculantur in publico et produnt in oc culto...

(*Codicis Atrabatensis unum hic deest folium, quod finem secundi et initium tertii libri, vel paginas 23 et 24 editionis nostræ, continebat.*)

B . . . . .
pervenerunt et de concilio quod rex convocat, ubi rex ab archipræsule et fratribus suis coepiscopis postulat, ut exuctorati clerici etiam corporaliter puniantur, et de causa et controversia, quæ super hoc inter regem et archipræsulem ore ad os ventillatur, uno allegante pro pace populi altero vero pro libertate cleri; et de regiarum consuetudinum a rege exacta observantia, et qualiter ab archipræsule et coepiscopis simul tunc omnibus concorditer sit responsum se observaturos has, salvo ordine suo, et quomodo ex adjectione hac rex offensus fuerit.

C 19. De munitionibus, quas rex ab archipræsule repetit et de episcopis qui archipræsulem suum deserentes: regi adhæserunt, et quomodo archipræsul postea a multis persuasus adjectionem illam, videlicet salvo ordine, promisit se mutaturum.

20. De concilio apud regiam illam mansionem quæ Clarendune dicitur convocato, ubi archipræsul et coepiscopi mutaverunt adjectionem verbi præfata et de consuetudinibus quæ regiæ vocabantur, ad quas observandas archipræsul et episcopi jusjuringo se obligaverunt mox ibi expressis.

D 21. De archipræsulis a concilio hòc revertentis meditatione in via, et allocutus quid responderit, et quod ex verbis discipuli nonnulla consolatio est archipræsuli, qui ab altaris officio circiter per dies quadraginta semelipsum suspendit, donec a viro apostolico et consolationis et absolutionis gratiam obtinuisse, et de fuga ipsius bis attentata, sed non proficiens quomodo ad regem sit reversus, et qualiter exceptus a rege, et de pontificalibus ipsius operibus eum ipsi neendum fugere licuisset, et vocatione archipræsulis ad causam apud regium illud castrum quod dicitur Norhamtune, et de ipsius ibi pena et pugna, et denum de fuga et causa fuge.

INCIPIT TOMUS TERTIUS.

4. His itaque se habentibus, Thoma nostro in aula summa augustali gratia et gloria cæteris longe præfulgeant, et ipso jam velut rerum summam gerente,

sæpe nominatus Cantuariorum antistes Pater Theobaldus, vir omni sanctitate et religione perspicillans, qui Thomæ nostri currus extiterat et auriga, chm

Cantuariensem Ecclesiam per annos viginti duos strenue et prudenter rexisset, senex jam et plenus dierum decretam universæ carnis ingreditur viam. Quod cum statim ad regem et ad aulicos pervenisset, suspicantur mox omnes, submurmurant hi, assenserunt illi cancellarium archipræsulis defuncti successorem futurum; et id ipsum præconizabat et populus. Verum rex omnino dissimulat; nisi quod archiepiscopatus, sicut et episcopatus et etiam vacantes abbatiæ solent, curæ cancellarii et custodiarum traditur. Cancellarius vero, qui quasi præsagiis quibusdam et conjecturis jam de regis voluntate præsumebat, tamen sicut et rex dissimulans, rem tacitus considerabat. Rege autem tunc in transmarinis extra regnum agente et cancellario cum eo, propter crebras Wallensium infestations et alia quædam regni negotia cancellarium rex in Angliam mittere dispositus; et quia plurimæ et magnæ erant causæ, cancellario, nemine suorum ad magna sic idoneo, injungit legationem, qui cum iam suscepta per dies legationis forma, in ipso profactionis articulo ingressus aulam apud castrum illud in Normannia quod Faleise dicitur, ut rege duntaxat salutato mox conficeret iter, vocato eo, seorsum rex instillat secretum: « Necdum, » inquit, « plene nosti tuæ causam legationis. » Et adjecit: « Meæ, » inquit, « voluntatis est te Cantuariensem archipræsulem fore. » Cui cancellarius schemata quædam risibilia quibus tunc inductus subridendo ostendens et quasi oculis ingerens: « Quam religiosum, » inquit, « virum, quam sanctum in tam sancta sede et super tam celebrem et tam sanctum monachorum conventum constitui desideras! sciturus certissime quod si, Domino disponente, acciderit sic citissime a me avertes animum et gratiam, quæ nunc inter nos tanta est, in atrocissimum odium convertendam. Novi quippe te nonnulla exacturum et etiam in ecclesiasticis te jam multa præsumere que ego æquo animo sustinere non possem. Et ita occasione nacta interponent se invidi, qui extincta gratia perpetuum inter nos odium suscitabunt.

O mira viri magnificientia domino suo comminantis sic; in cuius manu erat adhuc ipsi comminanti, honorem conferre vel adimere! O sincera animi puritas non honorem ambientis, nec respuentis tam, sed cum honore propter honorem humeros suos ad honoris onus portandum se mox parantis! Mox, inquam, in primo honoris illius auditu, utpote qui expertus optime novit quantum honor ille oneris habeat cum honore. O quam magnum, quam certum pastoris boni Ecclesiae profuturi verbum hoc præsagium erat, ipsomet contestante ante illum recessus sui a rege articulum quod ipse nec per se nec per alium regi nec rex ipsi vel etiam verbum unum prelocutus fuisset. Verum rex nihil motus ex cancellarii sui quasi dilectionis comminatorio hoc, sed in proposito manens mox in ipsa cancellarii præsentia magnis et industriis viris legationis ipsius in Angliam comitibus hoc votum suum et desi-

A derium super cancellarii promotione, sacro metropolitanæ ecclesiæ conventui et regi sui clero intamandum, sedulo et operose injunxit. Et ad unum inter legatos præcipuum specialiter sermonem dirigen (Ricardus dictus cognomento de Luci hic erat), « Ricarde, » inquit, « nonne, si mortuus jacerem in sandapila, intenderes ut primogenitus meus Henricus in regem sublimaretur? » Et ille: « Eiam, domine, pro posse. » Et rex illi: « Adeo volo intentus ad cancellarii in sede Cantuariensi promotionem. » In quo certe, sicut in priori cancellarii magnificencia et animi absque ambitione puritas, ita et in hoc perspicue videre possimus constantem regis gratiam et rege magnificientiae gloriam. Eo ipso, ni fallor, sicut et rerum cito post probavit exitus, ad cancellarii sui promotionem ferventior quo ipsius magnificie sic locutum audierat et quo minus ambitionem pensabat. Sed super omnia et præ ceteris intueri hinc liber vere regum corda in manu Dei esse et dispositionibus Altissimi nihil posse resistere. Haec historie pericopen ab ipso net pontifice postea in exilio, propter verbi sui quasi cuiusdam valicini finem tunc impletum, sapius rememorante didic. Unde et pericopen banc eo promptior quo verior ipsa, et ab ipso mihi electa pontifice, historie haec curavi hic interserere: et eo præsertim quod ex hac utriusque tam regis quam cancellarii virtutum hinc inde magnificientia adverti possit. Et ita rex cancellarium suum in hac dimisit, qui post dies paucos in Angliam applicuit.

2. QUALITER CANCELLARIUS ELECTUS.

Regis autem voluntate et petitione cito post cancellarii adventum in sancto illo et religioso sancte Cantuariensis Ecclesiæ conventu et episcoporum quibusdam accitis super cancellarii promotione declarata, mox ut solet varia diversorum fertur sententia. Et præsertim in sacro illo monachorum conventu utpote quos præ ceteris continebat negotium: asserentibus his quod hoc fieri bonum, aliis vero contra in eo malum. Ili regis gratiam allegabant et per hoc tam gratiose inter regnum et sacerdotium mediatore Ecclesie deinceps pacem futuram sicut securam ita et prosperam; aliis vero e diverso illorum regis gratiam non profuturam, sed plurimum eo ipso Ecclesie obscuram opponentibus; eo quod officiales Augusti et præsertim quelquot aulici, pontifice non de ecclesiæ sed de aula assumpto, in Ecclesie bona liberius grassarentur: et præterea quod nimis foret absonum et omni divino juri adversum hominem militari potius cingulo quam clericali officio associatum, canum sectatorem et pastorem avium, ovium constituere pastorem; præsertim super tam sanctum monachorum conventum et super tam grandem et tam numerosum, qui per totam Angliam diffunditur, Dominicum gregem: hunc profecto aulica cupiditate et voracitate quadam lupina totius gregis dissipatorum potius et voratorum quam pastorem, certissime præsumendum; et qui propter popularis auræ statum universa eventiles et aulico fastu expompet.

O quam multos in facto hoc supplantavit suspicio et in vanitate detinuit sensus eorum ! Cernebant hominis vanitatem, de futura quam neccum videbant veritate diffisi. O divina judicia, et si terribilia in consiliis super filios hominum, nihilominus tamen et jucunda ! O temeraria hominum judicia quæ, etsi quando probabili, fallentia tamen ! Ita quidem mundi homines de mundi homine, secundum mundi judicium judicabant, sed longe secus et satius et jucundius de mundi homine, non secundum mundi temerarium sed secundum jucundum Dei judicium accidit. Unde et rex ille et Prophetæ : *Amputa, inquit, opprobrium meum quod suspicatus sum, quia judicia tua jucunda* (*Psal. cxviii*). Vere jucunda Dei judicia contra mundi spem, contra omnem mundi suspicionem, eduentis mel de petra, oleumque de saxo durissimo et de lapidibus istis suscitantis filios Abrabæ [auferentis etiam et amputantis opprobrium servi sui.] *Amputa, inquit, opprobrium meum quod suspicatus sum.* Quis enim crederet nisi suspicione ab ipso Deo amputata, quis asserenti se non apponerebat, canum, ut aiebant, sectatorem et pastorem avium, futurum ovium tam bonum et tam fidum pastorem ? Quid tamen hoc facto non solum satius, sed et jucundijs et inter Dei opera Deo dignius ? Eo quidem Deo dignius quo clementius et quo illo mirabilior Deus. In tanta quippe potestate, etsi omnia ineffabiliter admiranda, nihil tamen tam stupore tam admiratione dignum quam quod in tanta potestate sit clemens tanta. Propriera ex qua causa monet Sapiens ne ante mortem hominem laudes, ita et ne vituperes ante mortem. Quis enim scit si convertatur et ignoscat Deus et relinquat post se benedictionem ? Unde et Magister : *Nolite, inquit, ante tempus judicare* (*Joan. v*). Omnim igitur impræsentiarum suspicione amputata et altercatione omissa, divinæ, cui cuncta militant, dispensationi pariter et in hoc regio quoque voto militante et episcoporum provincialium et conventus sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ communi omnium consensu et unanimi Thomas ejusdem Ecclesiæ archilevita in archipræsulem Londoniæ in regio illo et præclaro monasterio quod dicitur Westmuntier eligitur. Eligitur, inquam, jam in aula annis quinque cancellariæ functus officio, at tali vero annum vitæ circiter agens quadragesimum quartum. Et mox filio regis regni hæredi Henrico adhuc puer, et quem de eximia regis gratia cancellarius quasi in filium et alumnnum, sicut jam præfati sumus, suscepserat, præsentatur regis patris sui de mandato, patris in hoc vices gerenti. Et electioni Ecclesiæ regia conviventia accedente, auctoritate quoque regia ab omnibus curiæ nexibus absolutus, liber Anglicanæ Ecclesiæ redditur et in ea libertate ab Ecclesia in hymnis et canticis spiritualibus sicut solet cum summa jucunditate suscipitur.

3. QUALITER ELECTUS AD SE SIT REVERSUS.

Thomas ergo noster, non jam aulæ cancellarius sed Ecclesiæ electus et ab omnibus curiæ nexibus

PATROL. CXC.

A absolutus, mox quasi homo de gravi somno evigilans, quis jam diu fuisset et qualis deinceps futurus esse debuisse, cum corde suo meditabatur. In aula aliquandiu quasi lethargicus sui ut videbatur passus oblivione. Sed nunc rediens ad cor cum corde suo meditabatur. Et ex meditatione hac concaluit cor, et sensim cœpit ignis exardescere, quo novus qui extinctus putabatur homo fatus et coactus cœpit paulatim coalescere, sed neccum erigere caput. Qui tamen novus homo, sicut jam supra diximus, quadam discretionis cautela veteris hominis habitu magis fuit opertus, quam oppressus a veteri, nisi quia ipsa opertio quasi oppressio erat. Verum nunc mox in ipsa mutationis sua novitate novus homo et relegari appetit et se diutius opprimi non permittit. Electus vero noster Londonia sicut ortus, sic ibi et electus cum multorum et magnorum comitatu cito post electionem metropolim Cantuariam propter consecrationis gratiam proficiens inter itinerandum, non in agrum deflectens, sed in ipsa via solum discipulum qui scripsit hæc accersivit, ipsi secreto inquiens se in visu eadem nocte vidisse venerabilem quamdam personam ipsi astitisse et decem tradidisse talenta. Cujus quidem interpretationem discipulus minime tunc advertens de somnii conjectura hæsitabat. Quam tamen mox post expleram de homine, quæ tunc non putabatur, dispositionem Altissimi, servus ille evangelicus qui acceptis in sorte quinque talentis alia quinque præter sortiem negotiando super lucratius est, absque hæsiatione omni et ænigmate nunc apertissime solvit. Adhuc autem eumdem discipulum secretius alloquens pariter et in via mox subjicit : « Hoc volo, hoc tibi injungo de cætero, quem homines me esse dixerint confidentius mihi et secreto edicto, etsi quoque vitio laborantem, tibi, inquam, injungo ut mihi libere hoc et confidenter sed secreto edice [edicas]. Multa quippe amodo de me quæ non mihi dicentur, quemadmodum et de aliis et præsertim divitibus, pluriina passim in vulgo de ipsis et pauca ullius nulla ipsis. Pariter et excessum indica, si quo tu ipse videris et judicaveris excedentem, » et in calce sermonis adjiciens, « circumspectius quippe, » inquit, « et clarius quatuor quam duo oculi vident. » Quod mihi tunc credo quia forte ni fallor et aliis et alias me sanctioribus et circumspectioribus nisi quia ego minime talis, idem pariter inveniisse.

O prudentia viri ! O forma jam in neccum episcopo episcopalis, certe omnibus sed præsertim episcopis et admiranda et imitanda ! O propheticum ! o videns et videntis oculatum animal ! quod ne in distortæ et anfractuosæ viæ et vitæ hujus nocte offendat ulatenus et ante et retro jam sibi oculos coaptabat, Jam profecto illius compastor et compastoris discipulus, qui compastoribus et discipulis suis dans formam : *Quem, inquit, dicunt homines esse Filium hominis?* (*Matth. xvi.*) Formam, inquam, dans ut hi qui lux sunt mundi et gentibus in lucem dati, nequaquam contemnant sed crebro et sedulo de se

35

a suis vulgi inquirant opinionem. Ne videlicet ipsis nescientibus lucis suæ radios aut squalida et atra detractionis nubes subobscuret aut adversus aliquis sinistri rumoris flatus eventilet: tunc quippe, quod absit! de luce mundi, de lucerna verbi, de candelabro templi magis fumus quam illuminatio emitteatur, quod ne accidat vulgi de se a suis opinionem pastor ille pastorum forma sciscitur, in hac etiam sciscitatione id notans multa dici et sinistra de nobis que non nobis. Unde et plerumque in rebus humanis illud lacrymabile accedit, ut etiam qui sibi nihil conscius est, forte tamen ob aliquam mali speciem in populo habeatur famosus, ipso tamen quæ de ipso sinistra dicuntur penitus ignorante. Habens quidem oculos ante sed retro carent, quid de se, nec per se, quia non potest, nec per alium, quia negligit aut contemnit, sed solum quid ipsi dicatur attendens.

4. QUAM MAGNIFICE FUERIT CONSECTUS.

Verum electus noster, needum episcopus, episcopalem tamen jam formam induens: vix adhuc etiam electus, mox elegit quibus istam quasi propriam proprietate visitationis suæ curam injungeret. Moti ergo Londonia, ubi electio, Cantuariam venimus, in qua tanquam metropoli secundum morem et canorum formam metropolitani consecratio celebranda. Ad quam jam consecrationem ob consecrandi reverentiam totum fere regnum confluxerat. Clerus quidem ut ex debito, proceres vero regni et magnates ut regi, cui opus adeo complacebat, pariter et electio, qui de aula prodierat, honoris impenderent gratiam et obsequium. Igitur in sacramentali illo tempore in illis tam miræ quam mirificæ unctionis diebus in hebdomada Pentecostes, in hebdomadæ Sabbato, temporis et ordinis ut mox claruit consonantibus sacramentis, archilevita Ecclesiæ electus in sacerdotem ordinatur, in crastino Dominicæ die in antistitem consecrandus. Verum ordinato jam sacerdote, quis pontificum provincialium in consecratione priuam manum habere debeat, deliberatur mox inter pontifices. Londonia quippe episcopal sede, ad quam id pertinere dignoscitur, tunc vacante, Wintoniensis, qui absentis aut non superstitis Londoniensis vices in provincia gerit, id ad se omnimodis pertinere asserebat. At econtra Rophensis eo quod ab ecclesiæ suæ fundatione et jure specialiter peculiari archipræsulis capellanus sit, id suum esse et non alterius contendebat. Tandem vero ob quædam quæ in præsentiarum hic intersetere prætermitto, salvo in hac parte jure Rophensis ecclesiæ, de Rophensis consensu venerabili viro sicut generositate ita et sanctitate præclaro Henrico Wintoniensi episcopo archipræsulis consecratio est delata, et in crastino Dominicæ die in octavis Pentecostes festivæ supra modum et magnifice sicut futurum tantum decebat antistitem consummata. Cujus profecto consecrationi, præter procerum et nobilium regni tanquam turbam innumeram, quibus et egregius ille adhuc puer Henricus regis filius et

A regni hæres præminebat, quatuordecim conprovinciales episcopi interfuerunt, ipso, ni fallor, qui consecrabat archipræsule quinto decimo. Et electi quidem nostri in archipræsulem consecratio sic erat, ipso tunc circiter quadragesimum quartum, ut supra diximus, ætatis sue annum agente.

Nuntii vero ad felicis memorie Alexandrum tertium Romanæ sedis pontificem confessim directi sunt, qui de novo proprie schisma quod in Romana tunc Ecclesia erat, apud Montem Pessulanum applicuerat et ibidem per aliquod tempus moram fecerat. Qui vero missi fuerant, viri religiosi litterati et honesti, insigne illud metropolitanorum quod pallium dicitur, instanter sicut decebat et fortiter postulantes, tum quia favorabiles in se qui petebant, et præcipue quia ea persona favorabilis ad cuius hoc usum petebatur, citius et facilius pallium a sede apostolica obtinuerunt et in brevi cum pallio latabundi et prosperæ sunt reversi. Et ita Thomas hic noster cum summa devotione suscepto pallio de episcopo archiepiscopus factus est.

5. QUARE VEREATUR DISCIPULUS CONSECRATI VIRTUTES.

Verum cum hucusque imaginem terreni, hominem sæculi, per sæculi prospera, tanquam cymbam per æquoris placida regens, qualisunque pictor quoquo modo depinxerim, superest nunc imaginem coelestis, hominem Dei, Christi pontificem per sæculi prospera et adversa transeuntem depingere; quod jam non est cymbam in aura per æquoris plana ducere: sed potius suspenso velo, artemone erecto, laxatis funibus in altum maris descendere, et per rupes et scopulos, per Syrtes et Scyllæas canes, navem institoris gubernare. Jam quippe Thomas noster, non officialis aulæ sed antistes Ecclesiæ, descendit mare in navibus ut faciat operationem in aquis multis. Propterea ego vetus, stylora non habens præter quam tenuem et exsanguem, et materiæ novitatem et magnitudinem pensans, in ipso limine cum stylo meo tam tenui nunc sto et hanc dubius admodum quomodo sedes pictor et ignarus, non jam in homine sæculi imaginem terreni, sed in novo et tanto Christi pontifice coelestis digne valeam imaginis lineamenta depingere, et illam institoris navem, tot et tam pretiosis refertam mercibus, inter tot maris pericula ad salutis portum, ad quem semper velificabat, describendo perducere. Quærite enim facile; mihi certe fateor hoc difficile. Qui enim de terra est de terra loquitur et terrenam terreni quoquo modo formare potest imaginem, utpote qui format, format similis, qualis enim terrenus tales et terreni. Verum qui de terra est terrenus, imo qui terra est ei in brevi reversurus in terram, quomodo digne poterit ullius, etiam alicujus coelestium explicare imaginem? Qualis enim coelestis tales et coelestes. Unde et coelestis imago coelesti pictrum exigit, non terrenum, non luteum. Accedit etiam oneri quod non quamvis coelestem coelestis imaginem sat sit nunc ad-

formandum, quin potius, quod de cætero materiæ novitas, dignitas et magnitudo exigeret, nova et supercœlestis ipsius pontificis Christi pontificalis forma velut interiori quodam et diligentî intuitu excogitata et discreta, humano generi in sacerdotalium finis intuenda aut depingenda nunc, aut silentum est penitus. Certe Moyses, ipse. vita tantus et scientia, scorsum a populo in montis cacumen ducitur, et ibi condendi tabernaculi cum utensilibus ministeriorum, et ministrorum formam, et ministrandi ritum et ordinem, in præostenso exemplari contemplatur. Cui Dominus : «Vide, inquit, exemplar.» Cui et inter cætera, et ni fallor præ ceteris, legalis pontificis et ministrantium ei forma in exemplari præostenditur. Et ecce plus quam legalis pontifex hic. Legalis quippe ille, evangelicus hic. Attamen miser ego, peccator magis fœdus quam pictor fidus, cum hujus formam describendam suscepimus, nec scorsum a populo in montis cacumen cum Moyse, nec etiam cum Josue in ullam ductus montis devexitatem, sed in valle lacrymarum, in medio populi mei culpa et pœna mei similis habito. Et propterea ego vetus ad novum jam hominem accessurus, ad materiæ novitatem stupet animus et ad magnitudinem stylus qui velut hucusque tenuis et inanis hominem saceruli per inania transeuntem exarando descripseral, exhaeritur : et ad materiæ dignitatem velut ob eximiam splendoris materiæ claritatem repercussus reverberatur et quasi obducitur. Verumtamen ego visu qualicunque adjutus, me non sicut sciolum sed humiliiter incisum, plasmatore hominum et formatore sicut solet tales erudiente per gratiam cœlestem, cœlestis imaginem et pontificalem in Christi pontifice formam mei nunc temporis hominibus et omnibus post futuris sacerulis intuendam et admirandam, et præsentim pontificibus imitandam, stylo prout datum fuerit immutato qualitercumque describam, qui tamen stibio magis depingendus quam stylo describendus fuisset. Describam tamen : describam, inquam, visu qualicunque adjutus. Nam si gloriari oportet, imo quia oportet et sic expedit nunc, et mibi exemplar non quidem in monte sed in hac lacrymarum valle præostensum : vidi quippe ego, et secutus sum per totum tempus usque ad ultimi exitus sui diem per multas et varias tentationes obsecutus pontifici : et quia gloriari nunc expedit, multa per totum id temporis familiaritatis ipsius gratia decoratus, ita ut in hac parte gloriæ nulli secundum fuisse me credam. Unde et ni fallor, secreta quadam dispositione Altissimi, ceteris jam sere omnibus de mundo sublati qui mecum viderunt et comministraverunt pontifici, mihi quasi soli adhuc reservato hoc reservatur ut *uxta* exemplar quod præ ceteris multis, pontifici similiter obsequentibus diligenter et familiariter inuebar, præsentis et post futuri saceruli hominibus cœlestem cœlestis imaginem explicem : præsentim eum a viro hujus de hoc mundo excessu jam quartus lecimus annus sit quo scribo hæc, Altissimo certe, ni fallor, sine cuius consilio nec solium cadit de ar-

A bore, disponente sic, et me per annos scribere procrastinante. Et bene quidem sic; possum quippe nunc, docente Domino, ad sæcula post futura scribendo transmittere de viro hoc non solum illa quæ vidi de vita ipsius in carne hac, sed et de his quæ post mortem et per mortem ejus sicut pretiosam et triumphalem accederunt. Sed ad cœptam historici hujus cantici seriem revertamur.

6. QUOMODO EXUTO VETERI NOVUM HOMINEM INDUERIT

Thomas ergo noster, non jam officialis aula, non electus Ecclesiæ, sed jam Ecclesiæ consecratus, omnino supra omnium spem mox deposito cancellario, antistitem vivens in spiritu de cœlo subito advenientis vehementia quo in illis unctionis diebus unctus mox fuit repletus, totum veterem hominem adeo concussit, excussit, et expulit ut jam vetustatis nec compareret vestigium. Unde et novus quidam homo, quem supra pro tempore veteris hominis habitu oportuni magis quam oppressum a veteri diximus, discopertus, et in unctione dati spiritus magis robur accipiens, mox totum se exerit et haud segniter strenue se accingit ad opera, ea præsertim quæ novum tunc decebant pontificem. Unde et pontifex jam non tractus, sed sacra delibutus unctione, cursor levis, non ut prius opero adhuc novo homine in virtutum odore, sed jam in forti et strenua virtutum operatione celer currebat, non ut prius virtutes odorans sed fortiter operans. Et qui supra electus cum corde suo meslitabatur quasi deliberans, jam consecratus, in sacra illa unctione unctus Domini, ab unctionis spiritu consilium habuit, quo sicut corpore sic et corde aulam exiret, purpuram deponeret et cilicium sumeret. Unde et mox, tanquam veteris hominis indumento rejecta purpura, sicut corpore sic et mente exivit aulam, exivit purpura, et cilicium induit, novum novi hominis habitum, indumentum novum, sed inusitatum aulicis et peregrinum ab aula. Ecce Thomas noster alter in spiritu et virtute Eliæ pilis camelorum vestitus! Ecce virgo alter electus a Domino, qui relicta sindone, cilicio super nudo amictus, viros sanguinum inimicos crucis Christi fugiens, novi regis vexillum novus tiro in cilicio sequitur; illius novi regis jam tiro novus, cuius vox in Psalmo : *Ego autem cum mihi molesti essent in duebar cilicio (Psal. xxxiv)*; et item: *Posui, inquit, vestimentum meum cilicum et factus sum illis in parabolam (Psal. lxviii)*.

O Thomas, et Thomas jam non Thomas et tamen vere Thomas! jam non holosericatus, non purpuratus Thomas, sed alter Thomas, qui jam toto, tam delicato, tam tenero corpore inter Cresi opes Darii divitias et Sardanapali delicias enutritus, nunc sacco cilicino obvolvitur, infirmioribus etiam corporis hac circumdatis asperitate. O quanta et quam omni admiratione digna super te Thoma dexteræ Excelsi mutatio, qui in palatio inter augustales divitias et delicias educatus, et inter Palatinos sicut gratia eximior sic et cultu præclarior, totum palatium illustrare videbaris, nunc totus fœdi et hirsuti animalis pilis obvo-

latus, assumens saccum pro socco, cilicium pro holoserico et pro pallis cinerem ! Sed quid ? Vere novi regis jam tiro novus, cui jam vetera transierunt et ecce facta sunt omnia nova. Novus enim rex, nova lex, novus grex, amictus novus, novus et ipse. Ecce jam omnia nova, novus rex Christus, nova lex amor Christi, novus grex Christi Ecclesia, amictus novus cilicium, novus et ipse Christi tiro novus. Unde et haec inter initia tirocinii nova sunt nostri arma tiroribus, quibus induitus exterius pugnaturus erat ad bestias. Hoc militari schemate in illo sacramentali tempore Pentecostes, quo consecratus et cum apostolis vir apostolicus virtute ex alto induitus, induitur : et hoc fuit primum et inter initia in illis unctionis diebus uncto Domini unctione magistra edocente cœlius datum consilium : et hoc initium operum.

Verum qui manum mittunt ad fortia, inter initia spiritu ferventes, processu temporis quasi fatigati ex cursu seu pressi nimis sub onere, solent sensim in dies tepescere, donec tandem sancti officii suscepti debito inimica semper oblivio superveniens, per seducibiles carnis illecebros, per quotidiana vilæ hujus oblectamenta et occupationes varias, spiritum inter initia adeo servidum in fine penitus extinguat : turpi quadam et fœda mutatione de spiritibus tam ferventibus, in fine tanquam ut corpora seu potius cadavera quasi insensibilia et exanimata conversi, seu cum misera illa muliere humana in eis effigie abolita quasi transsubstantiati in statuam, illi caderosæ seu infatuatæ, aut ut novo utar verbo instusatæ anime similes, quæ secundum prophetica prius in croceis nutrita postea stercora amplexat. De qualibus Magister : Sic, inquit, stulti estis ut cum spiritu cœperitis nunc carne consummemini (Gal. iii). Quod oculatum animal hoc, Thomas scilicet, operose attendens et studiose præcavens, quodam sacri ordinis insigni quod stola seu orarium dicitur, mox ut sacerdos utrumque quod sacerdotum est humerum ambiebat et hoc quotidie et continue in omnium visu gestabat. Juxta quod Dominus in lege de decem legis verborum signo habens orarium hoc quasi jugiter appensum ante oculos suos et ligatum quasi signum in manu sua. Oratio itaque hoc evangelico legalium fimbriarum quæ Domino ipso jubente sunt introductæ, in sacerdote hoc evangelico formæ instar : quæ profecto fimbriæ per angulos palliorum filiorum Israel ut fierent, a Domino præceptum est, ut cum illas vidissent memores fierent inandatorum Domini, ne sequerentur cogitationes suos et oculos per res varias fornicantes. Tale quid et post legales fimbrias in evangelico orario hoc, ut per hoc sacerdos hic evangelicus, quod jam suscepserat, evangelicum jugiter recolat jugum, et utrumque humerum orario ambiens hoc, ni fallor, insigni cœlius in signum accepto ; quasi visibiliter iam prophetizans quod sicut bona suscepserat de manu Domini, ita et mala foret perppersurus pro Domino. Et hic esset utriusque humeri ambitus, bona videlicet hinc, mala inde, alia etiam et digna

A de causa hoc sic assidue gestans, ut ad confirmationis sacramentum celebrius peragendum semper foret pacatior, ad quod pre ceteris omni tempore prouissimus et devotissimus fuit. Duo itaque quæ gestat pontifex velut Domino insignia tenet in pontifice, cilicium et orarium : primum cilicium insigne in signum Christi militis; alterum vero orarium insigne in signum Christi sacerdotis, quasi adhuc multum pro populo et pro sancta civitate oratur. Primo unctionis advertit se Christi militem, sed quo ambitur secundo Christi sacerdotem. His ornatis pontifex quotidie procedebat in publicum, nisi quod cilicium juxta nominis sui rationem et religiosis veritatem tenendam, celabatur admodum in occasu, nemine præterquam aliquo sine quo tale quid geri non poterat conscientia. Unde et istud sui insigne tirocinii deinceps toto tempore non depositus, donec gloriosi certaminis sui consummasset triumphasset. Verum alterum illud, quod orarium diximus ei gestabat in publico, in exsilio exturbatus mox depositus, eo quod jam exsulem in alienis provinciis non deceret. Ob id etiam et merito illo sacerdotis exutus insigni, quod exturbatus sicut vere exsul, sic et quodammodo exsacerdos. Et quidem de novi nostri pontificis insignibus hæc : verum in reliqua veste quotidiana et communi, toto quidem anno primo more suo clarus et nitidus, sed cleri postmodum præsertim in habitu mediocritatem est seculorum, ita ut juxta quod ait quidam nec essent exquisitus sordes nec affectatæ deliciæ. Clause ipsius vestes, pñllæ et poderes, et pelles non quidem pretiosæ, sed agnivæ. Unde et nonnulli eum ob similitudinem vestium suspiciunt fuisse, sicut vulgo dicunt, regularem canonicum, cum tamen sols devotione, quod et omnium vere fidelium commune est, canonicus fuerit sed professione nequam. Et vestes quidem pontificis, quo emptæ vilius, eo sicut sibi crebrius mutabantur, ut eo ipso Christi nudus in Christus ipse in nudo operiretur frequentius his ipsis vestibus quibus operiebatur ipse Domini christus. Et hæc pro certo universis Domini Christis pontificibus Christi forma ab hoc tanto Christi accepta pontifice maxime observanda, ut quo ipsius vestientur in nudo suo vestiatur et Christus ; nec hæc nec illi his ipsis quibus Christus Domini præterquam solus et nudus Christus induatur qui ipsius ovium suarum lac et lanam commisit et vellera. Ad illius quippe, needum etiam pontificis, opus exemplare pontificibus præsertim recurrendum, qui cum nihil præterquam chlamidem quæ indutus erat, haberet cum paupere tamen nudo illam dimidiat. Unde et mox nocte in secula ad Anglorum circumstantium multitudinem audit Jesus voce clara dicentem : « Martinus adhuc catechumenus hac me ueste contexit. » Videat ergo quid faciat episcopus si fecit sic iste etiam adhuc catechumenus. Videat, inquam, episcopus quid faciat inter tot vestium mutatoria, de vestibus suis iuri attritis, cum catechumenus hic de unica hac

quam habebat chlamide et se sic operiret et pauperem, imo teste Christo Christum ipsum in paupere. Nec enim ut illud in propheta statu Veteris Legis breve pallium hoc, sed in Evangelio sub lege gratiae ex charitate latissimum illud qui cœlum et terram implet et operit operiens et Martinum. Sed hoc Martini, imo et Christi pallio jam ipsis communis intermisso, ad pontificis nostri novi, novi tironis Christi novum schema revertamur; cuius quidem corporale et visibile corporis schema ut jam descripsimus sic erat.

Sed fuit adhuc longe aliud longeque spectabilius, non quidem corporale et visibile, sed sicut spirituale et invisible, novum novi schema tironis, eo certe fortius quo interius, quo non patebat accessus; de quo militiae tribunus magister: *Induite, inquit, vos armaturam Dei (Ephes. v)*, loricae justitiae, scutum fidei, galeam salutis et gladium spiritus, calceati pedes. Ecce Dominica novi Dominici militis armatura nova, in qua lorica justitiae sicut in hoc Dominico milite præminuit ita et præponitur a magistro. Attamen lorica hæc reponenda adhuc tempore quidem suo assumenda: *Omnia enim tempus habent; tempus dilectionis et tempus odii; tempus belli et tempus pacis (Eccl. iii)*. Hæc itaque reposita servatur adhuc.

7. DE PRIMA PONTIFICIS MENSA CORPORALI, QUOD EST MANDATUM NOVUM.

Et interim videamus nova quæ circa pontificem novum. Et post pontificis habitum, quem præscribendo perstrinximus, ad pontificis mensam accedamus ipsius vitam quemadmodum et habitum intuentes. Nec enim fideliter cujusquam vita describitur, si quo vivitur, vel qualiter ipse vixerit, omittatur; præsertim cum nova ista pontificis novi mensa tam pontificalis sit tam opulenta tam splendida, magis certe pietatis operibus quam dapum corporalium, quibus tamen uberrime abundabat, reserta varietate. Ad hanc itaque omnes sed vos præsertim pontifices invitandi. Et certe ad hanc confrater vester novus ipse pontifex universos vos invitatal, et ut accedatis sicut dignum et justissimum est; in hac quippe mensa magnus ille paterfamilias pastor pastorum et magister discubuit. Primus in capite et post ipsum ex ordine et cum ipso sui duodecim. Et in hac mensa nova novus pontifex, tanquam Domini dispensator novus, ponens vestimenta sua et præcingens se, Domino cum suis discubenti ministrat. Ante Dominum discubentem in cilicio suo stans et orario regi suo novo ministrans, in his tanquam novi dispensatoris insignibus miles ipse novus novi regis Christi et sacerdos. Hoc est mandatum novum quod ipse jam instituit novus. Si quidem diebus singulis post synaxim decantalam quam cito post gallicinium sub profunda nocte decantare consueverat, mox clam in conclavi aliquo subintroducebantur fratres tredecim quibus ipse positis vestimentis suis et se præcingens discubentibus ministrabat [singulis quatuor argen-

teos largiens.] Et hoc ita mandatum iurivum magis quam sur verus, per singulas noctes faciebat; veritus nec immerito ne si sub luce ficeret, illud ex visu hominum virtutum virus inanis inficeret gloria quo ut supra tetigimus, ipse dum adhuc juvenis, quasi incurabiliter videbatur infectus. Unde et quo secretius, eo siebat et securius... (*De hoc hiatus infra, col. 354.*)

(*Deest unum folium codicis Atrabatensis.*)

sicut prioribus parum aut nihil damnationis est, qui non solum potentiam sed et una probabiliter quidem induci, aut ut durius loquar seducti, etiam opus potentiae ad salutem suam, quod tamen forte non subest, contentur. In primis quippe qui non credit pro impenso beneficio quod non credunt beneficiorum uredo ingratitudo est. In secundis vero qui credunt pro beneficio non impenso quod tamen impensum credunt, dulcis quædam et grata obnoxietas est. Quos, etsi forte aliqua poena maneatur, quia credunt falsum, minime tamen ut nunc sentio, erit eis exinde æternum in morte supplicium: quin potius ipsorum forte remunerabitur devotio, quam habuerunt pie et devote credendo aliquid Dominum pro salute sua misericorditer fecisse, etsi illud non fecerit. Nemo autem illud Magistri hic mihi objiciat: *Si autem, inquit, Christus non surrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est et fides vestra (1 Cor. xv)*. Nemo, inquam, illud magistri nunc mihi objiciat. De apostolis quippe proprio ibi sermo est, unde et mox subjicit: *Invenimus autem et falsi testes Dei quoniam testimonium diximus adversus Dominum quod et suscitavit Iesum Christum, quem non suscitavit si mortui non resurgent (ibid.)*. Nec solum de apostolis sed et de illis etiam et pro illis potest videri magister dicere, qui mendaciis assentatoriis, tanquam si deliniri et demulceri possit sicut homo Deus, Dominum honorant et extollunt. Contra quod ait doctorum unus perhorrendum fore aliquid falsi de Deo dicere, etiam si ad laudem ipsius videatur pertinere, quia non minori sed majori fortassis scelere in Deo laudatur falsitas quam vituperetur veritas. Ecce doctoris verba: « Unde et mihi et Dei hujuscemodi assentatoriibus modo nihil, sicut nec ipsi et Deo. » Hoc est enim quod ego longe ab eis diversus imo penitus adversus, dico quod ego existimo, quod ego sentio, videlicet quod si quis pie devote et ex probabilibus ad suam salutem crederet Christum resurrexisse, etiam, etsi non resurrexerit nihil aut parum damnationis fore huic, qui crederet sic de Christo Iesu. Sed forte ex præmissis mihi quis sic objiciet: Quid igitur si ex Scripturis et ex probabilibus multis signis et prodigiis et virtutibus crederet Ecclesia Dominum ad salutem suam jam misericorditer incarnatum, et tamen necdum incarnatus fuisset; quemadmodum et errans Synagoga Messiam necdum venisse credit sed venturum adhuc, quæ tamen Dominum in carne venturum difficitur, futurum Messiam purum hominem tradens; unde nihil nunc nobis et illis, qui

nec præsentis nec etiam futuræ incarnationis fidem habent? quid igitur si Ecclesia crederet Dominum sic incarnatum et tamen neicum incarnatus fuisset? Sentiunt certe plerique et non irrationabiliter forte, quod si Ecclesia crederet sic, Ecclesiam ob fidem hanc damnabilem minime. Ita tamen si in reliquis fidei articulis et præsertim in unum et trinum Deum filios fuisset integra; quemadmodum e diverso et Cornelius mox minime damnabilis fuit, et si non crederet Christum incarnatum qui tamen antequam id crederet incarnatus jam erat. Cui etiam, antequam Christum jam incarnatum crederet incarnatum, dictum est illud per angelum: *Orationes tuæ et elemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu Dei.* Et illud etiam ante de illo, quod religiosus erat et timens Deum. Verum solum hoc tacto et, quia nunc locus non est, sermone nostro non minime protracto super hoc, ut ad superiora redeam, certe quidquid absque assertione nostra nunc de præacta incarnationis sit fide, hoc certe evidens, quod etiam etsi præfata illa sicut fide certa tota credit catholica panis et vini in corpus Christi et sanguinem non fieret sacramentalis conversio, tamen quod ad se miro meo (*sic*) esset sicut munda et clara, simplex, sincera et devota in puro pane et vino secundum ordinem Melchisedech matris nostræ catholicae oblatio hæc. Mundior, inquam, et sincerior magis quam de mille taurorum, bircorum arietumve pinguium mactatis carnibus et spurciis sanguinum. Mundior revera et simplicior evangelica hæc Ecclesiæ oblatio quam fuerit Synagoge. Et ut videri potest, carnilecum potius quam sacerdotum statu legis non tam pia oblatio, quam velut dira quædam et inhumana bestiarum, et in mane et in vespere quotidiana occisio. Ubi quotidie oves tot, tot boves, tot tauri, tot hirci, tot agni, tot vituli, tot verveculi maectabantur. A qua etiam maculatione nec simplicitas columbam nec castitas turturem tuebatur. Verum hoc nostrum hoc matris nostræ Ecclesiæ pro nobis evangelicum sacrificium merum, sicut videtur, duntaxat sacrificium laudis, non dilaniatarum carnium, non erutorum viscerum, non fetentium intestinalium, non funi, non stercoreis, in nullo sicut videtur sacrificium iniqui et peccatoris. Juxta quod in hymnidico cantico Dominus: *Nunquid, inquit, manducabo carnes taurorum aut sanguinem hircorum potabo?* (*Psal. XLIX.*) Et postea hoc nostrum evangelicum quasi a legali illo distinguens sacrificium, subdit: *Immola, inquiens, Deo sacrificium laudis* (*ibid.*); et in fine cantici: *Sacrificium, inquit, laudis honorificabit me* (*ibid.*). Unde et hoc laudis sacrificium, quo plus honorum, plus sincerum, plus saluiferum, plus pacificum et tanquam sacrificium justitiæ, quo plus Domino acceptum eo exterminator angelus hujus hora sacrificii, sicut et magis subdolas et aciores et crebriores facit immissiones. Ut si prævalere sic potest absque defensore, sine dilatione, absque miseratione ulla, fidem ipsam primogenitam hic præ virtutibus cæte-

Baris pressa ratione triumphantem percitat et si potest sic in perenne extinguat. Nemo autem opinetur, suspicetur nemo, me ex diffidentia aut hæsitatione vel modica de tam gloriose, tam salubriter totius salutis nostræ sacramento, quidquam scripsisse hic. De quo tamen cum ego aliquando quasi hæsitanter cogitare coepissem, nocte sequenti visa est mei hostia hac et illac in calice, quasi in moto continuo et citissimo circummagere se et circumferre. Quod cum in crastino domino meo archipræsuli secreto retulisse, et qualiter quasi hæsitanter præcogitaveram, respondit mox archipræsul hostie motum in calice fluctuationem meam indicare quæ pœcipit in mente. Unde et in hujus sacramenti fidem per Domini gratiam semper firmior sto et deinceps devotior. Sed revertamur ad præactas malas mali angeli immissiones.

Quod si forte fidem adultam et adeo robustam et solidam reperit ut nec valeat, non dico ipsam permovere, sed nec ullis incredulitatis stimulis vel in modico pungere, alias et alterius modi facit immissiones, quas nos experimur quotidie, utinam ab illis, quos præmisimus, et incredulitatis stimulis liberi. Ad alia itaque se convertit is cui mille nomina et mille nocendi artes, ut vel sic cor in fide firmum et solidum, quod incredulitatis stimulis non perforat, vel emolliat. Et cogitationes vagas et vanas, fluxas et fluidas in cor mittit, sicut de illo: *Et cœna, inquit, facta cum diabolus jam missas in cor ut traderet eum Judas* (*Joan. XIII.*). Ecce missa seu immissio prius a propheta, post ab ipso evangelista, qui de ipso pectore sapientiae recumbens hauserat evidenter expressa. In cor enim missio quid aliud est nisi immissio? Misisset, inquit, in cor; verum ut humilitatis magister majestatis Dominus tradatur, ut illudatur, ut flagelletur, ut conspuatur, ut habeatur quæstui, ut habeatur ostendui, ut demum linguis et manibus crucisfigatur: hujuscemodi duras immissiones seu immissionibus duris quotidie operatur erroris spiritus in diffidentia filii, ipso Domino, sicut jam propheta testatas est, immissiones has pro ineritis perditorum faciente per angelos suos malos. Sed istas immissiones, de quibus nunc quotidie operatur idem erroris spiritus, non solum in diffidentia sed etiam in devotis Ecclesiæ filiis, et etiam in ipsis Ecclesiæ primogenitis, in ipsis dico Domini christis, sacerdotibus Christi. Et ibi præsertim, ubi sacerdotii exhibent officium et sacrificii peragunt ritum. Ea hora potissimum quotidie vagas has et vanas fluxas et fluidas, fluentes et refluxentes cogitationes immittens, que tanquam museæ tabidæ in tam nave olentii sacrificii totum perdant mox tantæ suavitatis odorem; hora præsertim sacrificii glomeratim irruentes, nisi confessim per sacrarii ostiarium fidam, circumspectans videlicet devotionem, et promptam Spiritus sancti flabello repellantur.

Igitur ut omnes has, tam videlicet illas quæ perforant, quam et illas quæ cor emolliunt, immissiones

nes præveniens declinaret sacerdos noster, pontifex noster novus, pro quo totus hic sermo texitur, Agnum immaculatum, sicut reverenter pariter et ob reverentiam ad legis mandatum festinanter, semper edere consueverat. Per totam hanc Domini mensam, sicut in mystico et sacerdotali ornatu festivus, ita et in edendo festinus et sicut jam supradiximus in orando brevissimus. Totum tamen devote et celebriter etsi 'ob supradictas causas celeriter agens. Quin potius eo ipso devotius quo celerius.

Quia in sibilo duntaxat auræ tenuis Eliæ a spelunca sua egresso et in speluncæ suæ ostio stanti, solum in transitu loquitur Dominus. Solum quippe per speculum et in ænigmate quasi in sibilo auræ tenuis his qui corporis sui domos luteas egrediuntur, et egressi in ostio hujus luteæ speluncæ suæ stant, cupientes dissolvi et esse cum Christo animæ suæ ut moriantur jam petentes, his, inquam, solum et tamen non nisi solum in transitu loquitur Dominus. His quidem frequentes flunt, sed semper breves et citissime disparentes theophaniæ, sanctorum revealant splendores et exultationes Dei in cordibus eorum: quæ animam ad cœlestia pio desiderio suspirantem crebræ quidem, etsi non resiliant, refocillant tamen et illustrant. Sed brevis hora hic et parva mora, quandiu in luteæ speluncæ suæ ostio Elias steterit, donec a lutea spelunca sua penitus egressus fuerit. Corpus enim, ait Sapiens, quod corrumpitur aggravat animam et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem (Sap. ix). Et vere in theophaniis his brevis quidem hora et parva mora. Hinc est enim quod in sancti amoris cantico Sponsa Sponsum suum tam crebro tam sedulo tam officiose et in tam multis querit suspiriis. Et querens et suspirans nunc invenit, nunc perdit, nunc avolat, nunc declinat, nunc ad ostium pulsat, nunc tenet, nunc elabitur, nunc revertitur, nunc vocata tacet, nunc vocans alloquitur. Unde et Sponsum suum Sponsa, capræ hinnuloque cervorum in montibus salienti et colles transilienti assimilat. Et ipsa Sponsa id crebro experta, nos hac sua parabola docens, ut opera illa et sacramenta eo fiant celerius, quo necesse est ut peragantur devotius. Et propterea noster sacerdos novus, novus noster pontifex illud, de quo jam aliquandiu egimus, altaris sacramentum eo quidem celerius celebrabat quo illud peragere et consummare devotus peroptabat. Unde tanti sacerdotis exemplo plerique arguuntur sacerdotum, qui ut devoti habeantur aut forte quia sunt, hoc altaris sacramentum verbis admodum paucis abbreviatum et consummatum et hoc speciale orationis genus breve, quod et debet esse brevissimum et si non in catechumenorum, saltem in missa sacramentorum arguuntur, inquam, exemplo hujus, qui sic differunt, ita trahunt, sic protrahunt. Me, qui intersum et audio et deherem intendere interim super vanum et citius cogitationum mearum vebiculum, scandente et ab Oriente in Occidentem usque avolante, et per viam, vicos, munitiones et civi-

A tales salva mea et aliena pecunia absque omni sumptu et labore extruente, et interdum prout fert spiritus impetus me interim multa constitente bella absque omni sanguinis effusione aliave frivola et otiosa commentante; et pro me loquar, ego interim sic vado, sic venio, sic operor, sic commentator. Sic et, ni fallor, de missæ auditoribus et de aliis aliqui. Et mirum si ille tanquam homo adbuc nostris similis, sacerdos dico noster, qui commune salutis nostræ sacrificium est oblatus pro nobis, ad missam se parans, vel etiam in missa ipsa, interdum in se ita non sentiat; aut si non sentit, debet saltem tanquam sacerdos noster consentire nobis et condescendere, ut ita, juxta quod magister de pontifice gloriatur, haberemus sacerdotem, qui posset compati infirmitibus nostris. Unde dico quia istius, de quo nunc loquimur, sacerdotis in missa sic morosi aut est hypocrisis manifesta aut religio in-scia. Verum, ut deinceps compatiantur nobis sacerdotes hi et vos universi sacerdotes præinvitati ad mensam, qui cum novo sacerdote, novo nostro pontifice jam discubuitis, scitote et vos similia debere parare. Exemplum enim dedit vobis ut quemadmodum ipse fecit et vos similiter faciatis. Post spiritualium mensarum discubitum supra dispositum ordinem et nostrum supra promissum nunc deinceps ad corpoream mensam accederemus, nisi tamen quia needum hora est discubendi præsertim pontifici, quem tam multiplices tam variae et sacerulares et ecclesiasticæ occupationes et causæ trahunt et needum sit nisi circa diei sextam.

9. QUALIS FUERIT IN AUDITORIO.

Missæ itaque celebritate consummata, Pontifex egressus ecclesiam, mox auditorium intrat, et sedet ut judicet quasi de sede ad sedem de cathedra ad tribunal ascendens. Et sicut prius ad mensam, ita nunc ad auditorium hoc fratres suos universos et præsertim comprovinciales suos episcopos vocat, ut sibi assideant et secum jura decernant. Nunc enim sedet ut judicet. Et quia de formandis judiciis et accipiendis muneribus, quæ judicia solent pervertere, loquendi nunc locus est, primo qualis in ipsis fuerit persona novi judicis, novi nostri pontificis, intuendum. Et in primis quidem novus hic judex, novus noster pontifex interim excutiebat manus suas præsertim a suspectis muneribus ut ab his, quos causas habere nosset, nec obolum nec etiam valens acciperet. Nisi forte aliquid esculentum et poculentum aliquid offerretur quod decenter respuere non valeret. Et quia de muneribus accipiendis sermo impræsentiarum se obtulit, ut ad novi nostri judicis laudem magnificam et civilem industriam evaginetur licentius, qualis fuerit in accipiendis muneribus videamus. Illorum certe semper munera recusare consueverat, quibus credebat accipere necesse magis quam dare. Imo etiam assuetissimus erat semper et promptissimus ut talibus daret et bis præsertum inter tales qui petere confundebantur. Ab illis etiam, et si aliquando, raro

tamen accipiens, quibus ob causam fuisse offendit, etiammi abundantes forent hi, quasi cum Dominus spernens Cain et munera ejus, et respiciens solum propter Abel ad Abel munera, non propter munera ad Abel. Verum ab aliis cum multa gratiarum actione accipiebat, quos sibi amicos et hilariiter dare noverat, nec post donum detrimentum passuros; decenter edoctus quod in dandis accipiendo muneribus magno praesertim viro multa debeat esse cum cautela discretio. Juxta quod etiam ille in gentilium ethica morum censor : « Videto, inquit, cui des. » Et hoc quidem paternum consilium est et pro dante. Pro accipiente vero sapiens : *Datus, inquit, insipientis non erit utilis tibi (Eccli. xx)*, quasi sicut supra morum ille censor dannatum, ita et hic sapiens accipientem erudit. Ut sicut ille danti dixerat : Videto cui des, ita et hic accipienti : Videto a quo accipias, juxta quod et Dominus : *Non accipiam, inquit, de domo tua vitulos neque de gregibus tuis hircos (Psal. XLIX)*. Nec enim, ut testatur idem sapiens, *dona iniquorum probat Altissimus (Eccli. xxxiv)*, quorum per multa Scripturæ loca semper ea legitur respuisse; id tamen pro testimonio dieo quia novus hic judex noster nil unquam, me qui scripsi haec seu etiam me familiariori, sicut credo, sciente, si tamen hac gratia me magis prædictus quis, nil inquam ab aliquo ipsomet postulante, cum adhuc libere et quiete ageret in ecclesiastico potentatu suo, accepit. Ita ut illud prophetæ a diversis varie interpretatum, novus hic judex noster ipso opere nobis certa quidem et evidenti expositione interpretaretur ut doceret. Si quidem prophetarum unus principum cupiditati imperando : *Princeps, inquit, postulat, et postea mox subdit : Et judex in reddendo est (Mich. VII)*. Hoc quasi unum et primum et per se censitum ponit cupidi principis vitium dicens : *Princeps postulat*. Quid enim est subdito intimata principis postulatio, nisi a subdito quasi quedam violenta exactio aut quasi ab invito dura quedam extorsio? Deinde aggravando subdit sicut cupidi jam pariter et dolosi principis vitium alterum : *Et judex, inquit, in reddendo est*. Ac si dicat propheta cupiditati principis sic improperans, quod videlicet si forte princeps postulans non exauditur, nec obtinet a subdito quod desiderat, aut incontinenti aut ut occultius tegatur fraus processu temporis, sive per se sive per alium, subdito sibi, a quo repulsam passus, aliquam super illa aliave quacunque re questionem movet, tanquam rei postulate modesto detentatori; ut sic obtineat vel per qualemque sententiam, quod prius postulans non potuit obtinere per gratiam; et ita qui prius fuerat princeps postulans sed minime obtinens, postea ipsemet efficitur judex rem postulatam per calumniam obtinens. Et sic ipsemet eam sibi per calumniosum judicium reddens, seu ipso per tale judicium principi reddere compulso, qui prius postulatum postulanti gratis præbere recusavit. Est

A *igitur grande in principe cupiditatis vitium solum etiam postulare a subdito, etiam etsi ab altero, quod a propheta subditur, vitio immunis sit, videlicet post rei postulatæ repulsam nihil contra renuentem moliendo. Ipsum quippe principem a subdito postulare, etsi aliud malum non subsequatur, nihil parum distat ab exactione turpi et molesta seu extorsione invita. Hanc nostram super illud prophetæ interpretationem prius Naboth et postea Achab, vinea roborat. Achab enim princeps Naboth vineam postulabat : ecce primum capidi principis vitium : sed repulsa passus ipsem per Jezebel dominatricem judex fuit in reddendo ; ecce quod priori longe deterius est vitium alterum : lege sacram eo loci historiam et liquido mox videbis quod sic. Hanc pariter interpretationem et nunc novus noster judex, novus noster princeps ecclesiasticus, ipso novo opere suo sed ex contrario roborat, utrumque pariter, tanquam si ab exactione neutrum discrepet, sicut extorquere et postulare semper devitans. Nam quemadmodum ab ipsomet testante sic frequenter accepi, in eo maxime confundebatur cum ex aliqua causa etiam valde urgenti, sicut interdum solet accidere, operaret ipsum rem alterius petere, etiam si devote et promptly se exaudiendum sperasset, sicut difficile accipiens et adhuc multo difficultius postulans memor verbi Domini qui dixit : *Beatus est magis dare quam accipere*. Ita ergo novus hic judex noster a muneribus manus suas excusserat, ut cum universi Israëlis sancto propheta et acquissimo judice posset et ipse, pariter gloriose immunis, sciscitari a subditis utrum bovem cujusquam tulisset, an asinum, si quempiam calumniatus, si oppresserit aliquem, si de manu cujusquam munus acceperit; pariter et cum magistro sicut æquo gentium judice et egregio doctore, gloriari quod nullius argentum et aurum aut vestimentum concupiverit. Apprime inter initia novus judex noster, magistra uincione edocet, utpote in illis unctionis diebus, sicut supra ostendimus, quo principes ecclesiarum mundi contemptores judices uncti et ipse unctus, apprime, inquam, edocet illud legislatoris quod munera exercant oculos sapientum et vim auctoritatis inclinant. Cui et consonat illud sapientis : *Quia zenia, inquit, et dona exercant oculos judicum et quasi matas in ore avertit correptiones eorum (Eccli. xx)*. Et illud item hic non tacendum, quod ignis devorabit tabernacula eorum qui munera libenter accipiunt. Eece quam incorruptus quam etiam incorruptibilis erat hic noster judex novus in se.*

B *C*

Avaritiam etiam, tanquam judicium corruptelam pestiferam et judiciorum velut quoddam lethale toxicum, non solum a se sed et a suis tam longe projiciens, tam excutiens, et tam evitans, ut ipsam a domo sua penitus eliminaret. Idolatria quippe in templo, avaritia in pontificis domo. Unde et novus hic judex noster nunc clam sigillatum singulis, nam publice communiter universis inhibebat districtis

sime, non solum ne exigant, sed ne etiam oblatæ a litigantibus accipiant nec aliorum vexationes suas facerent prædas, solum tamen advocatis non recolo si indulta salario. Sed hoc scio quod alii accipere omnino sunt inhibiti.

Unde et tunc temporis accidit ut abbatum unus intraret coriam et babens negotium, aliquot aureos nunc his nunc illis qui in judiciis poterant offerebat. Sed cum omnes respuerent, abbas negotium peregit, aurum retulit, et recedens : « Curiam, inquit, repperi supra quam auream, quæ non solum post aurum non abit, sed aurum abicit, aurum spernit, aurum calcat. » Et quidem de domo pontificis abbatis hoc gloriosum præconium. Adeo etiam amore justitiae et compassionis affectu et in avaritiae odium negotia habentibus pontifex condescendens, ut in domo hac nihil pretio, sed omnia gratis fierent. Nihil hic a sigillifero nihil a signatore accipitur a notario nihil : nihil hic venditur, nihil emitur, nihil distrahit nec cera nec chartulae nec sigillum. Cujos enim imago hæc vel superscriptio in sigillo ut vendi debeat vel distrahi? Nequaquam Cæsaris sed pontificis. Revera domus hæc novi judicis nostri, novi pontificis, nequaquam sicut domus negotiationis, sed domus veri et æqui iudicis, domus sancti pontificis et vere domus orationis.

Hujus profectio sancti pontificis et justi judicis præ cæteris et ante cætera debent esse tria hæc ; amare continentiae sanctimoniam, colere justitiam et calcare pecuniam. Unde et apud nos nec imago pontificis nec instrumentum justitiae sigillum vendebat nec aliquis inde quæstus. An enim licitus sit quæstus hic in pontificis domo, vestra, Patres sancti coepiscopi qui novo metropolitano nostro assidetis, consideratio hæc, vos decernite : videbitnr forte hoc magis inter gratuita quam debita, inter oblatæ magis quam exacta numerandum, de quibus supra aliquantis peregimus ; unum pro certo scio, quod si licet sic acquirere, non tamen expedit, præsertim in pontificis domo, unde et, ni fallor, multo magis melius et pontifici gloriösius, justitiae instrumentum sigillum gratis exhibere, et propriam speciem ceræ vel sigillo impressam erogare pauperibus, qui etiam pro ipsis tenetur adhuc et semel ipsum super impendere. Sic itaque omni a domo pontificis avaritiae eliminata spuritia, nullus qui obediret pecuniae, sola in domo pontificis imperante justitia. Et hæc est quam supra diximus Christi Domini novi Christi tironis lorica justitiae nova, immissos omnes cupiditatis stimulos in se mox retundens et repellens a se. Cujus tamen adhuc fortitudo major suo tempore revelabitur, quin jam non stimulis sed lanceis et gladiis decertabitur. Sed interim talis nunc sufficit. Ob hunc autem tam singularem et tam serventem justitiae zelum, inter alia multiplicia dona Spiritus, et hoc sibi abunde datum a Spiritu, ut haberet spiritum judicandi inter virum et virum. Nec enim ex magistri hominis eruditione hoc illi, magis autem ex unctione magistra,

A juxta quod ille præ participibus suis exunctus : *Habenti, inquit, dabitur et abundabit* (*Mauth. XIII*). Et justissime quidem et sincerissime sine omni acceptione personarum absque ullo interventu nummorum cum suo quem *supra commendavimus* eruditorum catalogo assessoribus suis jurisdictionem ecclesiasticam exercebat : ita ut profecto cerneret tantum in tribunali judicem quantum modo videras in altari sacerdotem. Vos igitur ad assidendum comprovinciales vocati, metropolitani vestri jam, ni fallor, in judiciis advertitis scientiam, tenetis formam et iam quantum habuerit justitiae zelum, quantum et per unitæ contemptum cernitis. Utinam et vos apprehendat ænulatio ut illius similem sortiamini zelum cuius simile consecuti estis ministerium.

B His vero omnibus in quibusdam aliquantis per immorati sumus, et in Dei mensis discubitibus et in sæculi causis discussionibus rite expletis, circa diei nonam pontifex, a tribunali exsurgens, mox thalamum ingreditur, et ad corporalis alimonia se discubitum parat. Et ad hanc quidem mensam sicut et ad alias invitandi forent pontifices, nisi quia in mensa hac bestialis duntaxat ut videtur et corporum non spirituum hæc resectio : verumtamen dicit et expedit sic, ut etiam invitentur et ad hanc utpote quos ex auditis et visis spero accessuros libentius. Invitentur igitur et si placet accedant ut quenadmodum fratris sui noverunt ha. . . . .

(deest unum folium.)

C . . . . . rabat quid sicut mensæ opulentia. Unde et ipse semper in discubitu creberrime super totas mensas oculos consueverat circumducere. Ita ut et paropsidi proprie posset videri minus fore intentus. Etiam ut hic oculatum animal se probaret, non quidem notabili sed modesto quodam modo et civiliiter eruditio nec vagi more vel attoniti sed circumspecte oculos circumducens per totum ut videret discubantium ordinem, et exhiberet cui honorem honorem. Et si forte inter tot novissimum teneret locum qui præsidere debuisset, huic profecto tunc honoratiorem locum crebris calicis proprii et ferulorum exeniis recompensans, videret pariter et notaret qualiter qui ministeriis præerant quisque.

D pro suo gradu et officio ministraret, quod si forte perperam, acriter ab ipso archipræsule loco et tempore corripiebatur incurius. Verumtamen ministri novi hujus nostri patrisfamilias in mensa morem quotidianum experti quisque pro officio suo erat circa ministerium sollicitior. In mensa quippe super universos qui discumbebant et super singulos et super dispensatores ipsos et ministros ita provide, ita circumspecte spargebat oculos ut diceres hos solum mensæ oculos ad solius corporalis mensæ civilem quamdam et domesticam custodiā deputatos, quod si de eruditis suis forte aliquis deforet. et suo ex aliqua causa mutato in inferiori loco discumberet, mox providus et urbanus novus hic noster patrisfamilias hoc advertebat.

Juxta quod et Saul rex inscius in hoc tamen urbane edoctus cum in mensa sedens locum David vacuum adverteret: *Cur, inquit, non venit filius Isai nec heri nec hodie ad vescendum?* (*I Reg. xx.*) Pariter et hoc noster paterfamilias mox de suis advertebat etiam et sciscitari solitus pro absente. Cui quidem loco suo mutato, sic mittendo et remittendo ipsi honorem exhibere non cessabat, ita ut et posset sibi ipsi videri primus qui in discubitu se novissimum fecerat. Aut etiam si quivis alius quem honorare voluisse forte vel ad thalamum vel ad aliquem domatis angulum, eo quod ut aliis cederet vel quod non esset ei in triclinio locus, diversisset, et hoc quidem advertebat citissime: et istum tanquam si inter tot discubentes per medios jugiter intueretur parietes crebris ferculorum visitationibus honorabat. Ita profecto oculis quos a natura amplos habuit et clarissimos totum quasi penetrans, illustrans, et amoenans discubitum. Nihil modo istis et illis oculis, quos supra diximus lacrymarum exitus deduxisse, alia quippe mensa haec illa alia; illa mensa Dei haec mensa saeculi: ibi alimonia spirituum sed hic corporum epulæ apponuntur, inter quas ingerere lacrymas sicut importunum et incivile. Nihil ergo modo hic istis et illis oculis. Nihil huic triclinio et furtivo illi de nocte mandato, in quo ut supra monstravimus, pauperibus discubentibus pontifex in cilicio ministrabat: longe quidem distant opulentia haec et abiectione illa.

Sed quorsum haec? quo tendit apparatus hic tam magnificus, et tam augustalis mense descriptio? Mensa haec videtur potius mensa Cæsaris quam pontificis. Et talis et tantæ ad pauperis Christi mensam nulla penitus videtur communicatio. Nihil apparatus huic et spicis illis quas discipuli vellicantes et manibus confricantes edebant, seu etiam conviviis illis evangelicis, ubi pisces tantum et hordeum, seu ubi pars piscis et savus mellis. Christus etiam jam resurgens a mortuis quererit duntaxat pulmentarium non leopham, non aprum, non capream, non capreolum, non damulam, non cervum, non phasides aves, non gallinacum, sed solum hoc est quod sicut quererit videtur et appetere pulmentarium: verum videtur mensa haec, quam describere coepimus, potius Augusti quam Christi vel christi Domini. Sed quisquis et qui sic cogitas, sta hic, ne procedas, ne judices, sed vide et admirare et imitare, si potes, multorum oculorum animal et multarum facierum personam. Vide discipulum ad magistri formam omnibus omnia factum; gaudentem cum gaudentibus, flentem cum flentibus, redentem quæ sunt saeculi saeculo et quæ sunt Dei Deo; modo cum sancto sanctum, modo cum per verso perversum, modo cum ethnico ethnicum, modo cum Judæo Judæum, modo cum servis servum, modo cum liberis liberum, modo cum jucundis jucundum, modo cum infirmis infirmum. Nam iuxta illud Sapientis et quasi in mundi specula constituti verbum: *Omnia tempus habent; tempus*

A flendi et tempus ridendi, tempus plangendi et tempus saltandi, tempus amplexandi et tempus coniungendi ab amplexibus (Eccle. iii); omnia, inquit, tempus habent, quod et præsertim pontificis est, ut temporis pareat, temporis indulget et conformet se temporis. Alioquin non erit multorum oculorum animal nec multarum facierum persona. Alioquin non habebit gratiam apud Dominum et apud homines; quod præsertim requiritur a pontifice, qui sec soli Deo propter saeculum potest vacare nec saeculum propter Dominum debet deserere, ut placeat Deo, placeat et saeculo. Placete, inquit magister, per omnia omnibus, ut propter hoc merito et illud de pontifice pontificum qui pontificum est sicut forma et gloria scriptum sit: Proficiebat, inquit, septentria et gratia apud Deum et homines (Luc. ii). Sic et iste pontifex noster novus Deo dilectus et hominibus, totus Dei, totus saeculi, suus nunquam nisi quia exinde plus suus totus. Talem quippe decet esse pontificem, qui nunquam suus sit, nemquam sibi vivat, sed sciat se Deo natum et patriz, non sibi, parentem omnium, soventem omnes et sub aliarum suarum umbra protegentem. Sic, inquam, iste multorum oculorum animal et multarum facierum persona, factus omnia omnibus, modo cum cilicio in discubitu ministrans pauperibus, modo cum orario in altari ministrans fidelibus; modo cum lorica justitiae in tribunali finem imponens litibus, modo cum temperantia in convivio congaudens epulantibus.

11. DE SOBRIETATE PONTIFICIS.

Verum cum qua temperantia, quod nondum dictum, dicendum est, ut quemadmodum jam de habitu, pariter et in bac tanta mensa opulentia, inter tot epulantes et tantas epularum delicias, de proprio quoque ejus victu juxta quod supra sumus polliciti, cognoscamus. Reversa inter tot et tantas delicias in nullo penitus Sardanapalum sed seculum episcopum sapiebat, nullius ut notari posset avidus, nec super ullam omnino escam se effundens. Juu quod ille sapiens et urbanus: *Noli, inquit, avidesse in omni epulatione et non te effundas super omnem escam (Eccle. xxxvii).* In tanta igitur affluenti nullatenus ipsius in ulla epulationis aviditate vel modicus poterat denotari excessus. Unde et cum in omnibus sobrius, virtuti etiam sobrietatis quadam civilitate adjuncta, ipsam sobrietatis virtutem colrabat, non solum religiose quod ad Deum, sed etiam quod ad saeculum civiliter sobrius. Unde sicut et in ceteris ita et in hac præsertim sobrietatis virtute, quasi mensæ virtute propria, sicut Deo et hominibus complacebat; nam cum sobrietatis virtus se ciem semper habeat abstinentiam, ipsam tamen abstinentiam, propter simul discentientes, quadam civili dissimulatione in mensa occultare conseruat, ut sicut congaudere gaudentibus ita et coepi lari epulantibus videretur. Occultabat quidem saecbris huc et illuc ferculorum exenias, nunc interessa quadam de Scripturis cum eruditus sis, qui a dextris ejus discubebant, collatione non quidem

Lædiosa sed moderata pro tempore. In hac quippe mensa non audiuntur tibicines, non cornicines, non lyra, non fistula, non citharœdus, non choraula, quod inter cætera luxurianti populo per prophetarum unum improperat Dominus : *Typanum, inquit, et lyra et cithara in conviviis vestris* (*Isa. v.*). In hac quippe mensa præterquam mundam splendida et inundantem epularum opulentiam, nulla gula nulla lasciviaz et nulla penitus luxuriæ incitamenta. Sed sicut instrumentis et incitamentis aliis submotis, ex sacra lectione solius Spiritus sancti organum, sicut supra jam diximus, ab initio usque in finem discubitus grata quadam et interpolata pro tempore vicissitudine personabat. Sic ergo comes sobrietatis abstinentia relevatur nunc ad hos, nunc ad illos, crebris ut diximus ferculorum exercitiis nunc collatione interposita de Scripturis. Sed super omnia placido vultu et facie hilari totam abstinentiam obumbrabat quo et totum jucundabat discubitum. Verum et ipsa ejus abstinentia Deo grata, gravis nulli ; quæ, ut diximus, propter simul discubentes civili quadam dissimulatione velata vix etiam notari valuisse.

Et expressius adhuc audiamus abstinentiae modum et quibus uti consueverit. Tria namque sobrietas exigit, videlicet quid, quando et quantum sumamus ; ne quid prohibitum, ne quid citra horam, ne quid ultra mensuram : unde et Adam, qui primus comedit vetitum, confessim proscribitur : *Jonathas, qui citra horam, maledicitur ; Israel vero, qui ultra mensuram mox punitur.* Adhuc enim esca eorum in ore ipsorum et ira Dei ascendit super eos. Verum hujus triclinii princeps pontifex in sobrietatis virtute præstans, et longe distans ab his, de hora et mensura quæstione nulla hic sicut nec opus est habita, solum quibus ipse uti consueverit audiamus, ne in hoc quod facile nimis justis et indiscretæ religiosis videri posset, videatur in aliquo vel in modo tam claram tam speciosam et tam mundam, quam de eo prædicamus, sobrietatis, decolorasse virtutem. Multa quidem offerebantur, apponebantur multa et varia, sed inter plurima pauca ad usum et esum proprium retinebat, verumtamen inter oblatæ ea quibus ipse utebatur et delicatiora quidem et præciosiora hæc, quæ, etsi non sint prohibita, a sobrietatis tamen perfectione et a perfecte sobrio his præsertim quos diximus, nimis justis videri possent aliena. Tanquam et sicut illis rudibus adhuc discipulis, sicut illi Christo, sic et isti insultent Christo Domini, et clamant, *Ut quid perditio hæc ? potuit enim venundari et dari pauperibus :* unde et cum unus justorum talium super hoc inter discendum semel ipsum quasi subridendo notaret pontificem, aliquantis per zelo motus pontifex ei sic respondit : « Certe, inquit, frater, ni fallor, cum aviditate majori tu tuam sumis fabam quam ego apposita mihi phasidem avem. » Et erat tunc avis hæc ante præsulem in paropside. Et frater ille aliquandiu inter nos conversatus, deliciosa non querens, utpote

A qui ad hæc consuetudinem non habuerat, revera avidus erat comedo grossiorum. Et bonum quidem et prudens pontificis hoc et pro fratris consuetudine et pro veritate responsum. Nec enim refert, ut tradunt animarum medici Patres orthodoxi, quid quantumve quis sumat, si solum necessitatibus et valetudini sua non volupati indulget : unde et primus omnium parens non propter esum cervi vel caprei sed propter gustum pomi vetiti de paradiſo ejectus exiit. Et Esau non propter gallinacium, sed vilis lentis edulium primogenita perdidit. Et David aquam nimis concupitam metuens bibere, in terram fudit et Ilelias mane et vespere allatas carnes comedit. Adeo non refert quid pro validitudine seu quantum pro necessitate sunatur ; sola quæ virtuti sobrietatis semper in insidiis sedet relegateur concupiscentia, cui semper parum est quod necessitati sat est. « Est enim, ait quidam, natura humana contenta modico. » Nihil ergo refert quid quantumve sumatur, validitudini duntaxat aut necessitati hoc et non concupiscentiæ militet ; verum et magister : *Non est, inquit, regnum Dei esca et potus sed justitia et pax et gaudium in Spiritu sancto* (*Rom. xiv.*).

Hujus itaque nostri princeps triclinii, quia grossiora non poterat utpote minime enutritus in his, deliciosa quidem sed parce admodum sumebat et sobrie. Nam juxta quod et de se ait quodam, jumentum suum hordeo non pascebatur quod fuerat in deliciis enutritum a puer. Cui et consonat illud Sapientis : *Qui nutrierit, inquit, servum suum in deliciis a pueritia, postea sentiet eum contumacem* (*Pror. xxix.*). Et quidem indiscrete omnino et contra religionis veritatem sit, si anima nutrita in croceis grossiora compellatur amplecti, et jumentum a pabulis arceatur consuetis. Alioquin si diutius arceatur, sic et cito in via deficiet et prope interitum est, cui sic subtractis consuetis apponuntur nova. Quod non aliud quam si detur hordeum, cui non nisi triticum sapit, aut pro saba vicia aut pro avena lenticula : tale etiam et hoc, tanquam si det quis pro pane lapidem aut pro pisce porrigit scorpionem. Et quidem omnino irrationaliter hoc ; verum et Magister de castigatione corporum agens inter cætera : *Rationabile*, inquit, *obsequium vestrum* (*Rom. xii.*). Rationabile, inquit, ut videlicet corporis tui castigatio et mortificatio carnis cum discretione fiat, ut si forte spiritus promptus sit, tamen juxta vulgatum illud Græci proverbium : « Ne quid nimis. » Sed discretione magistra, omnium auriga virtutum et moderatrice operum, carnis infirmitati condescendatur et consueta non omnino negentur : ne si jumento debilitato pabula subtrahantur, contingat ipsum prius sub fasce ruere quam fascem portare et deficere prius quam currere. Sapiens dominus rationabile querit obsequium ut, si est zelus, in obsequio sit et scientia, et zeli fervorem scientia temperet : unde et Magister, quasi de apostolo conversus in medicum, discipulo corporis sui immoderato castigatori aquam prohibet et modici viui

indulget bibere propter stomachum suum et frequentes suas infirmitates. Et quale quidem in discipulo hoc, tale et in hoc Magistri condiscipulo praesentis triclinii principe. Cui similiter et ex causa simili propter stomachum, quem semper a natura frigidissimum habuit, aquæ potus supra modum nocivus, unde et juxta admonitionem magistri et medici ad discipulum, et iste condiscipulus aqua nunquam raro sincera sed vino duntaxat utebatur, modice quidem sumpto et ad sobrietatem, sobrietatem certe supra quam commendabilem et admirandam et cuivis sacerdoti sed praesertim pontificibus imitandam: sicut enim ante mensam et in mensa et post mensam ita semper æqualis ut nec in facie nec in lingua, an sitibundus foret an potus, potuisse discerni. Et adhuc quod et miraculo accedit et gaudio, sicut ex secreta confessione quidam religiosi ipsius familiares id neverunt secretius, non magis cibatus quam jejunus, nec post vina plus quam ante ullam, vix sentiens carnis rebellionem. Revera, miraculosum hoc et singulare privilegium gratiae inter vina et epulas et in carne concupiscentiae nec dum maturioris ætatis exhauste beneficio tanta et tam angelicæ vivere puritatis ut ne dicam opus sequi vel consensum, sed rara et sèpius nulla spiritui a carne moveatur rebellio.

Audivimus jam de praesentis nostri triclinii principe, in triclinio hoc quam magnificus, in mensa hac quam imensus, quam eruditæ circumspectus, quam curialiter eruditus, quam magnifice discubens, quam gratiæ distribuens, et quam civiliter sobrius quod ad sæculum, et quam religiose quod ad Deum. In utraque revera mensa magnus et imensus: magnus in mensa Dei, magnus in mensa sæculi. In altari sacerdos devotissimus, in triclinio paterfamilias providissimus, et si adhuc adjiciamus tertium quod supra posuimus medium, judex in tribunali æquissimus. Verum omnibus quæ mensæ sunt celebriter jam et festive expletis, tempus est ut surgamus de mensa. Si quidem hymno dicto pontifex cum eruditis suis exit jani et ingreditur thalamum. Et ut quod semel dicendum est, semel hic sufficiat dictum, cum per historiam hanc archipræsulem cum eruditis suis hoc vel illud fecisse crebro audieris, ideo dictum noveris quia in agendis sive his quæ ad Dominum sive his quæ ad sæculum, non admittebatur extraneus, præter quam soli eruditii sui et consiliarii forte alii, quales erant øconomi: vix etiam adventans clericus in discubitu in propria archipræsulis mensa inter eruditos hos, sed honorifice quidem et decenter in aliqua mensarum discubebat seorsum, crebris tunc ab archipræsule mensalibus visitatus exeniis. Non admittebatur, inquam, inter eruditos in discubitu quis, nisi forte is esset quem archipræsul ex nomine vocans multum honore decrevisset, magis semper sanctæ conversationis vel scientiæ quam dignitatis vel officii merito. Et ob id maxime hoc, ne in mensa in qua archipræ-

sul ipse inter eruditos suos discubebat, aliquod forte verbum, sicut tunc solet, elaberetur et praesertim coram extraneo quod tacuisse melius. Sic admodum suos honorans in mensa et sibi prospiciebat et suis. Et ut memoratorum gratia addam adhuc, antiquus decessorum suorum mos fuit, et sic ipse proposuerat patres sequens, ut in domo sua non retineret clericum et maxime qui consilii interesset, quem nosset regibus hominio seu fidelitatis iuramento obnoxium. Et ob id, ut ab ipso archipræsule accepi, sancitorum decessorum suorum vetus mos hic, quod soleat ab hoc jam ab antiquo inter reges et archipræsules profana nimis crebro suboriri dissensio; verum et archipræsulis de domo et familia clericus regi obligatus, ut diximus, dissensionis tempore quasi inter mallem et incudem erat positis, aut regi aut archipræsuli male fidus aut saltem suspectus, unde obsequens et obligatus sic non poterat nec etiam innocens, facile, aut binc aut iude, famæ suæ saltem non sustinere dispendium, plerunque etiam cum enormi rerum jactura, quod attenderentes sancti illi Patres, qui semper quasi in morte erant et accineti, et sibi et aliis prospicerunt in hoc, juxta illud Sapientiæ verbum quod nemo possit duobus dominis servire; sed ad historiæ ordinem revertamur. Itaque finito mensæ hymno, ut diximus, pontifex cum eruditis suis a mensa surgeat, thalamum ingreditur, ubi aut in Scripturarum collatione est aut in agendorum consiliis. Et quidem quotidie sic, nisi forte pro tempore modico somno indulget; vos autem invitali pontifices qui sedistis ad mensam, scitote et vos similia debere parare.

12. QUALIS FUERIT IN ORDINIBUS.

Verum necesse ut vos, praesertim co-provinciales, tempore statuto et congruo et hoc in brevi, ad novum metropolitanum vestrum revertamini. Si quidem in instanti septimi mensis solemní jejunio, dispensatores in Dei mensa ordinare et constituere dispositi; et vos ad hoc necessarii, ut quales ministros in Dei mensa ordinare et constituere novus pontifex debeat, aut docendo detis formam aut descendere a metropolitano vestro capiatis exemplum. Et profecto ut dispositi accidit. Nam post consecrationem propriam, quam in octavis Pentecostes tam festive tam celebriter factam supra diximus, in sequenti quatuor temporum septimi mensis jejunio ordines celebravit: eo quidem maturius, quod jam aliquandiu metropolitana sedes vacasset; et revera ut verum fatcar et revera verum, supra extera et præ cæteris in hoc praesertim pastoris officio pavidus admodum fuit et sollicitus. Legerat quippe illud magistri ad discipulum: Manus cito nemisi imposueris neque communicaveris peccatis alienis. Ex his quasi terribili quodam tonitru sono et ipsis praesertim tonitru filiis metuendo toto corde conutiebatur et corpore. Illud supra modum, quod in calce terribilis sermonis illius adjicitur, veritus: Neque, inquit, communicaveris peccatis alienis (I Tim. v), unde et in exhortatorio quodam scribone,

quem ipsem tunc ad ordinandos fecit, inter cætera sermonis et ipse hoc interpretatus est verbum : non tamen novam inducens nec a veteri orthodoxorum interpretatione dissidens. Cujus, ad multorum præstante Domino instructionem, interpretationis suæ hic propria verba intersetere curavi quæ ipse tunc ad ordinandos habuit ad ipsos loquens sic :

« Obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei, ne manus meas cito vobis imponi patiamini, præter quam illis qui secundum officii sui gradum in Ecclesia Dei digne ministrare disposuerint, ne peccatis alienis communicem qui priorum multitudine nimis sentio me gravari. Certo enim certius est quod qui indignum scienter vel absque multa probatione ordinat, etiamsi ordinatus postea corrigitur, graviter Deum offendat : quod si ordinatus non corrigitur, ordinans ordinati peccatis se maculat, his maxime quæ post ordinationis suæ diem ordinatus perpetravit. Verum Apostolus Timotheo præcipit dicens : *Manus nemini cito imposueris neque communicaveris peccatis alienis (ibid.)*; vobis ergo, fratres, ex parte omnipotentis Dei et nostra interdicimus, ne quis jugum Domini a nobis sibi imponi permittat, si se minus sufficientem attendat. Stet potius in bono, quandiu non convalescit ad melius. »

Hæc inter cætera in sermone illo ad ordinandos verba ipsius propria : vide ex his si non exterritus, si non tremebundus, si non sollicitus, verum et in ordinandorum discussione indagator erat acerrimus : primum, ut ecclesiastica habet institutio, si vita dignus, secundo si scientia ornatus, pro gradu tamen quem quærerat, tertio si vitae et scientiae et gradu quem quæreret, ecclesiæ beneficium competens : ne postquam promoti palantes et vagi seu conductiti, sacros ordines non religioni sed potius quæstui haberent et ostentui. Et tria quidem hæc jam non secundum canonis sed potius secundum ipsius summi formam Christi sacerdotis. Cujus in altaris mensa omnes isti sic ordinati ministri sunt : qui primum quidem cœpit facere et docere et in usum suum et suorum et pauperum loculos habuit. Ecce tria hæc, vita, scientia, beneficium. Audis enim et vides Christi loculum et Christi in Ecclesia accipe beneficium. Non canonicam super canonicam, non ecclesiam super ecclesiam, non beneficium super beneficium, ut si hoc mammonæ cumulus, sed aliquod ecclesiæ beneficium competens, ut hoc Christi sit loculus; non superabundans sed sufficiens. Tale quippe et solum tale Christi loculus est, apostolorum divitiae : *Habentes inquiunt, alimenta et quibus tegamur; his contenti simus (I Tim. vi)*. Tria igitur hæc noster pontifex, ordinator novus ad illius magni pontificis Christi tornam in his primis quos celebravit ordinibus in Christi ministris expetebat : verum horum adeo indagator acerbis ut vix ulli absque se ipso hanc imaginem crederet. In tantum veritus ne, ut ipsem tunc prædictum, alienis peccatis communicaret. Vel ne pro templi ministris in templo Dei idola erigeret,

A vel ne tanquam trapezita subdolus summi Regis numnum adulteraret.

Nam profecto contemptibilis vitæ et scientiae homines regalis ministerii insignire charactere, hoc revera est Regis summi numnum quem creditum sibi habent pontifices, adulterare. Et non auro vel argento, sed horum vice stanno potius vel ære vel plumbō signaculum regis imprimere; unde et magni Regis falsarii hi exahredandi et tradendi patibulo.

Quid ergo de his qui absque multa Ecclesiæ necessitate clericos suos, necdum in his quos jam suscepérunt ordinibus canonice statuto tempore probatos, mox ad ordines superiores cogunt et crescere compellunt invitatos? Hi, ut videtur, aut dominari in clero appetunt aut reddunt se de turpi exactione suspectos, cum ob id accipere ut ordinatio procedat vel subsistat par scelus sit et Simoniae crimine censeatur : Sed de hoc alias, vos autem qui ad hos ordines accessistis, supra convocati pontifices, videte si non in novo ordinatore hoc ordinandi canonica forma sit hæc, scio nec dubito quia canonica judicabitur. Verum et Ecclesiæ expedit ut si novo ordinatori huic non præformasti, vel nunc a metropolitano vestro novo deinceps teneatis formam hanc, ordinantium quippe creber valde in hoc et enormis excessus. Et eo quidem periculosior quod juxta quod ait doctorum unus vir apostolicus, judicari non potest semel ordinatus, verum et tanto subtilius prius examinandus est quanto ordinatus deinceps judicari non poterit.

Verum unum erat quod nec sine causa plurimum movebat novum nostrum archipræsum nostrum, novum ordinatorem. Cernebat enim et in sua et in provinciis aliis, proh dolor! his diebus nimis frequens, paucos a Deo vocatos tanquam Aaron, sed fere quotquot sola regum hominum gratia ad apicem pontificalem ascendere; et deferri hic non vitæ, non scientiae meritis, sed sanguinis generositat, pecuniae, gratiae, et potissimum principum obsequiis seu acclamationibus sæculi. Et hoc certe malum illud quod rex sapiens vidi sub sole, quasi per errorem egrediens a facie principis, positum videlicet stultum in dignitate sublimi et divites sedere deorsum; servos in equis et principes ambulantes quasi servos super terram. De quo et alibi idem rex sapiens : *Sicut qui mittit lapidem in aervum mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem (Prov. xxvi)*. Super quo ejusdem regis sapientis successor sed illegitimus et primus regum schismaticus Jero-boam qui primus et sicut regnum sibi et sacerdotium usurpavil, inter prima schismati regni sui initia creberrime per prophetas arguitur, quod super populos quæ populus adoraret constituerit idola et fecerit fana in excelsis et sacerdotes de extremis populi. Et ita rex ille schismaticus sacerdotium sibi usurpando et quæ populus adoraret super populum idola constituit, et post qui idolis ministrarent de novissimis populi sacerdotes fecit : verum quia in

figura nostri omnia contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, o quot reges nostri post umbram illam futurorum sacerdotium sibi usurparunt et quotidie usurpant adhuc. Lege historias nostras, lege libros temporum, lege annales, qui de his, et vix inter reges reperies qui de anathemate non tulerit, qui de sacerdotio non usurpaverit, qui ad arcam manum non miserit, qui de templo non asportaverit, qui in vasis templi non biberit, aut de tempi vasis non contrectaverit, tanquam si eis regnum non sufficiat, nisi et sacerdotio se immisceant; verum tanquam veteribus omissis his ut ad nova revertamur, et nostra quæ de præfato illo primo rege schismatico velut, eadem nunc nostri temporis nova querimonia est; pro illis certe regibus, qui nunc super populos post illa inveterata priorum similia quasi nova fabricando idola constituunt et qui ministrant idolis priorum similes quasi novo sacerdotes de extremis populi faciunt, quid enim sunt pro regum voto et nutu pontifices stulti et insci, hic et ibi super populos constituti in Ecclesia, nisi Jeroboam in Dan et in Bethel idola? juxta quod prophetarum unus: *O pastor, inquit, et idolum* (Zach. xi). Et quid qui ministrant his idolis de extremis populi sacerdotes, nisi illi qui nunc his subsunt pontificibus, sacerdotio fungentes, extremæ vite homines. Quos quidem sicut tales pontifices pariter et reges, tales faciunt sacerdotes. Non quidem ipsis manum imponendo sed tales præficiendo, qui tales faciant, qui talibus facile manus imponant. Tales, inquam, faciunt similes illis qui faciunt ea. Tanquam dii falsi et simulacra gentium sicut hi et illi dii minores hi magni illi. O quam cavenda regibus et in sublimitate positis sacerdotii usurpatio, sicut ambitiosa et profana! Cavenda, inquam, ne Abiam suum perdant cum ambitioso Jeroboam; ne dividantur cum improviso Oza, et ne lepra percutiantur in fronte cum temerario Ozia; frontem nunc dico illam, quam in sacerdote auri lamina venustando operit in propheta tau litteræ impressio ab occisoribus protegit, et quam ad procacis et provocantis allophyli interitum fundæ lapidis ictus conquassavit. Prætereo nunc immensum illud propheticum deserti maris onus. Tantum videlicet Babyloniorum destructum imperium, eo solo quod ab aliis prius asportatis, in tempi vasis principes Babyloniorum bibere et ea irreverenter attriccare præsumpserunt. Verum hoc præsentis sermone rex vel princeps non tangitur, qui cum rege sancto David et propheta, diligens decorum domus Dei, optat, operatur et studet, ut in domo Dei ad decorum domus et ecclesiæ portandam fabricam excise et fortes columnæ sint, et ut tales ad regimen popolorum assumantur ex clero si forte reperiantur quæsiti. Nec enim tales se ingerunt quos sacra Scriptura commendat quos disponit, quos ordinat, et huic præsenti tam sancto officio deputat; cum revera tales et soli tales sint digni, alii etenim indigni penitus nostri officii viri; illi præserti qui de bonis ecclesiæ divites contra formam omnem ec-

A clesiasticam die noctuque castra lauoriose sequentes solum ut crescant adhuc, ecclesiasticos et præsortim pontificales honores pro beneficiis quærant; verum si objeceris talem quem Scriptura describit et quærat in clero nunc columnam nullam, eo quod sicut olim prædictum et nunc adimpletum, zetas nostra virorum sic inops sit, respondeo: Utinam vel assumerentur potiores ex clero eo religiosius quo et studiosius inquisiti! Nec enim, ut jam diximus, tales ad honores se ingerunt; sed aut in scholis aut in claustris aut potius in montibus aut in speluncis aut in cavernis terræ a mundi contriulatione et contradictione se abscondunt.

Sed ut ad id propter quod digressi revertamur, cernimus quidem hodie multos sola regum gratia, utinam absque Regis regum offensa, aut quia non sine offensa utinam non sine venia, ad culmen pontificale ascendere: verum ut et dicam quod ego nunc sentio super his, in his metropolitanorum potius quam principum sicut videtur culpa gravior, ita et adversus metropolitanos instat querimonia acrior, quantum distat inter volentem et facientem seu inter voluntatem et opus. Principes quippe solum volunt, sed metropolitani et volunt et faciunt, qui talium prius electionem roborant et postea manus impununt. Quorum etiam ipse scrutiniorum liber, quem ordinarium suum vocant, sacrilegam impudentiam manifestans apertissime damnat. Si igitur hoc noster ordinator novus, hic noster archipræsul novus, hoc cœtuens vereatur, nec mirandum. Tales enim prima sibi oblatos, ut talium talem quallem electionem primum roboret et confirmet, et demum quod adhuc majus est, manum imponat et consecret, repellere videtur omnino injustum, cum in facie Ecclesie nec super crimine aliove convicti sint vel confessi, quo sint minus idonei, nec sit aliquod crimen notorium consecrandi. Econtra tale admittere admodum periculose, utpote quibus pastorali officio vita ante acta non consonat, aut si forte consonat, omnium tamen judicio minime visa est consonasse: cum tamen jure divino et omnium testimonio solus sit illi assuniendus ut dignior, cuius videatur conversatio sanctior. Verum ut impræsentiarum de conversatione omittamus et vita, banc enim eo melius quo interius Deus quam homo videt, quod statim in evidenti est scientia minime sufficit. Hujus dico consecrandi, sed ut consecretur electi, qui totam vitam per vanas et otiosa sæculi ducas, necdum discipulus, non ut in scholis velut aliquis arbitrarius, sed in ecclesiis vero ordinariis Scripturarum quærat esse magister. Novus itaque archipræsul noster arcabatur ex his, et quod, ut ostendimus, et tales admittere foret periculose et tamen tales respueru videretur injustum. Et præ cæteris archipræsul arcatus ex eo quod Magister ad discipulum, et apostolicus, imo verius magnus apostolus quasi ad metropolitanorum suorum unum inter cætera scripserit: «Hujus, inquietus, rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt corregas, et constituas per civitates presbyteros sicut ego».

te disposui; quales autem constituendos disponerit mox subjungit: « Si quis sine crimine est, et cetera quæ in illo pontificalium virtutum catalogo sancto apostolica series seriatim contexit, juxta sanctorum orthodoxorum interpretationem nomine presbyterorum episcopos hic intelligens: in nomine ætatis nomen officii. Arctabatur itaque et maxime ex his salutaribus magistri monitis noster hic archipræsul, ordinator novus. Talis enim et solus vere et plene dignus, quem sic describendo pulchre depingit magister, pictor et ipse pulcher. Sed ut humanum adhuc dicam propter torporem et teporem nostri temporis, et si consecrandus omnino talis non sit, necesse tamen ut in horum nonnullis catalogi pontificalis gratiarum donis is qui consecrari querit præfulgeat et hoc ipsum cernere consecratorem. Alioquin certe indigne et in proprium suum iudicium consecrat nisi virtutum consecrandi ipse potissimum qui consecrat certis aliquibus argumentis bene conscientius fuerit: et reclamante conscientia, alienis peccatis communicans cui cito nimis manus imponit. Itaque per magistrum, tanquam divini juris præconem, promulgata sunt in duo simul coelestis imperatoris edicta mox incidentes. Quorum primum illud edixerat: *Omne quod non est ex fide peccatum est* (*Rom. xiv*), et hoc secundo: *Manus cito nemini imposueris neque communicaveris peccatis alienis* (*1 Tim. v*). In hoc ipso tamen periculosa dispensatio, si posteriori neglecto preferatur inferior, juxta illud prophetæ: *Maledictus dulosus qui habet in grege suo masculum et rotum faciens immolat debile Domino* (*Malach. 1*). Et ita in magnis sacerdotibus grande quidem et quod vix vitari possit periculum. Minores quippe sacerdotes eo minus periculosius, quo liberi possunt et in vita examinari et in scientia, differri, repelliri, ejici, amoveri: sed istos tales et tantos, quanto maiores et indigniores, fugere aut effugare quis audet aut potest? Aut supersticiosus aut temerarius haberetur qui de novo hoc attarent. Adeo jam a multo tempore invaluerunt tales et multiplicati sunt super numerum. Pontifex itaque noster novus non sine causa arctabatur et his: et arctatus sic in primis sui ipsius accusator erat acerrimus, eo videlicet quod ipse sicut se accusabat, talium quos descriptimus similis, homo vanus et superbus contra omnem juris formam ab aula ad ecclesiam sicut deformiter et enormiter sic fuisset assumptus. Cui cum tunc eruditorum suorum aliquis in medium exemplatim proponeret multos ab aula et alios multos a sæculo ad pastorale culmen assuertos, et frequenter multos simplices, inscos et Scripturarum ignaros, sancte tamen et strenue curam pastoralem implesse, et ibi etiam maxime abundasse gratiam ubi superabundavit peccatum, respondit mox, ad illum de eruditis suis qui sic locutus fuerat specialiter verbum dirigen: « Frater, inquiens, et hæc quidem quæ tu recolis miserentis Dei miracula sunt ad consequentiam minime trahenda: alioquin juxta illa, quæ tu inducis exempla

A passim et sine delectu eligatur in Ecclesia, sicut justus et impius, sicut mundus et immundus, et cum docto indoctus, et videamus si adhuc potens sit Deus, et si est virtus in Excelso: et spreto judicio ecclesiastico totum divino committamus miraculo, cum possit Altissimus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ; et sarpe, ut tu per exempla tua indicas, fecerit sic. » Et in finem: « Unum, inquiens, certissime statui, quod conscientia mea reclamante si, Domino disponente, sic evenierit, nec destinati pontificis oblatam meam electionem confirmabo nec consecrabo electum, unde et suppliciter Altissimum invoco ut hoc meum propositum et desiderium, quod justum esse non dubito, ipse misericors et miserator Dominus in dies augeat, roboret et confirmet. » B Et quidem novum nostrum archipræsulem, sacerdotum, ut præostendimus, ordinatorem tam districtum et episcoporum ut ex iam dictis patet, consecratorem tam timoratum, exauditum a Domino evidenter quidem et cito historiæ hujus declarabunt sequentia.

13. CUR IN DESCRIBENDIS OPERIBUS PONTIFICIS MORETUR.

Hucusque prosecuti sumus, prout datum, quantus Thomas hic noster fuerit in aula et quantus post cœperit esse in Ecclesia, mox adepto pontificii gradu; quam strenue prius Henrico illustri regi Anglorum et quam gloriose post militare cœperit Christo summo regi Anglorum; in aula reddens quæ sunt Cæsaris Cæsari et in Ecclesia Deo quæ sunt Dei: verum in his pontificis operibus exsequendis, sicut supra quod verebar non tacui, et hic iterum propter obrectatores quos vereor non iterare non possum. In his, inquam, pontificis exsequendis operibus forte nimis morosus videor et in ipsorum commendatione operum tædians inculcator verborum, et potius theologicæ ædificationi quam gestorum viri historicæ explanationi insistere, et ita nimis theologicum, historicum vero parum sapere: verum quivis notans nos sic saltem non judicet, sed advertat prius nos non solum pontificis opera sed et causas operum, quod et supra jam nos dixisse meminimus, explicare: quasi non solum facta, sed et animum scientis quem ab ipso sic accepi factore. Unde et factorum causas eo diligentius prosequor, quo ea ab ipso auctore sic acceperim, et factorum causas prosequens ideo in describendis ipsis sum morosior. Curramus enim per singula que jam descriptimus opera et liquido videbitur quod sic. Curramus, inquam, per singula, primo ad novi tironis cilicum, ad novi sacerdotis orarium, ad dispensatoris furtivum de nocte mandatum, ad solemnum illum in altari festinanter comedendum agnum anniculum, ad iudicem in tribunali indeclinabiliter æquum, ad patremfamilias in mensa tam civiliter et tam religiose sobrium, ad magistrum in schola discipulorum examinatorem tam districtum. Curramus, inquam, per singula hæc, et horum omnium pervidebis vel quam ipsomet didici vel quam per me ipsum indubitanter accepi, causam quidem evidenter et ob id mihius

breviter historie huic insertam. Et propterea quia tantum pontificis facta et causas factorum inservimus tam ampla et tam digna, sicut infra molestam brevitatem concludere non valui, ita et elaborata brevitate tam clara et tam spectabilia obscurare et coractare formidavi. Igitur quia post descripta pontificis opera et ipsorum operum causas, mox subscribendo conscripsimus, patet profecto quod ex his ædificatione fructuosior, instructio perfectior, et proinde necesse ut per verborum fila prolixioris sermonis tela texeretur extensior. Et ob idem forte historiae legem excedens plus theologum sapio: nec enim absque theologia, absque Dei sermone, Dei operum virtus declarari potest aut debet.

Igitur, si excessi in hoc, me ad id virtus operum compulit. Et si quis forte est, excusabit excessum; aut si non est, angebit meritum et ubiorem ædificationis faciet fructum.

Et quidem ad operandum multum est ut quis divina operans operum snorum causam et virtutem intelligat; verum et propheta ad operandum operum querit intellectum, ut non solum sciat quid facere debeat, sed et cum facit, cur faciat. *Da mihi, inquit, intellectum et scrutabor legem tuam et custodiam illam* (*Psalm. cxviii*). Ecce quod ante practicam et sanctorum operationum theoricam postulat, ut quemadmodum medici corporum salutem corporis, ita et hic salutem spiritus secundum præuentis theoriae operetur intellectum. Sancta quippe operatio, quanto plus intellecta tanto edificat fructuosius et vivificat fortius et pro tempore vel agitur vel dissimulatur securius. Siquidem opus absque scientia corpus sine anima, terra sine aqua, et velut sicca absque pluvia nubes, unde etiam et charitas quæ cum scientia habetur alii omni supereminet charitati. Quod discipulos scire inter cetera optat Magister eis scribens sic: *Scire etiam supereminentem scientiae charitatem Christi* (*Ephes. iii*). Quodvis enim bonum, si diligatur, tanto diligitur affectuosius, quanto scitur perfectius. Quid si forte tentationis alicujus vehementia amittitur, is qui scientiae spiritum habet, tanto illud iterum faciliter recepit quanto pro amissio pœnitere fructuosius et modum et viam ut ad illud revertatur novit perfectius, juxta quod rex ille sapiens: *Qui apponit, inquit, scientiam, apponit dolorem.* Ille enim profecto de virtutis bono amissio cum pœnitentia acris dolet qui scientiam habet. Quod enim est acetum sapori, quod oleum igni, quod ligna pyram, quod diagridium medicinæ, hoc est scientia pœnitentiae. Alioquin quod magister obsecrat, non erit obsequium rationabile obsequii causa incognita. Nam, sicut melius est Domini mandatum facere quam nosse, ita prius est nosse quam facere; facere enim et ignorare cum facias, sicut non perfectæ cognitionis, non perfectæ obedientiæ est: cui ignorantia detrahit et minus reddit devotam, unde et prophetarum unus: *Et tu, Israel, noli ignorare.* Et Magister: *Propterea nolite fieri imprudentes sed*

A intelligentes quæ sit voluntas Dei (*Ephes. v*), quam profecto cum feceris et causam noveris facienda, tunc quod magister optat discipulis in omnem plenitudinem Dei impleberis. Sed ut ad priora redamus, sicut jam diximus, in novis his novi pontificis virtutum operibus cum ipsis operibus causas et virtutem ostendimus operum; et idem prolixiores sumus in exsequendis his, verum prolixitas hæc, sicut ædificationi cedit, et laudi. Nam quicunque hæc qualitercumque exarata et qualicunque excepta calamo ob tanti pontificis devotionem et memorialem legere dignabuntur, non solum opera sed et virtutem operum suorum dicent et magnitudinem ejus narrabunt.

14. DE PRÆDIIS QUÆ REPETEBAT A LAICIS.
B Verum ab his, quibus tam gloriose vitam suam instituit pontifex, sicut mihi datum utcunq; expeditis, cum pontifice procedendum ad alia. Jam enim qui hucusque in portu ecclesiæ navigarat saeculi mare ingredi incipit et sæcularia attrahit. Quod persæpe necesse pontifici, sed sapienti pontifici dulce nunquam. Jam quibusdam regni magnatibus viris magnis et potentibus, de prædiis per predecessorum suorum impotentiam seu iuris ecclesiæ suæ abbatis, quæstionem movet, quedam repetendo, nonnulla vero ubi manifesta videbatur injuria absque quæstione revocando, qualia erant illa prædia, quæ vulgo in terra dicuntur arme feodales; quas omnes archipræsul, tanquam ad mensam suam propriam pertinentes, mox inter pontifici initia, illis qui firmarii dicuntur ecclesia, ad proprium suum dominium revocat, nulli fiscali judice requisito. Conventus vero quare hoc facere respondit nullo modo se litigaturum super his, quæ ad dominium suum pertinere fuisse notandum, etsi quoconque titulo injuste alienata. Et ita prædia illa pro voluntate sua ordinavit et locauit, donec exturbatus et hæc et alia propter justitiam proscriptus perdidisset; quod plenus enarrabat sequentia. Et præterea instantissime repetebat forum illud, quod dicebatur Willhelmi de Ros, feodum, ni fallor, septem militum, quod defuncto archipræsule Patre Theobaldo mox fuerat confiscatum, verum archipræsul mota duntaxat super feodo hoc quæstione substitut hic, regis qui tunc extra regnum agebat adventum sustinens. De quo tamen feodo, propter alia quæ emiserunt, nec tunc in proximo regis adventu verbum movit sed distinxit. Erat etiam inter archipræsulem et nobilem virum comitem de Clare dura tunc contentio, eo quod archipræsul exigeret super castro illo, quod dicatur de Tunbridge, et omni territorio quod castri est nisi hominum fieri; et præsertim super omni eo quod infra leugam castro circumiacentem est, quæ *velga banleuga* dicitur, sive ut dicatur Latinus *banum leuge*. Comes vero hominum oblatit, sed super quo, quod quærebat archipræsul, exprimere recusat. Præterea repetebat turris Ropensis castellum, quam et de Ecclesiæ suæ jure protestabatur.

super hoc instrumentum publicum, chartam vide-
licet divæ recordationis Willelmi illustris quondam
Anglorum regis, qui regnum strenue in manu forti
certamine bellico acquisierat, producens. His itaque
et hujuscemodi motis questionibus et prædiorum
revocatis his, repetitis illis, oriuntur pontifici mox
contentiones et lites et adversarii multi, sed propter
regis metum occultiores, eximiam illam, ut supra
ostendimus, quam pontifex habebat adhuc, regis
gratiam sicut reverentes et verentes, et ob hanc
pontificis non modicum metuentes offensam. Verum-
tamen qui se læsos sentiebant aut lædendos vere-
bantur, regem extra regnum agentem adhuc non-
nulli adeunt, et querentes exponunt aliqui se passos,
ali vero se passuros injuriam per pontificem, nisi
regia clementia justitiae adhibeat manum. Et con-
stantem regis ad pontificem gratiam vel in aliquo
labefactare attentantes, addunt quod nimia regis
gratia cornua daret pontifici ad excedendum. Sed
rex, qui opere et veritate eum diligebat, nihil mo-
tus ex his, a talibus avertiebat auditum : et quia in
articulo erat transfretandi, in adventum suum in
Angliam querentes distulit.

Et ecce quia post modicum crebro, sicut decet et
solet, ante prænuntiatus rex apud australem portum,
qui dicitur Suthamtune, nuntiatur applicuisse. Ap-
plicuit autem rex primo anno consecrationis pontificis,
ni fallor, cito post Salvatoris natalitios dies. Cui
confestim archipræsul una cum egregio illo puer,
quem jam æpe nominavimus, Henrico, regis filio et
regni hærede, obviam venit, utpote qui regis jam
ante per aliquot dies mari appropinquans prope
præstolabatur adventum. Et ecce una cuin regis
filio regis hospitium ingredientे pontifice, rege, et
universis occurrentibus per totam aulam gaudium
magnum et exsultatio ; rege et pontifice in multis
ruentibus oscula et amplexus et sese invicem honore
prævenientibus, imo et contendentibus prævenire :
ita ut videretur quia rex pro filio parum, sed totum se
pro pontifice effunderet, et in pontificem, et in omne
se gaudium dilataret, utpote qui nunc primo suum
quondam aulæ Thomam videret pontificem : sed
maxime et supra alia in gaudio dilatus ob hoc ,
quod de sanctitate pontificis ex aula sua sic assumpti
tot et tanta, quæ supra descriptimus, secreto jam et
pro certo accepérat. Pontifex vero regi ex maris
satigatione et tædio condescendens cito post saluta-
tionem mutuam et invicem sic concelebratum gaudium
abscedit et in hospitium, quod prope erat, se recipit.
Et mane convenientes diei crastinæ simul consciunt
iter, toto itinere soli duo, cæteris amotis omnibus,
familiariter et secreto colloquentes et sibi invicem
applaudentes. Cum vero per dies aliquot sic fuissent,
pontifex cum præfato alumno suo regis filio a rege
in gratia summa abscedit. Præfati vero queruli ,
videntes et audientes sic abscondunt se et querelas
dissimulant.

45. DE PROFECTIONE EIUS AD CONCILIUM TURONENSE.

Eteccে quia post modicum felicis memoriaz tertius

PATROL. CXC.

A Alexander papa per universam catholicorum Eccle-
siam, erat quippe in Romana Ecclesia tunc schisma,
concilium convocat : verum et archipræsul noster,
in omnibus magnus, magnificentissime quidem ad
transfretandum se parat. Et rege, quem tanquam
dominum et supra hominem dilegebatur, adito, alumnū
suū regi patri restituit : et inter ipsum et regem per
dies dulci et familiari colloquio habito, rege salutato,
in Cantia in proprio pago suo, qui dicitur Rumenel,
supra mare sito auram exspectat prosperam. Qua
post paucos dies data, mare ingreditur et in Flandria,
iu portu qui dicitur Graveshende, applicuit prospere,
cum magno quidem et magnifico apparatu. Cui
mox in ipsa maris ripa nobilis Flandriæ et Viro-
mandiæ comes Philippus et in crastino terræ illius
B proceres et nobiles occurserunt, omnem honorem
exhibentes et certatim et sua et quæ poterant offre-
rentes. Deinde vere per Normanniam et Cenoman-
niam transiens, in omni illustris regis Anglorum di-
tione, per civitates, per castella et vicos adeo hono-
rifice quidem tanquam si rex ipse excipitur. Turonis
vero jam appropinquans tertio, ni fallor, die ante
celebrandum concilium civitatem ingressus. Audito
archipræsulis Cantuariensis adventu mox universa
civitas commovet et obviam exeunt universi, non
solum cives et indigenæ, sed et personæ ecclesiasticæ
quæ ad concilium jam fere omnes convenerant,
diversarum nationum archipræsules et pontifices.
Et quod minime tacendum, præter Romanæ Ecclesiæ
inorem, domini Patres et rectores Ecclesiæ, cardinales
universi, longe priusquam civitatem ingredieretur,
occurrit; præterquam duo tantum qui domino papæ,
ne in tam celebri frequentia abaque lateribus esset,
considerabant. Tanta vero fuit sequentium turba ut,
archipræsule ad dominum papam ingredientे palatium,
ipse papa, quasi ex necessitate ne compri-
meretur, in quo erat exire thalamum et ingredieretur
palatium. Quasi prophetæ spiritu impellente, ipse
papa, qui nemini vix assurgit, archipræsuli quasi
obviam veniens et jam quasi in occursu reverentiam
exhibens. Totus quippe occursus hic, ut videtur,
sicut honorus et propheticus et in Christo Domini
quasi alter Domini Ypapanti tanquam vaticinium
futurorum. Quod et nos hodie impletum ceruimus,
D quando jam ab universo Ecclesiarum orbe, et ab
Oriente et ab Occidente per multas difficultates ad
ipsum veniunt et adorant magis quam occurant.
Et dominus quidem papa archipræsulem benignissime
tunc suscepit. Et eo quidem benignius, quod ex
multo tempore cupiens erat videre eum et jam multa
bona audierat de eo. Et ut videbatur super itinero
ei compassus, cito dimisit eum et in hæc verba :
« Vade, inquiens, frater, quiesce ; necessaria est
quies post laborem. » Et ita tunc recessimus , et
in arcem regis, quæ prope papæ palatium erat, ho-
spitio nos recepimus.

Videres mox in crastino ad hospitium hoc con-
fluere multitudines. Nam, sicut audientes, sic vi-
dentes qui convenerant pontificis magnificentiam

quotquot diebus confluebant ad ipsum diversorum regnorum personæ ecclesiasticæ, gratiam et familiaritatem querentes et offerentes. Præterea nobiles terræ et potentes crebro eunt et revertentes ad nos, et hi præsertim qui regiam jurisdictionem exercabant, scientes pontificem in summa regis gratia, assidui circa nos aut parati ad obsequendum aut obsequentes. Et quod cæteris majus adhuc, Romana Ecclesia nostrum archipræsulem, tanquam ex multis qui convenerant primogenitum, quodam quasi primogeniti honore et cultu honestabat præ ceteris. Jam vero per aliquot dies celebrato concilio, ad archipræsulis nostri petitionem nonnullis Ecclesiæ suæ privilegiis renovatis, vir apostolicus in osculo pacis dimisit [eum cum benedictione sua et gratia. Et quidam æquore et aere faventibus, in Angliam cito cum gaudio reversus est, secundo jam anno consecrationis suæ. Et a rege, pro more et debito, tanquam pater a filio in omni gaudio suscipitur].

[*Hic intervenit in cod. Atrab. hiatus unius folii cuius initium et finis ita ex Quadrilogi suppleri posse videntur:*

De consecratione episcoporum Wigornensis et Herefordiensis.

His diebus duæ vacabant sedes episcopales in provincia, Wigorniensis videlicet et Herefordiensis, prioris sedis pontifice jam mortuo, sed altero ab illefordensi ad Londoniensem sedein translato. Translatus Gilbertus Folioth vocatus erat nomine C proprio, cognomento Folioth.]

.....operiatur alterum, aut si nudetur unus pauperum, ut nudus alter vestiatur. Quia juxta Scripturam redemptio animæ viri divitiae propriæ. Eunt enim ibant et flebant, non aliena sed semina sua mitten-tes. Juxta quod et legimus Dominum de tuis justis laboribus honorandum. Alioquin juxta Sapientem: *Qui offert sacrificium ex substantia pauperum quid aliud agit quam in patris conspectu victimare filium?* (Ecli. xxxiv.) Et ut majora addamus adhuc toto tempore, quo occupatae ecclesiæ vacant, sic perit opus, perit opera, perit penitus cura pastoralis et pastorale officium. Et sic totius gregis salus in periculo. Quod si monasterium occupatum sic, perit in monasterio sine patre coercitio, perit sine doctore eruditio, perit sine chamo districtio, perit sine virga disciplina, perit sine prælato obedientia. Et sic quasi per libertatem noxiā emancipata in claustris pernicioса dissolutio imperat. Qui prius sancte et districte monasticæ regulæ servi fuerant factis ejusdem regulæ liberis. Et profecto pro his gravis et præsertim in archipræsules querimonia, quorum provisioni et sollicitudini tota provincialis Ecclesia commissa. Quorum dissimulationibus reges plerumque transeunt in tyrannos: quos, proh dolor! ipsi archipræsules palpant, demulcent, et deliniunt, quibus potius tanquam patres filii imperare debuissent. Unde et magister ad metropolitanorum

A suorum unum: *Argue, inquit, cum omni imperio* (Tit. ii); verum ut laceam nunc de metu seu negligentia aut forte imprudentia magistrorum, horum et Patrum sunt nonnulli, qui ex sola mansuetudine, ne dicam nunc remissione, ab bujuscemodi corruptionibus retardantur. Qui profecto minorem quam oporteret exhibent justitiae libertatem, dum amicitia verentur exasperare dulcedinem. Sic Adam peccavat cum conjugi, et Iuli cum sobole profana. In quo et se et alios quos diligunt, cum multa etiam interduum populorum strage hædunt, dum, ne amicitiam offendant, errorem libere non produnt, et reprehendunt pro auctoritate qua funguntur imperio non augunt. Et ita dum uni sic pareunt, multi corrunt, isti certe sic demulcentes, sic dissimulantes, sic corruptionem suspendentes, non patribus diligentiibus, seu pastoribus sollicitis comparandi, sed, et in doctorum unus, potius furibus qui seducendo avertendis pecoribus spargunt pabulum, non commissariis errantibus ut revocentur intentant flagellum: quod bene attendit sapiens ille, qui olim jam dixerit utiliores esse plerumque inimicos jurgantes, quos amicos objurgare metuentes. Illi enim, dum ruitur, crimina nostra sæpe produnt quae credebamus occulta, unde et magis confundimur; isti vero ducunt, in nostris nos criminibus magis sovent, et longius quo liberius, absque coercionis freno, pro voluntate in invio et nos in via currentes. Interduum in invio visa nobis via recta, cujus tamen levissima ad mortem dueunt: interduum etiam via pravam et scientes et prudentes carpentes, ministrant arbitrantur quod tam vicina, tam directa sit ad præcipitum, unde et quemadmodum juxta prophetam: *Cultus justitiae est silentium* (Isa. xxiii), ita et juxta eumdem et ipsum idem silentium justitiae interduum est præcipitum: *Vix, inquit, nisi quis tacui* (Isa. vi). Prophetica hic vix sibi intentat, ut metuit, et præsertim ob id quod Achab regem imperio et libere qua decuit auctoritate non corripuerit, propter quod etiam et labia polluta contraxisse accusat. Hæc ergo omnia archipræsul nosseret adversus ad se reversus recolens et attendens id sui esse officii, regem quem supra hominem diligebat, nunc rogabat, nunc supplicabat, nunc monebat, ut sedes diu vacantes ordinari permetteret, nunc vero amicos corripiebat, objurgans quod eas vacantes tam de occuparet, et in temporalibus et in spiritualibus quæ inde increscebant mala non tacens: et præsertim motus ob duas illas pontificales cathedras, quæ tunc temporis jam supra vacas diximus.

16. DE DUOBUS ELECTIS IN PONTIFICES.

Et rex tandem ad multam archipræsulis instauriam pontifices fieri annuit. Et ita ad duas sedes prænomina-tas pontifices sunt electi, viri certe omni sanctitate perspicui; ad primam quam diximus sedem Wigornensem quidam est electus *etate juvenis*, sed moribus et gravitate senex, nomine Rogerus, magnatus hic, magni viri Roberti quondam Glaucensis comitis filius; cuius adhuc virtus ins-

guior sanguinis generositatem superabat. O si mihi nuno liceret et cœptæ historiæ lex sic permitteret, virum istum pro virtutum suarum meritis condignis efferre præconis! Certe totam hanc martyris historiam quasi cœlestis firmamenti stella matutina illustraret, aut velut carbunculus aliquis ardentissimus in his præsentis vitæ nostræ tenebris præ ceteris ardens et lucens; quem quoties ad mentem revoco, et alterum mihi effigio Simonem, Oniæ filium, sacerdotem magnum, qui in vita sua suffulsa domum, et in diebus suis corroboravit templum: qui quasi arcus effulgens inter nebulas, et quasi lilia quæ sunt in transitu aquæ, et quasi flos rosarum in diebus veris, quasi thus in igne ardens et vas auri solidum, vas pretiosum, vas sanctificatum in honore et vere utile in domo Domini. Verum præsentis materiae meæ proposito reclamante, per amena virtutum ipsius præstilo nostro effidente, nequaquam nunc rivus, sed nec etiam rivulus ducendus est, nec tanquam auctorans et speciosa florum gratiarum suarum varietas depingenda: quantæ videlicet fuerit puritatis lily, quantæ revercundæ rosa, quam cœlestis conversationis viola; quam jucundæ societatis musica; et super omnia quanta justitiae columna, et ad ceterorum præsidium quam infringibilis constantia adamas.

His ergo solum sic tactis, quia nec modo locus est ut moremur in his, hic ætate juvenis, sed moribus grandævus et virtutibus, communis omnium ad quos id spectabat voto electus, primus fuit quem noster novus archipræsul in episcopum Wigorniensim consecravit. Qui postea et in prosperis et in adversis ipsi semper obediens etiam usque ad damnationem, usque ad proscriptionem et pericula multa: turpe judicans si imperator in castris, miles domi, quasi inter mulierum colos seu calathos puellarum, balnearum et unguentorum uteretur fomentis. Sed quia præsentis historiæ sequentia nos coimpellunt, ad præsens pertranseamus de hoc.

Accedamus ad aliam Robertum nomine, cognomento de Meleduno et sacerdarium et sacrarum litterarum in scholis magistrorum præclarorum, in vita etiam quam in scientia multo magis adhuc præclariorum. Cujus et ille sacerdos magnus, de quo proxime sermo, prius consecratus in scholis discipulus fuerat. Hic quippe doctor Magnus tam vita quam scientia, tanquam luminare magnum per universum ecclesiarum orbem erat rutilans, et discipulorum multitudinem eruditam tanquam varios per orbem lucis suæ radios a se emittens. Illic secundus et etiam novissimus quem novus archipræsul noster cum cleri et populi unanimi totius universitatis assensu in Herefordensem episcopum consecravit. Et ita in duabus his consecratis pontificibus omni, sicut mundus novit, sanctitate conspicuis, præter quos novus consecrator noster alios non consecravit, ipsius quod supra in historia hac jam testati sumus, et propositum stetit firmum et ab Altissimo desiderium est expletum, quo, ut supra

A ostendimus, disposuerat, quo Altissimo supplicans postulaverat ut, archipræsulatus sui tempore contra conscientiam suam nemini præterquam digno consecrationis præsertim imponeret manum.

Post modicum vero archipræsul, plerisque provincialibus episcopis convocatis, nobile illud et regale monasterium de Redinges, in quo divæ recordationis Henricus, quondam Anglorum rex, secundi Henrici nunc illustris regis nostri avus in mausoleo gloriose quiescit, cuius et ipse fundator; magnifice dedicavit, rege volente sic et præsente. Et eodem etiam anno Londoniæ apud monasterium præclarum pariter et regale quod dicitur Westmuntier, gloriosi et vere sancti regis Edwardi corpus, tanquam clarum admodum et pretiosum perfectæ vas continentiae, de terræ pulvere extulit et ob multa et præclara regiæ vitæ merita solemniter quidem et sublimiter ibidem in Ecclesia inter sanctorum corpora collocavit, rege itidem volente sic et præsente. Et erat, sicut prælocuti sumus, illustris regis et sancti pontificis cor unum et anima una in Deo, regno per hoc et sacerdotio in summa pace et tranquillitate concurrentibus, Deo pacis et dilectionis sic agente.

Sed, prob dolor et vere dolor! nihil in humanis diuturnum, nihil permanens, sed juxta dictum Sapientis et id optime experti: *Omnia tempus habent, et suis spatiis transeunt universa sub cælo: tempus flendi et tempus ridendi; tempus dilectionis et tempus odii; tempus belli et tempus pacis: omnia tempus habent* (*Eccle. iii*). Magna certe nomina et chara fœdera tanti regis et tanti pontificis. Revera tantum regem et tantum pontificem in alio mundi regno inventi simul difficile esset et tantam inter tantos concordiam. Grandis quidem concordia, sed brevis hora. In brevi quippe extrema concordiæ dissensio occupat, nec per alium quam per totius pacis et dilectionis inimicum misere et infelicitate istud tantum et tam firmum concordiæ vinculum dissolutum, ad regni et sacerdotii unitatem solidandam tam necessarium.

D Sed quid nomino vinculum? siquidem in mortibus mortalium cordibus, sicut in nobismet quotidie experiri, per tot cogitationum inania, per tot curas et causas, per occupationes tot in semetipsis dividis, dilaceratis, dissipatis et divulsis, quæ bilingui et susurronum stimulis et suspicionum aculeis adeo pervia sunt, firmum, ut nunc experio probatum, ad alterum amicitiæ vinculum omnino videtur nullum. Potest quidem talis qualis esse quasi lutea seu parietina et ruinosa quædam conjunction, mox mox ad primam et modicam aquarum inundationem, seu ad primum et breve aquilonis statum dissolvenda. Quomodo enim deinceps manebit hoc inter alios, cum inter tantum regem et tantum archipræsulem amicitiæ vinculum contra omnem mundi spem sic sic ex insperato sit solutum? Quisve deinceps non metuat inimicum sibi futurum adhuc quantumcumque alter alteri amicissimus

sit? Quibus quantumcunque se amantibus, si regis A Henrici et archipræsulis Thomæ meminerint, non formidanda aut suspecta saltem aliquo adhuc tempore futura inimica dissensio? vere, etsi alicubi quod hoc ipsum et raro, nusquam tamen nec unquam in aula, præsertim inter tot assentatores, tot invidos inter bilingues, tot et susurrones et suspiciones tot, secura nunquam dilectio, sed inter mortales et in aula potissimum sicut infida et instabilis semper et incerta, vanitati ut videtur cum reliqua creatura subjecta? Quæ et præsertim inter potentes qui velut quædam vitrea dilectionis vasa sunt, si modicum impingat, ex modico læditur, ex modico offensa frangitur. Et in potentibus delicata et tenera ex modico sauciatur et in brevi exspirat. O inter cætera et præ cæteris misera hæc et miseranda in mortalibus humanarum rerum conditio! Hodie in dilectionis dulcedine delectatur, cras in amaritudine odii moratur spiritus meus. Hodie tu mihi quasi cor meum, cras quasi uulcus aut uulnus lethale mihi: vere tentatio est vita humana super terram.

O sicut incredibilis et vere tristis regis et archipræsulis tantæ amicitiae in inimicitias tantas, ut cito monstrabunt sequentia, sæva et cita et dira nimis et dura conversio! Sicut certe incredibile, sic et admodum triste conversionis hujus miraculum hoc. O quondam amicitia quæ sic modo emortua, tamen luctus et doloris et regno et sacerdotio ingressisti, quantum adhuc dum superstes exultatione circumdedisti et lætitia! Nam ut anticipem hic, et nunc quia locus aliquantulum sic exigit in posterum loco suo plenius dicenda præveniam; o quot et quanta ex dissensione hac regis et pontificis acciderunt et regno et sacerdotio mala! Nam, ut cetera laceam, quæ jam forte regno nobis ignorantibus acciderunt, a quibus et ab aliis in futurum regnum incolume conservare dignetur Omnipotens et immune; profecto ex dissensione hac, ut sequentia declarabunt, egregii illius pueri quem jam saepe nominavimus, Henrici regis nostri Henrici filii et regni hæredis, accelerata est uictio in regem immatura: et postea bis inter regem patrem et regem filium gravis subsecuta et nefanda rebellio. Et demuin, ni fallor, ob rebellionis peccatum in patrem regis filii cito mors nimis et festina. Et quidem regni proprie malum hoc ex dissensione hac. Inde etiam et in sacerdotio mala multa et pericula. Et in primis quidem cleri totius per regnum desolatio misera et miseranda per Ecclesiæ inimicos, ejusdem cleri absque defensore oppressio miserabilis per annos vacantium ecclesiasticum destitutio, archipræsule peregrinante. Et quod adhuc gravius quæ ad omnium saluteui, omni tunc sacramentorum usn cessante, utpote in vacantibus ecclesiis deficiente omni pastoralis officii cura. Juxta quod celebre illud Christi floribus quondam vernaus Ægypti desertum monachorum multitudine per cellulæ, tanquam mellificantum apium examinibus per alvearia circumseptum, imo et Ægyptus tota

B quondam religione florente, tanquam paradisus ponorum omnium et plena Spiritus sancti apotheca, denum tamen ex defectu pastorum in paganismum reversa traditur, in defectum canum sic grassantibus lupis. Et ut ad prænumerata prætacie dissensionis mala addam adhuc, demum ex dissensiæ hac inimica et omnibus post futuris sacculis detestanda processit ipsius archipræsulis mors: quæ, etsi universus ecclesiarum orbis concelebrat, pretiosa in se et tibi sicut nunc cernimus fructuosa Ecclesiæ, in multorum tamen et magnorum ignominiam cessit et perniciem. Ecce quantum, quam detestabile in sacerdotio ex dissensione hac malum: quæ tanquam lethalis quædam pestis nocifera et per regnum et per sacerdotium longum nimis et circumplexum traxit post se funem malorum.

Nos autem qui, præsentes, vidimus et auditimes; sed et qui superstites adhuc nec audierunt nec tiderunt et potissimum qui post nos futuri sunt, dissensionis hic causam legant. Et sicut hoc quidem quod nunc dicimus dissensionis initium, sed neccum finis.

17. DE INITIO DISSENSIONIS INTER REGEN ET ARCHIPRÆSULEM.

Contigit ut quidam operarii diabolici, nomine duntaxat clerici, sed de sorte Satana, de maleficiis accusati et capti tenerentur in vinculis, talibus et crebro solet in regno enormia patrantibus flagitia et violentibus pacem. Inter quos sacerdos unus de homicidio infamis et accusatus a propinquis defuncti. Iste ob privilegium ordinis ad diœcesanum episcopum Salesberiensem captus dirigitur, regis officialibus et propinquis defuncti qui accusabant acriter instantibus ut episcopus exhiberet justitiam. Sed sacerdote constanter insidente, cum non posset super homicidio per accusatores convinci, canonica iudicatur purgatio accusato, accusatoribus præsertim fama consentiente et ipsis etiam probabiliter arguentibus accusatum. Sed eo in purgatione deliciente, mittit episcopus ad archipræsalem de jure consulens, et ut in execuenda pena procedat securius. Archipræsul vero consultus premandat ut omni privatus beneficio ecclesiastico exactionetur et in monasterio ad agendum perpetuam vite districtiissimæ pœnitentiam perpetuo recluderetur. Et pena hæc in defectum per sententiam adjudicata purgationis quæ ac si in convictum eadem. Et quidem clerici in hunc modum super maleficiis accusati et convicti vel deprehensi vel etiam infames et in purgatione adjudicata delicientes, absque omni mutilatione vel deformatione membrorum ex decreto archipræsulis pristinis authenticis canonum sanctionibus roborato, hujuscemodi spirituali absque omni corporali poena per provinciam percellebantur: poena tamen exasperata et emolita pro qualitate flagitiæ pro gradu etiam et ordine delinquentis et modo et causa delinquendi. Illud etiam minime prætereundum quod circa idem tempus Philippus quidam, cognovente de Brois, in sede

episcopali Lincolnensi canonicus, iustitias regis, quæ vniuerso errantes in terra dicuntur, probrosis quibusdam afficerat contumeliis. Propter quod rex, non solum adversus ipsum, sed potius adversus totum regni clerum, exasperatus videbatur. Solet quippe mox in totam cuiusvis officii professionem conferri si quid forte turpiter vel enormiter ab aliquibus de professione admittatur. Sed revera iræ seu invidiæ sicut citum nimis et inconsideratum judicium hoc, tanquam si in aliqua vel exigua corporis particula macula reperta fuerit, et ob id mox totum corpus nævorum sorde judicetur respersum. Et in contumeliis illis et probris constat quidem clericum delinquisse non modicum, verum querela ad archipræsulem delata, citatus clericus etiam supra modum delicti ut vel sic regis facilius quiesceret indignatio, punitus est : publica virgarum disciplina clericu[m] adjudicata et ipso per annos, quot tamen non recordor, ab omni ecclesiastico beneficio quod in regno habebat suspenso ; verum regi irato nequum etiam plene pro irati voto satisfactum in hoc. Istud enim est quartum illud quod inter alia enumerat Sapiens, quod donec penitus extinguitur, videlicet iræ ignis, nunquam dicit sufficit ; verum cum regi non sufficeret hoc, videbatur rex potius reum clericum ad aliquam pœnam corporalem depescere, sed verebatur hoc exprimere, jam advertens archipræsulis rigorem non posse flecti ad hoc. Arctabatur itaque rex, arctabatur et pontifex. Rex etenim populi sui pacem, sicut archipræsul cleri sui zelans libertatem, audiens sic et videns et ad multorum relationes et querimonias accipiens per hujuscemodi castigationes talium clericorum, innoverius characterizatorum dæmonum, flagitia non reprimi, sed potius in dies per regnum deterius fieri, archipræsulem et comprovinciales pontifices et reliquum regni clerum Londoniæ apud Westmunister celebriter convocat.

18. QUALITER REX ALLEGAT PRO POPULI SUI PACE.
Rex autem, causa vocationis exposita, mox instanter exigit ut deprehensi vel pro convictis habiti in tam enormibus flagitiis clerici lictoribus suis, Ecclesie præsidio destituti, exponantur : ad nocendum promptiores fore adjiciens nisi post pœnam spiritualem corporali pœnae subdantur, et parum curare de ordinis amissione, qui contemplatione ordinis a tam enormibus manus continere non verentur ; et tanto deteriores esse in scelere, quanto sunt cæteris ordinis privilegio digniores ; unde et severioribus coercendi vindictis, quando reperiuntur in scelere : hoc ergo rex, quorundam fretus consilio, utriusque juris se habere peritiam ostentantium, instantissime postulat ut tales mox submoti a clero curiae tradantur, quod non solum ius humanum, sed et ipsius divini iuris canonica sanxit auctoritas : unde et de talibus sœpe reperitur in canone : « Tradatur curiae, » unde et qui pro rege, ob regium favorem, ut videbatur, scienter indocti, allegabant tales nequaquam exilio vel monasterio,

A sed canonibus sanctientibus sic potius tradendes curiae, deinceps futuros curiae servos, curiae perpetuo servituros, seu alia quam adjudicaret curia pœna percellendos. Et hoc esse tradi curiae, judici videlicet sæculari relinqu ab eo puniendos, unde et bene in canone sequitur : « Et recipiat quod iniuste gessit. » Et quidquid dicatur de monasterio, asserebant constanter exsilium nequaquam judicium esse sacerdotis, sed Cæsaris : cuius enim terra est ejus est extorrem facere, relegare, deportare, expellere, quemadmodum cuius est ecclesia et ejus est anathematizare, suspendere, ab altari arcere, et hoc quidem pontificis, cuius est ecclesia, sed alterum Cæsaris cuius est terra. Hoc autem ob id hic intersero de exilio, quia jam archipræsul sacerdotem quemdam propter flagitium degradatum terram abjurare compulerat, unde et inter cætera motus rex. Addebat et adhuc quod sub lege illa sancta per Moysen data transgressores, nulla habita gradus seu ordinis exceptione, corporaliter puniebantur, pro qualitate maleficii, reddentes animam pro anima, oculum pro oculo, et in aliis sic talionem semper recipientes, sicut populus ita et sacerdos, secundum Dei justitiam, flagitio ad se tuendum nullo tunc ordinis vel dignitatis privilegio indulto : quin potius ordine seu prælatione potioribus, si transgressores hi, durius quidem fiebat judicium et cruciatus fortior. Miram autem hanc esse nunc legis novitatem et vere sanctitatem novam, si possunt per privilegia sie se tueri flagitia quibus regiorum turbatur pax, regum violator justitia, et denique sanctitas omnis profanatur.

Qualiter archipræsul contra allegat pro cleri sui libertate.

Verum post modicum archipræsul una cum fratribus suis comprovincialibus episcopis et cum præfatis eruditis suis librato consilio, regi sic ad hæc : « Domine, inquit, mi rex, sacrosancta Ecclesia, omnium mater et regnum et sacerdotum, duos habet reges, duas leges, duas jurisdictiones et duas coercitiones. Duo reges, cœlestis rex Christus et rex terrenus, duæ leges, humana et divina, duæ jurisdictiones, sacerdotalis et legalis, duæ coercitiones, spiritualis et corporalis : Erce duo gladii hic : Satis est (Luc. xxii), inquit Dominus. Neuter superabundans et sufficiunt hi, hujus vero professionis viri dicti clerici ordinis ratione et officii proprie solum Christum regem habent, ipsi quodam proprio qui capitl superponit assignati chartere, quasi per hoc a gentium nationibus segregati et proprie et peculiariter ad Domini opus assumpti, unde privilegio ordinis et officii terrenis regibus non subsunt sed præsunt, utpote qui reges constituunt, a quo et rex militia cingulum et gladii materialis accipit potestatem : unde et regi nulla jurisdictione in his, ratione dico professionis et ordinis, sed ipso potius regum sunt judices. Isti enim, etsi in sæculo insiriri, contemptibiles, et imbellis nostri officii viri, tamen, juxta quod de ipsis prænuntiavit

rex quidam magnus et propheta, alligant reges gentium in compedibus et nobiles sæculi in manicis ferreis, unde et non sub regibus sæculi, sed sub proprio suo rege, sub rege cœli, propria lege reguntur, et si transgressores, propria lege puniuntur, quæ suam propriam habet coercionem. Nec est ista lex quam nunc dicimus illa publica et communis quæ omnium pie in Christo viventium est, sed cum illa, non præter illam, privata quædam et propria, propter istam edita professionem, clericos dico. Hæc sunt sanctorum Patrum constituta quædam edita propter nos, quæ bene agentes etiam in præsenti Ecclesia remunerant, secus vero agentes damnant: verum et sicut proprius ipsorum rex cœlestis, lex spiritualis, et jurisdictione in spiritualibus, ita et in peculiari Dei portione et spirituali coercitio spiritualis seorsum per se et a sæculari coercitione separata. Et inde est quod absque membrorum mutilatione et sine omni deformatione corporis est. Spiritualis est enim. Adeo etiam quod ordinis privilegium excludat cauterium; quam tamen poenam communiter inter homines etiam ius forense damnat, ne videlicet in nomine Dei imago deformatetur.

In his etiam constitutis nostris regum provisum est majestati et clementiæ. Turpe enim valde et indecens, si crudele et abominabile regia clemencia videat, ut manus Deo consecratæ et quæ paulo ante Regis crucifixi, mundi Salvatoris, in altari effigiaverunt imaginem, nunc, post tergum ligatæ, publicum latronem effigient. Et plecta collo circumligata pendeat in ignominioso patibulo caput sacræ chrismatis unctione delibutum, ad cuius paulo ante pedes regia se inclinavit majestas, gratiam querens et veniam. Adjiciebat etiam archipræsul quod nec regiam deceret magnificientiam nec clementiam regiam, ut manus illæ, a quibus modo accepit ipse rex divinæ gratiæ et benedictionis cœlestis beneficium, ab ipso mox suscipiant ignominiosum supplicium, carnislicet securi suppositæ, seu alias sicut deformiter et enormiter mutilatae. Et adjecit qui regi loquebatur archipræsul: « Pariter, inquit, domine mi rex, dico et de his, qui in sacris ordinibus sunt, clericis qui sacerdotum Altissimi in altari coadjutores sunt, quorum tanquam coadjutorum ministerio et reges terræ cœlestis regis benedictionem assequuntur, verum tamen si qui noster fuit exuctoratus et curiæ traditus, deinceps ex nova causa hæc sustineat et dictante sæculari judice poenam corporalem subeat, sequum fore hoc et dignum non negamus et de coercione vel coercendo deinceps nostra nil interest. Curiæ enim traditus est regiæ et sæculari jurisdictioni suppositus, curiæ perpetuo serviturus. Hoc est enim quod canon dicit: « Tradendum curiæ, » quod ex historiis unum verbum hoc sumitur manifestum: verum et postquam sic traditus, nobis et illi jam curiæ servo nihil. Et ideo si qua deinceps poena infligitur, jam non erit poena nostri

A tanquam alicujus de clero, sed erit poena vestri tanquam unius de populo. Quod autem adjicit etiam nostros extorres facere non nostrum esse sed vestrum, cum terra vestra sit non nostra, et poenam hanc non ecclesiasticam fore sed civilem, breviter respondemus nos illius gerere vices qui supra omnes reges est, cuius est terra et plenitudo ejus: verum et juxta quod sacri sanciunt canones, illius regis auctoritate cuius terra est et cuius legatione in terra fungimur, interdum et exsiliis et bonorum suorum proscriptionibus nostros condemnamus judicatos pro modo delinquendi et pro qualitate flagiti. Nec enim illius regis cuius iniurias est potentia, limitatae sunt poenæ. Nisi tamen quod nobis judicio sanguinis nec etiam licet interesset, quod vestrum est, qui alterum portatis, ferri dicitur, non verbi gladium, qui noster est; sicut ille ferri vester: *Ecce enim duo gladii hi* (*Luc. xxii.*), sub quibus omnis coercitio non quidem, quod alibi! rebellerint inter se, sed coadjuvantes ad invicem ut quod unus non valet, alter quasi coadjutorius exsequatur et suppedit; unde: *Satis est* (*ibid.*), inquit. Et non solum etiam nostros, sed et vestros vestræ propriæ regis jurisdictioni suppositos sæculares, dico nobiles sive ignobiles, cum Dei gratia præventi de his quæ in hoc sæculo flagitiis admirerunt penituerint, terram nativitatis suæ egredi et loca illa deserere in quibus eis facilior causa et materia delinqnendi est et peregre proficiisci summi regis auctoritate compellimus, et persæpe Hierosolymam in templo sui in hospitalario aliave vitæ districtioris loca religiosa et longinqua temporaliter vel perpetuo peregrinaturos ibi destinamus; hoc modo summi regis mandato quasi relegantes eos aut deportantes, totum tamen pro qualitate flagitiorum admissorum et pro salute poenitentium de flagitiis.

Si autem, ut dicitis, nostri priores sunt et promptiores ad maleficia, quia corporalis poena spirituale non sequitur, potest quidem esse quod in aliquibus sic: nec in his animum, quod solius Dei est, sed manum a maleficiis, quantum licet et possumus, cohibemus, monasterio seu etiam alii loci districto sub arclissima custodia deputantes dominatum, cum viderimus expedire sic: nec progressum.

Nostriæ siquidem poenæ, sic etiam et vestra limitatae sunt ultra quod progredi transgredi est. Et nos si quominus, rex noster proprius nostrum in suorum poenis supplebit imperfectum, qui dicit: *Mihi vindictam et ego retribuam* (*Hebr. x.*). De sacerdotibus vero veteris Testamenti et levitis, qui lega transgredientes mandata corporaliter puniebantur, ad præsens nihil de his: in nova enim lege censuram nova, verum et quia nova hic lex, novus rex, novum hic reformatur judicium, non solum in poenis, sed et in sacramentis, in sacrificiis et in operibus et oneribus novis. Vetera enim transierunt, et ideo quia facta sunt omnia nova, novus rex, nova lex, novus grex, nova sacramenta, nova sacrificia.

opera et nova onera, et sic coercitiones novæ et pœnæ novæ.

Hucusque regem audivimus et archipræsulem, qui in huic modum, unus pro populi sui pace, alter vero pro cleri sui libertate conferebant, quinimmo contentiosum jam funem trahabant, cum archipræsule confratribus suis coepiscopis unanimiter tunc stantibus et constanter, ita ut videretur tanquam quædam castrorum acies ordinata quæ penetrari non posset. *Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his et audivit et scripsit hæc (Joan. xxi).* Scripsit, inquam, et si non eadem verba hinc inde, tamen dictorum virtus et materia hæc quæ hic scripta.

O rex et o pontifex, quorum utrumque Dei apprehendit æmulatio! hic zelat populi sui pacem, alter vero cleri sui libertatem. O quantus in clero pontifex, quanta devotione amplectendus a clero qui pro cleri libertate tanti regis perdidit gratiam et postposuit gloriam! Jam enim contentio magna, jam dissensio manifesta. Quanta igitur hic devotione colendus a clero, qui proposito sibi gaudio pro clero sustinuit crucem, confusione contempta, magis eligens affligi pro clero Dei quam regiae augustalis habete jucunditatem! Nec tamen adhuc pro clero nisi solum dissensionis initium hoc et prima causa dissensionis in materiam sequentia declarabunt. Et o quantus in populo rex, quantum ei a populo exultandum et quam devote, quam fideliter serviendum cum tremore, qui mox pro populi pace a tam dilecto sibi et tam fido se avertit pontifice, cui et ipse ut præostendimus tanto animo præoptaverat pontificium! O zelus regis et zelus pontificis! o zelus et zelus, quam durum, quam lacrymabile, quod zelantes hos scientiæ spiritus non conjunxit; sed qui semper disjunxit, intermiscait se spiritus vertiginis et erroris! Certo enim certius quod uterque Dei habueritæmulationem, unus pro populo, alter vero pro clero; utrius tamen eorum fuerit cum scientia zelus, non hominis, qui cito fallitur, sed scientiarum Domini, qui in fine declarabit judicium, verumtamen archipræsul in calce suæ supra scriptæ responsionis cum omni devotione regiam obsecrabat clementiam ne sub novo rege Christo, et sub nova Christi lege in nova et peculiari Domini sorte contra sanctorum Patrum statuta novam per regnum suum induceret coercionem.

Et hoc quidem pro se et pro regni sui stabilitate obsecrans humiliiter, obsecrans et frequenter: crebro interadjiciens se hoc sicut nec debere sustinere nec posse; verum rex, nihil motus ad hæc, sed eo amplius, ut videbatur, commotus, quod cerneret archipræsulem et coepiscopos adversus ipsum ut reputabat unanimes, sic et constantes, sciscitatur inox an consuetudines suas regias forent observaturi. Ad quod archipræsul, præhabito tamen cum fratribus suis consilio, illas respondit se et fratres suos observaturos, salvo ordine suo. Et id ipsum etiam ex ordine responderunt singulatim singuli per

A se a rege interrogati pontifices, nisi quod in musica hac una vocum duntaxat dissonabat; episcoporum videlicet unus, qui audiens ob hanc unam omnium vocem regem magis exacerbatum, archipræsule et coepiscopis inconsulis, mutavit verbum: et profecto pro bono, ut reor, ut regis videlicet sedaret animum, dicens se observaturos regias consuetudines bona fide. Bonæ memorie Hilarius tunc Cicestrensis episcopus hic erat. Sed rex nihil mitigatus ob id ipsum quibusdam affectum contumeliis sprevit; et ad archipræsulem et coepiscopos se convertens, omnium sic una et eadem voce audita, dicebat aciem firmatam contra se et captiosum esse et venenum verbo illi inesse, scilicet salvo ordine, unde et petebat et repelebat ut absolute et absque adjectione **B** regias consuetudines se observaturos compromitterent. Archipræsul respondit ad hæc quod fidelitatem ei juraverant, vitam scilicet membrum et honorem terrenum, salvo ordine suo, et quod in honore terreno regias fuissent consuetudines comprehensæ; et ad earum observationem se minime in alia forma obligatueros nisi in qua prius juraverant, adjiciens quod per universum Ecclesiarum orbem non solùa pontificibus, sed et minoribus clericis hæc esse iurisjurandi forma a sanctis Patribus introducta, nunc vero communis et usitata, unde nec ab hac tutum recedere, præsertim cum ut allegabat per adjectionem hanc cleri non taceat privilegium; unde et addebat qui hujus sunt professionis cum terrenis potestatibus fidelitatem jurant, eo ipso quod ordinem suum non tacent, eisdem ipsis quibus jurejuringando se obligant privilegio ordinis superiores se indicant, ipsis tamen propter temporalia aliasve justas causas obnoxii, pro quibus et etsi fidelitates tenentur jurejuringando præstare: et archipræsulis quidem responsum hoc. Cum vero multum inclinata esset jam dies, imo jam circa diei et noctis crepusculum, tota die rex vexatus, insalutatis pontificibus, in ira et indignatione multa, subito recedit ab aula. Pariter et pontifices tota die vexati recedunt et in hospitia se recipient. In recessu vero episcopus ille, quem supra diximus, ab archipræsule acriter est objurgatus, quod et se et coepiscopis inconsulis commune omnium verbum mutare præsumpsisset.

19. DE MUNITIONIBUS QUAS REX AB ARCHIPRÆSULE REPETIT ET EPISCOPIS EUM DESERENTIBUS.

In crastino vero rex munitiones et honores quæ archipræsul a rege jam a tempore cancellarie in custodia habuerat repetita recepit. Et nec salutans nec salutatus a pontificibus, imo et nescientibus ipsis, clam et antelucanus Londonia recedit. Et quidem hoc grandis iræ et indignationis argumentum existit. Nonnulli vero episcoporum videntes sic et exteriti, regem inox sunt secuti, regis etiam, sicut præter archipræsulis sui conniventiam et conscientiam cum quo, ut supradiximus, prius steterant, in omnibus voluntatib[us] parentes, si id bene, habent modo ipsi quotquot mortui[us] iudicem suum Deum

viventem : videat ipse et judicet. Nec enim mensurae meæ nec meæ congruit parvitatæ de tantis nostri officii viris sinistri quidpiam dicere : unum scio grave esse in falsis fratribus periculum; quod quidem ab initio coepit et usque ad sæculi finem non desinet. Cætera quippe pericula quiescere possunt, sed hoc minime. Quod inter præseatis vitæ tentationes et agones, illos, qui secundum propositum vocati sunt sancti, exercet jugiter. Quod enim fornax auro, quod flagellum grano, quod lima ferro, hoc falsus frater est justo, quo velut eruditur donec ad veritatis acumen perveniat. Juxta quod doctorum unus Abel, inquit, esse non valet quem Cain malitia non exercet.

Quomodo episcopi archipræsulem deseruerint.

Reliquis itaque tanquam paleam a grano eventilatis et excussis soli remansimus, soli sedimus, paucis de episcopis jam nobiscum, aliis subrahentibus se a nobis in dies. Et hi tanen pauci qui nobiscum propter metum occulti, Per dies itaque quam plures soli sic sedimus, regis tamen gratiam sperantes in dies et præstolantes, donec per vacationem regiae indignationis deserbuisset incendium, et ira sedata causam indignationis suæ rex industrius et clemens adverteret et rediret ad se. Interim vero multi et magni videntes sic et condolentes, crebro inter nos et regem commeantes multimodis archipræsulem ad regis gratiam exhortantur, nunc familiaritatem pristinam, nunc impensos honores, nunc collata beneficia, hinc quantum pacis bonum, inde vero quantum dissensionis malum proponentes; adjicientes etiam quanta foret insipientia unius verbuli contentiosi occasione honorum tantorum ingratitudinis incurrere notam, tam diligentis et tam dilecti tantam perdere gratiam, et tot et tantorum malorum radicem sovere dissensionem, et hoc totum unius verbuli regem scandalizantis contentionem. Hoc enim solum agebatur tunc ut verbum illud, scilicet salvo ordine, quod, ut supra diximus, regem offendebat, aut supprimeret archipræsul in regiam consuetudinum obligatione, quam sibi fieri petebat rex, aut mutaret. Et præ cæteris suadebat quibus sciebat modis et impellebat archipræsulem ad verbi hujus immutationem episcopus ille, quem supradiximus, inconsulto archipræsule et coepiscopis, auctoritate propria hoc mutasse, vir certe multum pectoris habens et sermone potens. Suadent igitur hi, suadent illi, sed super omnia quam archipræsul ad regem habebat urget charitas. Charitas enim vera, sicut magister docet, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet; unde et persuasus tandem archipræsul, sed super omnia charitate urgente, apud nobile illud et regium castrum quod dicitur Oxeneford, ad regem accessit et verbum quod regi scandalo erat se mutaturum promisit; unde et rex jam aliquantis per sedatus, archipræsuli vultum exhibet sereniorem, necdnm tamen ut solito. Dixebat autem rex obligationem de regiis consuetudinibus observandis velle sibi fieri in forma hac in episco-

A porum et procerum regni conspectu et audientia publica. Accesserunt et quidam archipræsulis ex medio tempore æmuli, sapientes ut facerent mala. Et hi suaserunt clam regi ut mox facta obligatione regium consuetudinum facheret expressionem. Unde et persuasus rex adjiciebat pariter se velle ut per regi magnates et antiquiores qui noverunt, regie consuetudines recenserentur, ne de cætero, ut aiebat, fieret aliquod inter regnum et sacerdotium schisma, clero quæ regis sunt usurpante, aut rege quæ cleri sunt. Et qui tunc aderant præsules et proceres bonum hoc testabantur. Et videbatur quidem verbum hoc superficie tenus bonum, quod tamen in veritate pessimum erat, et inter regem et archipræsul perpetui schismatis somes. Quod apprime noverunt sapientes illi ad facienda mala, dantes pro melle sel, pro consilio virus.

De sapientibus ut mala faciant.

Talia enim solent esse consilia talium qui juxta prophetam sapientes sunt ut mala faciant, quia juxta eundem aureus calix Babylon ut qui videt avarum non timeat venenum, quod etiam dari non solet nisi melle circumlitum. Iste igitur ut mala facerent sapientes in ore quidem mel, sed vere ut scorpiones fratres gestabant in corde sel, et in cauda aculeos ut sagittent in occultis immaculatum. Quod manifestius in fine rerum declarabit eventus. Et vere isti propinantes pro melle sel, pro dulcedine pacis amaritudinem dissensionis; habent enim regna universa, ut universi norunt, consuetudines bonas quas Ecclesia approbat, habent et alias malas quas Ecclesia tolerat; quibus etsi forte expressis compellatar et auctoritatem præbeat et assensum non credit, tolerat tamen. Nam juxta legisperiti dictum : « Expressa nocent. » Et ut Sapiens ait : Qui vehementer emunq[ue] sanguinem elicit (Prov. xxx), verum ut bonis consuetudinibus et aliis expressis indistincte ab Ecclesia præstareetur auctoritas, molestabant viperæ consiliarii hi, quod si non, perpetuum fieret inter regnum et sacerdotium schisma.

O invidiae temeritas semper summa seriens! O Satanæ calliditas semper sancta persecuens! Reversa invidia Satanæ advocata alumna schismatis, mater contentionis, et detractionis inextinguibilis somes, moesta in prosperis, congratulans pro adversis, quam pax turbat, sedat turbatio, amoenat tristitia, depressio elevat, jucundat dolor et aliena semper infelicitas pascit. Haec nunc Satanæ calliditate adjuncta sub adumbrata pacis specie inter regnum et sacerdotium pessima perpetui schismatis zizania seminare jam inchoat.

20. DE VOCATIONE ARCHIPRÆSULIS APUD CLARENDORE.

Verum rex regni et sacerdotii pacem ut videbatur zelans, sed et sibi et archipræsuli suo minus in hoc prævidens, nec ullum deprehendens in hoc malitiae sucum, mox apud quamdam nobilem et præclarissimam propriam mansionem, quæ ex re nomen habet Clarendune regnum convocat universum, præsules regni et proceres. Et infra dies paucos conveniunt

universi, ubi in omnium conspectu et primus ante omnes archipræsul in praetexta forma se obligat, quod videlicet regias consuetudines foret observaturus bona fide, verbo illo suppresso, scilicet salvo ordine; et quasi juratoriam adjiciens cautionem hoc se facturum in verbo veritatis confirmavit. Et id ipsum et in eadem forma sigillatum universi pontifices. Cum vero multorum et magnorum suasionibus et consiliis, quidquid prius apud prefatum illud castellum, videlicet Oxenford spopondisset, vix inductus fuisset ad obligationem: hanc, haec tamen ut induceretur potissima causa fuit, charitas videlicet fraterna et compatiens, quibusdam enim fratrum suorum co-episcoporum fraterne compatiebatur, illis metuens magis quam sibi, gloriose videlicet memorie generoso viro Henrico tunc Wintoniensi et Jocelino tunc Salesburiensi episcopis: quibus nisi fieret sic, tum ex antiquo odio, tum quia in praesenti propter ecclesiæ negotium habebantur suspecti, aut captio aut quod deterius imminere videbatur. Et quidem archipræsulis et pontificum ad regias et ut nominabantur avitas consuetudines observandas in genere obligatio talis. Et incontinenti facta obligatione in forma hac, per quosdam regni proceres, qui has nosse debuerant, facta est regiarum consuetudinum recognitio, et sicut publice ita et expressum recententur. Verum cum plerisque jam fuissent expressæ et multo plures ut videbatur forent exprimendæ adhuc, archipræsul interlocutus est se nec esse de antiquioribus regni, ut pristinas regum consuetudines sciret, nec in archipræsulatu diu fuisse, unde et dicebat se nescire de his; et præterea, quia inclinata esset jam dies, tantum negotium differendum in crastinum. Placuit sermo et in sua se receperunt hospitia, in crastino revertentes in id ipsum. Et quæ pridie intermissæ fuerant consuetudines regiae recognitæ sunt et expressæ et in scriptum chirographi modo confectum redactæ, et regiarum consuetudinum nomine censitæ. Quarum tamen multis, ut perhibebant multi, nequaquam regiae, sed, ut jam dicere coepimus, odio archipræsulis ad auxiliandum Ecclesiæ evomitum emulationis et invidiæ virus; ipso etiam rege ignorantे quod inimici homines sic inter ipsum et archipræsulem suum hac astutia dissensionis zizania seminare intenderent. Nec enim rex, qui adhuc juvenis, sicut nec archipræsul suus novus, pristinas regni consuetudines nisi ex aliorum relatu cognoscebat.

De consuetudinibus exactis.

Et ut illarum consuetudinum seu libertatum vel dignitatum, quas regias vocabant et quæ tunc propositæ nobis, interseramus ut aliquas, prima, ut, decreti funesti chirographi propriis utar verbis, fuit haec:

« I. De advocatione et presentatione Ecclesiæ non si controversia emerserit inter laicos, vel inter laicos et clericos, vel inter clericos, in curia domini regis tractetur et terminetur. » Sic mox in primis respon-

dit archipræsul evidentissime clericos ad secularia judicia pertrahi, et ecclesiasticam jurisdictionem in sæcularem converti. Advocatio quippe ecclesiæ juri spirituali, quo is qui vulgo Ecclesiæ persona dicitur curam spiritualem et regimen animarum adipiscitur, accedit et innititur, unde cuius est de jure principali cognoscere, et de accessorio, cum unum de altero pendeat et sibi invicem innexa sint et adnexa. Alioquin si istud quod perniciosa quorundam adinventione jus ad advocationis nominatur, merum sæculare jus et hereditarium est: vendatur, ematur, et etiam aliarum instar sæcularium in monomachia in ducatur. Dupliciter igitur arguebat archipræsul funestum adinventum hoc, tum quia clericos trahebant ante judicem non suum, tum quia id unum controversia non de cognitione sæcularis, sed potius judicis ecclesiastici est.

Huic vero funesto aliud, non tamen continuo sed tertium in chirographo, decretum subjungebatur profanius, cujus sunt haec verba et talis sanctio:

« Clerici retati vel accusati de quacunque re, submoniti a justitia regis venient in curiam ipsius responsori ibide de hoc, unde videbitur curia regis quod sit ibi respondendum et in curia ecclesiastica unde videbitur quod ibi sit respondendum: ita quod justitia regis mittet in curiam sanctæ Ecclesiæ ad videndum qua ratione res ibi tractabitur. Etsi clericus convictus vel confessus fuerit, non debet de cetero eum Ecclesia tueri. » Hac, ut nominabant, consuetudine sic in scriptum redacta, advertit mox archipræsul et certius magis intellexit quam et priori propinari sibi serpentinae simulationis virus; et mox testatus est totius funesti chirographi ipsa verba sicut insipidae elegantiae, sic plena malitiae et plane libertatis cleri subversionem, adjiciens: « Ecce, inquit, quia Juxta funestum canonem hunc clerici tam in criminali quam in civili causa ad sæculare iudicium pertrahuntur. Et de novo judicatur Christus ante Pilatum præsidem. Et quod adhuc poenalis servitutis accedit cumulo, contra Domini in propheta mandatum clerici his judicabuntur in id ipsum et duplex eorum consurget tribulatio. Quod si sic omnium sceleratorum excedet adhuc deterior clericorum conditio. » Illic vero subsequens erat funesti chirographi decretum alter:

« Archiepiscopis, episcopis et personis regni non licet exire de regno absque licentia domini regis. Et si exierint, si regi placuerit assecurabunt quod nec in eundo nec in moram faciendo, querent malum vel damnum regi vel regno. »

Archipræsul vero objecit huic quod hujus promulgationes edictio cessarent ad loca sancta peregrinationis et vota et etiam evacuaretur obedientia, et quod maxime personis regni regnum præclarum carcer fieret, et sic deterior personarum regni conditio quam privatorum. Quid enim si aliqua personarum peregre proficiisci se voverit, aliave forte justa causa et honesta traxerit ad transmarinam? Quid si forte, sicuti interdum solet inter viros apostolicos et

Anglorum reges similitas aborta, ad concilium aliasve Ecclesiae necessitates expedientes vocat hic, inhibet ille. Nonne oportet obedire magis huic quam illi? Christi vicario quam regi terreno? Oportet quidem: quanto magis Deo quam homini. Verum personis ecclesiasticis regibus obligatis sic et votum et obedientia secundum obligationis hujus formam de regum penderet arbitrio; unde ut archipræsul interloquendo subjicit: « Decens quidem est et congruit sic ut quævis personarum regni, si ob causam exire regnum disponuerit, a rege prius licentia recedat; sed juratoria cautione se obligare ad hoc, ne absque licentia exeat, sicut irreligiosum et indecens. »

His vero consequens erat adhuc chirographi decretum septimum:

« Nullus qui de rege teneat in capite, vel aliquis domesticorum ministrorum ejus excommunicetur, nec terræ alicujus eorum sub interdicto ponantur, nisi prius rex, si in terra fuerit, conveniatur, vel justitia ejus, si extra regnum fuerit, ut rectum de ipso faciat. Et ita ut quod pertinebit ad curiam regiam ibidem terminetur et de eo quod spectabit ad curiam ecclesiasticam ad eamdem mittatur ut ubi tractetur. »

CHOC CHIROGRAPHI DECRETO PERHIBEBAT ARCHIPRÆSUL PLANE EXAUCTORARI ECCLESIAM, ET SACERDOTES IN PRÆSENTI DOMINI SABAOTH, VELUT SELECTI QUIDAM ALIORUM DUCES ET PRINCIPES, MILITIAE SUÆ PRIVARI CINGULO, QUI A SUMMO OMNIUM PRINCIPE ET QUI OMNIMUM PRINCIPUM AUFERT SPIRITUM, ACCEPERUNT GLADIUM ET LIBERAM HABENT LIGANDI ET SOLVENDI POTESTATEM SUPER REGES IPSOS ET PRINCIPES. JUXTA QUOD REX IPSE ET PROPHETA: *Ad alligandos, inquit, reges eorum in compedibus et nobiles eorum in manicis ferreis (Psal. cxlix).* EXAUCTORARENTUR, INQUAM, CHRISTIANÆ MILITIAE DUCES SACERDOTES SIC, QUORUM EST DISCERNERE INTER SANCTUM ET PROFANUM, INTER POLLUTUM ET MUNDUM, ET AD QUORUM QUI LEPROSUS FUERIT SEPARATUR ARBITRIUM.

Huic vero mox subsequens chirographi decretum octavum:

« De appellationibus, si emerserint, ab archidiacono debent procedere ad episcopum, et ab ipso ad archiepiscopum. Et si archiepiscopus defecerit in justitia exhibenda, postremo ad regem est pervenientum ut præcepto ipsius in curia archiepiscopi controversia terminetur, ita quod non debet alterius procedere absque assensu regis. »

Huic in prima facie cervice erecta archipræsul se opposuit proclamans, huic promulgato sic, ipsos archipræsules, si consenserint, manifeste perjurii reos, qui in susceptione pallii inter cetera de appellationibus deferendis Romano pontifici expressum juraverunt: adjiciens etiam dire et funeste tolli hic omnium refugium oppressorum, quibus tanquam ad matrem omnium Romanam Ecclesiam libere recurvere prohibetur.

BPost hoc inter pleraque alia supponitur chirographi decretum duodecimum:

« Cum vacaverit archiepiscopatus, vel episcopatus, vel abbatia, vel prioratus de dominio regis, debet esse in manu ejus, et inde percipiet omnes redditus et exitus sicut dominicos. »

Huic mox respondit archipræsul breviter, res pauperum fisco minime applicandas, et hoc forte, sicut contra clementiam et magnificientiam regiam, quæ etiam tanquam alienæ dvitiae nequaquam sui redemptio animæ principis, quod, etsi illorum qui præcesserunt nos temporibus aliquando sic, minime tamen tanquam sacrilegium hæreditarium hoc trahendum ad consequentiam. Sed Ecclesie semper clamandum, semper obviandum, et quatenus potest resistendum; et si sustineatur quod corrigi non potest, tamen consentiendum nunquam.

Sequitur vero in eodem irregulari canone: « Et cum ventum fuerit ad consulendum Ecclesie, debet dominus rex mandare potiores personas Ecclesie, et in capella regis fieri electio. » Et quidem archipræsul, tanquam validus canonice electionis patronus, præhabito cum eruditis suis consilio, sicut in aliis et in hoc, mox respondit, sicut canonem novum et novum ex ipso electionis formam introductam, apostolicorum sanctionum priscis jam et usitatis institutis sicut penitus diversam et adversam; nec licet sibi absque viri apostolici, seu potius totius universalis Ecclesie auctoritate, novitati tam singulare et singularitati tam nova, præsertim super tantis personis ecclesiasticis constituendis in insulana credita sibi Ecclesia, novam auctoritatem præstare, vel assensum, etiam etsi Ecclesie plurimum expedire sic. Hoc enim esset jam velut particulae quoddam schisma in Ecclesia facere ex suo sensu et suo spiritu, a generalibus autem jam usitatis sanctorum Patrum sanctionibus sic recedere: addens quod hæc electionis forma nova in Anglia, vel quædam in corde maris scintilla, mox per universum Ecclesiarum orbem incendiun grande de facili et se posset producere. Nam si ad votum suum et natum hanc electionis formam adinvenit in regno suo rex Anglorum, quidni similiter facturi in regno suis audientes hoc et reges ceteri? Addens etiam quod novus canon hic plane canonice electionis libertati et bonori plurimum derogaret: cum nisi urgentissima ratio interveniat, eo in loco eligenda sit antistes, ad quem consecrandus est, non quidem in praesentia principis, etsi de principali concursum et assensu. Quis enim principis praesentiam non paveat? Quis non exborrescat? Quis nominatio libere, nisi quem desideraverit ac quem postulaverit princeps? Quod sancti Patres religiose et sapienter providentes statuerunt, ut nec in curia nec in sedi seu camera, nec etiam in principum capella seu oratorio pontificum aut fieret aut confirmaret electio.

Adjiciebat etiam decere minime ut ecclesiasticis principes, personæ tam celebres, tam magnificæ,

quibus tot populorum regimen, tot animarum cura, et tot Ecclesiarum sollicitudo credita est, in talibus et talium præsentim locis quæ quorumlibet laicorum seu etiam regum deputata sunt obsequiis aut elegantur aut confirmantur electi. Et objectis sibi mox respondit, quia etsi in hoc Anglorum regno ab aliquorum regum retro temporibus sit factum sic, magis hoc tyrannice usurpatum quam constitutum legitime. Adjecit tandem de variis electionum figuris, de quibus per utriusque Testamenti paginam ecclesiasticæ nos historiæ edocent, ex quibus in Ecclesia primitiva Catholicos sæculi principes ecclesiasticis electionibus et negotiis nonnunquam interfuisse manifestum, verum secundum profectum fidei et varias circa Ecclesiam rerum vicissitudines varia sanctorum, Patrum super electionem figuris dispensatio invenitur. In quibus aliter statutum reperitur inter Ecclesiæ nascentis primordia, aliter vero nunc, quando juxta prophetæ vaticinium posita est in superbiam sæculorum; unde et ab hac electionis forma, quam nunc universalis Ecclesia suscepit, approbat et observat, absque Ecclesiæ auctoritate recedere tutum minime. Et quidem archipræsuli responsum ad hæc sic :

CEx istis itaque constitutis funestis, quæ jam expressimus, odio archipræsulis ad ecclesiasticæ libertatis oppressionem ab Ecclesiæ inimicis fabricatis, sic quisque mox videre potest quam manifesta, quam justa archipræsulis nostri primo exsilio et demum martyrii causa fuerit. Quod alicuius martyrum causa justior fuerit aut apertior, ego nec audiui, nec legi : qui potest doceat, cum tamen et de illis pleraque alia restent adhuc funesta illi decreti chirographo inserta formæ et sanctionis consimilis.

Verum non est meum, non est meæ mensuræ, non parvitatæ meæ, ad regias seu ecclesiasticas consuetudines dignitatesve aut libertates se extenderé. Nihil parvitati meæ et dignitatibus illis; nec meæ mensuræ est vel scientiæ probare illas vel improbare : ipsorum potius regum et pontificum consideratio hæc. Solum quod audivi, quo: I vidi, hic testor. Unum scio quia hæc quæ jam expressimus et alia nonnulla similia his, numero, ni fallor, quasi decreta capitulatum distincta sexdecim, præfato inserta chirographo, plena jam erant inter regem et archipræsulem dissensionis materia. Et hoc decreti chirographum, ab ipso originali mutuatum, faveente Domino, in historici hujus voluminis fine integre postponemus ut cunctis martyris hujus historiæ lectoribus liquido poteat, etiam præter ea quæ jam posita, quam clara, quam aperta, quam perspicua primo exsilio et postea martyrii fuerit archipræsulis causa. Domino quidem omnium iudice mirabiliter quidem, sed æquissime disponente, ut cuius fuerant odio introductæ et quibus semel ipsum accusans videbatur quodammodo consensisse, per eumdem ipsum postea in proprio ipsius cruento sint abolitæ, delens sic hoc, quod adversum

BA nos erat decreti per chirographum quod erat contrarium nobis, palam etiam triumphans principatus et potestates in semetipso. Nam ut de aliis nunc præteream, ipsius regis advertentis se et corde toto et corpore ad archipræsulem suum in sine reversi, huic de quo nunc agitur præsenti decreti chirographo renuntiavit, renuit et vim ejus omnem et auctoritatem explosit : quod plane liber, quem Melorum inscripsi, quem historiæ huic subjunxi, edocet. Quod si mibi objeceris multa de iniquis statutis illis per regnum observari adhuc, breviter respondeo et certissime regem ipsis, ut diximus, renuntiasse et Christi sponsam Ecclesiam in sanguine martyris Christi triumphali evicisse. Si rex penitens et renuntians perseveraverit, Deus novit, Deus velit, rex ipse viderit. Et si, ut mihi objicis, funesti illius chirographi consuetudinus aliquæ vim habent, et tanquam de stirpe noxia de nocuis amputatis nonnulla quasi spuria vitulamina male excrescant, adhuc sperandum quod ad archipræsulum martyris successorum instantiam, per regum clementiam, cum crebro et devote martyris et martyrii causæ extiterint memores, imperfictum supplebitur, et plene a facie Ecclesiæ computrescat servitutis ecclesiastica jugum. Aut si non habebunt, Altissimo disponente, sic martyris successores archipræsules his diebus carnis suæ exercendæ probandæque virtutis materiam, — sed quasi preoccupantes, necedum est de his quæ nunc hic tangimus locus, revertamur ad hoc quod in præsenti agitur, jam propositam plenam et, ni fallor, solum ex his quæ prætelligimus, præter alia quæ hic præterimus, totius Ecclesiæ judicio justissimam dissensionis causam et materiam. Quam totius Ecclesiæ primas vir apostolicus sua quæ omni præest auctoritate justificavit confirmans, sicut sequentia declarabunt. Revertamur, inquam, ad plenam jam dissensionis causam. Jam enim plena, jam ampla dissensionis materia, post modicum exsilio, et postmodum martyrii causa.

DO æmularum in veterata iniurias! o legum profana novitas, ad malum nimis efficaces! Quæ tantum regem et tantum pontificem tam necessario, tam commendabili charitatis conjunctos vinculo, tam irreparabiliter disjunxerunt; ut illis propheticum et æternum, qui leges has novas condiderunt! Ipsius profecto diabolicæ æmulationis adinventiones hæc. O æmulatio quæ in vilis et contemptibilis vita hominibus tugurium habens, regum solia et doctorum cathedras petit! Vere quidem dictum et vere nimis verum, quod

Summa petat livor, perficit altissima venti.

Cui et illud consonat Sapientis : *Stellio manibus nititur et moratur in ædibus regum* (Prov. xxx). O quam dira, quam dura et quam inhumana æmulatio hæc, tam dulcia, tam chara et mundo tam clara, tantæ dilectionis, dulcedinis tantæ dissolvens fœdera! quæ charitati ex directo opposita, ut jam supra nos dixisse meminimus, et dolor iterare nunc

urget, semper de pace turbatur, de concordia dis-
sidiit, de incolumitate tabescit, de felicitate torque-
tur, de successu tristis, de dolore hilaris, cum gau-
dentibus flens, et cum flentibus gaudens. Sed spretis
his pacis inimicis, operariis Satanæ, revertamur et
exsequamur proposita.

Scripto vero expressas, ut jam diximus, consue-
tudines continent ad chirographi formam confecto
et propalato, postulat rex ab archipræsule et coepi-
scopis, ut ad cautionem majorem et firmitatem si-
gilla sua appendentes apponant: verum archipræsul,
etsi vehementer motus et contristatus, dissimilat
tamen, regem exacerbare tunc nolens. Et caute-
quidem non de plano negat, sed differendum di-
cebat adhuc. Etsi paratos ad faciendum, adjicletat
tamen propter negotii magnitudinem decere dilatio-
nem vel modicam, cum juxta Sapientem absque con-
silio nihil faciendum sit grave, et exinde post deli-
berationem aliquantulum, ipsum et episcopos alios
super hoc decentius requirendos. Scriptum tamen
dictas consuetudines continuens recipit, præmedi-
tate quidem et provide ut causam videlicet suam
secum scriptam haberet. Alteram vero scripti par-
tem suscepit Eboracensis archiepiscopus: rex vero
ipse tertiam, in regum archivis reponendam. Et sic
a curia recessimus, versus civitatem Wintoniam
proficiscentes.

21. DE ARCHIPRÆSULIS NOESTITIA ET PLANCTU.

Verum archipræsul in via supra modum contur-
batus videbatur et contristatus, contra solitum ne-
minem suorum alloquens in via, nec ipsum aliquis;
neminem vocavit, nullus accessit, sed solus et seor-
sum equitabat per viam, solus in via meditans.
Deprehendimus mox id nos, itineris comites, confe-
rentes et condolentes, et jam aliquantulum suspi-
cantes quid hoc. Tandem vero discipulus, qui scri-
psit hæc, presumpsit accerdere: « Domine, inquiens,
contra solitum quare vultus tuus sic concidit? Nec
enim eam ostendis faciem, quam heri et nudius-
terius, nec in via, ut solito, cum illis aut consilium
habes aut collationem? » Cui archipræsul: « Nec
mirum, inquit, [ridere enim jam mihi videor, quod
per me, peccatis meis exigentibus, debeat ancillari
Anglicana Ecclesia, quam mei prædecessores inter
tot et tanta, quæ mundus norit, pericula reixerunt
tam prudenter: pro qua et inter hostes ejus militarunt
tam fortiter, et triumphaverunt tam potenter: et quæ
ante me existit domina, nunc per me miserum vide-
tur ancillanda: qui utinam consumptus essem, ne
oculus me videret: et Ecclesia quidem merito passura
haec est per me, et meo tempore, qui non, sicut præ-
decessores mei, de Ecclesia, sed de aula assumptus
sum ad hoc officium. Non de claustrō, nec de loco
religionis aliquo, nec de schola Salvatoris, sed potius
de satellitio Caesaris, superbus et vanus, de pastore
avium factus sum pastor ovium; dudum fautor his-
trionum, et canum sectator, tot animarum pastor.
posuerunt enim me nescio qui custodem in vineis, qui
meum proprium non custodiri, sed neglexi; longe

A certe a salute Ecclesiae anteacta vita mea: et nunc
huc opera mea: unde et plane video me jam a Deo
derelictum, et a sede sancta, in qua locatus sum,
jam abjici dignum. » Dum igitur dolor eam sic ur-
geret, exitus aquarum deduxerunt oculi ejus, ita
ut inter continuas lacrymas singultibus crebro cran-
pentibus, compelleretur magis rumpere sermocen-
tum, quam finire.] .....(Hæc ex Quadril. Ristes m.
fol.) .....novissimo in novissimo in die ab auditione
mala non timebit. Et compatiens discipulus sic, la-
crymis prout poterat repressis et singultibus, ha-
c magistrum est adorsus: « Domine, inquiens, scri-
ptum est quod diligentibus Deum omnia cooperantur
in bonum his qui secundum propositum vocati sunt
sancti: adeo etiam quod si indistorta et anfractuosa
via et vita hæc deviant et exorbitant et currat in
invio et non in via, hoc ipsum invium ipsis sit tan-
quam quoddam compendium ad salutis viam, ad
veram patriam, eo ipso quod sic deviant, duce san-
rectore suo Deo ipsos mirabiliter dirigente: unde
et mirabilis Deus in sanctis suis deducens eos in via
mirabili, adeo mirabili ut ipsum invium via fiat eis
ad salutem, via ad patriam. Consid igitur, domine
mi, quia si cecidisti, Domino manum supponente,
resuges fortior: si alio impellente corruisti, resur-
ges cauтор: si vero motu proprio resarges humum.
Ita et apostolorum princeps, pastorum forma, Pe-
trus presumens se prius moriturum quam negaret
magistrum, primo ad ancille vocem negavit, et
postea ductus ante reges et praesides non cessit
deinceps, ex presumptione factus doctior et homi-
lier, ex apostasia fidelior, ex negatione constanter.
Sic novit Omnipotens sapientiae spiritus ex mali
elicere bona, tanquam si ex arida violam, ex resi-
spinam, mel de petra, oleumque de saxo durissima.
Ad hoc igitur deinceps summo elaborandu stude-
ut quemadmodum in apostolorum principe et pas-
torum forma, fiat similiter et in te. Si verbo offe-
disti ut Petrus, Petri instar opere ne offendas. Regis
quidem bonas consuetudines observare bonum et
justum. Si quæ vero alia, ut dicis, novæ tui odo-
in Ecclesiæ detrimentum ab æmulis adiuvante, sive
notum quid agendum de his: quas profecto, sive
credibile, nec rex exigere si novas fore adverte-
D et inductas ab æmulis: profanæ enim legum moni-
tates evitandæ, quorum adinventoribus prophetæ,
imo Dominus ipse per prophetam suum vœ inten-
tat, Vœ, inquiens, qui condunt leges novas (Isa. 2)
Quas profecto novas et malas Christianorum regem
clementia ad Christi honorem non solet inducere,
vel inductas exigere, sed potius abolere. Sic enim
crevit Ecclesiæ libertas, sic deus cleri. Sed ut jam
de alio, de quo tam lacrymabiliter planxit, adme-
etiam, de vita anteacta dico, unum pro certo scio
quam, sicut te ipsum accusas, officio huic in quo
nunc es, vita anteacta non consonat. Nihil delecta-
et divitiis illis Augusti et sarcinæ huic pastori;
unde et, ni fallor, ostendet tibi Deus quanta pro
ipso oporteat te pati, qui non de ecclesia, sed de

aula assumptus, ad sedem hanc gradum-hunc tamen scandere præsumpsisti. Igitur quod solum superest, si, ut dicas, cecidisti turpiter, fortiter resurge et decenter, et excute te, si filius excusorum es, imo quia es, et viriliter age et confortetur cor tuum, ne tristitia te absorbeat, sed potius justitia erigat, viriliter, inquam, age et confortare, et esto deinceps carnis, fortis et robustus. Et scias pro certo quia Dominus erit tecum, adjutor fortis, sicut legitur fuisse cum David rege et propheta, prius tamen adultero et prodiatore, et cum eo, quem jani diximus, apostolorum principe, prius apostante, et cum sancta illa et apostolica peccatrice, et demum cum egregio illo gentium doctore, prius et supra omnes Ecclesie persecutores: fuisti quidem et tu, ut videbatur tunc et dicebatur sic, aliquando Saulus. Quod si nunc Paulus esse desideras, squamis oculorum tuorum abstersis palam ipso opere ostendet tibi Jesus tuus, quanta te oporteat pati pro nomine ejus. »

Illi dictis, tantæ quam supra descripsimus inæstiaæ aliquantulum consolationis videbatur infusum. Magis etenim quam ad verborum virtutem, respergit ad exhortantis dilectionem et fidem. Et ecce episcopus iste, cuius suasione et impulsu supra diximus verbum illud suppressum, scilicet salvo ordine, subito nuntiatur nos sequi. Et archipræsul convertens sermonem ad discipulum qui proxime locutus adhuc cum eo fuerat: « Sequatur, inquit, et vadat retro me Satanas. »

Quomodo archipræsul a viro apostolico sit absolutus.

Post paucos vero dies eo quod ex gestis cauteriam gereret conscientiam, archipræsul cum multa festinatione ad Romanum mittit pontificem ut ipse cuius est sanare contritos corde et alligare contritiones eorum. Igitur sicut absens per scripta poterat, vulnus detegit, medicinam querit, interim toto tempore videlicet circiter quadraginta dies ab altari se arcens, donec reverso nuntio a pontifice, super his quibus se accusabat per apostolicum scriptum absolutionis gratiam obtinueret, nuntio quidem in tam brevi reverso eo quod summus pontifex tunc in nobili et regia Galliarum civitate Senonis propter schisma moraretur. A quo et præter absolutionis beneficium multam per apostolica scripta consolationem accepit, quibus ut et pastoralem sarcinam fortiter et alacriter sustineret, et strenue ad opera pastoralia se accingeret, paterno exhortabatur affectu. Verum et apostolicum ipse mandatum hoc tanquam hostiam cœlitus sibi missam in omni jucunditate suscepit, sicut et qui spiritu ferventissimum erat; in omni, inquam, jucunditate et alacritate, hinc per apostolicæ absolutionis gratiam, inde vero per apostolicam epistolam exhortatoriam, tanquam duo materni pectoris ubera, plene jam ipsius spiritu recreato: verum, quia, ut diximus, dominus papa erat prope, et confessionis saluberrimus usus per scripta nec fieri solet nec debet, videns etiam quia propter ea quæ supra diximus, in populo suo vix faceret fructum, in propria persona

A summum pontificem adire dispositus, unde et suis etiam ignorantibus præterquam duobus tribusve quos secum ducebat noctu clam transfretare attentavit. Nec enim si palam vellet, pateret egressus. Inter cæteras quippe præscriptas consuetudines fuit et hæc, quod neino pontificum vel personarum regni absque licentia regis vel justitiarum ejus terram egredieretur; unde et archipræsul clam egredi attentavit, bis quidem mare ingressus, sed quoties ingressus et repulsus, tanquam Deo per elementa sua ipsi in facto hoc resistente. Sicut enim omnia tempus habent, sic et tempus occurrendi et tempus fugiendi, fugi vero hujus needum tempus. Quæ eis clam destinata, citissime tamen divulgatum per terram quod archipræsul sic transfretare tentasset; unde et stupet populus, proceres admirantur, pontifices turbantur, rex plurimum motus est, eo maxime, ut credebatur, quod archipræsul tam rito et subito contra statuta sua agere præsumpsisset.

Archipræsul vero intelligens Deo minime placere quod attentavit, audiens etiam certissime et sciens regem exacerbatum ex hoc, et propterea nœstus, qui adeo regem diligebat quod eo exacerbato letus et hilaris esse nequivisset, apud regiam illam mansionem quæ dicitur Wodestochæ acceleratim accessit ad regem. Rex vero venienti ad se archipræsuli honore, non tamen quem solebat, exhibito dissimulavit audita; quod tamen minime archipræsul et qui cum eo erant arbitrantur; dissimulavit, inquam, nisi

C quia velut jocando improperavit archipræsuli quare terram suam deserere volui-set, tanquam si ipsos duos simul capere non posset; verum jam deprehendit archipræsul, qui regem ex multo tempore et familiaritate eximia noverat, cor regis elongatum ab eo, et qui in aula id ipsum jam prædicabant; unde et quantocius licentiatus a rege discedens et intelligens apprime ab ipso cui mare et venti obediunt, egressus de terra inhibitum, cogitabat jam intra se, et secreto etiam suis expressit, deinceps aut cedendum turpiter aut certandum viriliter: verum et fultus apostolica auctoritate et exhortatione, sicut erat spiritus ferens, mox excusit se filius excusorum, cum propheticæ sarculo evellens, destruens, dissipans et eradicans quidquid in horto Domini male plantatum reperisset. Noa quiescebat manus, non parcebat oculus. Quidquid etiam pravum, quidquid asperum, quidquid distortum, non jam cum propheticæ sarculo, sed in evangelica securi dejiciens; regias quidem et ecclesiasticas consuetudines bonas observans; alias vero in Ecclesiæ detrimentum et cleri dedecus introductas, tanquam spuria quædam vitulanina resecans, ne mitterent radices altas. Et tanquam de salebri nimis silva et veprosa, sic nitebatur pro viribus, quidquid asperum, incompositum, indecorum, obvium foret, totum de populo suo delere et extirpare, ut faceret prava in directa et aspera in vias planas.

D Sed heu! grandis quidem opera, sed parva mora. Jam enim eo ipso suscitatur et adversarii a dextris

et a sinistris : ita ut prophetatum de capite huic illius capituli membro aptari possit, quod videlicet positus sit in ruinam et in resurrectionem multorum et in signum cui contradicetur. Currunt hinc quotidie ad regem rumigeruli, accusantes quod consuetudines regias, quas se observaturum juraverat, non observaret, inde vero pulsant queruli plangentes quod de nimio regiae gratiae favore confusis eos exhaeredasset. Sed super omnes æmuli aulici pungunt et instigant, improperantes jam manifeste tot et tantorum honorum ingratitudinem. Jam enim serpens ille tabidus, quem circa operis hujus initium diximus latenter per aulam et angulatum serpsisse, manifeste exercit caput. Et haec certe, ut dicit Sapiens, lingua tercia, quæ multos commovit et dispersit de gente ad gentem. Tres igitur hi rumigeruli, queruli et æmuli aulici; primi ut sciniphes, secundi ut apes, tertii vero scorpiones; omnes hi iam virum depungentes et regem jugiter instigantes, ita ut vox illa de capite congruat et huic illius capituli membro : *Sicut apes, inquit, circumdederunt me, et exarserunt sicut ignis in spinis.* (*Psal. cxvi.*) Convenerunt igitur omnes hi archipræsulem pungentes et regem contra archipræsulem suum instigantes, nec igitur mirum, si ad instigationes has tanquam ad aculeos tot cor regis expungatur et in iræ et indignationis flammam ebulliat. Unde et ex his, quæ quotidie colliguntur, stipulis, rex magis ac magis accenditur, et ira, repressa adhuc intus, excrescit in dies, quæ et tandem erumpit. Si enim sufflaveris, inquit Sapientia, quasi ignis exardebit (*Ecli. xxiv.*) Et in primis quidem ad dictorum querolorum instantiam archipræsul citatur ad causam, ut super quibusdam abatis sibi, ut dicebant prædis ipsis veniat responsurus.

De citatione archipræsulis apud Norhamtune.

Verum quia ad citationem primam in propria persona se non exhibuit, misso tamen procuratore secundo citatur, et praeter tempus locus etiam determinatur, nobile videlicet illud et regium castrum quod dicitur Norhamtune. Tempus, ni fallor, mensis October, hebdomada feria quinta, sexta ante beati Calixti papæ et martyris natalitium. Ad diem et locum hunc ex edito regio regni pontifices universi et proceres districtissime convocantur.

Sed quæ bactenus stetit in littore, nunc navis in alium trahenda. Nam, qui hucusque navigavimus in portu, in mare deinceps magnum et spatiosum velificare nos oportet, et inter Scyllæos canes et Charybdim, inter Syries et periculosas alias multas maris voragini navis nostra ducenda. O voragini maris ! o pericula sæculi ! Omnia excelsa tua et fluctus tui super nos transierunt. Dixit enim et stetit spiritus procellæ et exaltati sunt fluctus ejus.

De opere primæ diei quo ad concilium venit.

Vocatus, ut diximus, ad causam, imo potius ad luctam, statuto tempore et loco supra determinato Domini palæstra accessit. Et in primis quidem supra dicti queruli, sicut apes, christum Domini, pontificem Christi circumdederunt. Et acerrime qui-

A dem in ipsum tanquam tot pugnentes armati, civiles quæstiones intentantur. Et cognito hoc quod, sicut jam diximus, ad primam regis citationem in propria persona non exhibuerit, etsi, ut econtra allegabat, responsalem sufficientem miserit, nihilominus tamen omnium et procerum et etiam pontificum judicia, ipsius mox bona omnia mobilia sunt confiscata, nisi forte regia clemencia vellat temperare judicium, quod est, sicut vulgo in terra dicitur, de omni mobili suo in regis misericordia judicatus est. Cum vero assisset se jam judicatum sic : « Qualis, inquit, in sententia hæc, quale judicium hoc, cuiusvis scripti sive consuetudinarii juris peritis omnibus potet : me contra hanc dicere quidquam non oportebat ; me tacente, sæcula post futura non lacebant. » Nona quippe judiciorum forma hæc, forte secundum novas canones proximie apud Clarendone promulgatas. Verum de judicio præteriens sic protestabatur haecque inauditum a sæculo, Cantuarienses in caria regum Anglorum pro qualicunque causa judicatos, tum propter dignitatem Ecclesie, tum propter auctoritatem personæ. Eo videlicet quod Cantuariensis et regis et omnium qui in regno sunt, spiritualis sit omnium parens; unde et ob id et a regibus et a proceribus regni archipræsuli suo semper delatum. Veruntamem multo magis quam de judicio seu proceribus judicantibus, de confratribus suis suffraganeis coepiscopia querebatur, novam dicens formam hanc et ordinem judiciorum novum, ut archipræsulus a suis suffraganeis, pater a filiis, judicetur. Nam fore malum adjiciens verenda patris delecta dentere, quain patris ipsius personam judicare. Nam, ut siebat, professionis et obedientiae vinculum in arctum est et adeo ligat, quin potius professos proposito suo, tanquam membra capiti, sic conjungit et unit, quod, etsi ratione temporalium regibus obnoxii sint, prepositos tamen suos pro temporalibus aut etiam civiliter judicare possunt aut debent, præstatim inhibitio. Cum obedientiae virtus tanta sit, quod non solum temporalia deserere, sed et propter ipsam semetipsos super impendere tenentur. Supra omnes etiam causabatur pontifices quod talem sententiam tulerint. Quod tamen nequaquam vel non meretur sententia, sed meri potius odii confitrium fuit. Unde et hæc ita gesta nullum libertatis prejudicium successoribus suis parere verebatur, nec post futuris temporibus ad consequentiam trahenda. Et quidem, ut asserebat secretius, pontificis suum sic archipræsulem judicantes, quin potius linguas in archipræsulem suum sic debacchantes suspensionis interdictio mox ligasset, nisi quia Christi athleta ad majorem se adhuc parabat conflictum. Et haec sententia, sic lata in archipræsulem feria quinta, prima fuit concilii actio.

De opere secundæ diei.

Die vero sequenti rex ipse exigit ab archipræsule pecuniam quam, ut asserebat, cancellarius tunc a se acceperat mutuam, argenteorum videlicet libras quingentas. Quod audiens archipræsul, quam in

stuporem mox versus, incivile inquit, regis præsertim magnificentiae, donata repetere: « Nec inferior quidem tempore cancellarie eam, quam nunc, ut audio, repelis, numeratam mihi pecuniam non mutuam, sed donatam: et, si placeret, in officio illo qualem me obsequio vestro exhibuerim, magis nunc ad memoriam revocandum, quam ex indignatione adversum me, ut sentio, concepta, sic in me nunc, per inter nos gesta tunc, vindicandum. » Verum rex ad verba non respiciens judicium postulat, et præfati illi parati ad judicandum, tam pontifices nostri quam proceres, petitam pecuniam solvendam judicant, eo quod archipræsul pecuniam illam, etsi donationis titulo quem tamen tunc probare non poterat, confessus est se recepisse. Adjudicata vero sibi pecunia exigit rex cautionem: sed respondit archipræsul ad hoc, se in regno habere quod pecunia adjudicata multo pluris esset, nec decere si esset de regis beneplacito ut aliam cautionem exhiberet, seu etiam ut rex exigere. Sed objectum est quod de mobili nec etiam haberet tantum, eo quod die hesterna universa bona mobilia sua per judicium confiscata fuissent. Instatur ergo et cautio petitur, et ibidem acerrime dictum ei in faciem quod aut caveret aut remaneret: qui communabatur corporis captionem sic innuens, verum nonnulli, rege ex directo jam adversante, videntes archipræsulem destitutum, qui nec etiam a suffraganeis suis suffragium, sed naufragium potius incipiebat jam pati, videntes, inquam, sic et commoti, sponte eorum aliqui se obtulerunt et fidejusserunt pro eo. Et erant fidejussores quiunque singuli pro libris centum. Et haec pecunia, sic exacta ab archipræsule feria sexta, secunda fuit concilii actio.

De opere tertii diei.

In crastino vero, Sabbati videlicet die, non nobis Sabbati dies illuxit, sed dies operis et afflictionis, utpote rege ipso, ut jam diximus, ex directo nobis se opponente. In hoc igitur Sabbati die rex ab archipræsule super omnibus quæ de regis mandato tempore cancellariæ in custodia habuerat, ratiocinia exigit, episcopatibus dico tunc vacantibus et abbatis, baroniis etiam et honoribus multis et magnis quorum omnium cancellarius tunc custodiam habuerat: horum omnium, ut dicebat rex, ratiociniis hucusque sicut nec exactis nec præstitis. Et redendæ ratiocinationis summa taxata, videlicet circa triginta marcarum millia. In palatio vero et aliis qui ad concilium venerant universi jam audientes hoc obstupescunt. Et jam sparsim submurmurant solam captionem archipræsuli superesse. Alii vero etiam graviora suspicabantur et hoc quidem jam passim. Archipræsul vero, qui, ut supra diximus, mare in castro hoc inchoavit descendere, et mari seculi periculosas attentare voragine, subito et ex inopinato exacta ratiocinatione hac turbatus est, motus sicut ebrius et omnis sapientia ejus devorata est. De qualibus Psalmista: *Turbati, inquit, sunt, moti sicut ebrius et omnis sapientia eorum devorata*

(*Psal. cvi*): verumtamen convocatis pontificibus post deliberationem multam quid respondentum agendum ait ad haec, sanctæ recordationis Henricus, tunc Wintoniensis episcopus, qui quidem archipræsuli favit, sed propter metum occultus, tandem recordatus est quod in electione archipræsulis tunc Cantuariensis archidiaconi et regis cancellarii, ab omnibus curiæ nexibus Anglicanæ Ecclesiæ redditus fuerit absolutus. Quod et nos supra dixisse meminimus cum de archipræsulis electione ageretur. Et quidem tam evidenti hujus testimonio reliqui episcopi deesse non poterant; unde et demum communiter universi episcopi coram rego et concilio verbo huic testimonium perhibebant, et ita circa vesperam Sabbati dimissi. Sed neendum tamen sic propter verbum hoc dimissi sumus in pace; verumtamen ratiocinatio sic exacta ab archipræsule in Sabbato tercio fuit concilii actio.

Crastino vero, Dominica videlicet die, propter diem quievimus, in secundam feriam quæ vulgo dies Lunæ dicitur citati et expectati ad agnem. Verum archipræsul ea die, in ipsa etiam nocte diei, gravissime illa quæ iliacæ dicitur percussus est passione. Sed rex et qui in aula, fictum hoc non veram infirmitatem arbitrantes de majoribus regni processibus, qui convenerant, ad archipræsulem, mittunt ut explorent quid hoc. Quibus archipræsul: « Hodie, inquit, sicut ipsi cernitis a Deo gravi præventus valitudine, ad curiam venire nequeo: sed pro certe sciatis favente Domino cras exhibitrum me curiæ, et nisi aliter datum in lectica vehendum. » Verum aliter desuper datum, et favente Domino, sicut athleta Christi optavit, accidit, nocte superveniente plene convaluit.

De opere diei ultimi.

In crastino vero, tercia videlicet feria, quæ vulgo dies Martis dicitur, quæ et nobis vere dies Martis illuxit, curiam intravit non quidem ut clinicus in lectica vectus, sed velut turris in Jerusalem directo sita contra Damascum, verum antequam intraret curiam, summo mane convenient ad eum pontifices attuliti quidem et exterriti. Si quidem jam sermo exiit passim quidem in palatio et sparsim in concilio, minime tamen palam adhuc, archipræsuli ea die solam imminere captionem ait quod deterius. Secreto etiam id ipsum per quoddam aulicorum archipræsulis auribus instillatum, qui ipsum ob beneficium et honores pridem sibi impensos diligebant adhuc: unde et pontifices, non aperte propter enornitatem, sed sub quadam insinuationis specie, artificiose suadebant ut archipræsul de omnibus, etiam de ipso archipræsulatu, regis se per omnia voluntati subjiceret et arbitrio, si forte vel sic posset regis ira sedari et indignatio: adjicientes etiam quod nisi fieret sic, jam audiret in curia perjurii sibi crimen imponi, et tanquam proditorem judicandum, eo quod terreno domino honorem terrenum fidelitatis juremento comprehensum non servaret, regias videlicet ipsius consuetudines non observans; ad quas etiam

specialiter observandas nova jurisjurandi obligatio se astrinxerat : dicentibus his, contestantibus illis, parum prodesse regis indignationem habere et archipræsulem esse ; hoc regni et sacerdotii magis turbationem esse quam pacem, grande detrimentum et fructum nullum : quin potius ipsum episcopatum verius patibulum esse quam episcopatum. Et quidem in consilio hoc pontifices convenerunt in unum aduersus Dominum et adversus Christum ejus.

Ecce quia jam non solum prætaci sciniphes, apes et scorpiones, sed et tauri pingues Christi athletam circumdederunt : ita ut vox illa de passione capitis huic jam patienti illius capititis membro coaptari possit : *Circumdederunt me, inquit, vituli multi; tauri pingues obsederunt me (Psal. xxi).* Tauri quidem pingues tales pontifices, vituli vero multi talium sequaces, quorum omnium uicum fuit consilium, ut ex toto regis arbitrio se supponeret. Et quidem per quotidianas pulsationes has, per has singulorum, dierum pressuras nitebantur ad hoc, ut genua videbant curvaret et succumberet, et ut pressus, imo oppressus, sic quos pastorali sarcinae jam supposuerat humeros terrena potestati submitteret. Verum, columna Ecclesiae, sicut excisa et fortis, semel quidem, ut supra diximus, mota, sed nunc eo ipso immobiliar : in charitate radicata, et supra firmam petram fundata, in petra firmiter stans, hoste impellente firma, fortis a casu : unde et principalis columnæ hæc, quasi columnæ columnarum princeps, videlicet episcoporum ex insinuatis fratrum suorum C deprehendens jam votum et consilium, ipsos allocutus est sic :

Oratio archipræsulis ad episcopos.

« Fratres, inquens, sicut jam cernitis, fremit contra me mundus, insurgit inimicus : sed quod plango lacrymabilis, quia caeteris est detestabilius, filii matris meæ pugnant contra me. Etsi enim ego tacuero, sæcula post futura enarrabunt qualiter me solum in certamine deserueritis, qualiter me archipræsulem vestrum et patrem, quantuscunque sim peccator, per duos continuos dies bis iam judicaveritis, facti mihi clavi in oculo et lancea in latere, qui mecum adversus malignantes consurgere et simul stare debuissetis. Et adhuc conjicio ex his quæ dicitis, nos non solum in civili, sed et in criminali causa in foro sæculari judicare me paratos : verum communiter vobis omnibus in virtute obedientiae, sub ordinis vestri periculo hoc inhibeo, ne deinceps intersitis judicio quo mea persona judicetur. Quod etiam ne faciatis, matrem nostram omnium refugium oppressorum Romanam Ecclesiam appello. Et si, ut rumor jam in vulgo est, fiat hoc et sæculares in me injecerint manus, vobis itidem in virtute obedientiae præcipimus, ut pro patre vestro et archipræsule quam decet ecclesiasticam exerceatis censuram. Unum autem sciat, quia fremat mundus, insurgat inimicus, tremat corpus, caro quippe iufrma, ego tamen, favente Domino, nec turpiter

A cedam, nec creditum mihi gregem enormiter derelinquam. »

His breviter dictis, ab illo archipræsulis præcepto, videlicet ut si in ipsiū judicatum sæculare injicerent manus, ecclesiasticam exercere censuram episcopi non different, episcoporum unus confestum appellavit : Gilbertus Londoniensis episcopus hic erat. Et post hæc archipræsulis verba pontifices discesserunt, properantes ad curiam præterquam duo qui archipræsulis thalamum, ubi pontifices convenerant, tardius egredientes, secreto confortabant et animabant archipræsulem ; sanctæ videlicet memorie jam sapientius Henricus Wintoniensis episcopus, qui ut supra jam retulimus archipræsulem consecraverat, unde et amplius compahebatur afflictio ; alter vero Jocelinus Salesberiensis episcopus ; et hi tamen propter metum occulti. Archipræsul vero quasi ad extremum jam in curia processurus agonem, ubi exspectabatur solus, quia certabatur contra solum, parat se ad palam. Et post episcoporum discessum citè ecclasiam intrat et ad cuiusdam canonici sicut habitu et affectu regularis, missam ipsem de beato protomartyre Stephano celebrat. Et erat missæ introitus : *Etsi sederunt principes et adversum me loquebantur.* [Et hanc quidem missam eo die, quia festus non erat, cum pallio celebravit, nisi quia beati Calixti pape et martyris natalitium fuit. *[Ministeriales vero regis, qui ibi forte tunc aderant, id tacite considerabant, quibus visum est rem ipsam aliquid præstendere.]*

O quanta in missa hac celebrantis erat devotio, quanta cordis compunctione et totius hominis exterioris et interioris commotio ! Quot et quanta suspiria inter aquarum exitus quos oculi ejus deducebant. Ita ut inter orandum crebro compellentes collectæ facere finem, ubi finis non erat, vix rediret et revertens in id quod cooperat. Missa vero tandem, sicut potuit, præ lacrymarum abundantia et sinigultuum crebris eructibus vix finita, eam statim quam in missa habuerat, deposit faciem, faciem videlicet humilitatis, faciem hominis assumpti, faciem leonis, propheticis illis animalibus imo potius evangelicis a propheta descriptis similiissimus : quibus inter cæteras erat facies hominis et facies leonis. Et quidem in mysticis illis et sacerdotibus indumentis, pallio etiam insignitus, sicut hæc tunc missam celebraverat, perrexisset ad curiam, nisi quidam Templares milites magni et religiosi viri, quos jam pridem familiares habuerat, obmittissent. Dicebat enim se velle ut curia videret et intelligeret quem jam bis judicasset, et quem portata adhuc condemnare ; atamen ad dictorum instantiam, sacrum quod diximus schema depositum : verum tamen, eu quod multi et magni credentes jam et verebantur ipsi ea die aut capiendum aut quid deterius imminere, quod et ipsimet a quibusdam aulicorum secretius instillatum, secum ipsem, sed clam, ecclesiastice communionis portabat visiticum, eucharistiam scilicet ; verum jam audierat

factus et securior, tanquam si ad prædanum, leo nos
ster evangelicus ad curiam properat. Ad quam jam
pontifices et proceres convenerant, archipræsulis
adventum et rei finem exspectantes. Archipræsul
vero, ut aulam ingreditur, a crucis bajulo ante
ipsum crucem mox accipit, et palam in omnium
conspicuum crucem ipsem bajulavit, tanquam in
prælio Domini, signifer Domini, vexillum Domini
erigens: illud etiam Domini non solum spiritualiter,
sed et figuraliter implens: *Si quis, inquit, vult
meus esse discipulus, abneget semetipsum, tollat cru-
cem suam et sequatur me* (*Matth. xvi*). Revera mysti-
cum opus futuræ crucis suæ præsagium fuit. Viden-
tes vero hoc stupent universi, anguntur pontifices,
inligantur proceres. Rex autem, qui in cœnaculo
seorsum, audiens sic quasi factus extra se; unus
vero episcoporum qui archipræsuli aulam ingre-
dienti confestim occurrit, videns hoc et velut stu-
pidus effectus, attentavit mox a manibus archipræ-
sulis avellere crucem, sed non valuit. Magister Ro-
bertus de Melundino, quem archipræsul in sacer-
dotem ordinaverat et in Herefordensem episcopum
consecraverat, hic erat. Alter vero episcoporum,
qui similiter occurrerat ex altera parte crucis,
objurgans convitiabatur: « Si rex, » inquiens, « suum
exerit gladium, ut tu nunc tunum exeruisti, que
poterit esse de cætero inter vos reformandæ spes
pacis? verum qui semper fatuus, tua in te hodie
apparebit fatuitas. » Ecce contumelia, ne videlicet
discipulus jam in cruce in parte hac magistri in
cruce pendentis titulo defraudaretur. Jam supra-
dictus Gilbertus Londoniensis episcopus hic erat.
Sed discipulus in cruce sequens magistrum, qui cum
malediceretur non remaledixit, contumeliam dis-
simulans, procedit crucem bajulans, donec ab aula
in aliam domum interiorem ingredieretur et sedens
inter pontifices crucem tenebat in manibus. O spe-
ctaculum cernere Thomam, olim quidem in aula
tam multiplici præclarum peregrinarum vestium
scheme, nunc vero in cilicio et in cruce! olim
quidem quacunque per aulam tot et tam specta-
bilius corona circumseptum, ad quem præter-
quam solis magnatis vix pateret accessus, nunc
vero ita singularem et solum, ad quem vix quis velit
accedere, omnibus se jam ab eo elongantibus, ita ut
discipulo vox illa magistri aptari posset: *Elongasti a
me amicum et proximum et notos meos a miseria* (*Psal.
lxxviii*). Et illud prophetæ: *Sedebit solitarius et facebit,
quia levavit se supra se* (*Thren. iii*): vere in spectaculo
hoc Dei judicium etsi terribile jucundum tamen,
cernere Thomam in aula crucis bajulum in qua tot
lelicitis et divititis aliquando superafluenus omni se-
pecie vanitatis expompavit; justo quidem Dei
udicio solvere jam inchoans abjectionis pœnam,
bi tantæ adhuc in sæculo sumpserat elationis ma-
teriam. Et quidem verum illud Sapientis dictum:
« Ili, inquit, accedens ad servitum Dei sta in justi-
a et timore et prepara animam tuam ad tentationem
Ecclesi. ii. » Mox autem convocatis præconis voce

PATROL. CXC.

A pontificibus et proceribus universis gravem et gran-
dem rex deponit querimoniam, quod archipræsul
in ignominiam ejus et regni sic intraverit curiam,
non tanquam regis sed proditoris, se de proditione
sic notabilem reddens: inanditum a sæculo in curia
alicuius regis Christianæ professionis hoc factum.
Quotquot vero regis verbo testimonium perhibentes
dicebant illum vanum semper et superbum exstisset,
et ignominiam hanc non in solum regem, sed in
regnum totum, in ipsos omnes redundare, et hoc
nunc merito regi accidisse, qui talē fecerit secun-
dum sibi in regno cui subessent omnes et par nullus.
Omnes igitur passim et manifeste proditorem con-
clamabant, quasi domino suo et regi, a quo tot et
tanta acceperat, non jam honorem terrenum sicut
B juraverat servasset, sed potius in facto hoc et regi
et regno perpetuam proditionis maculam impressis-
set; et propterea in eum tanquam in regis perju-
rum et proditorem animadvertisse. Et super hoc
clamor invalescebat, unde et audientes hæc per
totam aulam tremore et horrore concutiebantur,
adeo etiam, quod cum aliqui de cœnaculo, in quo
rex cum suis erat, ad inferiorem domum in qua nos
eramus descendissent, et archipræsul et nos quot-
quot in domo manus levantes crucis nos signaculo
muniebamus. Archipræsulem vero alloquebatur nul-
lus, nec ipse aliquem præterquam discipulum qui
scripsit hæc qui ad pedes tenentis crucem sedebat.
Cum vero semel aliqui aulicorum qui ut videba-
tur ostiariorum in anta habebant officium, cum vir-
gis et baculis de sepe jam dicto cœnaculo in magno
impetu descendissent, et vulnus minaci et digitis
extensis versus archipræsulem et discipulum ad
pedes sedentem respexissent, quotquot in domo
erant crucis signaculo se signantibus, archipræsul
inclinato capite sedenti ad pedes discipulo: « Timeo, »
inquit, « jam tibi; verum tamen tu non timeas; adhuc
enim coronæ mee particeps eris. » Cui mox discipulus:
« Nec tibi, » inquit, « timendum nec mihi: ere-
xisti enim nobile illud et triumphale vexillum omni
potestati sanctum et terrible, in quo multi multa
bella vicerunt. Et inter alios hæc nostra verba
sanctæ et divæ recordationis Constantini magai
docent et confirmant exemplaria prælia. In quo
etiam crucis vexillo tam inclyto non solum terrenæ,
sed et aeriae potestates triumphatæ et expoliatæ
sunt, mundo per ipsum et in ipso et inferno pariter
subjugatis. » Et adjectit qui loquebatur discipulus:
« Memento, » inquit, « quondam te exstisse regis
Anglorum signiferum inexpugnabilem, nunc vero si
signifer regis angelorum expugnaris, turpissimum. »
Dum vero magister et discipulus sic in aure colloquie-
rentur, pontifices de licentia regis separati a proce-
ribus per se seorsum inierunt consilium. Res enim
in arcto erat, siquidem pontifices aut regis indignatio-
ne incurrerent aut una cum proceribus archipræ-
sulem suum super causa criminis in curia condemna-
rent. Quod quidem propter nimis manifestam san-
ctarum sanctionum prævaricationem non audebant.

. 37

Digitized by Google

specialiter observandas nova jurisjurandi obligatio-
tione se astrinxerat : dicentibus his, contestantibus
illis, parum prodesse regis indignationem babere et
archipræsulē esse ; hoc regni et sacerdotii magis
turbationem esse quam pacem, grande detrimentum
et fructum nullum : quin potius ipsum episcopatum
verius patibulum esse quam episcopatum. Et quidem
in consilio hoc pontifices convenerunt in unum ad-
versus Dominum et adversus Christum ejus.

Ecce quia jam non solum præacti sciniphes, apes
et scorpiones, sed et tauri pingues Christi athletam
circundederunt : ita ut vox illa de passione capitis
huic jam patienti illius capitis membro coaptari pos-
sit : *Circumdederunt me*, inquit, *vituli multi*; *tauri*
pingues obsederunt me (*Psal. xxi*). Tauri quidem
pingues tales pontifices, vituli vero multi talium se-
quaces, quorum omnium unum fuit consilium, ut ex
toto regis arbitrio se supponeret. Et quidem per
quotidianas pulsationes has, per has singuloru-
mierum pressuras nitebantur ad hoc, ut genua vide-
licet curvaret et succumberet, et ut pressus, imo
oppressus, sic quos pastorali sarcinae jam supposue-
rat humeros terrenas potestati submitteret. Verum,
columna Ecclesiae, sicut excisa et fortis, semel qui-
dem, ut supra diximus, mota, sed nunc eo ipso im-
mobiliar : in charitate radicata, et supra firmam
petram fundata, in petra firmiter stans, hoste im-
pellente firma, fortis a casu : unde et principalis
columna haec, quasi columna columnarum princeps,
videlicet episcoporum ex insinuatis fratrum suorum
deprehendens jam volum et consilium, ipsos allocu-
tus est sic :

Oratio archipræsulis ad episcopos.

¶ Fratres, inquit, sicut jam cernitis, fremit
contra me mundus, insurgit inimicus : sed quod
plango lacrymabilis, quia ceteris est detestabilius,
filii matris meæ pugnant contra me. Etsi enim ego
tacuero, sœcula post futura enarrabunt qualiter me
solum in certamine deserueritis, qualiter me archi-
præsulem vestrum et patrem, quantuscunque sim
peccator, per duos continuos dies bis jam judicave-
ritis, facti mihi clavi in oculo et lancea in latere,
qui mecum adversus malignantes consurgere et si-
muli stare debuissetis. Et adhuc conjicio ex his quæ
dicitis, nos non solum in civili, sed et in criminali
causa in foro sœculari judicare me paratos : verum
communiter vobis omnibus in virtute obedientiæ,
sub ordinis vestri periculo hoc inhibeo, ne deinceps
intersitis judicio quo mea persona judicetur. Quod
etiam ne faciatis, matrem nostram omnium refu-
gium oppressorum Romanam Ecclesiam appello. Et
si, ut rumor jam in vulgo est, fiat hoc et sœculares
in me injecerint manus, vobis itidem in virtute
obedientiæ præcipimus, ut pro patre vestro et ar-
chipresule quam decet ecclesiasticam exercitatem
censuram. Unum autem sciatis, quia fremat mun-
dus, insurgat inimicus, tremat corpus, caro quippe
infirmata, ego tamen, favente Domino, nec turpiter

A cedam, nec creditum mihi gregem enormiter der-
linquam. ¶

His breviter dictis, ab illo archipræsulis præcepto,
videlicet ut si in ipsiū judicatum sœculares injec-
rent manus, ecclesiasticam exercere censuram epi-
scopi non differrent, episcoporum unus confitum
appellavit : Gilbertus Londoniensis episcopus hic
erat. Et post hæc archipræsulis verba pontifices
discesserunt, properantes ad curiam præleraque
duo qui archipræsulis thalamum, ubi pontifices
convenerant, tardius egredientes, secreto confor-
bant et animabant archipræsulem ; sancta videlicet
memoriae jam sæpedictus Henricus Wintoniensis
episcopus, qui ut supra jam retulimus archipræ-
sulem consecraverat, unde et amplius compatitur
afflito ; alter vero Jocelinus Salesberiensis episcopus ; et hi tamen propter metum occulti. Archi-
præsul vero quasi ad extremum jam in curia pro-
cessurus agonem, ubi exspectabatur solus, quia er-
tabatur contra solum, parat se ad palestram. ¶ post episcoporum discessum cito ecclesiam intravit
et ad cuiusdam canonici sicut habitu et affectu regu-
laris, missam ipsem de beato protomartyre Ste-
phano celebrat. Et erat missæ introitio : *Eritis*
sederunt principes et adversum me loquebantur. ¶
hanc quidem missam eo die, quia festus non erat,
cum pallio celebravit, nisi quia beati Calixti pape
et martyris natalitium fuit. [Ministeriales vero regi,
qui ibi forte tunc aderant, id tacite considerabant,
quibus visum est rem ipsam aliquid prætendere.]

O quanta in missa hac celebrantis erat detin-
quanta cordis compunctio et totius hominis exte-
rioris et interioris commotio ! Quot et quanta suspi-
ria inter aquarum exitus quos oculi ejus detrahe-
bant. Ita ut inter orandum crebro compellerent
collectæ facere finem, ubi finis non erat, vix refluxus
et revertens in id quod ceperat. Missa vero tamen,
sicut potuit, præ lacrymarum abundantia et si-
gultuum crebris eructibus vix finita, eam statim
quam in missa habuerat, deponit faciem, hinc
videlicet humilitatis, faciem hominis aspernit,
faciem leonis, propheticis illis animalibus impatiens
evangelicis a propheta descriptis similius :
quibus inter ceteras erat facies hominis et facies
leonis. Et quidem in mysticis illis et sacerdotaliis
indumentis, pallio etiam insignitus, sicut ibidem
tunc missam celebraverat, perrexisset ad curiam,
nisi quidam Templares milites magni et religiosi
viri, quos jam pridem familiares habuerat, obser-
vissent. Dicebat enim se velle ut curia videret et
intelligeret quem jam bis judicasset, et quem pa-
rata adhuc condemnare ; attamen ad dictorum in-
stantiam, sacrum quod diximus schema depositum :
verum tamen, eo quod multi et magni crederent
jam et verebantur ipsi ea die aut capiendum aut
quid deterius inminere, quod et ipsi metu quibusdam
aulicorum secretius instillatum, secum ipsoe-
sed clam, ecclesiasticæ communionis portabat vi-
ticum, eucharistium scilicet ; verum jam audire

factus et securior, tanquam si ad prædiam, leo nos-
ster evangelicus ad curiam properat. Ad quam jam
pontifices et proceres convenerant, archipræsulis
adventum et rei finem exspectantes. Archipræsul
vero, ut aulam ingreditur, a crucis bajulo ante
ipsum crucem mox accipit, et palam in omnium
conspicuum crucem ipsem bajulavit, tanquam in
prælio Domini, signifer Domini, vexillum Domini
erigens : illud etiam Domini non solum spiritualiter,
sed et figuraliter implens : *Si quis, inquit, vult
meus esse discipulus, abneget semetipsum, tollat cruce-
m suam et sequatur me (Matth. xvi).* Revera mysti-
cum opus futuræ crucis suæ præsagium fuit. Viden-
tes vero hoc stupent universi, anguntur pontifices,
inligantur proceres. Rex autem, qui in cœnaculo
seorsum, audiens sic quasi factus extra se ; unus
vero episcoporum qui archipræsuli aulam ingre-
dienti confestim occurrit, videns hoc et velut stu-
pidus effectus, attentavit mox a manibus archipræ-
sulis avellere crucem, sed non valuit. Magister Ro-
bertus de Melundino, quem archipræsul in sacer-
dotem ordinaverat et in Herefordensem episcopum
consecraverat, hic erat. Alter vero episcoporum,
qui similiter occurrerat ex altera parte crucis,
objurgans convitiabatur : « Si rex, » inquiens, « suum
exerit gladium, ut tu nunc tuum exeruisti, quæ po-
terit esse de cætero inter vos reformandæ spes
pacis ? verum qui semper fatuus, tua in te hodie
apparebit fatuitas. » Ecce contumelia, ne videlicet
discipulus jam in cruce in parte hac magistri in
cruce pendentis titulo defraudaretur. Jam supradictus Gilbertus Londoniensis episcopus hic erat.
Sed discipulus in cruce sequens magistrum, qui cum
malediceretur non reinaledixit, contumeliam dis-
simulans, procedit crucem bajulans, donec ab aula
in aliam domum interiorem ingredieretur et sedens
inter pontifices crucem tenebat in manibus. O spe-
ctaculum cernere Thomam, olim quidem in aula
tam multiplici præclararum peregrinarum vestium
schematicæ, nunc vero in cilicio et in cruce ! olim
quidem quacunque per aulam tot et tam specta-
bilius corona circumseptum, ad quem præter-
quam solis magnatis vix pateret accessus, nunc
vero ita singularem et solum, ad quem vix quis velit
accedere, omnibus se jam ab eo elongantibus, ita ut
discipulo vox illa magistri aptari posset : *Elongasti a
me amicum et proximum et notos meos a miseria (Psal.
LXXXVII).* Et illud prophetæ : *Sedebit solitarius et facebit,
quia levavit se supra se (Thren. iii) :* vere in spectaculo
hoc Dei judicium etsi terrible jucundum tamen,
cernere Thomam in aula crucis bajulum in qua tot
deliciis et divitiis aliquando superafluenus omni se
specie vanitatis expompavit ; justo quidem Dei
judicio solvere jam inchoans abjectionis pœnam,
ubi tantæ adhuc in sæculo sumpserat elationis ma-
teriam. Et quidem verum illud Sapientis dictum :
*Fili, inquit, accedens ad servitutem Dei sta in justi-
ia et timore et præpara animam tuam ad tentationem
Eccl. ii.* Mox autem convocatis præconis voce

PATROL. CXC.

A pontificibus et proceribus universis gravem et gran-
dem rex deponit querimoniam, quod archipræsul
in ignominiam ejus et regni sic intraverit curiam,
non tanquam regis sed proditoris, se de proditione
sic notabilem reddens : inauditum a sæculo in curia
alicujus regis Christianæ professionis hoc factum.
Quotquot vero regis verbo testimonium perhibentes
dicebant illum vanum semper et superbum exstisse,
et ignominiam hanc non in solum regem, sed in
regnum totum, in ipsos omnes redundare, et hoc
nunc merito regi accidisse, qui talem fecerit secun-
dum sibi in regno cui subessent omnes et par nullus.
Omnes igitur passim et manifeste proditorem con-
clamabant, quasi domino suo et regi, a quo tot et
tanta acceperat, non jam honorem terrenum sicut
B juraverat servasset, sed potius in facio hoc et regi
et regno perpetuam proditionis maculam impressis-
set ; et propterea in eum tanquam in regis perj-
rum et proditorem animadvertendum. Et super hoc
clamor invalescebat, unde et audientes hæc per
totam aulam tremore et horrore concutiebantur,
adeo etiam, quod cum aliqui de cœnaculo, in quo
rex cum suis erat, ad inferiorem domum in qua nos
eramus descendissent, et archipræsul et nos quot-
quot in domo manus levantes crucis nos signaculo
muniebamus. Archipræsulem vero alloquebatur nul-
lus, nec ipse aliquem præterquam discipulum qui
scripsit hæc qui ad pedes tenentis crucem sedebat.

Cum vero semel aliqui aulicorum qui ut videba-
tur ostiariorum in aula habebant officium, cum vir-
gis et baculis de sepe jam dicto cœnaculo in magno
impetu descendissent, et vultu minaci et digitis
extensis versus archipræsulem et discipulum ad
pedes sedentem respexit, quotquot in domo
erant crucis signaculo se signantibus, archipræsul
inclinato capite sedenti ad pedes discipulo : « Timeo, »
inquit, « jam tibi ; verumtamen tu non timeas ; adhuc
enim coronæ meæ particeps eris. » Cui mox discipulus : « Nec tibi, » inquit, « timendum nec mihi : ere-
xisti enim nobile illud et triumphale vexillum omni
potestati sanctum et terrible, in quo multi multa
bella vicebant. Et inter alios hæc nostra verba
sanctæ et divæ recordationis Constantini magis
docent et confirmant exemplaria prælia. In quo
etiam crucis vexillo tam inlyto non solum terrenæ,
sed et aeræ potestates triumphatae et expoliatae
sunt, mundo per ipsum et in ipso et inferno pariter
subjugatis. » Et adjeicit qui loquebatur discipulus :
« Memento, » inquit, « quondam te exstitisse regis
Anglorum signiferum inexpugnabilem, nunc vero si
signifer regis angelorum expugnaris, turpissimum. »
Dum vero magister et discipulus sic in aure collo-
quentur, pontifices de licentia regis separati a proce-
ribus per se seorsum inierunt consilium. Res enim
in arco erat, siquidem pontifices aut regis indignatio-
nen incurrerent aut una cum proceribus archipræ-
sulem suum super causa criminis in curia condemnarent.
Quod quidem propter nimis manifestam san-
ctarum sanctionum prævaricationem non audebant.

Nec enim qui sapientes sunt ut mala faciant, ad quævis mala manus semper apponunt, sed ad ea duntaxat, quæ commentitia et concinnata fraude tegi valent. De qualibus in Psalmo : *Narraverunt, inquit, ut absconderent laqueos, dixerunt : Quis videbit eos?* (Psal. LXIII.) Taliū quippe velut mulieris adulteræ via quæ juxta sapientis dictum comedit, et tergens os suum dicit, Non sum operata malum. Alioquin nec essent sapientes ut mala facerent, si evidenter et absque tergiversatione omni posset malitia apprehendi. Unde et in arcet hoc volvunt pontifices et revolvunt quid agendum, qualiter hæc evadenda necessitas. Et demum de communi omnium consilio hoc concinnatum, quod archipræsulem suum ad Romanam sedem de perjurii criminis appellarent, et regi se obligarent in verbo veritatis promittentes, se omne opus et operam ad archipræsulis sui depositionem pro viribus adhibituros, sub hac conditione, ut rex eos de beneplacito suo ab hoc quod nunc imminebat archipræsulis absolveret judicio. Regi igitur ita se obligantes et archipræsulem super crimine ad Romanam audienciam appellantes expressim, et personas suas et ecclesias suas et officium sub appellatione concluserunt. Et ita de regis beneplacito semoti a proceribus, appellatione facta, juxta archipræsulem sederunt unusquisque in ordine suo.

Jam vero terror et horror plus quam prius universos pervasit. Rege enim cum principibus, pontificibus subtractis, jam pro tribunal sedente, certissime putabatur mox captio aut quod durius archipræsuli imminere. Extunc siquidem principes et quotquot regni majores aperuerunt ora sua, sicut leo rapiens et rugiens, et perjurum et proditorum archipræsulem, ut postea nobis intimatum, judicarunt. Quid tamen judicatum, magis quam scire, suspicari potuimus, sicut mox ostendetur. Igitur cum pronuntiandum foret, rege cum paucis remanente et universis quotquot erant de coenaculo ad domum inferiorem, in qua nos eramus, descendentiis, ut pronuntiarent coram archipræsule steterunt. Quibus descendentiis cum archipræsul vellet assurgere, discipulus qui ad pedes crucis sedebat, instillavit secretius, nequaquam decere, ut in tali articulo pater assureret filiis, præsertim dum tanti regis vexillum propriis manibus sic tenueret. Acquievit archipræsul, nec coram ipso astantibus assurgens, nec in gestu seu verbo vel opere ullum in ipso pusillanimatis vel inertis trepidationis argumentum poterat apprehendendi. Nobilis vero vir Robertus tunc Leicestre comes inter honoratos honorarios, in cuius ore verbum positum fuerat, loqui exorsus est. Primo autem memoravit in quam familiarem regis gratiam admissus fuerat; quot et quanta de manu regis acceperat, et quomodo nunc horum omnium immemor videbatur et ingratus, mala pro bonis tribuens, et pro gratia et gloria odium et ignominiam. Et quia comes hic vir magnus et generosus archipræsulem, a tempore can-

A cellaræ, semper quidem pure et sincere, sed non propter metum occulte diligebat, modestus et compatiens ut liquido advertere poterat, verba protrahebat veritus pronuntiare. Quod cum archipræsule adverteret, comitis verba interrumpens omnibus qui coram astabant in virtute obedientia et sub Christi nde, quam prolibebantur, tanquam paternis inhibuit ne tale pronuntiarent judicium, quæ persona sua judicaretur. Verum comes, eti insutus, ut advertere poterat, nihilominus processit, tristum tamen et morose ad pronuntiandum. Cum venit ad hoc ventum quod archipræsulem de reatu perjurii langeret, volens jam, ut advertere poterat, pronuntiare perjurum et forte ut conjectabatur a proditore, præsentiens hoc archipræsulem, ne B exspectato judicio, surgit protestans non eum esse archipræsulem suum indicare de crimen: unde nec pro certo novimus quid judicatum. Item mox inproperatum et conclamatum a nobilis, qui ut judicium redderent astiterunt, quod unquam perjurus et proditor a curia discederet. Ipse vero ad improperantes sic se vertens et torvo respiciens, respondit quod nisi ordo sacerdotum obstaret, et si sibi fas esset, in armis bellicis perjurio et proditione se contra ipsos defendenderet. Et ita discessimus a concilio: *Hic est discipulu testimonium perhibet de his et vidit et scripsit haec (Joan. xxi).* Qui et in eo articulo solus extra dominum interiorem, donec aulam intraremus, archipræsulem crucis sue bajulum secutus es: hoc que sumus ea die spectaculum mundo, angelis et hominibus.

Verum egressus a curia, cum jam esset in equis, archipræsul vix poterat equum regere, crucem portare et benedictionem dare possebat, tanta erat benedictionem poscentium populi multitudo. Nam quasi futurorum præsagium, episcopi a curia et crucem bajulanti, per vias et plazas populi se multitudo prostrabat, adorans et benedictionem petens. Cum vero ad hospitium vestrum, ecclesiam videlicet Sancti Andreæ religiosorum monachorum monasterium conventuale, mense festim positæ et sicut solet magnus erat et prærus apparatus, verum mox multi de familia regis, D equites præsertim et generosi pueri, propter regis metum dimitti petentes, licentiani in antequa et amaritudine multa a nobis discesserunt: illud præ in nostris sapientis experti elogium: *Est, inquit, amicus socius mensæ et non permanet in die recessitatis.* Attamen excusabiles hi quia hic regis ob id nec immerito indignationem formidantes. Sed erant inter deserentes nos nonnulli nostri viri, clericos dico, qui minus excusabiles et peccato in culpa. Qui mox ut inter regem et archipræsule futuri temporis nubilum præcenserunt, tanquam hirundinei homines, futuræ hic misera metu, maxime avolarent a nobis. Hirundinei vere hi et arduinci, qui in primo venti impulsu mox exterriti Tales revera, filii auræ, amici, fortunæ, soli

dam sequentes et quærentes quæ sua sunt. Sed non pergo nunc ulterius istorum exagitare verecundiam; solum sufficit tetigisse; præsertim cum ipsi postea rerum cernentes exitum, se errasse humiliter confessi sint et graviter pœnituisse, quod pastorem suum et patrem sic deseruerint. Decuit tamen tetigisse hoc, ut de cætero hi, qui sunt nostri officii viri, pastorem suum et patrem sequentes minime retro respiciant et in angustiis derelinquant. Nam iuxta Sapientis dictum: *Omni tempore diligit qui amicus est, et frater in angustiis comprobatur (Psal. xvii).* Omnis igitur his qui exierunt a nobis, sed non erant ex nobis, gestorum ordinem prosequamur; hoc solo ad gloriam tanti archipræsulis interserto, quod subtrahentibus se his, discedentibus illis, vir ille virtutum constantie firmiter subnixus, columna cui tota virtutum innititur fabrica, sine qua etiam nec per momentum stare posset, sed funditus rueret, animi fortitudine universa dissipulat.

Magna quippe anima, quidquid in tempore prosperi acciderit vel adversi, pro exiguo reputare consuevit, attendens quod, sicut quidam ait, Nec prosperitas diuturna nec ærumpa sit pertinax. Igitur quoniam in recessu nostro a curia diei vespera erat, finito vespertino officio, confestim archipræsul cum suis quos tunc habuit discubuit et inter prandendum in ecclesiastica Historia Tripartita de persecutione Liberii episcopi lectio fuit, ubi cum illud Evangelii, scilicet: *Si vos persecuti fueritis in ista civitate, fugite in aliam (Matth. x),* interpositum audiremus, respxit archipræsul discipulum qui scripsit hæc, jam ut conjectabam, et sicut mox exitus probabil, evangelicam in animo concipiens fugam. Hymno vero dicto archipræsul, surgens a mensa, confestim Rogerum tunc Wigornensem et magistrum Robertum de Melunduno tunc Herelordensem episcopos, quos sacerdotes ordinaverat et episcopos consecraverat, nec enim alios præter hos duos antea vel post consecravit, et item Rophensem episcopum proprium capellatum suum convocavit, et ad regem initit, postulans ab eo securum de terra sua egressum. Qui vero missi fuerant cito revertentes retulerunt regem respondisse quod in crastino ad consilium hoc differret.

De initia archipræsulis fuga.

Interim vero a consciis regalium secretorum secreto mandatur et consultetur archipræsuli, ut et regi et sibi provideat: unde et archipræsul eadem nocte parum ante gallicinium in quatuor tantum equis claram destinatam initit fugam, paucis admodum consciis, duntaxat discipulo qui scripsit hæc et capellanis suis, et cubiculariis sine quorum conscientia hoc geri non poterat. Discipulo vero injunxit ut eadem nocte Cantuariam proficiseretur. Et quia eo tempore ratio redditum et totius archiepiscopatus generalis pensio siebat, præcepit ut excusiperem si quid possem, et ad transmarina, ad castrum videlicet illud opinatissimum Sancti Au-

A domari in Flandria accelerarem, et in nobili et omni religione prospicuo monasterio Sancti Bertini ipsius certissime præstolarer adventum; illic, favente Domino, sine occasione venturum se asseverans, nisi aut captio aut mors ipsa impediret. Adjecit vero quod curavi hic intersetere, rogans ut cujusdam libri sui curam haberem. ne cæteris suis post fugam ut videbatur diripiendis periret. In quo notari potest quantus fuerit cum decuit possessorum contemptor, qui in tanta tam varia supelleculæ et ambitious quam reliquit, unius erat duntaxat codicelli memor. Et sic archipræsul recessit et discipulum post eum ejulantem et clamantem dereliquit. Eadem vero nocte quidam de sociis nostris fugæ istius ignari, in thalamo quodam seorsum dormierunt. A quorum uno, ut ipse mihi post et aliis retulit, in somnio sonus vocis manifeste auditur duos illos psalmigraphi versus decantantis: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium; laqueus contritus est, et nos liberati sumus (Psal. cxxiii).* Et in hac quidem tertia feria tanti regis et tanti archipræsulis perniciosa dissensio et capitis et membrorum, metropolitani videlicet et suffraganeorum, profana divisio. et denique regni totius et sacerdotii turbatio et nostri exsilio totis sex annis usque ad martyrium duraturi inchoatio, quarta fuit concilii actio.

C O maledicta dies! o malignum concilium! O diei et concilii actio omnibus post futuris seculis detestanda, per quam tanti regis et tanti pontificis tam chara fœdera tam irreparabiliter sunt soluta, de cætero nunquam rege et archipræsule se in regno revisuris. O quanta ex his gestis et regno et sacerdotio incommoda pervenerunt! Unde et quod vidi, quod audivi, et quod ipse sensi, hoc testor, quam profanum est, quam pestiferum, quam funestum inter regnum et sacerdotium discordiam seminare vel schisma, nisi forte et manifestissima justitiæ causa sacerdotalis æmulatio provocetur. Nam propter Dei veritatem, inter reges et sacerdotes ortum schisma vel scandalum non tam est schisma vel scandala quam ecclesiastice pacis et libertatis fomentum verum multi sacerdotum quibus potestas data sub obumbratæ religionis obtenu transeunt, tacent et dissimulant, cleri libertate in ipsorum oculis pericitante pro bono pacis ecclesiastice, ut aiunt et suadent sibi, inter regnum et sacerdotium schisma suscitare nolentes. Quorum tamen nonnulli verius ob id dissimulant quod vident, et laborem et dolorem considerant si aggrediantur hæc: hi præsertim dissimulatores optimi et omnia propter Cæsarem sustinentes, quorum ad sublimiora promotionem aut concessit de facili aut interdum Cæsar ipse etiam ultra quam licuit procuravit. Verum hic noster Thomas, etsi ut præostendimus de regia assumptus, et tanta regis gratia prædictus, et rege sic volente et procurante promotus, tamen cum tempus accepit et causa suberat, præteriorum oblitus, in anteriora se extendit, et se pro cleri

decore et pro ecclesiastica libertate quam tuendam susceperebat, homini, quem supra hominem diligebat, nec minus tunc dilectus, regi se opponit. Non ut vetus ille sacerdos in Evangelio, non ut levita, carnalium minister, pertransiit, non praeteriit, non dissimulavit, unde tamen multa et minime hic enarranda et regno et sacerdotio incommoda ex schismate hoc et dissensione hac provenerunt. Quod et ipse tanquam vir in omnibus providus ante malorum eventum prædixerat, verum, ut addebat, minime periclitantis justitiae causa deserenda aut etiam dissimulanda ob id. Arduos quippe aggressus et facta grandia grandis solet subsequi aut comitati jactura; verum et ipse virtutis aggressus, et

A ipsamet virtus demum sic probata, sicut perfectior et commendabili redditur. *Virtus enim, inquit Magister, in infirmitate perficitur (1 Cor. xii).* Quæ autem et quanta hinc inde et regno et sacerdotio incommoda ex dissensione hac provenerint, sequens ex parte historiæ ordo declarabit. Quæ et nos supra in hujus operis textu tetigisse meminimus. Quæ qui plenius nosse desiderat, legat epistolas nostra a nobis in exilio nostro confectas aut directas ad nos vel pro nobis. Ex omnibus quippe his compactis confectum est grande unum corpus epistolarum, ad quod recurrentum. Plurima enim ex his, quæ in epistolis continentur, per sequentis historiæ textum brevitatis causa præterimus.

INCIPIUNT CAPITULA TOMI QUARTI.

1. *Quod deposito orario Thomas fugerit, et quod fuga evangelica fuerit; ubi tangit de fuga pastorem tuplici, corporali et spirituali.*
2. *Quid sit gestum in curia cognita in crastino archipræsulis fuga.*
3. *Quale fuerit itinerarium Thomæ, ad humilitatem exemplum describit.*
4. *Qualiter cum applicuit sero cum recubuisse ab hospite suo in fractione panis agnitus sit.*
5. *Quare in transmarinis applicatus absconderit etiam se adhuc.*
6. *Quo in loco discipulus qui scripsit hæc, ad dominum et magistrum suum archipræsuiem jam transmarinis sit reversus, et de mutua ipsorum collatione.*
7. *Qualiter regis nuntii contra archipræsulem ad virum apostolicum directi applicuerint, et de manu archipræsulis similiter ad apostolicum virum, et qualiter et hi et illi per Ludovicum Francorum regem transierint*
8. *Qualiter regis nuntii et archipræsutis a viro apostolico sint excepti, et quid ab eo petitus et quid accutus.*
9. *Qualiter in Angliam reversi qui a rege missi fuerant, et quomodo archipræsul in Franciam venient regi Francorum sit exceptus.*
10. *Qualiter archipræsul Senonis ventiens a viro apostolico susceptus sit et qualiter archipræsul in audience ipsius et cardinalium totius turbulonis suæ causam exposuerit, et pariter qualiter lapus fuerit confusa, et de sueso chirographo ibidem expanso et lecto et a viro apostolico reprobat, et qualiter ea die a curia recessimus.*
11. *Qualiter archipræsul a cardinalibus arguitur, quod tempore schismatis contra regem se erexit, et quid archipræsul ad objecta responderit.*
12. *Qualiter archipræsul ad quoddam monasterium Cisterciensium, quod Pontiniacum dicitur, ibi peregrinatus advenerit, et qualiter ibi exceptus et quam spiritualibus studiis ibi intenderit.*
13. *De ejectione et proscriptione propinquorum archipræsulis et suorum, qui eum in exilio sunt secuti, a de mortuia archipræsulis pro expulsione, et de consolatorio sermone quo ipsum eruditus suis coeternis consolantur, et archipræsul quid responderit, et qualiter dispensante Domino et misericorde nostrorum provisum sit multitudini exsulum.*
14. *Qualiter aggravato exsilio suo præ multitudine exsulum, archipræsul vitam cœperitducere arcionem, et qualiter præ nimia carnis mortificatione valetudine in brevi gravatus, a discipulo qui scripsit hæc inventus sit et correptus, et qualiter mox correptus temperaverit abstinentiam et cum suis latorum scripturis dederit.*
15. *Qualiter secundo peregrinationis suæ anno apprehenderit archipræsulem justitiae zelus sermone quodam deliberatorio suos super hoc alloquens.*
16. *Qualiter primo sit rex conventus et qualiter secundo.*
17. *Qualiter arctabatur archipræsul ad mandata sua cernens regem non corrigi, et de comminatore et quod publice emisit in regem, et comminatore loco, et quod cito hoc personit ad regem.*
18. *Quod rex ad archipræsulem appellatores miserit et quod appellationi sit delatum.*
19. *Qualiter et rex et archipræsul ad sedem miserint apostolicam, et qualiter rex a Pontiniaco archipræsulem amoverit, et qualiter archipræsul et eruditus sui in arce positi deliberaverint inter se super quid agendum.*
20. *Qualiter archipræsul, a Pontiniaco proponens recedere, miserit ad regem Francorum Ludovicum, et qualiter et quo loco ad peregrinandum archipræsul a rege sit exceptus et de somnio in recessu in Pontiniaco.*
21. *Quanta humanitas et benignitas archipræsuli et suis a Franciis sit exhibita.*
22. *Qualiter præacti Romipetæ archipræsulis sint reversi, et de adventu cardinalium ad pacem inter regem et archipræsulem reformandam, et de archipræsulis somnio, et qualiter a nonnullis personis tempore appellatione interposita cardinales infecta pace sunt reversi.*
23. *Qualiter archipræsul deinceps, appellationi non deferens, multos de aulicis anathemati tradidit, ad editorum suorum supplicationem sola regis persona intacta adhuc.*
24. *Qualiter rex motus, audiens appellationi non delatum, sed suos potius excommunicatos, ad virum apostolicum miserit et archipræsul similiter.*
25. *Qualiter arctabatur Romanus pontifex pro regis et archipræsulis nuntiis sibi adversantibus, et qualiter arctatus nunc hos nunc illos pacis inter regem et archipræsulem constituit mediatores.*
26. *Qualiter rex Francorum, editorum unus, ad unum colloquiorum, quod erat inter ipsum et regem Anglorum, nos vocaverit, et qualiter ibi in conspectu regum archipræsul suus pulsus et impensis fuerit, volens se regis voluntati subjicere, nisi hoc adjecto, salvo videlicet honore Dei et qualiter a colloquio recesserit amodo iunc spretus, et derelictus, et multis affectus contumeliis.*

27. Qualiter archipræsul cum suis, ut videbatur vehementer afflictus, confortaverit suos in via, et qualiter post dies paucos archipræsuli cesserit ad gloriam, quod in priori regum colloquio mundus ipsi repulaverat in ignominiam.
28. Qualiter archipræsul tertio miserit ad Romanum pontificem, et quomodo ipse pro archipræsulis pace iterum arctatur et de sero missis a latere Romani pontificis propter pacem.
29. Qualiter pro solo pacis osculo pax archipræsulis in alio quodam regum colloquio steterit, et qualiter archipræsul convenitur a suis et arguitur, quo pro solo pacis osculo sic dimiserit pacem, et animatur ad pacem, osculo pacis contemptu, et de archipræsule irriso.
30. Qualiter archipræsul quarto ad Romanum pontificem miserit, et de coronatione Henrici filii regis adhuc pueri, et de Romipetis nostris, et qualiter motus vir apostolicus in episcopos, qui contra archipræsulum coronationi interfuerunt, suspensionis eorum litteras, quorundam etiam anathematis, archipræsuli dirigens et qualiter rex ex urgenti mandato apostolico sic arctatur ad pacem

INCIPIT TOMUS QUARTUS.

I. DE FUGA THOMÆ ET QUOD EVANGELICA FUERIT.

Deposito igitur orario, quod in memoriam suscepti jugi sacerdotalis publice et assidue, ut superius ostendimus, supra humeros gestare consueverat, fugit Thomas, eo ipso quasi jam indicans posse se jam minime in pressura tanta sacerdotio libere fungi. Fugit itaque deposito orario, nihil secum præterquam insigne illud metropolitanorum, quod pallium dicitur, et sigillum suum in via portans, non peram, non panem, non in zona æs, sed solum cilio amictus super nudo secutus est Jesum. Secutus, inquam, Jesum fugientem prius, sed postea intrepide occurrentem. Nam, ut formam daret suis fugiendi pro tempore, fugit pastor pastorum Jesus; fugit et post magistrum magister magistrorum Paulus; et, si antiquiores adhuc querimus fugitivos, fugit Jacob, fugit Moyses, fugit et Elias, quotquot illud Domini de fuga adimplentes mandatum: *Si vos, inquit, persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam* (*Matth. x.*). Fugit igitur Thomas, ut Domini adimpleret mandatum, in fuga providens regi quem adeo diligebat, et sibi, ut regiae videlicet indignationis declinaret fervorem et manus servaret innocias. *Indignatio enim regis*, ait Sapiens, *nuntius mortis, et vir sapiens placabit eum* (*Prov. xvi.*). Nec igitur de fuga hac opus est sermonem apologeticum texere, quæ non mercenarii sunt, sed pastoris qui videbatur personaliter quæri. Fugit etiam ec quod remanendo et oppouendo se magis morti fructificaret quam vitæ, dolore super dolorem apposito. Qualiter et Apollo magistri discipulus, quem et Corinthiorum episcopum ordinaverat, ipsos, quibus nuper prælatus erat, fugiendo deseruit, quia sedare nequisset, adeo quod etiam multum rogatus a magistro ad eos reverti, tunc noluisse, metuens ne propter obscuratos non saceret fructum. De quo illis Magister: *De Apollo, inquit, fratre notum vobis facio quoniam multum rogari ut veniret ad vos; et utique non fuit voluntas ut nunc veniret* (*I Cor. xvi.*). Sic et ex causa simili, crebro multi alii pastores et boni aut penitentis sine grege deseruerunt gregem sibi commissum, aut de grege ad gregem translati, ubi curam utiliorum impenderent. Non itaque pro fuga hac apologia necessaria; illorum potius, provincialium videlicet episcoporum, inexcusabilis fuga qui remanerunt.

A *De fuga spirituali, qua non pastor fugit, sed mercenarius.*

Et certe fugerunt qui remanerunt. Nemo enim qui ipsos fugisse diffiteatur, qui archipræsulem suum militiæ suæ ducem in die belli deserentes, in partem transierunt adversam: fugerunt revera tanquam filii Ephrem, qui intendentis et mittentes arcum, videlicet se ante bellum ad bellum præparantes et promittentes auxilium, conversi sunt in die belli; corpore quidem remanentes et amplectentes quæ carnis sunt, mente fugerunt, sub timoris modio militiæ suæ arma et veritatis lucernam abscondentes, cum deberent contra principes et potestates mundi hujus ex adverso ascendere et pro domo Israel stare in prælio in die Domini. Alioquin dominicus miles sine causa gladium portat: immo, ut jam diximus, sub timoris modio gladium suum abscondit et fugit, et si non corpore, spiritu tamen. Hæc quippe fuga non corporis, sed spiritus est, semper inexcusabilis, quam mundi terror aut amor in mercenariis facit; qui in templis auro micantibus et inter deaurata altaria quotidie psallunt et legunt, et tamen fugiunt: qui in auro quotidie ei gemmis inter ministeriorum examina splendide epulantur et bibunt, et tamen fugiunt: qui sub leu et vinea sua secure dormiunt, et tamen fugiunt, sic enim fugiendo principum gratiam et mundi gloriam consequuntur. Væ generationi nostræ, ministros loquor altaris, a fomento hoc, a fuga hæc! Nec est enim jam qui se opponat qui ex adverso ascendat. Psalmos quidem psalmis, orationes orationibus et missas missis copulant, et quotidie satis regulariter audiunt: et pauperibus quidem et egenis manus abunde aperiunt; sed hæc quidem omnibus Christianis communia; Iudei quippe et ethnici faciunt hæc, sed episcopi illud principium nominis episcopalis, longe supra avolat a privatorum conversatione communi. Hoc quippe in episcoporum declaratur nomine, quod ab iis exigitur in operationis virtute. Quorum est jupiter arguere, increpare instare opportune, importune, contra diem resistere, terrenis potestatibus se opponere. Hic est enim clivus ardens et hæc est propria sarcina pastoralis. Et hoc est illud episcopi nominis episcopalis principium, hoc episcoporum fastigium, hoc tam præcellentis in ecclesia gradus privilegium, quo privatos excedere et supra nos avolare debent, qui supra nos sunt, qui præsentis nobis,

qui quidem, ut jam diximus, in jejuniis, in vigiliis, in dandis, in erogandis, et orationibus et reliquis pietatis seu religionis operibus cæteris, se inferioribus comparticipant, utpote quæ non episcoporum propria, sed Christianorum omnium communia sunt. Sed, proh dolor! quotquot hi? et si hæc quæ non oportet omittere faciunt, tamen diebus his militiæ suæ arma abscondunt, qui dum terrenis commodis inhiant, dum honores cevent, aut per ambitionis spiritum sublimiora appetunt, opponere se renuant, ne perdant quæ diligunt, aut ad id non perveniant, ad quod tendunt unde et plane illo Domini comminatio per prophetam præsens feritur ecclesia, *Auseram*, inquit, *a Juda et Jerusalem validum et fortēm (Isa. iii)*. Quod et in Threnis suis in persona synagogæ alter luxit propheta; luxit quidem non murorum seu lapidum templi jacturam, sed virorum inopiam. *Abstulit*, inquit, *omnes magnificos meos a me (Thren. i)*. Olim quidem prædictum, sed nunc impletum admodum hodie in Juda et Jerusalem: Pauci magnifici, validi, pauci et fortes: omnes quippe terga vertentes, fugientes omnes; qui fugiendo sic ea assequuntur quæ Thomas fugiendo contempsit, quorum certe fuga periit a Thoma fugiente, ita ut fugiens vere possit illam in Psalmo versiculi pericopen decantare per viam: *Periit fuga a me et non est qui requiret animam meam (Psal. cxxi)*. Cernens enim quod omni tempus sit, et quod tempus sit fugiendi et quod tempus occurrendi, fugit prius sed postea occurrit, quemadmodum finis istius operis et finis hominis declarabunt. Unde et commendabilis haec Thomæ fuga et magna fides fugientis, nihil cogitantis de crastino, nihil secum in via præter crucifixi fidem, et paupertatem portantis, cum tamen fuisset, ut satis supra ostensem, in Augustalibus celiciis enutritus. Toto igitur Britannico orbe Thomas profugus agitur Oceano, omni ex parte circumseptus, unde et egressus difficilis, præsertim cum omnia suspecta essent fugienti, utpote qui ubique publici hostis nomine censeretur: verum de itinerario fugientis et egressu calatum ad modicum suspendamus, dicturi prius quale in crastino, quarta videlicet feria, cognita jam fuga, inierint consilium principes et pontifices adversus Dominum et adversus christum ejus.

2. QUID SIT GESTUM IN CURIA, COGNITA ARCHIPRÆSULIS FUGA.

Manc quidem facio, fuga jam cognita, pontifices et principes convenerunt in unum; rex vero turbatus sciscitatur quid agendum: et commune quidem consilium ut majores natu episcoporum, maxime qui, ut supra diximus, regi se obligaverant, Romanum adirent pontificem, de turbatione pacis et regi et sacerdotii et reatu perjurii archipræsulem suum accusaturi, et in interim omnia ipsius in pace essent, donec quid Romanus pontifex judicaret reportarent: unde et mox regis edicto præconis voce proclamatum, ne quis homines archiepiscopi molestaret aut possessiones, seu de ejus quidquam auferret, sed

universa ipsius pacem haberent. Et hoc quidem sapientes illi, ut mala sacerdent, dederunt consilium, ut ita commodius causam suam justificaret, archipræsulis vero deprimenter: quod videlicet cum to mere et ignominiose regem exacerbasset, regi et sacerdotii pacem inconsulte turbasset, et fatus ei indiscrete ecclesiam suam noctu fugiendo reliquisset, ipse tamen post omnia hæc ex regia clementia regiae pacis bono frueretur immeritus. Ita pontifices cum divitibus in occultis paraverunt laqueum sagienti; et ita confestim arripiunt iter Rogerius tunc Eboracensis archiepiscopus, Gilbertus tunc Londoniensis, Rogerius Wigorniensis, Hilarius tunc Cisterciensis, Bartholomeus Exoniensis episcopi. Praeter hos vero et cum istis nonnulli aulici et alii quidem honorati viri et magi ab ipso latere regis missi in testimonium illis, per quos rex scripto suo pice recordationis Ludovico tunc regi Francorum, et nobili comiti Flandriæ Philippo, conquerendo immavit, Thomam quandam Cantuariensem archiepiscopum, talis quippe erat scripti concepicio, a rego suo languam proditorem fugisse, et ne eum in terra sua reciperet. Proflicscuntur igitur hi; sed ante alii fugientis Thomæ itinerarium ad humilitatis exemplum memorandum.

3. DE ITINERARIO THOMÆ FUGIENTIS.

Ut diximus, noctu clam fugiens, fratrem ~~num~~ de ordine de Semplingeham secum habens vi decem, versus Aquilonem ad nobilem illam civitatem, quæ Lincolnia dicitur, tendebat, sciens et præsus invium carpens et non viam, ut ita cautius qui posset mitterentur persecutores effugeret et declinaret insidias. Et ea nocte venit ad pagum qui dicitur Graham, viginti quinque circiter milliaribus a Northampton distante; ubi postquam iudicato induit somno, in crastino arripiens iter venit Lincolniam, iterum circiter viginti quinque millia, hospitaliæ a civitate in domo cuiusdam fullonis. Et ibi sicut quæ fluit per civitatem intrans, ad locum quendam solitarium in medio aquarum situm, qui dicitur Hermitorium et pertinet ad sanctam illam sacerdotalium congregationem de Semplingham, per aquam venit millia circiter quadraginta; ubi propter loci soliditudinem, et propter difficultatem accessus, eo quod in medio aquarum sit, per tres dies securis latuit, ad iter quod restabat vires reparans. ~~U~~ero dierum cum frater, qui ipsi ministrabat, videbat solum sedentem in mensa et pulmentaris vaci, compunctus lacrymas continere non potuit; et continuo exivit ne inter sacras epulas Dei virum brymæ effusæ perturbarent.

De hermitorio venit ad sanctum Botulfum decas millaria: et inde per aquam venit ad locum quod dicitur Haverol, ad prædictam sacerdotalium congregationem itidem pertinentem. Deinceps vero nocte solum proficisciebatur, veritus deprehendit. Jam siquidem orientem versus ad Cantiam tendebat, ubi a populo terræ facie magis enguitus erat. Nocte itaque ibat et die latitabat octo noctibus di-

rum conficiens iter, donec in Cantia perveniret ad pagum supra mare situm qui dicitur Estrei; ubi transfretare disposuit. Ibi quidem eo cautius quo securius, eo quod pagus ille esset proprius de mensa sacri conventus sedis suæ metropolitanæ, a Cantuaria octo tantum milliaribus distans. Latuit autem lux mundi futura in pago hoc usque ad diem Animarum diebus octo. Die vero Animarum qui fuit tertia feria, quintus decimus dies ab illa tertia feria, ab illo die Martis, quo apud Northampton pugnarat ad bestias, nocte parum ante diem absque omni vetatura in scapha intravit mare, et circa vesperam applicuit in quoddam maris latere quod a vulgo terræ dicitur Oie in Bolonia, per unam leugam distans a portu qui dicitur Graveninges. Et ivit vir Dei pedes quantum potuit, sed parum potuit, eo quod cum modicun vas marinum intrasset, scapham, ut diximus, per crebros et profundos maris jactus non parum fuisset ex mari fatigatus. Unde et post modicum iter reclinavit in terra, non valens procedere, et dixit fratribus qui cum eo erant: « Hinc non recedam nisi vehar a vobis aut quereratis mihi vecturam. » Et quæsierunt ei jumentum pro uno argenteo: et jumentum hoc non frenum sed tantum prolectam circa collum habebat. Et posuerunt vestimenta sua supra dorsum, et eum desuper sedere fecerunt.

O spectaculum cernere Thomam, quondam in curribus et in equis, super jumentum nunc sedentem, pro freno solam prolectam circa collum habens, et pro sella super dorsum fratrum pauperum et conversorum panniculos! O quam magna super te, Thoma, rerum mutatio! ubinam sunt quondam tot equi aut tot equites tui et tan divites et tan ambitione phaleræ tuae. Ecce nunc quod omnia hæc ad jumentum unum et ad prolectam unam redacta: nec tamen jumentum tuum vel prolecta tua, sed alterius est. Te revera transeunte, transierunt et tua, vetera enim tua transierunt et facta sunt omnia nova. Vere mirabilis Deus in sanctis suis, deducens eos in via mirabili, de tribulatione letiscans, de pressura dilatans, de tentatione probans; destruendo ædificans, percutiendo sanans, occidendo vivificans. Quod quidem inter cæteros et in Thoma hoc nostro liquidissimum. Et quidem ad supradictum portum Graveninges venit, sic supra jumentum sedens. Tertia itaque feria, quæ dies Animarum fuit, qui vulgo dies Martis dicitur, qui fuit, ut supra jam diximus, quintus decimus ab eo die quo apud Northampton in supra descripto discriminé fuit, in transmarina applicuit. Nescio quippe quo rerum præsagio, si tamen præsagium magis quam eventus, tertia feria fugam init, tertia feria in transmarina applicuit, tertia a marinis recessit, et tertia iterum revertens in Angliam applicuit, et tertia demum feria gladio occubuit, ab eo die, quo revertens, applicuit, mense solum exacto, ut ita quæ fuit dies Martis, fieret et martyris; in qua velut quodam futurorum præsagio ter quater sic parabatur ad martyrium. Tertia itaque

A feria, quæ dies Animarum fuit, in transmarina applicuit, et in vespera Graveninges venit.

4. QUOMODO THOMAS FUGIENS IN FRACTIONE PANIS AB HOSPITE SUO AGNITUS BIT.

Et cum sero recubuisse una cum tribus fratribus viæ sociis, ab hospite suo in fractione panis agnitus est: cum tamen in mensa non magis ipsi quam alii deserretur, ino minus, utpote qui in mensa primùm nequaquam teneret locum, sed extremum. Qui etiam per totum hoc itinerarium suum sicut habitu ita et nomine mutato, a confratribus suis viæ sociis frater Christianus vocabatur, nomen Christiani sortitus pro proprio, totum ob id fœ potuisset agnosciri. Verum cautus hic hospes notavit quod præ cæteris recumbentibus singularem haberet vescendi modum et in distributione affectum. De illo siquidem modico quod ipsi in mensa apponebatur, parvulus et aliis qui in domo singulis dispergebat et dabat.

De corporali archipresule forma.

Præterea ad certius conceptæ jam agnitionis argumentum, totius hominis compositionem intuebatur et gestum, corporis videlicet proceritatem egregiam, frontem amplam et aspectum severum, faciem oblongam et venustam formam manuum oblongarum et articulorum in manibus congruam et quasi exquisitam his protensionem. Videntia itaque hominem in modo edendi, in corporis qualitate et gestu cæteris longe dissimilem, existimavit mox se magnum aliquem virum in hospitio suo suscepisse, et pro certo suspicabatur Cantuariensem hunc esse archiepiscopum, eo quod jam densus in terra circum quoque percrebruerat rumor Cantuarienseui sic a Northampton claram recessisse, et jam in partes illas aut applicuisse aut in proximo applicandum fore. Hospes igitur confessim rusticam suam seorsum vocavit, et instillavit secretius Cantuariensem esse quem hospitio suscepérat. At illa impatiens, vix verbo exaudito, ad mensam properat et post modicum intuitum mox rediens et subridens: « Certe, » inquit, « bone vir, ipse est. » Rustica igitur mox sollicitior circa ministerium, discurrit, festinal, et nunc nuces, nunc poma, nunc caseolum, ante fratrem Christianum apponit. Frater vero Christianus suspicans se jam ex aliquibns indiciis reprehensum, carere mallet his quæ rustica affectuose apponebat, et tamen dissimulat.

Cœna autem facta, hospes cum nova vultus hilariitate accedit propius. Quem cum frater Christianus supra sedem juxta se ponere voluisse, hospes constanter renuit, in terra secus ipsius pedes sedens. Et post modicum: « Domine, » inquit, « gratias ago Deo quod dignus fui ut sub tectum meum intrares. » Cui mox frater Christianus: « Quis ergo sum ego? nonne ego quidam pauper frater sum et Christianus dico? » Et hospes: « Certe, » inquit, « quidquid dicaris, scio te magnum virum esse et Cantuariensem archiepiscopum. » Igitur cum frater Christianus nullis verborum involueris ab hospite suo se potuisset evolvere, quin horum alterutrum necesse haberet, aut de se veritatem fateri constanter aut diffiteri

mendaci er, confessus est quod ipse est, et non negavit. Et ne se proderet, hospitem suum blandis de mulcens secum duxit in crastino. Ecce quam longa viri Dei pericula qui etiam jam in portu periclitabatur.

5. QUARE JAM IN TRANSMARINIS SE ADHUC ABSCONDERIT.

Rex quippe nobili comiti Flandriæ Philippo germano suo et amicis suis magnatibus terræ scripto jam et verbo disseminarat Thomam quondam Cantuariensem archiepiscopum (talis enim erat scripti conceptio) de regno suo tanquam proditorem suum fugisse: unde et quam longa manus regia, tam longa pericula regiam manum fugientis, et ideo omnia plena suspicionibus et securitas nulla. Causa etiam qua in illis partibus prodi metuerat erat, eo quod domino regi Anglorum procurante Matthæus frater comitis Flandrensis Philippi, tunc Boloniæ comes cum abbatissa quadam filia Stephani quondam regis Anglorum matrimonium profanum et omnibus post futuris sæculis detestandum contraxerat, archipræsule tunc regis cancellario propter facti enormitatem contradicente, et quoad potuit reclamante; unde et comes Boloniæ extinc perfecto eum odio oderat. Erat quidem sic: verebatur itaque ipse, nec igitur sine causa in partibus illis manifestari se voluit; unde propter crastinæ diætae longitudinem et viæ difficultatem et insidias quas verebatur, in crastino summo diluculo arripuit iter, et de Graveningos pedes ivit vir Dei tota ea die, via ad nodum luctosa et lubrica, tempore præsertim hiemali, et circa noctem venit ad monasterium de sancto illo ordine Cisterciensi, quod in terra dicitur Clermareis, ad suppurationem indigenarum iter duodecim leugaram terræ ea die consueiens. Est autem monasterium hoc situm prope illud castrum nobile, quod supra nominavimus, Sancti Audomari.

6. DE LOCO UBI DISCIPULUS REVERSUS EST AD MAGISTRUM.

In hoc autem monasterio discipulus, qui scripsit hæc, circiter quatuor quinque dies præveniens, sicut supra diximus, sibi injunctum, domini sui præstolabatur adventum, in nobili videlicet et omni sanctitate præclara abbatia Sancti Bertini. Unde mox in adventu domini nuntio accepto, eadem nocte veni et quidecum gavisus sum, viso domino, nihilo minus et compassus audiens ipso videlicet mihi referente tunc itineris sui difficultates et pericula; qualiter nocte ambulans die latitaverit, qualiter pedes incesserit et qualiter colobio assumpto in quo tunc eum cernebam, cum habitu et nomen mutaverit, a sociis viæ, ut supra tetigimus, nomine tanquam proprio Christianus appellatus. Et in tanto labore quanta fuerit victus inassueta asperitas, ita ut tanquam alterum electionis vas probatum sit periculis in via, periculis in mari, periculis ex gentibus, periculis in falsis fratribus, in labore, in ærumna, in vigiliis, in fame et siti, in jejuniis, in frigore, in colobio et in cilicio. Et ego quidem qui scripsi hæc, audiens et videns sic, toto

A corde et corpore concussus sum et convulsus: ita tamen ut in dolore ipso dispositionibus Altissimi omnia interiora mea laudem germinarent elagras. Cujus est humiliare dum allevat, et allevare dum humiliat. Et magna profecto Altissimi laus et gratia de cœlitus data constantia et æquanimitate tolerans, illud dum mecum loqueretur patientis elogium replicantis: « Si bona, » inquit, « suscepimus de manu Dei, mala quare non recipiemus? » (Job n. 10.) Unde ego mox de Sapientis verbo cogitabam vere dicentis quod *Justum non contristabit quidquid ei acciderit.* (Prov. xii.) Et post hæc cum de mea vicissim quereret profectione et qualiter mandatum suum impleverem, quod, ut supra dixi, in articulo recessus sui a Northampton mihi injunxerat, enarravi. Et quod quadam vasa sua argentea mecum detulerim et de redditibus suis solum centum marcas, quas velut de incendio vix e terra ejicere potui. Et adieci qualiter mox cognito ipsius recessu sapientium malo consilio regio fuisset edicto proclamatum ut omnis ipsius in pace forent: et qualiter quod promulgas molitum in bonum cesserit, et mentita est iniurias sibi Altissimo secum disponente et semper resistente iniurianti: alioquin enim, nisi sic regio fuisse edicto proclamatum, a terra quidem omnino vacuus exissem, si tamen exissem, nobis etiam et nostris omnibus prædæ et direptioni expositis.

Archipræsul vero audiens factum sic, Deo gratis retulit, qui mundi sapientes infatuati, et in animis sua comprehendit. Et priorum oblitus penitus, confortatus est, ut videbatur, nihil de crastino cogitans, cum tantum dictæ solum centum marcas et vasa quædam pauca argentea solum et totum fecit nostræ peregrinationis longioris plus annis sex duraturæ viaticum.

7. QUALITER NAUFRAGANTIBUS ADVERSARIIS ANGELUS PRESUL APPLICUERIT.

Eadem vero nocte, qua et archipræsul, regnum nuntii præfati cum multo et magno apparatu intrantes, subito procolla suborta, in multa difficultate et periculo vix applicuerunt: cum tamen archipræsuli et suis in scapha mare pacatissime ferret. Testati sunt sic fratres, qui cum archipræsule in scapha, et alii ex parte adversa qui in navibus transierunt: illius revera opus, cui venti et mare obediunt, qui cum vult mare, et cum vult secessum fluctuum mitigat, quod et in Ægyptiacarum plagarum catalogo illius Ægyptiorum plage septima persimillimum, qua Moyse virgam in cœlum extendente, Dominus dedit tonitrua ac discurrentia fulgura super terram, pluens grandinem super terram, et grando et mista pariter ferebantur: tantum in terra Gessen, ubi erant filii Israel, grando non occidit. Juxta quod similiter et in corundem plagas non factæ sunt tenebræ horribiles in universa terra Ægyptia. Ubicunque autem habitabant filii Israel lux erat. Ideo quippe fortissimus Deus Israel tunc et nunc discernens sic et in merito et in bello justum ab impio, et timoratum a contempto.

Eadem itaque nocte qua et archipræsul, dicti regis nuntii mare intraverunt, et eadem die qua et archipræsul ad castrum Sancti Audomari venerunt. Et quia celebre erat in terra quod Cantuariensis archiepiscopus ad monasterium illud de Clermareis, ad quod jam venit, adventare proposuerat, eadem nocte post nocturnam synaxim decantatam, intravit stagnum quoddam grande et spatiolum, supra quod monasterium illud situm est, et in scapha venit ad locum quemdam abditum, aquis septum, qui ab incolis dicitur Eldemminster, quondam hermitiorum beati et gloriosi confessoris Bertini. Verebatur quippe, si in monasterio illo usque in crastinum moraretur, forte ad aliquorū indicia indigenis et præsertim regis nuntiis revelari in crastino, qui forte ad videndum eum diverterent, et videntes eum sic, fieret opprobrium abundantibus et despectio superbis, et insultarent de facili, quod fatue et inconsulte de tanta quondam fortuna ad tantam nunc miseriā devenisset. Unde et eadem nocte se subtraxit et in dicto hermitorio per tres latuit dies : et in quarto ad petitionem sanctæ memoriae Godescalli tunc abbatis et conventus loci, ad abbatiam Sancti Bertini venit, et tanquam diebus nubis et caliginis aliquantulum serenatis, veri solis radius mundo jam sensim oriens et se ostendens.

Qualiter nuntiis regis et post nuntii archipræsulis ad regem Francorum venerint, et qualiter excepti.

Sed archipræsulem in dicto Sancti Bertini monasterio apud Sanctum Audomarum dimittentes adhuc, prius viam et actus nuntiorum prosequamur. Qui mox in crastino sui adventus a Sancto Audomaro recedentes tertio quartove die per piæ recordationis Ludovicum tunc Francorum regem transitum fecerunt, quem apud castrum regium quod Compendium nominatur reperient. Et salutato rege litteras ipsius nomine regis Anglorum porreverunt, quarum forma illis similis quas supra diximus comiti Flandrensi directas, quod videlicet Thomas quondam Cantuariensis archiepiscopus de regno suo tanquam proditor fugerit : unde et ne ipsum in terra sua reciperet, tanquam dominum precabatur. Verum ut audivit de litterarum initio : « Thomas quondam archiepiscopus, » regem sicut ecclesie filium devotissimum statim apprehendit simulatio, et plurimum ex verbo motus est : verbum quippe insolens offensionem generat, et juxta Sapientis dictum : *Qui moderatur sermones suos, doctus et prudens est (Prov. xvii).* Et rex mox, quis eum deposuissebat, iterum et iterum seiscitabatur, et adjecit : « Certe, » inquit, « sicut rex Anglorum, ita et ego rex sum : verumtamen minimum de clericis regni mei ego deponere non valorem. » Et ita qui missi fuerant, nec ad regis quæstionem prudens reddere responsum poterant, nec ad petitionem suam responsum pro voto retulerunt. Discipulus vero qui scripsit hæc et quidam alias de archipræsulis societate, cautus quidem et eruditus, de consilio archipræsulis et præcepto, nuntios quo-

tidie nescientibus ipsis e vestigio sequebantur : ita tamen quod nos sequentes una semper die præcesserunt. Et quidem ex consilio et industrie factum sic, ut ita cantus et certius ipsorum verba et molimina adversus nos exploraremus. Cum vero ad Christianum illum Francorum regem, a quo nuntii proxima die recesserant, venissemus, ipsum mox ut accessum habere potuimus, nomine archipræsulis, quem a tempore cancellariæ propter hominis magnificientiam, probitatem et industriam reputabat strenuum et habebat acceptum, devote quidem et humiliter salutavimus. Et quia ante eramus ipsi incogniti, more suo crebro, an de archipræsulis domo suissemus et familia, sciscitabatur : quo cognito, mox nos suscepit in osculo et benigne audivit. Cui cum juxta domini nostri archipræsulis mandatum lacrymabilem historiam nostram et labores et pericula exposuimus, regis clementiæ viscera vcheinenter commota sunt ; et nobis ibidein referre dignatus est, qualiter et in qua forma contra archipræsulem rex ipsi scripserit et quid ipse responderit. Et adjecit : « Debuissebat quidem dominus rex Anglorum, si ipsi placuisset, antequam tantum amicum suum archipræsulem et personam tantam tam dure sic, et tam dire tractaret, illius versiculi fuisse recordatus : *Irrascimini et nolite peccare (Psal. iv).* » Et supradictus, qui tecum erat, viæ comes et nuntii, comice mox respondit : « Domine, » inquiens, « et forte illius recordatus fuisset versiculi, si illum tam frequenter ut nos in hora illa regulari adivisset, » et subrisit rex. In crastino vero antequam recedemus, cum hominibus suis quos secum habebat, consilio accepto, ad petitionem archipræsulis per nos factam archipresuli in regno suo pacem et securitatem concessit : et quidem adjecit, hoc de pristina dignitate diadematis regum Francorum fore, ut exsules, et præsertim personæ ecclesiastice regum et regni pace et securitate fruantur et a persecutorum defendantur injurya : verumtamen quod contra Anglorum regem, Normannorum et Aquitanorum ducem et Andegavensium comitem, quod, inquam, contra potestatem tantam et tot et tam magnos, ut supra ostendimus et honoratos nuntios verbo et scripto supplicantes, nos duo duntaxat homines contemptibiles et ignobiles tam cito et tam facile pacem regiam et securitatem obtinuimus, sicut delectabile et mirabile fuit monachis nostris; illi totum ascribentes hoc, in cuius manu corda regum sunt, et quocunque voluerit, inclinat illa : ubi pariter et si corsim intuendum quanta sint sanctorum merita quorum virtute etiam imperfecta terrenarum potestatum corda ad ipsorum vota inclinentur. Contestantur et hoc, quæ non necesse enumerare hic, Patrum exempla multorum. Sed hic inter alios, sicut evidenter in libro experientiæ vidimus, sancti archipræsulis Thomas jam exsul innocentia et justitiae causa. Verum de his plenius alias : cœolum historiæ ordinem prosequitur

8. QUILMODO NUNTII ARCHIPRÆSULIS AD VIRUM APOSTOLICUM VENERINT, ET QUALITER EXCEPTI.

Itaque regiae pacis dono et securitate frumentos, in exultatione et letitia Christianus ille rex licentiatos nos dimisit in pace : verum nos non statim ad archipræsulem revertentes, nec quidquid nuntiantes de hoc, quia cito nos reversuros sperabamus, prout nobis injunctum, ad dominum papam accelerabamus, et venimus Senonis, quo nuntii proxima die quæ præcessit nos prævenerant. Eadem vero die in vespera ad dominum papam habentes accessum, ipsum nomine archipræsulis tanquam patrem et dominum qua decebat devotione et humilitate salutavimus : dicentes quod nos duo tantum eramus, qui evasimus de calore domus Rechab, et ad sanctitatis suæ pedes venimus ut nuntiaremus quod filius suus Joseph adhuc viveret, sed non dominaretur in terra Ægypti ; quin potius ab Ægyptiis oppressus, fere suisset extinctus. Enarravimus itaque, libenter audienti et paterno compatiensi affectu, filii sui archipræsulis pressuras, angustias et dolores, pericula in pugna illa apud Northamptonem ad bestias, pericula in falsis fratribus, pericula in fuga, pericula in via, pericula in mari et in ipso portu pericula, labore, egestatem et ærumnam, et ad declinandas insidias habitus sui et nominis mutationem. Et audiens hæc patrum ovium pater, commota sunt paternæ pietatis viscera super filio, et paternum non valens dissimulare affectum lacrymatus est, et ita compunctus ad nos, qui loquebamur, verbum dirigens : « Domious, » inquit, « vester in carne adhuc vivit ut dicitis : magis tamen jam sibi in carne vivens privilegium martyrii vindicat. » Et quia jam valde sero erat, et nos ex itinere fatigati, data nobis benedictione et consolatione apostolica, ad hospitium citius non remisit, reversuros in crastinum.

Quæ objiciant archipræsuli regis nuntii coram viro apostolico.

In crastino vero dominus papa una cum fratribus suis venerabilibus cardinalibus, qui tunc fere omnes in curia præsentes aderant, consistorium intrans, audivit nuntios : qui in primis dominum papam nomine regis officiose salutantes, causam adventus sui exponunt. Et in primis quidem archipræsuli suo, quod pacem regni et sacerdotii, tanquam pacis inimicus turbasset, objiciunt, quod crucem manibus propriis in curia regis bajulasset, quod missam de beato Stephano protomartyre celebrasset et denum fugam clandestinam fatue nimis et turpiter ecclesiam suam deserens iniisset : et quidem omnia hæc in regis ignominiam et contemptum et totius Ecclesiæ Anglicanæ et potissimum suæ provinciæ. Verum qui inter hos eloquentioris et elegantioris eloqui habebantur, et præsertim magister Gilbertus Foliot, Londoniensis, et magister Hilarius Cicestrensis episcopi, turbati sunt in dicendo, et dicendi ordinem et etiam recte accentuandi pronuntiationem in unnullis dictionibus perdi-

A derunt, juxta Sapientis dictum : *Propter similem linguae lapsum quasi in pavimento cedentes (Eccli. xx).* Quod totum illius est ascriptum tunc et vere ascribendum operi et virtuti qui orationum aperit et disertorum linguas infatuat. Vir vero apostolicus, qui non solum ex nostris, sed aliorum multorum fida sed secreta relatione, causam dissensionis inter regem et archipræsulem et gestorum veritatem cognoverat, criminatibus non adhibuit fidem, potius in consistorio publice hortabatur episcopos ut in archipræsulem suum parcius agerent. Unde et qui missi fuerant, videntes sic, fortiter et instanter regis nomine postulant ut archipræsulem in Angliam remitteret, pariter et a latere suo legatum, qui remota appellatione causam ibi inter regem et archipræsulem audiret et inter ipsos vel componeret vel causam per sententiam terminaret ; ubi, sicut adjiciebant, gestorum veritas verius et commodius agnosciri poterat. Verum Romanus pontifex, neendum petitionem hanc vel concedens vel renuens, hortabatur attentius ut archipræsulis ad curiam exspectarent adventum, et jam objecta eo præsente intentarent, ant nihil objicientes suam facerent petitionem, adjiciens in absentia ejus nil in eum statuendum, nec ipsos in forma illa quam petebant exaudiendos ; at illi exspectare nolentes, eo quod, ut aiebant, ultra terminum a rege sibi præfixum in curia moram facere non andebant, crebro postulant et instanter dictam regis petitionem adimpleri. Arctabatur itaque Romanus pontifex cernens regis juventutem et dominationem amplam, et durum illud et dirum quod tunc erat in Dei Ecclesia schisma : metuebat quod si rex patet repulsam præsertim per tam magnos et honoratos factæ petitionis, major in ecclesia scissura foret : quod et ipsi qui missi, præsertim laici, minabantur. Inde vero verebatur archipræsulem in insulam, in qua jam velut publicus hostis habebatur, et a qua cum tanta difficultate et tot periculis, quasi, ipso Domino educente, jam exierat, sua auctoritate remittere : ne sic archipræsulis innocentia, et ea opprimeretur justitia, unde et in se Dei provocare judicium, et toli Ecclesiæ scandalum foret. Forte etiam et ob istud in insulam remittere verebatur. D Sic enim est in insula contra regem insularem contendere, tanquam si vinculatus in carcere contra magistrum et dominum carceris dimicet. Vir itaque apostolicus coarctabatur, præsertim plerisque fratrum suorum cardinalibus, illis maxime qui et principibus et magnatibus placeant studere solet, adjudicantibus regis petitionem fieri debere, alii vero remittentibus. Attamen librato denum consilio, et consiliis ac fortitudinis despero accepto spiritu, Pater patrum dissimulare non potuit, et dictam regis petitionem, in gravamen et oppressionem archiepiscopi conceptam, non adimplendam decrevit, nisi forte archipræsulis ad curiam exspectarent adventum ; alioquin in ipsis absentia nihil agendum contra ipsum. At illi exspectare nolentes, voto et

causa frustrati, in Angliam non cum benedictione apostolica, sed potius, ut credendum verius, cum maleficio paterna reversi sunt, et in se et in semine suo maledicti, qui patris sui verenda non operuerunt, sed potius frontose detegere nequaquam veriti sunt. Et quidem eo festinatius acceleraverunt, reveriti quod ipsis secreto nuntiatum fuisse, nonnullos de militibus terræ, favore archipræsulis, et ipsorum odio, sarcinis suis, in quibus non modicum argenti sperabatur, per viam paravisse insidias. Unde festinanter et subito Franciam exeunt, multos ibi ad eorum spolia paratissimos, archipræsulis, ut diximus, favore, fugientes. Miro siquidem modo et incredibili, mox ut de archipræsule per universum ecclesiarum orbem innotuit sic, omnium dedit ei Dominus gratiam et favorem: in adversantes vero e diverso omnium odia concitavit. Illo profecto faciente sic, cui populus quem non cognovit servivit, et in auditu auris obedivit. Vix enim est ut non omnibus placeat, qui omnium placet auctori et cui omnium auctor, juxta quod de uno sanctorum legitur: « Quod quem perfuderat Deus gratia, ab omnibus amabatur; » adeo quod etiam nominis Christiani persecutores illos quos variis et exquisitis suppliciis peremerunt, ex virtutibus tamen quas cernebant commendarent. Sed de hoc plenius alias: cœptum historiæ ordinem prosequamur.

9. QUALITER NUNTII REGIS IN ANGLIAM REVERSI, ET ARCHIPRÆSUL A REGE FRANCORUM SIT EXCEPTUS.

Itaque non exspectato in curia archipræsule, infecto negotio et proposito et voto suo frustrati, revertuntur in Angliam qui missi fuerant. Archipræsul vero, quem supra in Flandria adhuc, apud Sanctum Audomarum in præclara et religiosa Sancti Bertini abbatia dimisimus, propter terræ, quas, ut supra diximus, verebatur, insidias paucos ibi faciens dies, noctu Flandriam egreditur, sed in equis et comitatu multorum. Siquidem bonæ memorie Milo tunc Teruanensis episcopus, et supra nominatus Sancti Bertini tunc abbas, ipsum propter viæ securitatem comitali, eduxerunt de terra; et ad inclitam illam Galliarum civitatem Suessionem perduxerunt. Ad quam Domino procurante sic, et in crastino sui adventus, dominus rex Francorum venit. Et quidem Christianus ille rex, quem inter cætera virtutum ornamenta in regali fastigio perfectæ humilitatis decoravit insigne, mox ut Cantuariensem archiepiscopum in civitate audivit, ad hospitium suum descendit, et in salutatione prævenit ipsum in omni alacritate et exultatione excipiens; ex regia quidem clementia vexationi suæ et labore compatiens, ex regia magnificientia pacem et securitatem donans, et ex regia munificentia ad necessarios de fisco sumptus quandiu exsularet accipiendo compellens: ita quidem ut jam multi dicerent: Dominus dedit, Dominus abs-tulit: Dominus archipræsuli Cantuariensi regem Anglorum abstulit; Dominus regem Francorum

A dedit. Et quidem jam, ut superius diximus, pacem archipræsuli et securitatem per nuntios suos concesserat: verum rex prius in civitate hac suprano-minata visus est ab archipræsule quam nuntii pacis ad archipræsulem reverterentur, illos mox, ut supra diximus, e vestigio secuti Anglorum nuntios; qui contra archipræsulem Senonis ad dominum papam acceleraverunt. Archipræsul vero videns ita regis erga se, Deo et regi devotas gratias retulit, illum præsertim et corde et ore summa prosequens gratiarum actione, in enjus manu ecclæ regum sunt. Sed etiam memorandum hic quod cum archipræsul jam inde in longa quæ restabat peregrinationis sine via et ver... datum, ut supra diximus, sibi et suis haberet viaticum, sumptus tamen de fide regis tam munifice et tam liberaliter a rege ipso oblatis accipere renuit, utpote qui ad dandum potius quam ad accipiendum semper paratus fuerat; juxta quod ipse Dominus dicere consueverat, beatius esse magis dare quam accipere. Verumtamen archipræsul a rege oblata non omnino renuit, sed regi gratias referens dicebat needum fore tempus accipiendo nec necessitatem urgere adhuc. Et ita dominus rex et archipræsul per aliquot dies in civitate commorantes, recessit in multa gratia archipræsul a rege Senonis ad dominum papam properans. Cui rex statim de ministerialibus suis, qui ipsum per viam necessaria ministrando procurarent et ducerent, commisit.

C 10. QUALITER EXCEPTUS ARCHIPRÆSUL A VIRCO APOSTOLICO ET DE EXSILII SUI CAUSA.

Itaque ad dominum papam Senonis venimus, qui venientem quidem ad se paterna suscepit benignitate, super vexatione ipsius multimoda et peregrinatione tam periculosa et dura paterne compatiens. Post aliquot vero dies placuit archipræsuli de suo et suorum consilio totius dissensionis inter regem et ipsum in Anglia et exitus sui a terra causam domino papæ et cardinalibus exponere. Nec enim dominus papa adhuc hoc ab ipso requisierat, exspectans forte quod archipræsul tanquam providus non requisitus hoc faceret. Placuit itaque archipræsuli sic: nam, etsi per proprios nuntios fuisse prius significata totius mali origo et causa, et sparsim per alios hinc inde commeantes relata, consultius tamen videbatur, ut ipsem causæ suæ merita exponeret et gestorum referret veritatem, et quas in ipsum præfati Anglia nuntii imprimere conau sunt, ipsem per se ipsum dilueret notas. Igitur post aliquot dies adventus nostri ad curiam domino papæ, venerabilibus viris cardinalibus præsentibus, non quidem publice in consistorio, sed in thalamo secretius, totam gestorum seriem et exitus sui causam, grata quadam et succincta brevitate enarravit. Grata, inquam, utpote cuius eloquentia modesta erat et elegans et lingua semper inoffensa. Et in concessione illarum consuetudinum quas supra apud Clarendune fabricatas et in scriptum redactas diximus, qualiter ipse lapsus fecerit mani-

feste confessus est et non negavit, et ex quibus ad lapsum inductus fuerit, quæ nos supra cum de his ageretur ostendimus. Et ibidem mox allata est expansa funesta illa scriptura secundum chirographi forinam confecta, de qua supra satis meinimis, quam ante nunc nec papa, nec cardinales, etsi de ipsa non tamen ipsam audierant: unde et statim in audiencia domini papæ et cardinalium omnia lecta sunt, consuetudines videlicet numero sedecim. Quam profecto scripturam, etsi forte hic esset locus, non tamen curavi hic, in hac videlicet libelli historici serie interserere, tum propter nimiam illic verborum inurbanitatem et indecentiam, tum propter historici hujus libelli, qui nunc in manibus est, prolixitatem evitandam: cum tamen ea scriptura exsilio nostri et martyrii causam contineat, quin potius favente Domino finito historico libello hoc scribetur in fine. Pariter et ab omni qui historicum libellum hunc transcribere voluerit, et scriptura illa semper in fine transcribatur, et legatur e nescientibus qui tam gloriosi martyris Thomas exsilio et martyrii causam nosse desiderant.

Omnibus vero quæ in Scriptura continebantur perfectis, quibusdam etiam in ea lectis et relectis et diligenter et attente singulis auditis et cognitis, dominus papa acerrime motus statim excanduit in archipræsulem, arguens eum et dure increpans quod in illarum, ut aiebat papa, non consuetudinem sed tyrannicarum usurpationum assensu et ipse et qui cum eo erant episcopi sacerdotio suo renuntiaverint, et Dei Ecclesiam ancillaverint, adjiciens multo satius omne sustinuisse discrimen quam tantis legis Dei subversionibus præbuisse assensum: recolens de Machabæis fratribus septem sanctam illam historiam, mirabilem quidem omnibus sed imitabilem paucis. Et improperans quod illi, cum non essent sacerdotes evangelici nec etiam legales sed Judæi, juvenes et privati, nec quidem pro lege evangelica, sed pro lege patria, pro lege porcina, varia et exquisita supplicia animo prompto et devoto passi sunt, et adjicit: « Verumtamen, » inquit, « inter abominabilia hæc, quæ in praesentia nostra hic lecta sunt et ex vobis audita, nulla quidem bona sed quædam tolerabilia sunt. Quæ utecumque potest Ecclesia tolerare, sed horum major pars reprobata et ab antiquis quidem et authenticis damnata conciliis, utpote directo sacris sanctionibus adversa. » Quæ vero hæc, quæ illa nos nunc distinguere non oportet; quod liquet etiam his qui vel tenuiter sacrorum canonum experientiam habent.

Verumtamen vir apostolicus easdem prænomina-tas consuetudines, quas et archipræsul, et ob easdem causas breviter quidem, sed admodum indignantem mox ibidem in audiencia cardinalium, nobis presentibus, reprobavit et ab ecclesia in posterum damnandas censuit. Et denum ad archipræsulem se convertens: « Verumtamen, » inquit, « frater, etsi

B tuus et fratrum tuorum coepiscoporum grande fuerit excessus et enormis, tecum tamen agendum parcus; qui etsi, ut confiteris ipse, cecidisti, mos post casum resurgere conatus es, propter easur multa jam gravia et dura perpessus. Et statim e cederas, cum adhuc essem in Anglia, a nobis quæsisti et meruisti de clementia nostra per literas nostras absolutionis beneficium: et quasi tæ non sufficerent adhuc, eo quod confessio fieri per nuntium vel per scriptum non soleat, nunc deinceps apostolicam sedem casum tuum devote et humiliter constiens in labore plurimo et variis adiisti periculis; unde et dignum est et nos tibi hoc indulgemus ut in tuis adversis clementiae nostræ consolacionem et gratiam præ ceteris personis ecclesiasticis tanto plenius et affectuosius sentias, quanto pro libertate Ecclesiae et pro fide et devotione nostra majora reliquisti et graviora perpessus es. » Et ita vir apostolicus archipræsulem primo paterna seruitate objurgans, et maternæ post consolationis dedecine reparans tunc dimisit. Et apostolica sic consolatione accepta, jucundi in hospitia nos ecceplimus.

44. QUALITER CORREPTUS A CARDINALIBUS QM TEMPORE SCHISMATIS CONTRA REGEM SE EREXERIT.

C Verum in crastino, a quibusdam cardinalium et plerisque aliis de curia viris magnis et eruditis qui in scripturis multum poterant, talibus quippe curia abundare et florere consuevit, archipræsul tanquam familiaribus suis et faventibus sibi benigna quadam et amicabili est asperitate objurgatus, quod diebus illis tam malis, tempore videlicet schismatis et interruinas Ecclesiae, contra principem suum, contra potestatem tantam se erexerit; parendum post tempori et sustinendum dicebant, cum hora esset tunc et potestas tenebrarum, quiu Petrus gladium suum non exerere sed jubetur reponere. Et, sicut addebant, zizania ab inimico homine superseminalia, ab evangelicis servis nequaquam tunc colligenda, ne forte eradicando ea eradicarent simul et irridicunt: unde et juxta patrisfamilias præceptum usque ad tempus utraque simul sinuntur crescere. Quod et idem ipsum est magistri consilium, qui propter dierum malitiam tempus redimendum suscit: Redimentes, inquit, tempus quoniam dies mali sunt (*Ephes. v*). Et propheta similiter: Ideo, inquit, prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est (*Prov. xi*). Adjiciebant etiam hi quod fortis Ecclesiae columnæ ad Ecclesiae fabricam diuturnas et validius supportandam, interdum, discretissimæ manu adhibita, etiam quasi in fragiles et tenues calamos transformentur pro tempore; quibus ad vehementem procellæ spiritum aliquantis per iunctari et cedere satius quam frangi supra vires resistendo. Quod et magister secundum sapientiam sibi datum, quemadmodum docuit et fecit. Cum enim illius veteris legis abolitionem prædicaret, tamen et ipse tempore cedeus legem in se ipso implevit, cuius abolitionem docuerat; caput ex lega

tondens et purificatus secundum legem, templum intrans et hostias offerens, Timotheum etiam circumcidens. Et demum cum esset magister gentium, Iudeorum advocatus, et inter magnos theodoctorum maximus, utpote qui non ab homine neque per hominem evangelium didicisset, post omnia tamen haec terrena potestati se subdidit Cæsarem appellando, ita censens per omnia haec, cum tempus sic exigit, cedendum tempori et tempus redimendum pro tempore.

Qualiter archipræsul cardinalibus ad objecta responderit.

Auditis vero his archipræsul, qui tanquam prodidus a magnis et sapientibus curiae haec sibi in curia objicienda arbitrabatur, verum et cum suis pretractaverat super hoc, et sermones suos in iudicio jam disposuerat, secundum sapientiam et gratiam sibi datum mox respondit: « Fratres, » inquit, « non diffiteor quin sicut vos viri tam educti et eruditи dicitis, pro tempore temporis cedendum sit, et multa sustinenda pro tempore; fateor, inquam, et in hora hac et potestate tenebrarum, tanto videbit imperatore Frederico et tanto antipapa Octavianio, schismaticis tam insignibus in catholicos principes qui ab Ecclesia non recesserunt sed persistierunt, etiam multum delinquentes, nequaquam Petri gladium exercendum fateor, sed reponendum, ut dicitis, ne forte in Ecclesia Dei scissura deterior fiat, præsertim cum divisionis malitia plures semper querat habere consortes. Tanta siquidem temporis potest esse malitia ut ecclesia: solum gemitus et dolor restet et ad Dominum clamor, et dormiet tunc ecclesiasticae disciplinae severitas, ecclesia tunc per solum tau propheticum consecutura salutem. Et hoc est tempus malum quando videlicet malorum nulla spes restat correctionis, sed scilicet Deo vindicta, sicut ipse Dominus: *Mihi, inquit, vindictam* (*Hebr. x.*). De quo et supra per prophetam dictum meministis: *Ideo prudens in tempore illo tacebit quia tempus malum est* (*Prov. xi.*); et tunc profecto juxta Sapientis consilium: *Vindictæ Altissimi dandus locus*. Est et aliud tempus quando videlicet correctionis malorum spes est. Et tunc quidem expectandum, sustinendum et orandum pro sustentatis. Alioquin sicut per Sapientem dicitur: *Vix qui sustinentiam perdiderunt* (*Eccli. ii.*). Prius quidem tempus tenebrosum, et hora tunc et potestas tenebrarum, et tunc juxta Domini verbum gladius Petri reponendus. Secundum vero tempus quasi nubilum et tunc gladius Petri suspendendus, resumendus in tempore. Et secundum haec tempora, de vindicta ecclesiastica seu de Petri evangelico gladio varie Scriptura loquitur: nunc videlicet de eo exercendo, nunc de reponendo, interdum vero suspendendo et resumendo pro tempore. Et haec quidem, fratres, nostis me multo melius, utpote qui in tanta schola totius Ecclesiæ doctoris quotidie discitis aut docetis. Verum in audience vestra deo dicimus haec, non ut discipulus magistros du-

A ceat, sed ne suspicemini quod ego gladium hunc contra principem meum dominum meum Anglorum regem, et si durius adversum me actum sit, exerci adhuc postulen vel desiderem. Sustinendum prius et regia clementia cum exspectatione expetenda, juxta Sapientis consilium: *Fili, inquit, in mansuetudine opera tua perfice et super hominum gloriam diligenter* (*Ecli. iii.*). Peragit enim interdum tranquillitas, quod non potest violentia, unde est et illud poetæ ethnici:

. . . . . *Peragit tranquilla potestas
Quod violenta nequit.*

B Et doctorum unus: « Sapere, » inquit, « slectit humanitas quos nec virtus potuit superare, nec ratio. » Et ideo non ut arguitis me, non pareo, imo pareo, et libenti animo pareo tempori et non prævenio tempus, sustinens et sustinere paratus, donec favente domino domini mei regis iram indulgentia subsequatur: adeo quod et si in eum gladium exertum cernerem, me interponerem et occurrerem pro me in ipsum exerto. Prius enim tempus sustinentis, tempus misericordiae et justitiae postea, ut ita misericordiam et judicium canteamus Domino. Verumtamen, sicut jam tetigimus, ut tamen nihil contra decreta apostolica seu in veritatis præjudicium audiam, nec indistincte nec usquequaque verum quod diebus malis seu tempore schismatis in principes vel in eos qui sociam multitudinem habent, ecclesiastica non sit exercenda vindicta vel Petri gladius exerendus. Siquidem tempore schismatis qui ab Ecclesia non recesserunt sed persistierunt, principes popolorum adeo possent tam dire tam dure matris sue Ecclesiae pacem ipsius turbando concutere latera et excutere viscera, quod ipsos tanquam abortivos a se rejiceret et fierent velut ethnici et publicani; unde et magister in tenera adhuc novellæ ecclesiæ plantatione non solum in concutientes ejus latera et effundentes viscera, sicut illi sunt qui personas ecclesiasticas opprimunt et pacem ejus perturbant, sed in eos etiam, qui per varias criminum maculas ecclesiæ faciem deturpant, gladium evangelicum exerit. Si is, inquit, qui frater nominatur, est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum ejusmodi nec cibum sumere (*I Cor. v.*). Et alibi, *Si quis, inquit, non obedierit verbo nostro per epistolam, hunc notate et ne commisceamini cum illo ut confundatur* (*II Thess. iii.*). Ecce quia tenera adhuc ecclesia et novella, quando etiam parvulae in ipsis nativitatibus suæ cunabulis manus jam omnium contra ipsam, fiducialiter tamen et intrepide magister gladium exerit, ut sponso gloriosam sponsam exhiberet, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid ejusmodi sed esset sancta et immaculata. Si ergo magister gentium in tenera adhuc et novella ecclesia audet sic, multo minus trepidandum nunc, quando ad prophetæ vaticinium ecclesia posita est in superbiam omnium seculorum. Alibi etiam magister discipulis, quos inter nascentis ecclesiæ priuordia

prælatos ordinaverat, improperat sic: *Sustinetis, inquiens, si quis vos in servitatem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis in faciem vos cædit* (*II Cor. xi*). Ecce magistri in discipulos, quos super novellam adhuc ecclesiam prælatos creaverat, pro ecclesiastice servitutis sustinentia improperium. Et si servitus hæc miniū sustinenda tunc, quando, ut jām diximus, ipsa parvula adhuc et manus omnium contra ipsam, multo minus nunc. Nam etsi schisma nunc sit, sicut frequentius in Romana Ecclesia accidit, attamen qui schismatici habentur Christianæ sunt fidei professores, ecclesiam quidem vulnerantes, perimentes minime, miserante Domino ad Romanæ Ecclesiæ obedientiam reversuri in brevi. Et si ecclesiastica non sufficiunt, vel ab ethnicis exempla sumainus. Inter quos unus poetarum gentilium alium quemdam metrice commendat pariter ethnicum, quod sub duro principe et temporibus malis bonus, hoc est liber, esse auderet, ad ipsum quem commendat loquens sic:

*Laudari debes quoniam sub principe duro,
Temporibusque malis ausus es esse bonus.*

Bonus, inquit, id est liber, generale boni vocabulum sic specificans. Et profecto nisi in pacis ecclesiastice violatores ecclesia libere et intrepide gladium exerat, ecclesiasticus judex sine causa gladium portat. Et quidem pax ecclesiastica hæc non solum per schismaticos et hæreticos, sed et sæpe per tyrannos Ecclesiæ filios perturbatur. Qui, ut supra tetigimus, matris sua concutientes latera, excutiunt viscera, personas ecclesiasticas opprimunt, expellunt, leges novas condunt, et cleri libertatem, quæ Ecclesiæ decus et virtus est, adimunt; ita Ecclesiam in superbiani seculorum positam ancillantes ut sit sicut populus et sacerdos. Et in tales quidem etiam tempore schismatis, tempore hæreseos, quemadmodum in schismaticos et hæreticos, ecclesiastica censura exercenda, et Petri gladius exerendus. Alioquin vicarius Christi successor Petri sine causa, ut jam diximus, hunc portat gladium, quem sicut iners et trepidus tempore belli non exerit sed abscondit, et Ecclesiæ virtus in adversitate non perficitur sed infirmatur. Quod rex et Prophetæ elugebat: *Infirmata est, inquiens, in paupertate mea virtus mea* (*Psal. xxx*). Sed econtra Magister in infirmitate de potentia sua gloriatur: *Quando infirmor, inquit, tunc potens sum* (*II Cor. xii*). Et alibi ad discipulum: *Memor esto, inquit, Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis secundum evangelium meum, in quo labore usque ad vincula, quasi male operans, sed verbum Dei non est alligatum* (*II Tim. ii*). Ita et ad Magistri exemplum, Ecclesiæ in infirmitate sua de potentia sua gloriandum, unde nec verbum Dei gladius spiritus alligandus, sed multo magis inter vincula gloriosius tunc exeritur. Nec enim est quod Ecclesia hæsitare habeat aut timere, cuius, ut ait doctorum illustrium unus: « Proprie proprium est, ut tunc intelligat, « cum arguitur, tunc vincat cum læditur, tunc obtineat cum deseritur. » — « Et quæ, » ut itidem aliud

A doctorum ait, « de adversitate letatur, angustia di-
latatur, tristitia erigitur, metibus pascitur, sanguine
rigatur, mortibus fecundatur, quæ semper novit
et triumphare mundi cladibus ingravata, et inde crescit
et unde mundus desicit. » Area enim est quæ quanto
fortius mundi fluctibus tunditur, tanto altius eri-
gitur. Nec igitur est, ut vos, fratres, quadam mihi
verborum insinuatione innuolis, quod etiam hoc tem-
pore schismatis Ecclesiæ timendum sit aut pro Ecclesiæ, quo minus vicarius Christi successor Petri in ecclesiastice pacis violatores Petri gladium exerat. Non est, inquam, Ecclesiæ timendum aut pro Ecclesiæ. Nam ut firmissimum et quod infirmari non
potest testimonium inducamus, adhuc iuxta ipsius
veritatis in Evangelio verbum, ecclesia hæc domus
illa est sapientis viri supra firmam petram adificata,
quod ibi ventorum non debeat formidare injuria nec inundationum. Si quidem in petra exaltata, in
petra secura, in petra firmiter stans, secura ab
hoste, fortis a casu. Et, si adhuc petra non sufficiat,
In sole, inquit, posuit tabernaculum suum (*Psal. xviii*),
in sole justitiae Christo fundata ecclesia: unde et
Magister: Fundamentum, inquit, positum est quod
nemo mutare potest, quod est Christus Jesus. Nos
igitur, fratres, simul stemus, qui retrorsum non ab-
ivimus, et in hac paupertate, in hac dimicazione
nostra, in hoc schismatis tempore virtus nostra non
infirmetur; sed cum tempus exegerit, non mandati
timoris servi sed justitiae simus ministri. Scriptum
est enim quod: *Justitia et pax osculatæ sunt* (*Psal. lxxxiv*). Bene, inquit, osculatæ, confederatæ
videlicet et concordes. Justitia quippe pacem gene-
rat, alit, et ne violetur, protegit. Et ideo duæ hæc,
tanquam mater et filia, nutrix et alumna, et rela-
tutrix et pupilla mutuis quasi delectantur osculis et
continuis se amplexibus sovent. Adeo videlicet con-
federatæ inter se et concordes ut neutra abeque
altera sit, unde et de harum confederatione et con-
cordia illustrum Ecclesiæ doctorum unus: « Amat, »
inquit, « se duæ hæc, adeo ut qui fecerit justitiam in-
veniat pacem et non aliter. » Nec igitur diebus ma-
lis tempore schismatis vel hæreseos, seu tyraonis
vim Ecclesiæ inferentibus et Ecclesiæ perturbantibus
pacem, arma justitiae reponenda, sed verius, ut la-
men nihil contra apostolica statuta seu in veritatis
præjudicium audeam, arbitror secundum Magistri
documenta pariter et hortamenta sanctorum indi-
stincte in quoslibet ecclesiastice pacis violatores a
justitiae ministris libere et intrepide justitiae arma
exercenda, ut ita in die bellorum Domini in cap-
tivandæ pacis auxilium vexilla justitiae prodeant. Nam
sicut vulgo dicitur, arma pacem ferunt: et justitia
quidem armata, pax vero laureata et inermis de-
scribitur utpote quæ per athletam justitiam vincit.
Violatæ igitur seu captivatæ pacis tempore turpe
valde et indecens, si justitia se occultet, quia nisi
vel paci captivatæ vel captivandæ mox justitia subre-
niret, justitia pacem pacis osculo proderet, justitia
enim et pax osculatæ sunt. Et certe, fratres, ut non

parcens veritatem dicam, tantis quas modo supra in allocutione vestra innuistis, dissimulationibus addentes inter cætera quod fortæ Ecclesiæ columnæ etiam in fragiles et tenues calamos debeant transformari pro tempore, tantis revera dissimulationibus peccatoribus dantur cornua et reges transeunt in tyrannos. Et præcipui Ecclesiæ filii præcipui Ecclesiæ sunt inimici, ipsis in matrem suam Ecclesiæ libere debacchantibus ecclesiasticæ disciplinæ severitate torpente. Ita ut tolerabilius sit foris insidelium gladius, quam intus filiorum rebellio, et plangat cum rege illo sancto: *Ecce, inquiens, in pace amaritudo mea amarissima (Isa. xxxviii).* Prima enim amaritudo amara pati ab inimicis; secunda amarior sustinere a proximis; tertia vero amarissima impugnari a filiis; hoc enim est tanquam si viscera propria convertantur in ulcera. Propter quod Sapiens: *Fili, inquit, tibi sunt, erudi et curva illos a pueritia illorum (Eccli. vii).* Verum, fratres, ut in insipientia vobis loquar, vos enim cogitis, quæritis, ut video, vertere mihi in culpam quod, nisi fallor, ad gloriam mihi sumnam et immortalem convertendum. Ecce enim quod ad arcam sanctificationis inclinatum, ad ipsam erigendam, pro officio mei debito, et pro viribus jam apposui manum et supposui humeros inter ruinas Ecclesiæ, Ecclesiæ ruinas quantum datur erigendo, et inter ruinas ejus sere jam obrutus, ne ipsa obrueretur. Et si gloriari oportet quod quidem oportet, quia etiam expedit nunc sie, inter Romanæ Ecclesiæ schismata quasi ruente orbe, patres mei decessores, Cantuarienses archipræsules, quasi cervice erecta semper stare inflexibilis consuerunt, tanquam firmissimæ domus Dei columnæ et fortissimæ: verum ut unum vobis, etsi timide, ultimam non temere dixerim, etsi vos in præsenti ex qualicunque causa tam gravis schismatis scandalo ruitis, ego tamen inter vestras quasi orbis ruinas, Domino inanum suam supponente, non ruam; vos tanquam domini nostri et patres quod bonum in oculis vestris videbitur facietis. Ego summi pastoris vester qualiscunque coepiscopus, et ejusdem Domini conservus, tantorum patrum meorum, successor, licet indignus, adorabo vestigia. Quos, etsi non possim consequi, desidero tamen utcunq; sequi, unde et ego sicut nunc cernitis, quod et scio, Domino sic disponente, accidisse, cui, non vobis, teneor commissa mihi talenta cum seniore solvere; ego, inquam, nunc proposito mihi gaudio pro Ecclesia sustineo crucem confusione contempta, et velit nolit, probet vel improbet mundus, sustinebo, in flagella paratus quoisque justæ judicantis Domini manus super me nunc extenta se retrahere velit. Certe eo usque in flagella paratissimus et magis eligens affligi pro Ecclesia Dei quam peccati temporalis et aulae Augustalis habere jucunditatem. Novit enim clerus, novit populus, novit mundus, quantus in aula fuerim, et de aula ad Ecclesiam assumptum quanta me gloria sequeretur, si domini mei regis in omnibus voluntati obsequerer. Qui duplicitis re-

A vera gloriæ stola insignirer tunc, sicut sacerdotali et regia. Sed certe, ut verum fateor, mihi nunc pro minimo est ut in facto hoc ab humano die judicer, solum in presenti gloria mea sit conscientia meæ testimonium. Et si prudenter et pie scriptum illud, quod dominus papa beri in publica vestra audientia sic damnavit, velitis advertere, obdientia vestra præsentis turbationis nostræ non modica causa est.

Quod autem tacite arguendo me dicitis quod ad Magistri consilium tempus redimere debui-sem, super prudentia vestra satis admirari non possum. Si quidem ad Magistri consilium me redemisse hoc arbitror. Et si super illo Magistri verbo sanctorum interpretatione, sicut generalis et necessaria, ita vera est, jam non arbitror sed certissime scio me tempus hoc redemisse. Nec enim Magister ibi docet temporis redemptionem, ubi ecclesiasticæ libertatis dispendium vertitur, unde et sicut jam supra diximus, et hic iterare necessarium, discipulus quos super rudem adhuc et novellam ecclesiam prælatos constituerat, sustinentiam servitutis improprietat: *Sustinetis, inquiens, si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis in faciem vos caedit (II Cor. xi).* Ecce quod Magister qui alibihortatur ad temporis redemptionem cum dies mali sunt, minime intelligit temporis redemptionem ubi servitute introducta ecclesiastica libertatis deperit honor, verius quippe ibi quam temporis redemptio, temporis perditio, et Ecclesiæ ignominiosa abjectio est. Nam juxta sanctorum coniunctam quid est secundum Magistri consilium tempus redimere? Certe, ut de meo nihil afferam hic, nec enim mea doctrina mea est, sed sanctorum, quod tempus sit redimendum multi consulunt, sed pauci norunt, pauciores vero agunt et aggrediuntur quod norunt. Nam juxta Magistri consilium et interpretationem sanctorum, quid est tempus redimere? Dare quidem et accipere temporalia, dare et accipere tempus, opportunitatem videlicet serviendi Deo et vacandi divinis. A quo temporalia, temporales videlicet et terrenæ occupationes et curæ, nos avertunt. Ut igitur tempus acquiramus, temporalia danda sunt pro tempore, et sic tempus redimimus. Unde et Magister magistrorum in Evangelio, de quo hoc magistri verbum videtur sumpsisse originem: *Si quis, inquit, vult iudicio tecum contendere et tunicam tollere, dimitte ei pallium (Matth. v).* Ac si dicat: Noli propter temporalia damna seu curas temporales et causas cordis tui pacem et quietem amittere, quo minus habeas tempus vacandi Deo tuo. Alioquin non juxta Magistri consilium tempus redimes, sed tempus perdes. Huic etiam doctrinæ evangelicæ ethanicorum tritum et antiquum proverbium consonat: « Numquam, « inquietum, « querit pestilentia: duos illi da et ducat « se. » Videte itaque, fratres, si placet, et attendite si non fecerim sic, si non redemerim tempus, qui temporalia dedi pro tempore; qui Ecclesiæ Cantuariensis divitias et honorem, quæ inter occidentalis orbis ecclesiæ præfulgens est, pariter et domini mei

regis gratiam et gloriam pro mea et cleri mihi crediti libertate et pace dereliqui, favente Domino gratiam pro gratia et gloriam pro gloria mihi et Ecclesiae recepturus adhuc, præter causas alias, ideo præsertim terram fugiendo egrediens quod in præsenti ibi fructum facere nequivisset. Qualiter etiam et Apollo ille magistri discipulus, quem Corinthiorum episcopum ordinaverat, ipsos fugiendo deseruit, quia sedare nequivisset. Ita quod etiam multum rogatus a Magistro, reverti ad eos tunc nollet, metuens ne propter incorrectos non saceret fructum. De quo Magister ad discipulos : *De Apollo*, inquit, *fratre notum vobis facio quam multum rogavi eum, ut veniret ad vos cum fratribus, et utique non fuit voluntas ut tunc veniret* (*I Cor. xvi.*). Sic et alii pastores multi et boni ob causam similem aut penitus sine grege se meli commissum sibi gregem deserentes, aut de grege ad gregem translati ubi utilius impenderent curæ pastoralis officium. Sic igitur nec pro illorum, sicut existimo, nec pro mea fuga apologiam necessarium texere. Præsertim cum ego non solum desperatae correctionis causa, sed ideo etiam me subtraxerim, ne remanendo magis morti fructificarem quam vita. Remanendo quippe in terra et me in tanto regise iræ fervore opponendo cum multo ecclesiastice libertatis dispendio dolorem super dolorem apposuisse de facili Nam juxta Sapientis dictum : *Sicut rugitus leonis, sic ira regis* (*Prov. xx.*). Ira enim non habet misericordiam nec erumpens furor, et impetum concitati ferre quis poterit? unde et tunc cedere consultius. Alioquin non animarum rectori, sed potius videri posset insano et temerario similis, qui sciens et prudens leoni rugienti occurrit aut qui contra rapidissimum torrentis impetum nititur. Quod Sapiens expressum inhibet : *Noli, inquit, resistere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluvii* (*Ecli. iv.*). Quod ego secutus cessi. Siquidem cor principis, quod ut novit mundus aliquando in manibus meis sic era, peccatis meis exigentibus sic, affirmatum nunc contra me, unde et, ut jam dixi, elongavi fugiens, fuga mea inductam nuper in Anglicanam Ecclesiam servitutem non auctoritate roborans, quin potius ipsius sic fortius demum favente Domino et apponente manum suam jugum excussurus omnino. Et quidem major, sicut ex dictis nullorū liquet, me fugiente, quam si me tunc temere opposuisse, servitutis hujus concussio, eo ipso quod fugi sic me opponens. Nec enim ob id dico haec vel fugi sic, quod successoribus meis fugiendi præstare velim exemplum, nisi forte expeditat sic, et id urgentissima rerum ratio postulet; sed hoc dico quia Cantuariensis contra principem suum, gloriose quidem si causam habet, sed nihilominus semper periculose decertat. Sic enim est cum metropolitanus in insula regi insulano se opponit, tanquam si tentus in vinculis et in tenebris carceris abditis carcerarium provocet. Et hoc quidem periculum decessores mei fere omnes experti sunt. Hæc est enim unum vere Cantuariensem archipræsulum, et

A semper fuit dura et periculosa concertatio, videlicet ut aut in insula se opponant, aut inita fuga si forte magis expedit sic ab insula per multis insidiarum laqueos et angustias exeant.

« Et unum vobis proponam, proximum decessorem Patrem meum et dominum felicis memorie Theobaldum archipræsulem, cuius et ego, sicut et in aliis periculis multis et angustiis, et in hoc opere quod nunc rememoraturus sum, comes eram tunc individuus. Contigit, ut plerunque solet, inter virum apostolicum sanctæ recordationis Eugenium et Anglorum regem tunc Stephanum simultas; archipræsule et personis regni, contra mandatum apostolicum, ad Remense concilium quod convocabatur tunc a rege transfretare inhibitis, verum archipræsul omnimodis obedire attentans, noctu furtive et periculose admodum, duabus tribusve secum maris parvissimis, in scapha modica et tenui oceani undis se commisit et ventis; et quasi absque nauclero et remigio Remis venit sic. Qui cum in concilio se presentaret, et vir apostolicus jam ipsius vice dideisset periculum, publice mox et in omni audientia dixit in concilio : « Hic est, » inquiens, « venerabilis frater noster Cantuariensis archiepiscopus, et magis nascendo quam remigando ut ad nos veniret oceanum transmeavit. » Et ita Pater meus hic ob causam fugit tunc, sicut et nunc ego. Alioquin cum causa subest, si neutrum horum fecerit, a patribus suis degenerans, non ut legitimus sed nothus, Cantuariensis non erit; nam is forte talis extra disciplinam est, cuius omnes Patres sui participes facti sunt. His dictis, nonnulli audientes sic archipræsul zelum necessarium a terra egressum commendabant, et alii ex auditis minime persuasi, eadem que prius crimabunt, tali tempore in terra remansisse et sustinuisse dicentes satius. Verum dominus papa be solum, ut supra diximus, arguit quod præfatis consuetudinibus quacunque ex causa præbuisset assensum. Unde et tantum habentes egressus nostri fato, aliis qui derogabant in præsentiarum omissione, cœptum historiæ ordine in sequuntur.

12. QUALITER ARCHIPRÆSUL PONTINIACUM AD PERGRINANDUM ELEGERIT.

Cum vero jam aliquot dies fecissemus in curia, archipræsul cum suis deliberat et pensat aliquem de locis religiosis, quo declinando commodius possumus et honestius provisum a Deo peregrinationis nostræ præstolari eventum. Et cum nobis, qui Ecclesiae causam agebamus, ad aliquod de monasteriis declinare religionis intuitu videretur consultas, præ ceteris in aliquo monasteriorum de sancto illo ordine Cisterciensi peregrinari prælegimus, ut proper ordinis religionem insignem, cum proper magnam ordinis quietem et pacem, eo quod sicut corde, ita et corpore sunt remoti a seculo ordinis illius professores. Et inter cetera ordinis monasteria unum prælegimus in Burgundia situm, quod Pontiniacum nominatur: insignis vero et præclarus illius monasterii religio habebatur. Quod et præfata

civitati Senonis, in qua dominus papa propter A schisma morabatur tunc, vicinum erat, solum per duodecim leugas distans. Et adhuc quia amplæ erant et abundantes monasterii facultates et multa charitas in erogando.

Vir igitur apostolicus ad petitionem nostram abbatem loci et potiores de fratribus vocat: et cum abbas et fratres ex ipsius domini papæ relatione et quod tamen prius ex multa famæ celebritate audierant, archipræsulis probitatem et virtutem et præsertim causam Ecclesie quam agebat certius cognovisset, Domino statim gratias agunt devotissimas, quo inspirante, palestrita suus talem locum, velut quædam agonis sui palestram, elegerit. Unde et cum ab adventu nostro circiter septimanæ tres in curia fecissemus, apostolica licentia et benedictione accepta Pontiniacum venimus, a toto conventu cum tanta alacritate et jucunditate tanquam hostia coelitus missa accepti. Qui omnes nobis humanitatem exhibentes, præter institutionem ordinis et esum carnium et alia quædam animo prompto et voluntario indulserunt. Et quidem supra quam dicere nunc tempus sit, apparuerunt benignitas et humanitas ordinis circa nos. Tertio vero quartove adventus nostri die, archipræsul capitulum ingrediens, causam Ecclesie quam agebat, Domino et ipsorum orationibus commendavit. Et compositis sarcinulis nostris, vicinas sed divisas infra septa monasterii mansiones accipientes, nos quotquot id officii erat, sacrarum litterarum lectioni cœpimus mox studiose intendere.

Archipræsul vero, post tantas quas supra ostendimus ipsius turbationes, quasi post densum tempus et nubilum, ad serenitatem et tranquillitatem diuinæ lucis cœpit se mox tota mente convertere, lectioni, orationi et meditationi se dans totum. Hoc vero erat tempus, quod ab initio promotionis suæ in archipræsulem, quod etiam tempore cancellariæ, sicut ab ipsomet accepi, inter mundi vanitates præoptaverat, sciens quod sicut juxta Sapientis dictum: Sapientia in otio scribitur, ita et discitur et docetur. Fuit igitur illud monasterium nostrum nobis sicut certaminis palestra, qua exercitabamur, pariter et quædam virtutum schola qua eruditabamur ad prælium, ita ut quotidie diceremus Domino: Bonum nobis quod humiliasti nos, ut disceremus justificationes tuas.

De expulsis ab Anglia et proscriptis pro archipræsule.

Verum dum multa quiete et otio erudiremus et exercitaremus sic, venit post dies aliquot quidam ab Anglia duri nuntii bajulus, nuntians quod in prælatorum nuntiorum adventu a domino papa, eo quod, ut supra ostendimus, voto suo frustrati et petitione inexpleta rediissent, ex regis edicto archipræsulis et suorum, qui cum eo, bona omnia tam mobilia quam immobilia confiscata, ac si nuntiet Job alteri: *Ecce Sabæi, qui irruentes tulerunt omnia (Job i);* verum et hoc quidem gaudentes sustinuit.

PATROL. CXC.

mus, honorum nostrorum rapinam suscipientes cum gaudio, fortis illi athletæ conclamantes: Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit ita factum est. Verum is qui venerat adjecit, unde plurimum patiebamur, quia compassi patientibus, videlicet quod archipræsulis tota cognatio et qui familiares extiterant, aut etiam qui ab ipso aliquod suscepserant clientelæ officium, ejecti omnes et pro scripti terram abjuraverint; hoc etiam in juramento contentum, nullo modo se moraturos per viam, donec, ubicunque reperiretur, archipræsulis se offerrent conspectui, ut archipræsule eo amplius exacerbato ira cresceret cum dolore. Et adhuc in ipsorum etiam, qui archipræsulem extra terram secuti fuerant, cognationem par et similis furor debacchavit. Ejecti sunt itaque et proscripti et hi et illi, cognatio et cognatio. Et omnes terram nativitatis suæ abjurantes, nisi forte aliqui essent, qui multæ pecuniarie interventu se redimere potuissent. Quod tamen admodum paucis concessum, unde et ad edictum hoc turba magna, bonis suis omnibus confiscatis, in egestate multa et angustia terram egressa est, viri et uxores, juvenes et virgines, senes cum junioribus, servi et ancillæ, parvuli etiam in cunabulis et ad matrum adhuc pendentes ubera. Non parcebatur sexui, non deferebatur ætati, non æstimabatur conditio, aesi iterum Job alteri nuntiet: *Ecce ventus a regione deserti, qui concussit domum, quæ corruebat liberos tuos oppressit (ibid.).* His vero omnibus confiscatis et huic executioni poenali, quidam aulicorum satellitum mero archipræsulis odio præfectus est: qui inveterato odio archipræsulem oderat, ad exsequendum malitia opus talis preelectus, ut archipræsul eo amplius exacerbaretur, et de quo satis fidebatur, quod nec unum pœnarium mandatorum iota præteriret. Rannulus cognomento de Broc hic erat, qui etiam de suo superadjeisse creditur ultra mandatum, dolorem super dolorem apponendo. Malitia quippe, etiam interdum parvæ habeat vires, multos tamen semper habet conatus, unde et occasione aliqua a superiori concessis ad malum viribus, semper in immensum se extendit et ad male faciendum fines datos excedit.

D Quæ profecto malitia et adhuc ad quiddam inauditum, eo magis impium quo plus profanum, su extendit. Nam cum quotidie ab ecclesia pro archipræsule suo jam peregrinante oratio fieret, publico quidem edicto per terram inhibitum ne de cætero fieret. Et sic quidem a tam communi, a tam generali ecclesiæ suffragio, tanquam aqua et igni velut hostes publici interdicimur. Quod etiam ad hæreticos, ad Judæos, ad etiunicos, ad ipsos etiam Christi crucifixores extendit, diligenter et miserantis Domini latum mandatum nimis. Verum hic patre peregrinante et quasi periclitante jam, ne dum manibus audeant, filiorum etiam ora clauduntur, ne patri periclitante subveniant, vel sic verendum, ni fallor, Deo vero et justo disponente, ne aliquo tempore accidat ut quæ

38 -

mensura nobis mensam, et eis remetiatur qui nobis sunt metiti sic : Filii insurgant adversus patrem, et pater adversus filios, et duo in tres et tres in duo dividantur, et de divisione demum fiat consumptio. O malitia, quam viva, quam efficax, quam penetrabilis tu, quae ipsam Dei imaginem hominem, non jam penetrando, sed magis perforando, sic vulneras, et ab homine quasi fonte pietatis nativo omnem humanitatis dulcedinem sic exsiccas, ut etiam patri negetur a filiis, quod et ipsi debent consequentibus et calumniantibus se ! Homo quippe sicut ex natura homo, et ex natura humanus : imo ut expressius et non emphatico loquar sed proprio, ipse homo, misericordiam et pietatem quasi quædam primordialia semina suæ ex ipsa origine habens inserta naturæ; quæ quidem velut quædam naturæ divinæ privilegia ab initio sibi soli reservavit Altissimus. Quibus tamen idem sapiens et solus pius et misericors, summus omnium opifex, suam in creatione hominis venustavit et ornavit imaginem ; nisi quia, pro dolor ! cito ex inobedientia per vindicem juste iudicantis Domini iram nævorum maculae super inducet sunt. Verum cum per miserantis opificis manum imago ipsius denigrata reformatur, in nullo magis hostis ille antiquus a Dei imagine hac effugatur et fugit, quam si pietate et misericordia, velut quibusdam coloribus pretiosissimis, ipsam intueatur decorata et ornata. Mox siquidem tanquam tetro et horrendo sibi imaginis splendore repercussus, illa tenebrarum potestas effugatur et fugit et revertetur accedere. Verum in hoc facto sæculis omnibus detestando malitia iram pessimam consultricem habens, contra naturam nature hominis, hominis hic captivavit naturam, ita ut homo, si tamen homo, omnium bestiarum sævitiam hic excederet. Nam ut plangendo iterem, quod et iterando plangendum et plangendo iterandum est, quid facto hoc inhumanus, imo ut adhuc loquar expressius in homine, quid in hominius quidve ignominiosius ? Hinc matres miseræ cum parvulis suis ad ubera adhuc pendentibus ejiciuntur, proscribuntur : hinc vero quod in communi debetur omnibus, etiam patri ipsi a filiis commune omnium suffragium tollitur, et pro patre periclitante filiorum ad Deum orantium ora obstruuntur, volve et revolve omnem historiæ scriem, et lege et vide si a sæculo auditum in persecuzione seu proscriptione ulla, hujuscemodi factum sit.

De sermone exhortatorio quo eruditæ archipræsulis ipsum sunt allocuti.

Archipræsul vero primo audiens et postea videns hæc gesta sic cœpit sollicitus et mœstus esse, nec eam foris ostendit faciem, quam heri et nudiusterius. Unde et archipræsulis eruditæ, peregrinationis suæ socii, advertentes hoc, quadam exhortatoriæ pariter et consolatoriæ sermonis allocutione ipsum adoruntur sic : Domine, inquit, quare in auditu novi nuntii hujus ab Anglia, facies tua sic concidit et vultus sic est in diversa mutatus ? Nos nunc alloquentes te si placet vel modicum sustine. Tibi quippe

et nobis, qui secuti sumus te, communis est causa, communis pœna, communis pugna, favente Domino et communis erit victoria et communis corona. Hæc vero quæ nunc de novo superaddita est, ejectorum et proscriptorum pœna, tibi et nobis communis, si poena est, medicinalis est. Si poena est ideo dicimus, eo quod magis ut nobis videtur censenda sit nomine medicinæ quam pœnæ, super alia telata mordax quoddam epithema a cœlesti medico super apposita peccatorum nostrorum vulneribus. Nec igitur per impatientiam repellamus a nobis curantib[us] medici manum, nec fatigemur; dom a patre arguimur, si pater super dorsa filiorum addat flagella flagellis. Nec, inquam, fatigemur nec ploremus propter flagella, sed cantemus cum Prophetæ pesante et flagellato, dicentes singuli : *Quoniam ego in flagella paratus sum (Psal. xxxvii) : si forte vel sic omnium iujariorum malefactorum omnium ultor Dominus in omnes adinventiones nostras ulciscatur. Propter quod et per eundem Prophetam Deus Moysi, Aaron et Samueli propitius fuisse dicitur, quod in omnes eorum adinventiones ulcisceretur : Deus, inquiens, tu propitius fuisse eis et ulcisceris in omnes adinventiones eorum (Psal. xcvi).* Maga quippe ira Dei impunita nequitia. Unde et Prophetæ prius prosperatus et flagellatus, postea : *Noli, inquit, emulari in homine qui prosperatur in via sua (Psal. xxxvi) ; eo quod sicut per prophetam aliam ipso Domino dicente : Iste talis quasi pecus occisionis est, quod saginatum ad victimam dicitur. Dominus ad prophetam respondente, sciscitatur propheta a Domino : Quare, inquit, via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui prævaricantur, inique agunt? (Jer. xii.) Cui Dominus : Congrega, inquit, eos quasi gregem ad victimam et sanctifica eos in die occisionis (ibid.) : ac si dicat prophetæ : Prædic et præparati prophetali spiritu eos congregandos quasi gregem ad victimam. Et revera talis et tanta vita beata prosperitas absque omni obstaculo sine omni flagello, Dei quidem miseratio est : sed talis certe Dei miseratio omnem Dei iram excedit. Misericordia enim hæc juxta prophetarum unum : *Quasi nubes matina et quasi ros mane pertransiens, quasi spuma super faciem aquæ, aut sicut pulvis a turbine reptans area, et sicut fumas de sumario (Ose. xiii).* Unde et quo sic miseretur Dominus, eo plus iratus peccato Synagogæ. Recessit, inquit, zelus meus a te, ultra non irascar tibi. Et alibi per Prophetam aliam : *Dimisi, inquit, eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus suis (Psal. lxxx).* Ecce sæculi hujus, ecce vita hujus prosperitas que quasi amurca fluit per plateas, oleo in torculari presso et postea reposita in cellaria. Et tu, Domine, ut tamen absque Domini loquar offensa, Dei quippe sermones loquimur, tu quidem aliquanto tempore amurca fuisse per plateas fluens, omnibus absque omni obstaculo tibi ad nutum et votum succedentibus. Sed videtur nunc quod amurcam convertere velis in oleum qui convertit aquam in vinum. Si ergo alio-*

esse desideras, torcularis pressuram sustineas ne-
cesse est, donec ex torculari in apothecari defluas. Verum pro novo hoc tam atrocis facti auditu, de sollicitudine et mœstitia quam ostendis, conturbamus plurimum. Sperabamus quippe quod in solitudine hac, qua secuti sumus te, alterum te nobis Moysen exhiberes, et sub tali duce fiducialiter Domini bella committere. Sed si needum te talem exhibuisti, vel nunc exhibeas necesse est, cum te turba in solitudinem jam incipiat sequi. Non igitur dolore labescas, non labore deficias, non pavore elangueas, non impatientia dissolvat, non sollicitudo distrabat, non eviscerent curæ, potius in turbâ sine turbatione et inter curas quasi sine cura versare te oportet, tuos la solitudinis bujus discrimine et exemplo provocans et verbo roborans : ut ita, dum superbiunt impii, pauperes qui te sequuntur, binc cœlestis verbi igne admoto, inde vero superbiaz seu elationis vento agitati incendantur. Incendantur, inquam, tanquam aurum in fornace, ut probati purgentur et tanquam ferrum in igne, ut omni ex parte accendantur ad amorem. Et hunc quidem elationis ventum, qui nunc nobis sic contrarius est, et ejectorum et proscriptorum pauperum turbam ab insula nativitatis suæ de corde maris eventilat; hunc, inquam, superbiaz et elationis ventum, et tu ipse, cum adhuc in sæculo inter filios superbiaz versareris, seminasti ; et ideo quidem justum ut nunc turbinem metas. Ex tali quippe semine fructus talis, juxta quod de Israele per niuiam elationem schismatico prophetarum unus : Seminabunt, inquit, ventum et turbinem metent (*Ose. viii*). Verum et si istud, quod sic nuper in Anglia in nostram oppressionem gestum est, quidam superbiaz et elationis turbo sit, pauperum turbam de corde maris exturbans et eventilans, nos tamen qui secuti sumus te, turbo hic confortante nos Domino et regente, minime exturbare potest aut debet; si te quem secuti sumus exturbare potest tu videris : nos nec potest nec debet, quin potius turbo hic nos magis sedat quam turbet, hunc quippe turbinem auram reputamus, qua melius et commodius velissemus ad portum; illo quidem mirabiliter dispensante sic, qui cum, ut ait Psalmista : Mirabiles sunt elationes maris, e diverso mirabilis est in altis Dominus (*Psal. xcii*); qui juxta eundem : Statuit turbinem in tranquillitatem et procellam in auram (*Psal. cvi*). Et revera, etsi non sentianus, adhuc sentiemus in brevi quod turbo hic novus nobis in tranquillitatem et procella hæc in auram, Domino sic mirabiliter operante, statuetur. Quod etiam parvæ intelligentiae hominibus liquere potest de facili. Siquidem nunc primo ex facto hoc nostra nobilitatur peregrinatio, roboratur infirmitas, virtus datur sustinendi, et Ecclesiæ causa in tuto, et contra mundi principem ad nos mundi favor inclinabitur, adeo detestabitur mundus facti hujus atrocitatem.

Sed, ut interim taceamus de hoc, in brevi quippe videbant oculi nostri, sic et gaudebit cor nostrum; nostra si quidem nunc primo, ut jam dicere cœpi-

A mus, nobilitatur peregrinatio, et deinceps ex hoc Ecclesiæ causa quam suscepimus in tuto est. Siquidem præter alios ex omni ætate, omni sexu, omni conditione, tot meruimus habere innocentes, parvulos dico et ad matrum adhuc pendentibus ubera, nostræ peregrinationis consortes, nobis nunc associati, et nobiscum novi coram omnium judice ecclesiasticae causæ advocati. Quorum profecto vagitus juris peritorum omni allegationum robore et nitore in auribus Domini Sabaoth delectabilius et persuasibilius sonat. Nobis ergo ex facto hoc solum superest gaudium et exultatio, quod videlicet coram terribili et eo qui auferit spiritum principum, tot et talium tanta nobis acreverint patrocinia : unde et, si fidem habemus, nequaquam hæsitandum, B quod etsi laboriose certemus, siquidem lites laboriosæ sunt, præsertim contra adversarium tam potentem, tam durum, cause nostræ exitus exinde multo erit felicior. • Tu igitur, domine, pro ejectis nostris et proscriptis, qui, ut jam ostendimus, tam necessarii nobis adveniunt, omni sollicitudine et inœstia omni deposita, exspecta Dominum et viriliter age et confortet cor tuum. Hic enim inter ligna silvarum, inter petras et solitarios hos, nobis in solitudine hac velut quadam certaminis nostri palestra aut cedendum cum ignominia aut dimicandum cum gloria. Quod autem a communis ecclesiæ suffragio interdicimus, si Deus cordis nostri nobiscum, et suorum corda pariter et eo magis corda quo ora clauduntur sic. Et certe oris oratione sic inhibita, eo magis nunc cordis oratio quasi duplicata clamabit intensius, supplicabit devotius, pulsabit securius, et ab Altissimo exaudiatur facilius. •

Responsum archipræsulis ad eruditos suos.

Archipræsul vero attente audiens verba suorum hæc, interposito paruni silentio, flebilis et compunctus sic suis respondit : • Benedictus Dominus, qui vestra eruditione manus meas docet ad prælium, et posuit ut arcum æreum brachia mea, tam infatigables, tam eruditos et tam strenuos certaminis mei mihi socios dans. Jam quippe vos video me, quem dominum et ducem vestrum nominatis, multo magis in agone fortiores. Unde et illum devota prosequor actione gratiarum, cuius muneris est quod tales et tantos habeo coadjutores, quos ut ego sequar tutius est quam quod me ipsi. Ego etenim, fratres, sicut dicitis, amurca multo tempore per latas et spatiosas vitæ hujus vias excurri, ad nutum et votum vanis et voluptuosis vitæ hujus succedentibus mihi. Et ita secundum mea dimissus desideria, quasi indomitus et effrenis per seculi devia excurri, efflui, erravi in invio et non in via; unde et nunc in hoc tanto quod imminent discrimine, in solitudine hac me sequi non tutum. Sed ego vos tanquam eruditos et in his quæ Dei exercitatos, tanquam duces meos et rectores quoque ieritis sequar. Ita ut a die hoc, ab hora hac, Ecclesiæ cau- sa mihi et vobis, sicut dicitis et verum est, communem, vestris forendam consiliis, tutandam viri-

bus, vestris commendo manibus. Et ego vestro provocatus exemplo et roboratus verbo, vos, ut dixi, jam sequar, et favente Domino et dilatante siccus meos subter me usque in finem, tali mei non deficient vos sequendo. Et quidem, ut dicitis, amurca sui, sed desidero nunc, si forte dignaretur mirabiliter operari sic Dominus, converti in oleum. Unde et modo vestri consilii et auxiliis adjutus viribus, proposui fortius sustinere et validius torcularia pressuram. si forte vel sic misericordiarum Pater virtutum Dominus de lacu misericordiae et de luto facies me educere velit. Verumtamen vos, fratres mei, tam strenui, tam necessarii praesentis agonis Christi coadjutores, si super his quae nunc acciderunt moveor, misereor et compungor, nec mirandum. Ecce enim, ut a vobis sumam initium, qui secuti estis me, nihil quidem adhuc accepistis a me, et jam omnia perdidistis propter me. Pro' me, inquam, retribuent vobis pro bono malum, pro obsequio proscriptionem et exsilium, vobis ejecitis et proscriptis mecum et pro me. Nec jam vos solum et vestra, sed et vestri, vestra omnis cognatio ejecta simul et proscripta; in nullo quidem propter ipsos, sed propter me et vos, imo totum propter me: ita ut emortua veteris legis vetus parabola illa et querimonia, quasi de novo rediviva videatur iterum verti nunc posse in proverbium: *Patres comedunt uiam acerbam et dentes filiorum obstupescunt* (*Ezech. xviii.*). Ego quippe solus peccavi, ego solus recidi, ego solus iram Domini portare debui. Nam, ut ceteros taceam, grex iste parvulorum suggestum adhuc matrum ubera, quod fecit? quid commeruit? Et hi praesertim, qui de mea non sunt cognatione, et tamen et hi et illi, ejecti et proscripti propter me, jam maris pericula et viarum difficultates propter me sentientes quibus etiam needum est sensus, imo neque vox, neque sensus, utpote quorum nonnulli adhuc in matrum utero ante peregrinantur quam noscantur, peregrini et proscripti priusquam nati. Et hi de vobis qui secuti estis me, vestra quidem cognatio. De mea quidem propria cognatione ejecta et proscripta, cum omni modestia et patientia sustinerem, cum tamen nullius illorum famosorum criminum conscientiam, pro quibus humana lex hoc fieri jubeat, de mea tamen cognatione patienter tolerarem hoc, sed pro vestra quomodo compassionem dissimulare possum et dolorem? Verumtamen sermo vester, imo Dei potius cuius supra fuitis organum, vivus quidem et efficax non parum in me energiae habuit. Ex ipso admodum confortatus et consolatus, ita ut secundum multitudinem dolorem meorum in corde meo consolationes vestrae laetificaverint animam meam. Manifeste quippe ex auditis jam cognosco, vos sequendo me magis Deum sequi quam hominem, magis aeternitatem quam tempus et justitiae causam magis quam temporalium praedam. Quin potius ejecti jam, proscripti, deprædati, et vos et vestri bonorum vestrum rapinam cum gaudio suscipitis, unde apertissime adverto vos mere Dei causam sequi, non praedam,

A et quia, sicut dicitis, causa communis est, penam pariter acceptare communem. Video quem sic et nos modicum gaudeo, propter vos. Gaudem, inquam, quod cernani vos cum scientia ornamento pariter virtus patientiae roboratos. Video quippe quod patientia vestram humiliet scientiam, ut paupertatis oneri voluntarie se subjiciat: scientia vero instruit patientiam ut ex corde sub tali onere gaudeat. Et sole quidem sic patientia comitem habens scientiam semper gaudere in adversis, sicut et scientia comitem habens patientiam semper fortiter sustinere adversa. Juxta quod vos secundum scientiam et patientiam vobis datum supra doceustis in nova hæc ejectorum et proscriptorum nostrorum super apposita pena solum nobis gaudendum et exultandum sapienter ostendentes, quod quia superabundans malitia, superabundabit et gratia (*Rom. v.*). Et eo ipso amplior ad compatiendum nobis et succurrentem mundi inclinabitur favor. Et quidem accidere solet sic, ut semper omnis malitia abundantia, eo ipso quod superabundans est, suis maxime auctoribus et fautoribus noceat. Arcus enim pravus malitia superabundans sic, quae non enim in jaculatur, sed in se ipsum retorquet spicula, ut illis convertatur in augmentum gratiae contra quos excessum est in libibus poena. Adeo ubique modus, ubique modestia, ubique moderamen necessarium et in suppliciis maxime. In quo tamen ira et invidia, sicut nos videmus nunc et sentimus, semper solent excedere pessime potentatum consultrices; unde et Scriptura: *Ira, inquit, viri justitiam Domini non operatur* (*Jac. i.*). Propter quod etiam Christianus ille imperator Theodosius, sicut vos me multo uobis nostis, absque regali fastigio penitentia publice et patienter expleta, leges sanxit in posteru ut sententiae principiarum super animadversione prælatæ in diem tricesimum ab executoribus differantur, quo locus misericordiae vel si res tulisset patientiae non periret. Unde et si juxta legem iusta rem licet vim vi repellere, ethnici tamen principes cum moderamine faciendum sic decretrunt, dicentes quidem licere hoc, sed tamen cum moderamine inculpatæ tutelæ, penas cum aliis, sicut statuunt, molliendis semper magis quam exasperandis. Unde etiam manifestum quod etiam apud ethnicos principes misericordia superexalbat judicio, juxta illud apud Græcos trium proverbium: « Ne quid nimis. » Verum, fratres, sentimus nunc nostri duntaxat odio misericordie et iudicio per iram et invidiam meram saevitiam superpositam: ita quod etiam innocentes adducuntur in crimen, et in quibus principes mundi hujus mundi habent, a mundi tamen principe proscribuntur per iram et invidiam potentatum, ut diximus, penas consultrices; unde et super omnia et præ omnibus lugeo dominum meum regem meum, quoniam sicut cor meum, sicut animam meam diligebam, et a cuius etiam charitate adhuc nec tribulatio, nec angustia nec persecutio separare me potest. hoc

solus est quem plango, quem lageo; pro ipso tristitia est mihi magna et continuus dolor cordi meo : quem mei ænuli, sui ipsius regis dico amici ficti et inimici veri, regem tam Christianum, tam illustrem faciunt transire in tyrannum, et Herodiana quadam impietate consulunt et compellunt deservire in parvulos, eo quod in me ipsum modo plus nequeant. Quis igitur cum Propheta dabit nunc capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrymarum et plorabo ? Plorabo, inquam, non me, non vos, non ejecitos nostros et proscriptos, non damna rerum, non desolationem ecclesiarum, sed plorabo tam magnum dominum, regem tam præclarum, qui ad prævorum suggestionem noyam in regno suo pœnam, et sibimet tam ignominiosam induxit, nova excogitata, ut præter alia novum nobis inferret dolorem, et eo amplius exacerbaret afflictos, et eo acerborem, quo plus communem, quo etiam extensam in innocentibus, ubi nulli miseratum sexui, nulli delatum ætati, non æstimata conditio. Salvo domino nostro, salvo christo Domini rege nostro, sit illis vœ perpetuum per quos factum sic, per quos nova pœna hæc introducta novum scandalum venit : fiat via illorum tenebæ et lubricum qui innocentibus, prægnantibus et nutrientibus per terras ignotas, per maria inexperta, vias tam difficiles, tam periculosas indexerunt. Ita quod juxta Domini planctum vœ prægnantibus et nutrientibus his diebus, quorum fuga hieme facta, ut sit supra modum sævitia sæviens, quam præter alia circa tam miserabiles personas et tam infirmas non perpensa, auget inclemencia temporis. Cum judicati fuerint exeant condamnati, qui ita sine misericordia judicaverunt. Et fiat illis judicium sine misericordia qui judicando misericordiam non fecerunt. Sed esto : hoc certe opus eorum, qui detrahebant mihi, qui in aula mei ænuli erant. Tunc quidem latenter serpentes prætimore, sed manifeste exerunt nunc caput et virus evomunt. Attamen, sicut vulgo dicitur et verum est, male dolorem suum vindicat qui auget. Iste vero, ut vos supra docuistis, non nostrum in facto hoc, sicut sperant, dolorem auxerunt, sed suum verius. Nam ut iram Dei in præsentiarum laceam, quæ jam pervenit super illos, certa super dolorem et iram quam habent in nos in hoc facto perpetuam sibi ignominiam cumularunt. Quia, ut cognoscat tam atrox factum generatio subsequens, filii qui nascentur et exsurgent enarrabunt filiis suis. Verum debuissent profecto pravi illi, qui in facto hoc non consilium dederunt, sed insuderunt potius pro consilio virus, debuissent, inquam, prius advertisse quod omnes et regi præsenti potentatus semper sit vita brevis, sed sequitur ipsum post vitam aut gloriae famæ vita immortalis, aut vulnera famæ lessæ incurabilitia. Unde et regio maxime potentatui nil tam decens, tam necessarium, quam consilii et scientiæ spiritus, quo is qui præest omnibus super opines et in omnibus modum teneat, non transgrediens, non excessiens, non se super se extendens etsi major :

Ande et ante omnia necesse quod qui indomitorum est baculus, contumacium clavus, malleus superborum et omnium denique hostilium nationum bellator, rex dico, qui totus suum esse debet et totus omnium, necesse, inquam, primo et ante omnia, ut iram suam in manibus suis habeat et dicere semper possit : Ira mea in manibus meis semper, ut si irascatur, nec enim in regis etiam potestate est non irasci, non tamen peccet. Alioquin si iratus peccaverit, ira est manibus ejus elapsa, jam in manibus ejus non est, sed ipse potius in manu iræ, ira vinctus, non vixor sui vel iræ : unde et ex nimis vehementi iræ impetu scientiæ et consilii exsufflato spiritu qui ex eo datur, perit modus, et quæ ex modo quasi ex matre soboles procreantur, justitia qua firmatur, et clementia qua venustatur thronus, occumbunt pariter. Per quæ duo regibus per vitam hanc beatæ famæ et jucundæ vita immortalis comparatur. Adeo ut exempti a mundo quodam immortalis famæ beneficio restinuantur mundo et sancte et feliciter in præsenti Ecclesia vivant etiam post mortem, qui hic dum adbuc in carne viverent tenuerunt in regimine modum, justitiam et misericordiam observantes. Unde et solus ille rex beatus legitur qui non abiit in consilio impiorum. Quod si abierit, scientiæ et consilii spiritu, destitutus, jam non populorum rex, sed fæx potius, nec christus Domini, sed idolum christi, unctum idolum rector populorum constitutus, vel juxta sapientis regis dictum, sicut lapis est in acervo mercurii. Sed esto ejicient, expellant, proscribant, pungant, expungant, instigent et insaniant : tempus sustinendi est, patientes erimus et in flagella parati. Et retribuemus interim bona pro malis, dilectionem pro odio, orationem pro maledicto, tanquam vere magistri illius discipuli, qui : « Pro eo, inquit, quod diligebam, adversabatur mihi, ego autem orabam. »

B His vero dictis et mutua exhortatoriæ sermonis nosciri allocutione invicem collata, sic exhilarati et animæquiores facti in illas, quas, ut supra tetigimus, infra septa monasterii sortiti sumus, mansiunculas nostras nos recepimus. Quotidie autem ad nos nova exsulum multitudo confluerebat, nisi quod plerique a praetexto juramento auctoritate apostolica absoluti in Flandria remanserunt, hi præsertim, qui propter ætatis vel sexus infirmitatem et multam quæ tunc erat inclemenciam temporis, absque multo sui dispendio ad archipresulem, quemadmodum juraverant proficisci non valebant. Cæteri vero quotidie glomeratim veniebant ad nos, ejulantibus et plangentes quod essent sic a natali solo ad ignotas nationes expulsi, bonis suis proscripti, et ab amicis suis et proximis elongati. Et ita quotidie pauperes et egeni, ad misericordiæ Altissimi pulsantes januam, archipresulem movebant. Nec enim poterat non moveri, nec debebat non totis pietatis visceribus concuti super talium clamoribus querulis, qui pro ipso electi sic. Movebatur quidem, sed velut aroma aliquod pretiosum, quod quanto plus movetur, tanto

plus redolet; seu quasi aliquod sinapis granum, quod cum quis fortius terit, eo virtutem validius exerit, et tanquam vere argentea tuba, quæ quanto fortius tunditur, eo amplius producitur et formatur. Qui etiam repente totus visus est in oleum meracissimum defecisse ad torcularis pressuram, facie ejus adeo exhilarata in oleo, ut semper tam æqualis, tam compositi, tam erecti animi esset, ut in omni pressura sua vix adverti posset ullam se sentire pressuram. Juxta quod propheta de capite præconizat: *Nunquam tristis neque turbulentus, sed semper hilaris, semper jucundus, jucundus mente, jucundus facie, jucundus semper et æqualis.* (*Isa. iv.*) Sapiens enim inquit: *Sapiens ut sol permanet, stultus vero ut luna mutatur* (*Ecclesiastes. xxvii.*). Sic igitur iste omni tempore tam in adversis quam in prosperis permanens, qualis in prosperis talis et in adversis. Quem sicut nec sol per diem, neque luna urebat per noctem. Impensis opportune apostolicum illud mandatum in se; *Omne, inquit, gaudium existimat, fratres, cum in variis tentationes incideritis* (*1 Cor. i.*). Et Magister ad discipulos: *Semper, inquit, gaudete* (*Philipp. iv.*). Nam ut Magister ad alios discipulos docendo loquitur: *Sæculi tristitia mortem operatur* (*Il Cor. vii.*). Cui consonat illud Sapientis: *Tristitiam, inquit, non des anime tua, multos enim occidit tristitia* (*Ecclesiastes. xxx.*). Verum et rex Sapiens: *Omnes, inquit, dies pauperis mali, secura vero mens quasi juge convivium* (*Prov. xv.*): Talis vero hujus agonothetæ nostri mens quasi in jugi convivio, in continuo gaudio, unde et ipso quasi quodam experientiae libro certissime didi illam Magistri sententiam veracissimam, quod videlicet fructus spiritus sit sicut charitas, ita et gaudium. *Fructus, inquit, Spiritus charitas, gaudium* (*Gal. v.*); unde et qui spiritum non habent, non solum secundum Magistrum, sed et secundum Prophetam et fructu hoc spiritus carent impi. Nec enim est gaudere impiis, sicut per prophetam dicit Dominus; verum de hoc ad tanti archipræsulis laudem et gloriam solum hic tetigisse sufficiat, et servato historiæ ordine, ad parvulos nostros et alios ejectos et proscriptos revertendum.

Vir itaque apostolicus et terrarum potentatus nationes et regna audientes de ejectis nostris et proscriptis sic, mox in primo obstupuerunt auditu et factum admodum profanantes quoquot archipræsuli et tantæ et tali ejectorum turbæ totis pietatis visceribus compassi sunt. Ita ut archipræsul, quod prius a suis compromissum audierat, mox impletum cerneret, videlicet ex facto hoc, Deo mirabiliter dispensante sic, contra mundi principem mundi ad nos inclinatum favorem. Unde et archipræsul, eo quod tantam turbam secum ferre non posset, ipsos per diversas provincias, per nationes varias, ad diversa etiam regna, quosdam ad personas ecclesiasticas, alias vero ad potentes terrarum cum suis supplicatoris destinavit. Et quidem qui missi omnes ab eis, ad quos missi, tum tantæ malitiae odio, tum favore mittentis benignè suscepisti sunt. Ita quod in sus-

*A*ceptione hac etiam populus quem nos cognovit servivit ei, tantus jam ipsius erat in populo favor et miseratione pro expulsis. Sed quid? Ejecis omnibus sic, præstante Domino, provisum in brevi ut inter ipsos egens nullus et plurimi etiam felicis in exilio quam in patria degerent. Unde et felix exsilium et revera felix; felix propter justitiae causam, felix propter mundi favorem, felix propter magnam exsulum virtutem et constantiam, felix etiam innocentiae titulo, virginitatis gloria, viduitatis gratia et conjugali honestate insignitum. Per tale reveram etiam felix exsilium non nisi ad patriam tenebatur,

14. QUALITER ARCHIPRÆSUL COEPIT ARCTICUS VIVERE

*B*erum, etsi ejectis nostris Deo miserante provisum sic, archipræsul tamen attendens in tanta ejectorum et proscriptorum multitudine nostrum agratum exsilium et poenam exasperatam, disponit ut et penitentia suæ aggravare distinctionem, ut praeter illud quod jugiter portabat cilicum, et crebro quas flagellatus furtivas accipiebat disciplinas, et ipse quoque plus solito districtus viverer. Unde et unius fratrum, qui ipsi in mensa ministrare consuebat, una dierum instillavit secretius ut inter alias lautiores cibos suos, quibus uti solitus erat, eam quidem ita ut nullus advertebat, quotidie conuentem sibi apponere cibum, quibus solis uti disponebat. Quod et ut cautius fieret et secretius, memori ipsi soli seorsum a nobis ponebatur quotidie. Et ibi quidem per aliquot dies solis pulmentarius aridis et insipidis, juxta quod Cisterciensis ordinis regulare institutio habet vescebatur, cum tamen ut et nos supra scripsisse meminimus, cum de mensa ipsius corporali et modo victitandi ageremus, in deficit primæ aetate fuerit enutritus, propter quod et grossiora non poterat. Verum tamen, quia, ut diuimus, ex ejectorum et proscriptorum multitudine peregrinationis suæ aucta est poena, ideo et praeter alia ipsius in vivendi distinctione aggravata est penitentia: verum per aliquod tempus sic se moribanc, sic districte contra solitum vivens, post dies aliquot gravi correptus validitudine decubuit. Discipulus vero qui scripsit haec cum juxta quotidiam morem ad sacram lectionem manicaret ut, sicut sibi injunctum fuerat, cum archipræsule de sacris literis conferret, et ab ipso, sicut quotidie consueverat, vel disceret vel doceret, dolens reperit accidentem sic. Et confessim accedens propius sciscitarab, quæ posset esse tam subita valetudinis causa. At ille, sicut mox advertebat, causam indicare declinans, alias retorquet sermonem: verum tamen opportune importune instare coepi, prout tamen audiebam. Qui mihi tandem causam revelavit ad importunitatem instantis, sic tamen ut tenerem secretum. Nec tamen asserebat, sed dicebat se suspicari, valetudinem accidisse sibi sic propter austriorem illam abstinentiam et insuetam.

Exhortatio discipuli ad archipræsulam.

Et ego mox ipsi, et domine, et inquiens, et placet

paulisper attende. Nec enim humana quidem, sed potius diabolica videtur tentatio hæc. Qui quos non potest subvertire per gulam, subvertire querit per immoderatam abstinentiam vel per insuetam. Contra quod Magister, non ignorans illius versuti astutias, agens de castigatione corporum, de mortificatione carnis : *Obsecro, Inquit, vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viram, sanctam, Deo, placentem* (*Rom. xii*); et adiecit : *Rationabile, inquit, obsequium vestrum* (*ibid.*); quasi dicat, in hac corporum castigatione est adhibenda discretio : unde rationabile, inquit, scilicet cum discretione, videlicet ne quid ultra, ne quid citra mensuram. Rationabile, inquit, ut aestimetur naturæ possibilis, non voluntas abstinentis. Rationabile, inquit, ut et ætas aestimetur et conditio, et aptentur cuique congrua. Si ergo, domine, id desideras ut in corporis tua castigatione rationabile sit obsequium, necesse ut in abstinendo ratio comitemur obsequium et voluntatem tuam regat, et non voluntatis tuæ te trahat impetus, qui nimis vehementer ad bonum videtur intensus. Juxta quod ait Sapiens : *Noli, inquit, nimis esse justus* (*Eccle. vii*). Et item : *Noli plus sapiens esse quam oportet* (*ibid.*). Sicut igitur nec nimis justus, nec nimis sapiens, pariteret noli esse nimis abstinentis. Per pauca quippe quæ expressa, dat Sapiens et multa intelligere quæ non exprimit. Nam, sicut dicitur, paucis sapiens innescit. Nolimus ergo aliquid nimis, nam, sicut ait quidam : « Omne quod est nimium vertitur in vitium. » Unde et sicut juxta Sapientem : *Est justus qui perit in justitia sua, ita est et abstiens qui perit in abstinentia sua* (*Eccle. ix*). In abstinendo quippe aestimanda est carnis infirmitas, naturæ possibilis, et diuinæ consuetudinis usus. Sæpiissime quippe accedit hoc ut spiritus promptus sit, sed caro infirma, natura impotens et consuetudo rebellis. Unde necesse tunc ut temperato rigore his condescendatur. Nam juxta quod ait Sapiens : *Quiservum suum enutrierit in deliciis a pueritia, postea sentiet eum contumacem* (*Prov. xxix*). Tu vero es qui fecisti sic, qui corpus tuum semper a puero in deliciis enutristi, nunc vero quia has ipsi subtrahis, ipsum tibi rebelle sentis, unde, quia Dei voluntas sic, placat tibi deinceps, ut, quia austeriora non potes, congruis tibi alimentis utaris. Et ut mea doctrina non mea sit, audias si placet quid super his doctorum unus, de escis corporalibus loquens sic : « In omnibus, » inquit, « talibus non usus rerum, sed libido in culpa est. » Fieri enim potest ut sapiens sine omni vitiis pretiosissimo utatur cibo : insipiens vero scđissima gula flamma in vilissimum inardescat. Et sanius quisque maluerit more Domini pisces vesci quam lenticula ut Esau, an hordeo more jumentorum. Nec enim propterea continentiores nobis sunt plerisque bestiae, quia vilioribus utuntur cibis. In hujuscemodi enim non ex rerum natura quibus utimur, sed ex causa utendi vel appetendi modo vel probandum est vel improbadum quod

A agimus. Ecce, domine, quia mea doctrina non mea, sed orthodoxorum potius doctrina est. »

Archipræsul vero ex paucis his statim advertit quid egendum, juxta quod Sapiens : *Da, inquit, occasionem sapienti, et sapientior erit* (*Prov. ix*). Unde, Domino favente, in brevi restitutus incolmis semper et in omnibus mira quidem et supra modum admirabili, quam supra cum de mensa ipsius corporali ageremus breviter ostendimus, sobrietate comite congruis sibi deinceps alimentis utebatur. Hoc autem de spiritu sancti et devoti pontificis tam prompto et carne ipsius infirma ad legentium ædificationem hic interserto, deinceps coepit historiz ordinem prosequamur.

B Sicut dicere coepimus, ejectis nostris et proscriptis, miserante Domino, solatiis, sic Pontiniaci in solitudine inter petras et monachos solitarii nos delitescentes a sæculo jam remoti, eo liberius quo quietius, et eo fructuosius quo secretius, tota mente spiritualibus intendebamus. Archipræsul vero super omnes niro discendi serebatur ardore, qui tamquam luminare magnum in firmamento cœli sacræ Scripturæ jugiter inhærebat, apostolicis institutionibus, sed theologicæ præsertim summam operam dans. Hoc enim erat tempus quod, ut supra diximus, semper præoptaverat, quo jam dudum perditorum dierun repararet jacturam, ut qui electus erat ad regimen animarum, aliquo tempore, etsi sero, scientiam sibi regendi eas compararet. C Unde et tantus erat Scripturarum amator, quod post horas regulares quotidie sacri codices per totum diem vix de manu ejus discederent : præser-tim sacri illi duo libri, Psalterii videlicet et Epistoliarum, tamquam duo spirituales oculi, mysticus et moralis. Horum quippe uno, ut dicebat, perfecte ethicam, altero vero theoriam præcipue docebatur. Ex amore vero hoc Scripturarum et opera adeo in brevi profecit, ut sepissime in scrupulis et nodosis Scripturarum, etiam super docentes se intelligeret. Et quidem mansio nostra Pontiniaci sic erat.

15. QUALITER SECUNDO PEREGRINATIONIS SUÆ ANNO APPREHENDERIT ARCHIPRÆSULEM JUSTITIÆ ZELUS.

D Secundo vero peregrinationis nostræ anno certe nō pontifex inimicorum nostrorum induratum cor nec pro tantis in nos excessibus ulla in eis poenitentiæ signa, quin potius apponentes peccare adhuc quod jam manu nou poterant, nos elongatos et in solitudine manentes linguis detrahentibus persequebantur ; cernens, inquam, pontifex sic coepit cogitare intra se et meditari cum corde suo, et in meditatione hac ignis exardecebatur, ignis certe non livoris, sed amoris. Videbat quippe filios proprios, etsi in hostem conversos, quotidie ire in interitum et in præcipitum ruere. Et quia pater est, amplius dissimulare non potuit. Nam, etsi illi jam filiale subtraxerint, nequaquam tamen pontificalis perfectionis erat illis paternum affectum subtrahere. Undo et pro pereuntibus filiis concaluit cor ejus.

plus redolet; seu quasi aliquod sinapis granum, quod cum quis fortius terit, eo virtutem solidius exerit, et tanquam vere argentea tuba, quæ quanto fortius tunditur, eo amplius producitur et formatur. Qui etiam repente totus visus est in oleum meracissimum defecisse ad torcularis pressuram, facie ejus adeo exhilarata in oleo, ut semper tam æqualis, tam compositi, tam erecti animi esset, ut in omni pressura sua vix adverci posset ullam se sentire pressuram. Juxta quod propheta de capite præconizat: *Nunquam tristis neque turbulentus, sed semper hilaris, semper jucundus, jucundus mente, jucundus facie, jucundus semper et æqualis.* (*Isa. iv.*) Sapiens enim inquit: *Sapiens ut sol permanet, stultus vero ut luna mutatur* (*Ecclesiastes. xxvii.*). Sic igitur iste omni tempore tam in adversis quam in prosperis permanentes, qualis in prosperis talis et in adversis. Quem sicut nec sol per diem, neque luna urebat per noctem. Impensis opportune apostolicum illud mandatum in se; *Omne, inquit, gaudium existimate, fratres, cum in variis tentationes incideritis* (*James. i.*). Et Magister ad discipulos: *Semper, inquit, gaudete* (*Philippi. iv.*). Nam ut Magister ad alios discipulos docendo loquitor: *Sæculi tristitia mortem operatur* (*II Cor. viii.*). Cui consonat illud Sapientis: *Tristitiam, inquit, non des animæ tuæ, multos enim occidit tristitia* (*Ecclesiastes. xxxi.*). Verum et rex Sapiens: *Omnes, inquit, dies pauperis mali, secura vero mens quasi juge convivium* (*Proverbs. xv.*). Talis vero hujus agonothetæ nostri mens quasi in jugi convivio, in continuo gaudio, unde et ipso quasi quodam experientiae libro certissime didici illam Magistri sententiam veracissimam, quod videlicet fructus spiritus sit sicut charitas, ita et gaudium. *Fructus, inquit, Spiritus charitas, gaudium* (*Galatians. v.*); unde et qui spiritum non habent, non solum secundum Magistrum, sed et secundum Prophetam et fructu hoc spiritus carent impiis. Nec enim est gaudere impiis, sicut per prophetam dicit Dominus; verum de hoc ad tanti archipræsulis laudem et gloriam solum hic tetigisse sufficiat, et servato historiæ ordine, ad parvulos nostros et alios ejectos et proscriptos revertendum.

Vir itaque apostolicus et terrarum potentatus nationes et regna audientes de ejectis nostris et proscriptis sic, mox in primo obstupuerunt auditu et factum admodum profanantes quotquot archipræsuli et tantæ et tali ejectorum turbæ totis pietatis visceribus compassi sunt. Ita ut archipræsul, quod prius a suis compromissum audierat, mox impletum cerneret, videlicet ex facto hoc, Deo mirabiliter dispensante sic, contra mundi principem mundi ad nos inclinatum favorem. Unde et archipræsul, eo quod tantam turbam secum ferre non posset, ipsos per Jiversas provincias, per nationes varias, ad diversa etiam regna, quosdam ad personas ecclesiasticas, alios vero ad potentes terrarum cum suis supplicatoriis destinavit. Et quidem qui missi omnes ab eis, ad quos missi, tum tantæ malitiae odio, tum favore militantis benigne suscepti sunt. Ita quod in sus-

Aceptione hac etiam populus quem non cognovit servivit ei, tantus jam ipsius erat in populo favor et miseratione pro expulsis. Sed quid? Ejectis omnibus sic, præstante Domino, provisum in brevi ut inter ipsos egens nullus et plurimi etiam feliciter in exilio quam in patria degerent. Unde et felix exsilium et revera felix; felix propter justitiam eam, felix propter mundi favorem, felix propter magnam exsulum virtutem et constantiam, felix etiam innocentiae titulus, virginitatis gloria, viduitatis gratia et conjugali honestate insignitum. Per tale revera et tam felix exsilium non nisi ad patriam tenebatur,

14. QUALITER ARCHIPRÆSUL COEPIT ARCTUS VIVERE

Berum, eti ejjectis nostris Deo miserante provisum, archipræsul tamen attendens in tanta ejjectorum et proscriptorum multitudine nostrum agratum exsilium et poenam exasperatam, dispositus est et penitentiæ suæ aggravare distinctionem, ut præter illud quod jugiter portabat cilicum, et crebro quas flagellatus furtivas accipiebat disciplinas, et ipse quoque plus solito districtius viveret. Unde et unius fratrum, qui ipsi in mensa ministrare conseruat, uba dierum instillavit secretius ut inter alios lautores cibos suos, quibus uti solitus erat, eaque quidem ita ut nullus adverteret, quotidie contensem sibi apponenter cibum, quibus solis uti disponebat. Quod et ut cautius fieret et secretius, membris ipsi soli seorsum a nobis ponebatur quotidie. Et ita quidem per aliquot dies solis pulmentaris aridis et insipidis, juxta quod Cisterciensis ordinis regularis institutio habet vescebatur, cum tamen ut et nos supra scripisse meminimus, cum de mensa ipsius corporali et modo vicitandi ageremus, in delicia primæva ætate fuerit enutritus, propter quod et grossiora non poterat. Verum tamen, quia, ut disimus, ex ejectorum et proscriptorum multitudine per regrinationis suæ aucta est poena, ideo et præter alia ipsius in vivendi distinctione aggravata est penitentia: verum per aliquod tempus sic se mortificans, sic districte contra solitum vivens, post dies aliquot gravi correptus valitudine decubuit. Discipulus vero qui scripsit hæc cum juxta quotidiam morem ad sacram lectionem manicaret ut, sicut sibi injunctum fuerat, cum archipræsule de sacris literis conferret, et ab ipso, sicut quotidie conseruat, vel disceret vel doceret, dolens reperit accidentem sic. Et confessum accedens proprius sciscitar, quæ posset esse tam subitæ valetudinis causa. At ille, sicut mox adverti, causam indicare declinans, alias retorquebat sermonem: verum tamen opportune importune instare coepi, prout tamen andebam. Qui mihi tandem causam revelavit ad importunitatem instantis, sic tamen ut tenerem secretum. Nec tamen asserebat, sed dicebat se suspicari, valetudinem accidisse sibi sic propter austriorem illam absentiam et insuetatem.

Exhortatio discipuli ad archipræsul.
Et ego mox ipsi, « domine, » inquiens, « si placet

paulisper attende. Nec enim humana quidem, sed potius diabolica videtur tentatio hæc. Qui quos non potest subvertere per gulam, subvertere querit per immoderatam abstinenciam vel per insuetam. Contra quod Magister, non ignorans illius versuti astutias, agens de castigatione corporum, de mortificatione carnis : *Obsecro, inquit, vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viram, sanctam, Deo, placentem* (*Rom. xii*) ; et adjecit : *Rationabile, inquit, obsequium restrum* (*ibid.*) ; quasi dicat, in hac corporum castigatione est adhibenda discretio : unde rationabile, inquit, scilicet cum discretione, videlicet ne quid ultra, ne quid citra mensuram. Rationabile, inquit, ut aestimetur naturæ possibilis, non voluntas abstinentis. Rationabile, inquit, ut et ætas aestimetur et conditio, et aptentur cuique congrua. Si ergo, domine, id desideras ut in corporis tua castigatione rationabile sit obsequium, necesse ut in abstinendo ratio comittetur obsequium et voluntatem tuam regat, et non voluntatis tua te trahat impetus, qui nimis vehementer ad bonum videtur intensus. Juxta quod ait Sapiens : *Noli, inquit, nimis esse justus* (*Eccle. vii*). Et item : *Noli plus sapiens esse quam oportet* (*ibid.*). Sicut igitur nec nimis justus, nec nimis sapiens, pariter et noli esse nimis abstinentis. Per pauca quippe quæ expressa, dat Sapiens et multa intelligere quæ non exanimis. Nam, sicut dicitur, paucis sapiens innatoscit. Nolimus ergo aliquid nimis, nam, sicut ait quidam : « Omne quod est nimium vertitur in vitium. » Unde et sicut juxta Sapientem : *Est justus qui perit in justitia sua, ita est et abstiens qui perit in abstinentia sua* (*Eccle. ix*). In abstinendo quippe aestimanda est carnis infirmitas, naturæ possibilis, et diuinæ consuetudinis usus. Sæpiissime quippe accidit hoc ut spiritus promptus sit, sed caro infirma, natura impotens et consuetudo rebellis. Unde necesse tunc ut temperato rigore his condescendatur. Nam juxta quod ait Sapiens : *Qui servum suum enutriens in deliciis a pueritia, postea sentiet eum contumacem* (*Prov. xxix*). Tu vero es qui fecisti sic, qui corpus tuum semper a puerio in deliciis enutristi, nunc vero quia has ipsi subtrahis, ipsum tibi rebelle sentis, unde, quia Dei voluntas sic, placeat tibi deinceps, ut, quia austeriora non potes, congruis tibi alimentis utaris. Et ut mea doctrina non mea sit, audias si placet quid super his doctorum unus, de escis corporalibus loquens sic : « In omnibus, » inquit, « talibus non usus rerum, sed libido. in culpa est. » Fieri enim potest ut sapiens sine omni vicio pretiosissimo utatur cibo : insipiens vero fædissima gula flamma in vilissimum inardescat. Et sanius quisque maluerit more Domini pisces vesci quam lenticula ut Esau, an hordeo more jumentorum. Nec enim propterea continentiores nobis sunt plerisque bestiæ, quia vilioribus utuntur cibis. In hujuscemodi enim non ex rerum natura quibus ultinur, sed ex causa utendi vel appetendi modo vel probandum est vel improbadum quod

A agimus. Ecce, domine, quia mea doctrina non mea, sed orthodoxorum potius doctrina est. »

Archipresul vero ex paucis his statim advertit quid egendum, juxta quod Sapiens : *Da, inquit, occasionem sapienti, et sapientior erit* (*Prov. ix*). Unde, Domino favente, in brevi restitutus incolmis semper et in omnibus mira quidem et supra modum admirabili, quam supra cum de mensa ipsius corporali ageremus breviter ostendimus, sobrietate comite congruis sibi deinceps alimentis utebatur. Hoc autem de spiritu sancti et devoti pontificis tam prompto et carne ipsius infirma ad legentium ædificationem hic interserto, deinceps cœptum historiæ ordinem prosequamur.

B Sicut dicere cœpimus, ejectis nostris et proscriptionis, miserante Domino, solatiis, sic Pontiniaci in solitudine inter petras et monachos solitarii nos delitescentes a seculo jam remoti, eo liberius quo quietius, et eo fructuosius quo secretius, tota mente spiritualibus intendebamus. Archipresul vero super omnes nro discendi serebatur ardore, qui tanquam luminare magnum in firmamento cœli sacræ Scripturæ jugiter inhærebat, apostolicis institutionibus, sed theologicæ præsertim summam operam dans. Hoc enim erat tempus quod, ut supra diximus, semper præoptaverat, quo jam dudum perditorum dierum repararet jacturam, ut qui electus erat ad regimen animarum, aliquo tempore, etsi sero, scientiam sibi regendi eas compararet. C Unde et tantus erat Scripturarum amator, quod post horas regulares quotidie sacri codices per totum diem vix de manu ejus discederent : præserit sacram illi duo libri, Psalterii videlicet et Epistoliarum, tanquam duo spirituales oculi, mysticus et moralis. Horum quippe uno, ut dicebat, perfecte ethicam, altero vero theoriam præcipue docebatur. Ex amore vero hoc Scripturarum et opera adeo in brevi profecit, ut sæpiissime in scrupulosis et nodosis Scripturarum, etiam super docentes se intelligeret. Et quidem mansio nostra Pontiniaci sic erat.

15. QUALITER SECUNDO PEREGRINATIONIS SUÆ ANNO APPREHENDERIT ARCHIPRÆSULEM JUSTITIÆ ZELUS.

Secundo vero peregrinationis nostræ anno certe nō pontifex inimicorum nostrorum induratum cor nec pro tantis in nos excessibus ulla in eis pœnitentiæ signa, quin potius apponentes peccare adiubaverunt, nam manu non poterant, nos elongatos et in solitudine manentes linguis detrahentibus persequebantur; cernens, inquam, pontifex sic cœpit cogitare intra se et meditari cum corde suo, et in meditatione hac ignis exardescerat, ignis certe non livoris, sed amoris. Videlicet quippe filios proprios, etsi in hostem conversos, quotidie ire in interitum et in præcipitium ruere. Et quia pater est, amplius dissimulare non potuit. Nam, etsi illi jam filialem subtraxerint, nequaquam tamen pontificalis perfectionis erat illis paternum affectum subtrahere. Unde et pro pereuntibus filiis concaluit cor ejus.

intra eum, et cum meditatione sua hac ignis exar- sit, non quidem zelo vindictæ, sed ex zelo justitiae propter filios et paterno compassionis affectu. Unde et quomodo pater miseretur filiorum et ipse illis misereri desiderat, ut videlicet visitet in virga ini- quitates eorum, et in verberibus peccata eorum. Itaque apprehendit eum, hinc quod maxime sacer- dotibus congruit ardens propter contumaciam jus- titiae zelus, inde vero quod maxime patrum est intensus propter errantes filios compassionis affec- tus. Et ita qui hucusque siluit, qui hucusque in omni patientia sustinuit, videns et attendens patientiam suam in superbia et abusione calcitam, jam deinceps non patiens, non dormiens, sed sur- gens et excutiens se, tanquam verus excusorum filius, confessum cum suis deliberare inchoat quid agendum. Ad illud Domini comminatorium in pro- pheta ad prophetam quasi subito motus et commo- tus : *Et tu, fili hominis, speculatorum dedi te domui Israel* (*Ezech. xxxiii.*). Quod si non fueris locutus ut custodias se impius a via sua mala, ipse impius in iniuitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram. Nos itaque certaminis sui socios in primis quodam delibratorii ser- monis elogio alloquitur sic.

Delibratorius archipræsulis sermo ad suos.

¶ Viri fratres, inquiens, in causa Ecclesiæ meum Christi coadjutores, scitis et nostis quidem, me multo melius, quod omnia tempus habent, tempus sustinendi et tempus rebellandi, tempus miserendi et tempus judicandi : *Cum accepero, inquit, tempus, ego justitias judicabo* (*Psal. lxxiv.*). Et Magister ad discipulos : *Tempori, inquit, servientes.* Nos vero hucusque temporis servivimus, hucusque sustinui- mus, hucusque peccatores supra dorsum Ecclesiæ fabricantes portavimus, patientes ad omnes ; sed ipsi iniuitatem suam prolongantes, nostra in die bonitate abutuntur et patientia, et peccata pecca- tis cumulantes solum sibi iram non misericordiam thesaurizant ; cum Dominus per prophetam de- induro et non resipiscere, sed apponente semper peccare adhuc : Nonne, inquit, in tribus et quatuor impietatis adversabor eum ? Proinde, fratres, ineatis consilium, videite quid deinceps nobis agen- dum. Nunquid enim quia hucusque tacuimus, sem- per sic tacebimus ? *Væ mihi*, ait propheta, *quia tacui* (*Isa. vi.*). Nunquid igitur exterriti per propheta tacebimus tamen sic ? Et qui in solitudine hac inter petras bas, et monachos hos hucusque dormi- vimus, non adjiciemus ut resurgamus ? Bonum quidem et delectabile nos esse hic, dormire sic et dulcibus jamdudum concupitæ Rachelis amplexibus frui. Bonum quidem hoc et jucundum ; sed tamen ut nihil inpræsentiarum in sanioris consilii præju- dicium afferam, mihi certe videtur nunc quod amodo ad operandum necessarium nos sponsæ ne- gotium trahat et officii nostri debitum urgeat, cura videlicet quam suscepimus pastoralis. Ecce enim

A quia vulpes depoliuntur vineas et lopi manifes- tin caulis ovium grassari non desistunt. Et super omnia haec non sunt inter prævaricatores qui re- vertantur ad cor, qui forte reverterentur si per- cussi. Alioquin nisi lupos arceat pastor, sine causa baculum, et iudex, nisi transgressores reprimant, sine causa gladium portat. Et nisi indigentia ejus sacerdos, sine causa accepit Ecclesiæ claves. Ei nunc maxime vobis, fratres, loquor haec quia pa- trati contra nos facti atrocitas in ejusclis di- nostris et proscriptis in adversarios justitiae accelerat opus. Solet quippe et justum sic ut diutius tol- retur infirmitas vel negligentia quam malitia se- viens. Igitur pro officiis nostri debito, sic modo miti videre videor amodo operandum nobis, non dor- miendum, ut una cum sponsa capiamus vulpes, quæ demoliuntur vineas et una cum dilecto surgi- mus a lecto, egrediamur in agrum, commoremur in villis, et operemur in vineis. Juxta quod spo- sa : *Veni, inquit, dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis, surgamus at vineas* (*Cant. vii.*) Perit enim nec valet sponsa opus vel opera, si a ferat opem dilectus. Nos ergo, dilecti, si vobis vide- tur sic, surgamus, egrediamur et operemur cum propheticō sarculo, evellentes, destruentes et dis- pantes noxia, ne per nostram desidiam vel neg- ligentiam crescant adeo et proficiant, ut totum Do- minicum hortum operiant, et nos sic a Domino borti, tanquam hortulanii pigri seu negligentia, desidia vel negligentia condemnamur. Facimus ergo iusta quod injunxit horti Dominus cuidam de hortulanis, cui horti sui curiam commiserat : *Ecc, ego hodie constitui te super gentes et regna, ut ed- das, et destruas, et disperdas, et dissipes, et edifica, et plantes* (*Jer. i.*) Verum, fratres, vos tanquam in Scripturis exercitati et multorum Patrum exemplis, in his et talibus quid agendum nostis me multo melius. Ego tamen, conscientia mea mihi dictante sic, dico vobis quod sentio. Verumtamen, ut iam dicit addam adhuc, mihi et hoc videtur inter cetera, si illius volumus imitatores esse cuius et discipuli su- mus, quod instar Samaritani evangelici custodis regi et curatoris, ad peccatorum curanda vulnera prius infundendum sit oleum, et vinum postea, si una D postea necesse hoc. Prius igitur quod maxime pe- tentum vulneribus mederi solet, suavissimum leni- tatis oleum iufundatur. Et in primis dominus noster rex in omni lenitate et humilitate conueniatur, si forte vel sic ira et indignatione malis nostris salutis nunc in humilitate nostra nos respiciat clemens regia. ¶

Et quidem verbo hoc ab archipræsule propositum, nobis sic placuit verbum, nobis quoqnt propositum pariter et consilium commandantibus.

16. QUALITER REX PRIMO SIT COVENTUS.

¶ Missus est itaque unus abbatum ordinis Cister- censis ad monasterium Pontiniacense pertinetem speciali quodam jure subiunctionis. Abbas hic Uba-

nus nomine et vere urbanus; Urbanus nomine, urbanus et re, urbanus et in sermone. Solus quippe t. Is idoneus ut tali fungeretur legatione. Is itaque missus, qui secum ad dominum regem nomine archipræsulis suavissimas litteras detulit, supplicationem solam, correptionem vero nullam vel modicam continentes. Quæsierat enim archipræsul verba utilia, suavia et pacifica, et conscripsit sermones lenissimos, quibus vel sic regis leniretur cor. Verum qui missus fuerat post dies aliquot ad nos reversus, pro nostris suavibus, præ nostris lenibus et pacificis, non nisi amaritudinem, asperitatem et turbationem majorem reportavit regis corde sic obfirmato contra nos.

Qualiter secundo sit cogentius.

Attamen non destitit archipræsul regem adhuc secundo per eumdem convenire. Cui et vice hac non adeo suavia ut prius, sed et duriora legali viva voce dicenda injunxit et litteras aliquantulum austeralius continentis destinavit, quibus archipræsul regem corripuit, sed in misericordia et in spiritu lenitatis adhuc. Verum eo in brevi iterum reverso qui missus fuerat, reportavit et iterum quod neque vox esset neque sensus adhuc. Archipræsul vero audiens sic, et certissime jam considerans quod hac misericordia et lenitatis via non proficeret, in spiritu judicii et ardoris, sicut spiritu servens erat, tertio jam conscripsit sermones sed asperos et austeros, jam non, sicut prius, regem in misericordia corripiens, sed dure increpans, et sicut tunc decebat, episcopum *cypri* omni imperio arguens, tanquam veri Samaritani discipulus prius infundens oleum et vinum postea. Et tanquam figuratum in propheta verum evangelium animal, habens ante faciem hominis et faciem leonis, juxta in hoc ipso et Magistrum sequens: *Si quis, inquit Magister, præoccupatus fuerit in aliquo delicto, eos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis (Gal. vi).* Et alibi ad discipulum de episcopali ipsum officio instruens: *Servi, inquit, Domini litigare non oportet; sed mansuetum esse cum modestia corripiantem eos qui resistunt veritati (II Tim. ii).* Ecce lenitatis et modestiae spiritum. Et tamen idem ipse ad discipulum alibi: *Quam ob causam, inquit, increpa illos dure, ut sani sint in fide (Tit. i).* Ecce lenitas et modestia, ecce et increpatio dura! hoc est Samaritani oleum et vinum; hæ in propheta evangelica facies, facies hominis et facies leonis. Et revera ecclesiastica disciplina hæc et juris ecclesiastici ordo, ut qui fomenta non securi, ferro abscedatur superbie tumor, unde et Ecclesiæ doctor hic noster, archipræsul dico, hac incedens via, hoc procedit ordine. Ad hoc vero durius jam nuntium per agendum quidam approbatæ religionis vir electus est, ob favorem religionis præcipuum et servorem pannosus et miser, omni tempore exercens nudipedalia; unde et cognomento vocabatur *scalceatus*, Girardus nomine proprio, vir certe jugiter habens mortem in desiderio et vitam in patientia; enjus semper summa fuerat sollicitudo ad pacem revocare discordes. Solus ergo talis idoneus, qui fungeretur

A legatione hac. In talibus quippe et fiducialiter loquendi Dei verba et operandi grandia multa solet esse libertas, utpote in quibus Domini Spiritus. Is itaque missus; in cuius ore, præter litteras quas detulit, et archipræsul verba sua posuit. Missus est et alias quidam religiosus cum eo. Et hi missi siq' fiducialiter quidem egerunt, sed nec hic quidquam prosecerunt. Quin potius dura propinantes, dura pro duris, immo multo plus duriora prioribus reportarunt.

17. QUALITER ARCTETUR ARCHIPRÆSUL REGE ADHUC INCORRECTO.

Archipræsul igitur audiens sic cœpit sollicitus et moestus esse, cernens jam nec sic nec cor regis erga se emollitum: quod etiam emollire et pacem et gratiam inter regem et archipræsulem reformare Christianus ille rex Ludovicus et multi terrarum principes saepè et saepius jam studuerant; sed nec magni illi viri nec proprii hi archipræsulis nuntii, nunc blanda nunc austeriora bajulantes, potuerunt proscire; quin potius superbia eorum qui oderunt nos ascendit semper. Archipræsul itaque turbatus intra se cœpit intentius clamare ad Dominum, orare frequentius, resci parcius et continue lugere regem, cernens eum adeo ad omnia hæc insensibilem. Videntis itaque tantam Ecclesiæ turbationem et regis animum jam obfirmatum sic, coarctabatur e duobus, hinc cupiens solvi a cura et pastorali officio, inde vero propter Ecclesiæ causam, quam tuendam suscepit, permanere. Et post multam intra se animi sui fluctuationem demum super hoc eruditos suos convenit. Qui mox de episcopatu deserendo vix verbo proposito, in primo auditu scandalizati, conclamabant ipsum jam desicere prius quam currere, et in Dominica acie ante jam occumbere quam pugnare: tanquam viri in divinis exercitati, causas multiplices distinguentes, propter quas interdum episcopo liceat de sede ad sedem transire, seu etiam plerumque penitus derelinquere. Verum ut contestabantur nulla talia causa hic; immo potius perniciosum hoc et omnibus post futuris sæculis detestabile, tanquam si proreta quis consternatus et pavidus in procellæ turbinibus nave onerata in mediis fluctibus derelinquat; aut tanquam princeps vecors ad bellandum profectus, videns hostium cuneos, mox exterritus, ut solum se salvet fugiat, et quæ cum ipso fortiter stare proposuerat aciem castrorum perdat. Igitur, ut eruditæ nostri universi constanter exhortabantur et salubriter, nequaquam tunc tempus fugiendi sed occurrenti, præsentim cum ab Ecclesiæ inimicis solum Ecclesiæ salus quereretur, decus cleri deformaretur et impugnaretur libertas. Et quoniam archipræsul regem sic conventum sed incorrectum supra modum lugebat, suorum hoc erat consilium ut adhuc sustinens diutinæ passionis suæ exemplo cor regis emollire attentaret quod exhortationis sermone neclum potuerat immutare, cum nihil adeo cor irati soleat immutare et ad amorem convertere, quam pro irati voto diutius sustinere et pati. Archipræsul vero ex

eruditorum suorum viva et salubri exhortatione Ihesus, jam nihil cogitabat de cura pastorali deserenda, sed potius deinceps fortius quam prius et virilius exercenda. Attrahens enim spiritum et assumens cor, jam nihil de fuga, nihil de otio, nihil de quiete, sed solum de cura et pugna cogitans, intra se cogitando censuit post omnia haec regi baculo pastorali comminandum, qui leviorum virgine castigationem non senserat. Intra se itaque cogitavit et censuit, eruditis suis nequaquam hoc exprimens vel deducens in consilium. Et quidem caute et industrie hoc, suis parcens in hoc, ne videlicet qui eum sequendo magnam jam ob id regis iram incurrerant, in majus et perpetuum forte inducerentur odium, si tale contra regem darent consilium, quod forte etsi non regis voluntati, utilitati tamen militaret. Cogitavit itaque sic intra se, cum suis super hoc non praettractans, non prede liberans, regem suum et filium baculo, ut diximus, severoris castigationis percellere, qui fuerat hucusque ad virginem tactum insensibilis, si forte percussus baculo devians reverteretur vel sic. Cogitavit, inquam, sic intra se, dubius tamen admodum et anceps super hoc quid agendum. Nec enim, ut diximus, voluit propter predictam causam deducere hoc in collationem cum quis, vel suorum consilium querere. Itaque cum se solo deliberans aliquandiu intra semet ipsum fluctuabat, stans et hesitans. Legerat quippe illud in lege: *Principi populi tui non maledices* (*Act. xxiii.*); et illud regis peccatoris: *Tibi, inquit, soli peccavi* (*Psal. l.*). Et rex vere soli Deo peccat. Nam sicut super locum illum docet doctorum et Ecclesiae rectorum unus: « Si quis de populo erraverit, et Deo peccat et regi: rex vero non habet hominem qui sua facta dijudicet. » Legerat quidem in lege et in Psalmista sic; legerat et multa alia quae erudit et exercitati Ecclesiae rectores statuerunt de his. Quorum unus: « Non potest, » inquit, « salubris esse a multis correptio, nisi cum ille corripitur qui sociam non habet multitudinem. » Et item: « Cum quisque fratrum in aliquo tali peccato fuerit, ut anathema dignus habeatur, fiat hoc ubi periculum schismatis nullum est. » Legerat quidem haec et alia in modum hunc. In Romana vero Ecclesia, ut supra jam diximus, durum schisma tunc erat, tanto imperatore Frederico et tam generoso viro Octaviano antipapa tunc divisus ab Ecclesia ei facientibus schismatis, unde nec sine causa magna videbatur tunc majoris adhuc et durioris schismatis causa, si in tantam potestatem Anglorum, regem dico, aetate juvenem et in cismarinis et transmarinis tam late et tam magnifice dominante, gladio verbi exerto ab Ecclesia separaretur, ne forte rege juvete et tam potente ob id commoto, facile ad partes Ecclesiae inimicas transiret. Super omnia etiam verebatur ne apostolicæ sedis auctoritas properet hoc gravius schismatis periculum, quod, ut diximus, facile posset accidere, quidquid absque ejus consilio seu conniventia statueret ipse, totum ipsa irritaret. Haec igitur et hu-

A jussimodo ut gladium suum reponeret nec baculo sed percuteret hortabantur.

At o diverso his alia obloqueabantur, que et impellebant ut gladium amodo non prohiberet, sanguine et ut percuteret baculo. Nam, sicut in lege audierat quod supra posuimus, videlicet: *Principi populi tui non maledices, ita legerat et in lege ipsa principes Synagogæ quam etiam alios pro qualitate excessus imminundos reputari et extra Synagogam fieri, quod nequaquam erat maledicere principi; hoc in lege prohibitum, sed talis potius excommunicatio coercitio erat quedam disciplinalis, et sicut tunc, ita et nunc principem anathematizare non est principi maledicere, quod lex prohibet, sed principem tanquam Ecclesie filium disciplinaliter coercere.* Et tanquam a hominibus vulneratum per Samaritanum curam medicinalem secare, ut ferro absindatur vulnus quod fomentum non sentit. Legerat et in propheta: *Vix mihi, inquit, quia tacui* (*Isa. vi.*). Sibi ipsi propheta: *Vix dicit, et videlicet quod regem Achab ea auctoritate qua debet non corripuit, nec pro data sibi potestate coerceret. Quod enim, ut supra induximus, rex adulteri et homicida Deo dixerat: *Tibi soli peccavi* (*Psal. l.*), non ideo dixit quod prophetis tunc et Synagogæ sacerdotibus in reges admireretur coercitio, unde et propheti pro peccato mox regem corripuit, sed ideo dixit: *Tibi mihi Deo loquens quis sacerdotes et prophetæ vice Dominus tunc gerebant.* Et erant ipsi quasi ipse Dominus, cuius ipsi vicarii, unde et quem ipsi puniebant huic solius punitio ipsorum inflictia ministeria. Et sicut tunc, ita et nunc, si Ecclesia, si sacerdos regni puniri, solus tamen Deus punire dicitur. Ille enim puniri qui in terra Domini fungitur vice, qui et in terra quasi Deus populo datus est. Juxta quod dominus ad Moysen: *Ecce, inquit, constitui te deum Pharaoni* (*Exod. viii.*). Et sacerdotes deos vocati a Scriptura invenire creberrimum. Legerat itaque in lege et in propheta sic, et similiter de regibus compendiis per varia Scripturarum loca. Et, si jam tantum divinis legibus, sed et orthodoxorum Patrum et discretorum Ecclesiae rectorum agamus exempla, audierat itidem et legerat rectorem illum Ecclesie tam eruditum, tam discretum, et tam prædictum doctorem Ambrosium, Theodosium magnum imperatorem excommunicasse et ab Ecclesia prius exclusisse ingressu. Et ne etiam longe exempla pertinet, audierat felicis memorie Iovonem Carnotensem episcopum, qui velut quoddam Scripturarum armarium modernis temporibus pastoribus magis scientiarum lumen effudit, et spectabilem se ipsum humanum dedit, audierat, inquam, ipsum Francorum regem Philippum excommunicasse et ab Ecclesia omnino prohibuisse. Legerat itaque archipresed et audierat et haec et illa, unde et coarctabatur et haec et illis, hinc super omnia metuens quod si inveneret sibi, si vero loqueretur, disseisions periculus. Nec enim quae supra contra hoc inducta sunt adeverebatur, utpote Scripturas intelligens, sed hoc quidem præ ceteris metuebat gravius, videlicet*

dissensionis periculum : verumtamen et hæc et illa in corde suo golveus sic, et tandem cogitans regem suum filium suum et dominum, quem ex diutina et familiarri conversatione verius et interius noverat, nequaquam fore filium dissensionis sed pacis, et quod quidquid exacerbatus verbo comminaretur, nequaquam tamen matris suæ Ecclesiæ ut se ejeret, dirumperet uterum; cogitans, inquam, sic, irriter in corde suo statuit ipsum baculo pastorali percussione, si forte devians et iustitiæ transgrediens tramitem reverteretur velsic: verebatur tamen ne, ut supra diximus, Romana Ecclesia sua, quæ omni præest auctoritate, evacuaret penitus quod ipse fecisset omne iustitiæ opus, verebatur quidem hoc, at tamen quidquid saceret Romana Ecclesia tanquam mater et domina, satius judicavit officii sui debitum exequi quam ipso muto et dissimulante malitiam relinquere impunitam et sovere transgressionem: arbitrans nec imerito sanguinem impiorum de manu sua minime requirendum tunc, etsi forte potestas major superveniens ab eo factum immutaret iustitiæ opus. Siquidem igitur conscientia, imo sicut ab ipsomet accepi urgente eum ad hoc, illam quam diximus in regem coercionem ecclesiasticam in corde suo firmissimam tenuit. Alioquin sibi visum quod pastor evangelicus sine causa baculum et index ecclesiasticus sine causa gladium, et quod sacerdos dominicus sine causa claves Ecclesiæ accepisset, nisi quemadmodum auctoritatem ita et haberet viriliter, sicut introducendi, ita et excludendi ab Ecclesia quos deberet.

Et quoniam quod faciendum statuerat non subiecto, non clam, sed publice et solemniter judicavit faciendum, sicut et causa nostra et partis adversæ vox publica erat toto jam ecclesiarum orbe notissima, accessit ad locum celebrem et tempore celebri, Vizeliacum scilicet, instantे festivo præ ceteris illius ecclesiæ die, die videlicet festo beatæ Mariæ dagdalenæ in cuius honore ecclesia loci fundata, cuius et ibi corpus gloriose requiescit, unde et ad hiem festum ex diversis regnis concurrunt nationes plurimæ. Tempore itaque celebri tam festivo accessimus ad tam celebrem locum distantem a mansione nostra Pontiniacensi monasterio per diætam. Accessimus itaque et venimus proxima ante festum die, nobis qui sequebamur accessus sui causam ignorantibus, nec enim propter hoc quod supra ixiimus nobis hoc indicavit, et credentibus quod plura propter diem festum accessisset. In crastino ero, festo videlicet die, ad petitionem abbatis conventus, publicam missam faciens, finito Evangelio ascendit pulpitum, et elegantem et fructuorum sermonem ad populum babuit. Demum vero in absentia hominum causam dissensionis inter ipsum et regem exponens, et quam dure et dire secum et omnis actum, qualiter etiam rex toties conventus non misortus, sed eo amplius induratus, Ecclesiæ causam et se et suos ipsorum orationibus commendavit: et confessum, omnibus audientibus et consti-

A pentibus, miro modo compunctus, voce quidem flebili et intentissimo compassionis affectu in ipsum Anglorum regem Henricum nominative comminatorem emisit edictum. Et nos quidem certaminis suisocii, ex inopinato audientes sic, mox obstuimus, eo quod nobis inconsultis fecisset sic. Qui quidem, sicut cito post nobis ipsem et indicavit, sciens et prudens hoc a nobis celavit, per supradictam causam se excusans quod nobis inconsultis hoc fecisset. Factum vero hoc ex plurimis et variis nationibus, quæ ad diem festum convenerant et ita propriis audierant auribus mox divulgatum per terras citissime ad aures regis pervenit: unde et rex nec sine causa, supra quam nunc dicere aut scribere tempus sit, motus est et turbatus et qui cum eo universi.

B

18. DE APPELLATIONE REGIS AD ROMANUM PONTIFICEM.

Convenit igitur multitudo et mente confusa est, quam certissime jam audierunt sic. Convenit itaque Ecclesia Anglorum in cismarinis; convenit et Ecclesia Normannorum in transmarinis hinc inde, quid facto opus inter se acerrime deliberantes, summo opere prævidere curantes, ne videlicet in regem sententia, cuius jam processit comminatorem, ad perfectum procederet, seu in regnum vel personas regni aut ecclesiæ aliquod ecclesiasticae distinctionis gravamen. Consternati etiam jam et tremefacti, non solum ob id quod jam de rege audierant, sed et quia archipræsul Jocelinum Saresberiensem episcopum ob manifestam inobedientiam jam suspendisset: eo videlicet quod decanatum Saresberiensis ecclesiæ contra interdictum domini papæ et suum inconsultis quibusdam ejusdem ecclesiæ canonicis, qui tunc cum ipso peregrinabantur, quorum erat cum aliis confratribus decanum suum eligere, cuidam de aulicis clericis ad regis voluntatem contulisset. Qui etiam et eunder aulicum clericum, propter quasdam conventiones et obligationes illitas, quas in Alemannia cum schismaticis fecerat, anathematis vinculo jam innoverat. Quas tamen conventiones et obligationes a rege missus de regis mandato ipse fecisse dicebatur. Personæ igitur regni metuentes sibi ex his et quæ futura sibi accidere possent gravamina prævenire molientes, solliciti quidem attentissime deliberant quid agendum.

Nam tua res agitur paries cum proximus ardet, ait quidam. Commodius autem sibi non repererunt remedium quam ut ad appellations convolarent. Ita regi placuit, Deo quidem, in subsannationem et de risum novi legislatoris et novarum legum, quas supra apud regiam illam mansionem quæ Clarendune dicitur fabricatas, et in scriptum redactas ostendimus, juste quidem operante nunc sic. Nam cum legibus illis appellations ad Romanam Ecclesiæ inhibite forent, nunc tamen ad regis et regi tutionem ad ipsas recurrere necesse. Personæ itaque regni, quia remotiores erant, pro rege, pro regno, pro se et pro suis ecclesiis, scripto appellaverunt, et per cruditos nuntios libellum appellati-

eruditorum suorum viva et salubri exhortatione persuasus, jam nihil cogitabat de cura pastorali deserenda, sed potius deinceps fortius quam prius et virilius exercenda. Attrahens enim spiritum et assumens cor, jam nihil de fuga, nihil de otio, nihil de quiete, sed solum de cura et pugna cogitans, intra se cogitando censuit post omnia haec regi baculo pastorali comminandum, qui leviorem virginæ castigationem non senserat. Intra se itaque cogitavit et censuit, eruditis suis nequaquam hoc exprimens vel deducens in consilium. Et quidem caute et industrie hoc, suis parcens in hoc, ne videlicet qui eum sequendo magnam jam ob id regis iram incurrerant, in majus et perpetuum forte inducerentur odium, si tale contra regem darent consilium, quod forte etsi non regis voluntati, utilitati tamen militaret. Cogitavit itaque sic intra se, cum suis super hoc non praetractionis, non prædeliberans, regem suum et filium baculo, ut diximus, severioris castigationis percellere, qui fuerat hucusque ad virginæ tactum insensibilis, si forte percussus baculo devians reverteretur vel sic. Cogitavit, inquam, sic intra se, dubius tamen admodum et anceps super hoc quid agendum. Nec enim, ut diximus, voluit propter prædictam causam deducere hoc in collationem cum quis, vel suorum consilium querere. Itaque cum se solo deliberans aliquandiu intra semetipsum fluctuabat, stans et hæsitans. Legerat quippe illud in lege: *Principi populi tui non maledices* (*Act. xxiii.*); et illud regis peccatoris: *Tibi, inquit, soli peccavi* (*Psal. l.*). Et rex vere soli Deo peccat. Nam sicut super locum illum docet doctorum et Ecclesiæ rectorum unus: « Si quis de populo erraverit, et Deo peccat et regi: rex vero non habet hominem qui sua facta dijudicet. » Legerat quidem in lege et in Psalmista sic; legerat et multa alia quæ eruditæ et exercitati Ecclesiæ rectores statuerunt de his. Quorum unus: « Non potest, » inquit, « salubris esse a multis correptio, nisi cum ille corripitur qui sociam non habet multitudinem. » Et item: « Cum quisque fratum in aliquo tali peccato fuerit, ut anathemate dignus habeatur, fiat hoc ubi periculum schismatis nullum est. » Legerat quidem haec et alia in modum hunc. In Romana vero Ecclesia, ut supra jam diximus, durum schisma tunc erat, tanto imperatore Frederico et tam generoso viro Octaviano antipapa tunc divisis ab Ecclesia et facientibus schismatis, unde nec sine causa magna videbatur tunc majoris adhuc et durioris schismatis causa, si in tantam potestatem Anglorum, regem dico, ætate juvenem et in cismarinis et transmarinis tam late et tam magnifice dominantem, gladio verbi exerto ab Ecclesia separaretur, ne forte rege juvete et tam potente ob id commoto, facile ad partes Ecclesiæ inimicas transiret. Super omnia etiam verebatur ne apostolicæ sedis auctoritas propter hoc gravius schismatis periculum, quod, ut diximus, facile posset accidere, quidquid absque ejus consilio seu connivencia statueret ipse, totum ipsa irritaret. Haec igitur et hu-

B A jusmodi ut gladium suum reponeret nec baculo suo percuteret hortabantur. At e diverso his alia obloquebantur, quæ et impellebant ut gladium amodo non probiberet a sanguine et ut percuteret baculo. Nam, sicut in lege audierat quod supra posuimus, videlicet: *Principi populi tui non maledices, ita legerat et in lege tam principes Synagogæ quam etiam alios pro qualitate excessus imminundos reputari et extra Synagogam fieri, quod nequaquam erat maledicere principi; hoc in lege prohibitum, sed talis potius excommunicatio coercitio erat quedam disciplinalis, et sicut tunc, ita et nunc principem anathematizare non est principi maledicere, quod lex prohibet, sed principem tanquam Ecclesie filium disciplinaliter coercere.* Et tanquam a latronibus vulneratum per Samaritanorum curam medicinaliter secare, ut ferro absindatur vulnus quod somnium non sentit. Legerat et in propheta: *Vox mihi, inquit, quia tacui* (*Isa. vi.*). Sibi ipsi propheta: *Vox dicit, et videlicet quod regem Achab ea auctoritate qua debet non corripuit, nec pro data sibi potestate coercuerit.* Quod enim, ut supra induximus, rex adulteri et homicida Deo dixerat: *Tibi soli peccavi* (*Psal. l.*), non ideo dixit quod prophetis tunc et Synagogæ sacerdotibus in reges adimeretur coercitio, unde et propheta pro peccato mox regem corripuit, sed ideo dixit: *Tibi soli Deo loquens quia sacerdotes et prophetae vices Domini tunc gerebant.* Et erant ipsi quasi ipse Dominus, cuius ipsi vicarii, unde et quem ipsi puniebant. *Qui haec solius punitio ipsorum inficta ministerio.* Et sicut tunc, ita et nunc, si Ecclesia, si sacerdos regem puniit, solus tamen Deus punire dicitur. Ille enim puniit qui in terra Domini fungitur vice, qui et in terra quasi Deus populo datus est. Juxta quod dominus ad Moysen: *Ecce, inquit, constitui te domino Pharaoni* (*Exod. vii.*). Et sacerdotes deos vocari in Scriptura invenire creberiuum. Legerat itaque in lege et in propheta sic, et similiter de regibus comprehendis per varia Scripturarum loca. Et, ut jam tantum divinis legibus, sed et orthodoxorum Patrum et discretorum Ecclesiæ rectorum agamus exemplis, audierat itidem et legerat rectorem illum Ecclesiæ tam eruditum, tam discretum, et tam præclarum doctorem Ambrosium, Theodosium magnum imperatorem excommunicasse et ab Ecclesiæ penitus exclusisse ingressu. Et ne etiam longe exempla pertantur, audierat felicis memorie Iovem Carnotensem episcopum, qui velut quoddam Scripturarum armarum modernis temporibus pastoribus magnam scientiæ lumen effudit, et spectabilem se ipsum formam dedit, audierat, inquam, ipsum Francorum regem Philippum excommunicasse et ab Ecclesiæ omnino prohibuisse. Legerat itaque archipreset et audierat et haec et illa, unde et coarctabatur et his et illis, hinc super omnia metuens quod si laicet vox sibi, si vero loqueretur, dissesionis periculum. Nec enim quæ supra contra hoc inducta sunt adeo verebatur, utpote Scripturas intelligens, sed hoc quidem præ ceteris metuebat gravius, videbas.

dissensionis periculum : verumtamen et hæc et illa in corde suo golvens sic, et tandem cogitans regem suum filium suum et dominum, quem ex diutina et familiari conversatione verius et interius noverat, nequaquam fore filium dissensionis sed pacis, et quod quidquid exacerbatus verbo comminaretur, nequaquam tamen matris suæ Ecclesiæ ut se ejiceret, dirumperet uterum; cogitans, inquam, sic, firmiter in corde suo statuit ipsum baculo pastorali percellere, si forte devians et justitiæ transgrediens tranitem reverteretur velsic: verebatur tamen ne, ut supra diximus, Romana Ecclesia sua, quæ omni præest auctoritate, evacuaret penitus quod ipse fecisset omne justitiæ opus, verebatur quidem hoc, at tamen quidquid ficeret Romana Ecclesia tanquam mater et domina, satis judicavit officii sui debitum exequi quam ipso muto et dissimulante malitiam relinquere impunitam et sovere transgressionem: arbitrans nec immerito sanguinem impiorum de manu sua minime requirendum tunc, et si forte potestas major superveniens ab eo factum immutaret justitiæ opus. Suadente igitur conscientia, imo sicut ab ipsomet accepi urgente eum ad hoc, illam quam diximus in regem coercionem ecclesiasticam in corde suo firmissimam tenuit. Alioquin sibi visum quod pastor evangelicus sine causa baculum et index ecclesiasticus sine causa gladium, et quod sacerdos Dominicus sine causa claves Ecclesiæ accepisset, nisi quemadmodum auctoritatem ita et haberet virtutem, sicut introducendi, ita et excludendi ab Ecclesia quos deberet.

Et quoniam quondam faciendum statuerat non sub tecto, non clam, sed publice et solemniter judicavit faciendum, sicut et causa nostra et partis adversæ noxa publica erat toto jam ecclesiarum orbe notissima, accessit locum celebrem et tempore celebri, Vizeliacum scilicet, instantे festivo præ ceteris Illius ecclesiæ die, die videlicet festo beatæ Mariæ Magdalenæ in cuius honore ecclesia loci fundata, cuius et ibi corpus gloriose requiescit, unde et ad diem festum ex diversis regnis concurrunt nationes plurimæ. Tempore itaque celebri tam festivo accessimus ad tam celebrem locum distantem a mansione nostra Pontiniacensi monasterio per diætam. Accessimus itaque et venimus proxima ante festum die, nobis qui sequehamur accessus sui causam ignorantibus, nec enim propter hoc quod supra diximus nobis hoc indicavit, et credentibus quod solum propter diem festum accessisset. In crastino vero, festo videlicet die, ad petitionem abbatis et conventus, publicam missam faciens, finito Evangelio ascendit pulpitum, et elegantem et fructuosa sermonem ad populum habuit. Demum vero in audiencia hominum causam dissensionis inter ipsum et regem exponens, et quam dure et dire secum et cum suis actum, qualiter etiam rex toties conventus et non misertus, sed eo amplius induratus, Ecclesiæ causam et se et suos ipsorum orationibus coiunxit: et confessum, omnibus audientibus et constit-

A pentibus, miro modo compunctus, voce quidem flebili et intentissimo compassionis affectu in ipsum Anglorum regem Henricum nominative comminatořum emisit edictum. Et nos quidem certaminis suisocii, ex inopinato audientes sic, mox obstuimus, eo quod nobis inconsultis fecisset sic. Qui quidem, sicut cito post nobis ipsemet indicavit, sciens et prudens hoc a nobis celavit, per supradictam causam sc excusans quod nobis inconsultis hoc fecisset. Factum vero hoc ex plurimis et variis nationibus, quæ ad diem festum convenerant et ita propriis audierant auribus mox divulgatum per terras citissime ad aures regis pervenit: unde et rex nec sine causa, supra quam nunc dicere aut scribere tempus sit, motus est et turbatus et qui cum eo universi.

B

18. DE APPELLATIONE REGIS AD ROMANUM PONTIFICEM.

Convenit igitur multitudo et mente confusa est, quam certissime jam audierunt sic. Convenit itaque Ecclesia Anglorum in cismarinis; convenit et Ecclesia Normannorum in transmarinis hinc inde, quid facto opus inter se acerrime deliberantes, summo opere providere curantes, ne videlicet in regem sententia, cuius jam processit comminatory, ad perfectum procederet, seu in regnum vel personas regni aut ecclesiæ aliquod ecclesiasticae distinctionis gravamen. Consternati etiam jam et tremefacti, non solum ob id quod jam de rege audierant, sed et quia archipræsul Jocelinum Saresberiensem episcopum ob manifestam inobedientiam jam suspendisset: eo videlicet quod decanatum Saresberiensis ecclesiæ contra interdictum domini papæ et suum inconsultis quibusdam ejusdem ecclesiæ canonicis, qui tunc cum ipso peregrinabantur, quorum erat cum aliis confratribus decanum suum eligere, cvidam de aulicis clericis ad regis voluntatem contulisset. Qui etiam et eumdem aulicum clericum, propter quasdam conventiones et obligationes illitas, quas in Alemannia cum schismaticis fecerat, anathematis vinculo jam innoverat. Quas tamen conventiones et obligationes a rege missus de regis mandato ipse fecisse dicebatur. Personæ igitur regni metuentes sibi ex his et quæ futura sibi accidere possent gravamina prævenire molientes, solliciti quidem attentissime deliberant D quid agendum.

Nam tua res agitur paries cum proximus ardet, ait quidam. Commodius autem sibi non repererunt remedium quam ut ad appellations convolarent. Regi placuit, Deo quidem, in subsannationem et de risum novi legislatoris et novarum legum, quas supra apud regiam illam mansionem quæ Clarendune dicitur fabricatas, et in scriptum redactas ostendinus, juste quidem operante nunc sic. Nam cum legibus illis appellations ad Romanam Ecclesiæ inhibite forent, nunc tamen ad regis et regni tuitionem ad ipsas recurrere necesse. Personæ itaque regni, quia remotiores erant, pro rege, pro regno, pro se et pro suis ecclesiis, scripto appellaverunt, et per eruditos nuntios libellum appellatio-

riui in ea forma conceptum archipræsuli ad solitudinem nostram Pontiniacum transmiserunt. Et quia rex extra regnum erat tunc transmarinus, magnas quidem et venerabiles personas Ecclesiæ Normannorum pro se ipse rex destipavit, videlicet piae memoriam Rotherot tunc Rothomagensem archiepiscopum et Eñulfum tunc Lexoviensem episcopum, et cum eis alios plerosque viros magnos et eruditos, qui quidem Pontiniacum venientes nequaquam nos invenerunt. Siquidem a quodam familiari suo, qui tunc in regis curia erat, de mittendis sic nuntiis archipræsul præmunitus se subtraxit. Igitur præfati puntii, propter nos Pontiniacum venientes, sed minime nos reperientes, mox recesserunt: prius tamen secundum formam juris Pontiniaci, ubi quasi domicilium habere videtur, appellationem suam edentes, nec tamen ut docet civile jus scribentes eam pro foribus, sed viva voce appellantates. Subtraximus autem nos, non quasi juris ignari, quin apprime sciremus ratione domicilii, vel quasi appellandis absentibus seu absentantibus se, appellationes posse fieri, sed ideo in adventu nuntiorum nos subtraximus quia illorum colloquia vitabamus. Et quemadmodum appellationes interposite, ita et ad regni tuitio[n]em juramenta quædam illicita et sacrilega per totum regnum exacta sunt in civitatibus, in castellis, in pagis, per comitatus regni singulos, quotquot a quindecim annis et supra jurantibus, quod domini papæ nuntios seu litteras et archipræsulis pariter, aut in captione detinerent si possent, aut proderent illis qui non possent hoc. Quam vero sacrilegum, quam profanum juramentum hoc, lippi vident et tonsores. Juxta quod ait: *Videns quia peccatum aquilonis est repugnare et quasi scelus idolatriæ nolle acquiescere (I Reg. xv)*, verum omissio tanquam sacrilego facto hoc, quod non regni tuitio, est sed potius contaminatio, ad appellationes nostros revertamur.

Qualiter archipræsul cum suis deliberat an sit appellationi deferendum.

Nos vero Pontiniacum cito post appellationum horum recessum reversi, deliberare mox cœpimus quid agendum, utrum videlicet tali fuisse appellationi deferendum, plerisque nostrum asserentibus deferendum, et ad docendum hoc tanquam eruditæ et exercitati in jure, tam ex divino jure quam humano plurima allegaverunt; aliis vero de nostris contradicentibus et nequaquam deferendum contendentibus, et diverso validis et variis rationibus suam fundantes intentionem. Eo præsertim, ut prudenter astruebant, tam iniquæ appellationi minime deferendum quod videlicet esset ipsa non ad oppressorum remedium, sed potius ad opprimentium prolongandam malitiam excogitatum fomentum; in quorum manibus evidenter et in omnium ecclesiæ spolia et dextera rapinis repleta. Itaque coram archipræsule ab eruditis suis diversa sentientibus super appellatione collatum, ipso, ut moris sui erat, partes suas interponente, et nunc hos, nunc illas

A de jure crebro sciscitante et opponente. Et quidem inductas tunc hinc inde super appellatione allegationes huic interseruisse historiæ, nisi quia nos paterentur se molesta brevitate arctari. Et præsentem sicut et de plerisque aliis, ita et in libello hoc supersedens ab his, eo quod in corpore quodam epistolari multa continentur de his: de quo epistolari corpore mox loquemur. Collatum igitur est et allegatum hinc inde, verum archipræsul, et si fore contra tam manifestos malefactores, quorum misericordia et lapides in parietibus et tigna in domum jam accusabant, in ecclesiastica severitate de jure procedere potuisse, substitut tamen adhuc iura Sapientis consilium: *Qui patiens, inquit, est, misericordia gubernatur prudentia (Prov. xiv)*. Substitut igitur adhuc, non processit, differre ad tempus saltem judicans, donec super hoc Romanam Ecclesiam jam consultasset: super omnia, ut supra jam diximus, veritus ne, quidquid ea inconsulta et tali præsentem tempore ipse statueret, totum ipsa evanesceret. Ad supradictum vero libellum appellationum, nomine personarum regni ad ipsum destinatum, sensu suo proprio conceptam et proprio stylo exarata reinisit epistolam elegantem satis et sufficienter responsalem. In qua, inter alia, de appellationibus facitis, si juste vel injuste, quod sibi visum interseruit. Quæ nos in libello historico hoc, eo quod in ea epistola sint inserta, sicut etiam supradictum, hic causa brevitatis præterimus. Exsunt enim epistola illa inter ceteras epistolas suas, quas vel ipsem̄ scripsit, vel aliqui de eruditis suis de ipsius mandato sub eius nomine. Ex epistolis quæ a nobis vel propter nos in exilio nostro coactis, grande compactum est corpus epistolare, de quo supra nos hic dicturos promisimus. Compactum et inquam, corpus ex his multis in se epistolas continens; quas etiam secundum ordinem historiæ venerabilis prior sanctæ Cantuariensis Ecclesiæ Abbatum laboriose quidem et studiose digessit. In quibus de exsilio nostri laboriosa historia perpiurima continentur; unde et eo quod in epistolis illis diligenter conscribantur, multa in libello hoc breviter causa præterivimus, præsentim quia liber ille epistolaris a multis personis et a multis ecclesiis jam habetur. Verum et qui sufficienter archipræsulis virtus et opera in exilio, conatus et actus, agones et sedes pastorales nosse desiderat, ad illum reveras ut post libellum historicum hunc legat et illum ibrum epistolarem. In quo, et si in plerisque epistolalarum desunt dictionum solemnia, pro materiæ tamen satis commodus est. Quo nos amissio in historia facilius contexenda adjuti, de cetero brevi cœptum historiæ ordinem proseguamur.

19. QUALITER ARCHIPRÆSUL ET REX AD VITES APOSTOLICUM MITTUNT.

Appellatione itaque interposita et ecclesiæ disciplina suspensa sic, parantur, mittuntur ad apostolicam sedem. Mittit rex, mittunt et persone regni, mittit et archipræsul. Sed multum quidem

inter nuntios hos, illi quippe pér viam argento et A auro suffarcinati; nostri vero expediti et vacui secum in via vix viaticum portantes. Illi in curia his et illis massas aureas et argenteas aut dantes aut certissime pollicentes, nostri vero nuda solum verba apostolicæ clementiæ offerentes. Nec tamen fuit hæc nostra prima ad Romanam Ecclesiam missio. Prius siquidem quosdam de eruditis nostris ad sedes apostolicam misimus, per quos a viro apostolico apostolicæ sedis legationem jam super Angliam obtinuimus. Et quidem ad cautelam a nobis factum sic, ut videlicet firmior et magis authentica ecclesiastica quævis sententia haberetur, si deinceps ab archipræsule aut in regnum aut in regni personas ferretur, unde et cum archipræsul Vizeliaci, sicut supra ostendimus, comminatorium in regem emisit, apostolicæ sedis legatus jam erat etsi impeditus legationis suæ fines intrare non possent. Verum ad Romipetas nostros revertamur.

Qualiter archipræsul amotus est a Pontiniaco.

Hoc tamen prius interserto antequam plura de his, videlicet quod ipsis cito post supradictum diem festum beatæ Mariæ Magdalene ad apostolicam scilicet profectis, dominus rex Anglorum ad generale illud capitulum Cisterciense, quod in Septembri proximo die Sanctæ Crucis, ut mos est, celebrabatur, litteras quasdam destinavit, significans quod quemdam de iniunctis suis suscepissent et secum haberent, Thomam videlicet Cantuariensem archiepiscopum. Unde et mandavit quod, sicut charum habebant quidquid in terra sua aut cismarina aut transmarina possidebant, ne eum amplius tenerent secum. Tribus itaque diebus exactis, quibus capitulum celebrari moris est, veniendi ad nos Pontiniacum arripuit iter: abbas ipse Cisterciensis Gilbertus nomine episcopus Papiensis, ordinis illius quondam monachus, et ordinis abbates quidam cum is, et venerunt festinantes archipræsuli nomine capituli nuntiantes se tales regis litteras et tale in iis suscepisse mandatum. Verumtamen et sermonem ad archipræsulem converentes: « Domine, » inquit, « capitulum propter mandatum tale nec fugat nec excludit te a se nec licentiat, sed tibi et prudenti tuo consilio hoc significat, ut post tale mandatum videoas et attendas quid agendum. Scit quippe totum capitulum certissime, et nos qui modo hue venimus, pariter novimus universi, vos adeo nostrum diligere ordinem quod ordinis providebitis indemnitati, ne vestri occasione sicut nec in spiritualibus nec in temporalibus diminutionem aliquam aliquodve letimentum patiatur. »

Archipræsul vero et consiliarii ejus multa experti exercitati in plurimis, miltentium et missorum orda conicerunt et adverterunt mox quid agendum. Unde et incontinenti cum suis consilio habito, mox respondit archipræsul nulla ratione se esse quod sui occasione ordo læsionem ullam seu ei modicum aliquid damni incurreret, qui in tam recto et ipsi et suis tantam exhibuisset humanita-

tem. Eo addidit quod quoctunque diverteret, ubiunque caput suum reclinaret, ab iis se citissime amoveret. « Domine, » inquit, « si placet, mihi et coexsilibus meis providente, qui volueres cœli pascit et vestit lilia. » Et archipræsul quidem breviter sic, multorum vero et præsentim abbatis et fratribus nostrorum Pontiniacensium, qui, ut supra ostendimus, tam hæti, tam devoti nos suscepserant, qui aderant et audierant verbum superarchipræsule et suis, pietatis viscera commota sunt cum fletu domum egredientes. Nam ut quod vidimus, quod audivimus, hoc testemur, sanctæ memorie Garino de Galardim tunc abbate loci et fratribus invitis et ipsis quoad licuit contradicentibus, propositum fuit recessus nostri verbum hoc. Audito vero archipræsulis responso hoc, sanctus abbas Cisterciensis et qui cum eo, in crastino recesserunt.

De deliberatorio archipræsulis sermone cum suis.

Archipræsul vero cum suis consilium habens quid agendum mox deliberat supremis suis alloquens sic: « Fratres, » inquit, « mecum coram Domino in causa Ecclesiæ advocati, ecce quomodo Satanæ ex petit cribrare nos sicut triticum, nos et nostros expellens, proscribens, dejiciens et impellens, ut evincat nos et cedamus. Ecce quod, ut nos persecutus est mundus, fugimus ad solitudinem hanc ejecti et proscripti, ad hos sæculi mortuos declinantes, sperantes nos saltem in solitudine hac, inter hos sæculi mortuos, abscondi a conturbatione hominum, a contradictione linguarum. Sed ecce quia princeps mundi plurimum potestatis hic habet, qui etiam usque huc nos persecutur, hinc dejicit, et deinceps hic peregrinari non permittit. Quid ergo faciemus, viri fratres? Quo ibimus? Quo divertemus? Siquidem solitudines interdieuntur, nec etiam inter mortuos sæculi nobis jam conceditur locus. Non ædificium nobis nec domicilium, non aurum, non argentum, non pecunia, nec possessio ulla: elongati sumus ab amicis et proximis: vix etiam qui compati audeat, nedum suscipere nos vel subvenire. Quis enim qui hoc audeat, quæ ecclesia, quis ordo, quodque monasterium nobis, a tam spectabili, tam approbato ordine, quem inter peregrinationis nostræ initia adeo præoptavimus, quem præelegimus ejectis D sic? Certe tum quia postpositis aliis præelegimus peregrinari hic, tum propter timorem mundi et mundanæ potestatis minas, non est qui nos suscipiat, non ecclesia, non persona ecclesiastica, non ordo ullus, seu etiam solitudo ulla, multo minus sæcularium quis. Ad quos tamen, si qui forte essent, divertere, tum propter causam quam agimus, tum propter religionem quam ab initio usque incoluimus, nec religiosum nobis nec honestum. Nec tamen ob id, fratres, loquor hæc, quasi contra bonæ patrisfamilias inhibitum adeo sellitus de crastino. Spero quippe quod qui in monte vidit Dominus, ipse et in solitudine hac nos mundum deserentes et a mundo et ab his etiam qui mundum deseruerunt, jam desertos ipse consuetæ pietatis suæ oculis nos

respicet. Spero, inquam, et certissime spero, quod in arcto hoc misericors et miserator Dominus angustiae nostrae et inopiae suam amplissime aperitur sit manum et benedictione implebit. Verum tamen mihi necdum aperia est via, qua velit nos Dominus ab hac solitudine educere et providere eductis. Quod quidem admodum nunc desidero, ne videlicet, post propositum nobis de recessu nostro verbum, deinceps faciamus hic moram. Turpe enim nobis hoc et indecens. Provideat ergo nobis nunc Dominus præter quem aliud refugium non habemus.

De responso discipuli.

Discipulus vero qui scripsit hæc, inter cæteros audiens domini sui archipræsulis querulos sermones hos, ante cæteros mox erupit in vocem: « Domine, » inquiens, « recordare, si placet, quod dominus rex Francorum vobis civitate Suessionis tam magnifice, tam liberaliter, obtulerit se, videlicet vobis et vestris in qua velleatis vel urbe vel oppido aliove ditionis sue loco quem elegeritis, de fiscali amplissime provisurum. Et quidem solum distulisti tunc, donec videlicet foret necesse hoc, non renuistis omnino. » Et archipræsul: « Recordor, » inquit, et ad eum qui sibi loquebatur singulariter sermonem dirigens: « Sed videor mili nunc, frater, » inquit, « quod aulicos iterum apparatus et urbanas delicias quæras, quæ temporis hujus est nos deserere qui tenemur in Evangelii vinculis. Satius et multo religiosius esset et honestius tempore hœc ad ecclesiæ aliquam vel solitudinem, quam ad aulam vel urbem nos divertere, ubi eo fiducialius quo humilius salutare Dei præstolaremur cum silentio et prævisum a Domino nostræ peregrinationis eventum. »

Alii vero de eruditis suis, qui consilio intererant, audientes hæc contestabantur religiosius quidem, honestius et humilius hoc; sed hoc, inquiunt, minime in nostra optione vel potestate nunc positum, nobis jam non quia vellemus, sed quia possumus declinare necesse habentibus: ita ut oporteat nos illud comicè sequi: « Ibant, » inquit, « qua poterant et qua non poterant non ibant. » Unde et commune suorum omnium consilium fuit, ut de necessitate virtutem faceret, et quia ad interdictas jam sibi solitudines non poterat, ad aulam vel urbem declinaret si et hoc posset. Adjacentes: « Domine, inquiunt, in aula vel urbe potest quis per gratiam vitam solitariam ducere et Deo vacare, sicut e diverso potest quis in solitudine aulicis luxibus perfluere. Probat hæc nostra verba Israelitarum vetus historia et notissima, qui ad petitionem suam manducaverunt et saturi sunt nimis; verum adhuc escæ eorum in ore ipsorum, et ira Dei ascendit super eos. Et quidein in solitudine accidit sic, cum e diverso legamus pudicos illos et sapientes juvenes Joseph et Danielem, res fiscales agentes, unum in Ægypto et alterum in Babylone, vixisse continentissime et ipsos jam cives Jerusalem, nibilominus tamen tunc res Ægyptiacas et Babylonicas ministrasse in tam numerosa quidem turba sine turbâ-

A tione, versantes et quasi manentes in solitudine. Unde et rex ille debellator et manu fortis, etiam semper in acie, semper in agone, semper in militidine, in solitudine tamen optatis sibi columne pennis gloriatur se mansisse. Ecce, inquit, elongus fugiens et mansi in solitudine (Psal. lvi). Quod ergo qui præsunt maxime proprium est, ut versantur sine turbatione in turbis, et maneat semper in solitudine inter multos; aliorum semper, raro, nisi quia quando aliorum propter Deum, turbagensis sui. Unde et Magister, cum liber esset ex omnibus, omnium se fecit servum: his qui sub lege quasi sub lege, his qui sine lege tanquam sine lege, Judæis Judæus, ethnicis ethnicus, infirmis infirmus, omnia omnibus, ut salvaret sic omnes (1 Cor. ix). Sic ergo nos, Pater sancte, qui urbem non appetimus, quin potius expulsi a solitudine, velimus nolimus, oportet nunc urbem ingredi, poterimus, operante Domino, victitare in urbe, tanquam in solitudine commorantes. Si quis autem ad Latinas, Græcas et barbaras historias recurrere redit ad hoc ostendendum, grandem babelit testimonia nubem; adeo sicut nec habitum nec loca, sed rite solum merita Deus accipit. Nam ut adhuc recummos ad nostra, Loth noster, qui in ipsa civitate immunda fuit mundus, in monte immundus fit. Et majora inducamus adhuc, primus homo de parادiso, et primus angelus de cœlo cecidit, et Job noster in sterquilino stetit. »

C 20. QUALITER ARCHIPRESUL A PONTINIACO RECIDEM SENONIS AD PEREGRINANDUM A REGE FRANCORUM EXCEPTUS.

Archipræsul itaque persuasus ex his, ad Christum illum et gloriosum Francorum regem Lodovicum, cuius memoria in benedictione zeterna es, discipulum qui scripsit hæc mittere non distat, qui de recessu nostro a Pontiniaco et cassi recessus regi cuncta nuntiaret. Quod cum audiret rex, non parum est admiratus, et mox illicis suis socios convocans, erat quippe in via cum ipsis referrentur hæc, totum ipsem eis reuelit. Et narrando sic audientibus omnibus: « O, inquit, religio! o religio, ubi es? Ecce enim quos credemus sæculo mortuos, sæculi minas timent; et pro rebus perituri et caducis, quas se propter Deum contempsisse profitentur, a Dei opere quod cooperantur jam convertuntur retrorsum, Dei causam et pro Dei causa exsulem ejicientes a se. » Et conterit rex sermonem ad illum qui missus fuerat: « Saluta, » inquit, « dominum tuum archipræsulem et consolaliter ipsi meo nomine nunties, quod etiæ mundi et etiam qui videntur mundo mortui eum deserant, ego tamen eum non deseram. Sed quantumque rex Anglorum, etiam dominicus homo meus sit, et versus ipsum molliatur et exerceat, ego tandem recipiam propter Deum et propter justitiam patrem. Nuntiet ergo nobis sive ad civitatem sive ad ostium aliunum ditionis nostræ locum divertenter luerit, et paratum inveniet. »

In brevi ergo reverso eo qui missus fuerat, archipræsuli nomine regis reportata sunt hæc.

Nos vero supra alia loca regia ad complendum peregrinationis nostræ residuum præclarum illam et regiam civitatem Senonis præelegimus, a solitudine nostra Pontiniaco quam incolere cœpimus, ut supra nos dixisse meminimus, solum per duodecim terræleugas distantem. Civitatem, inquam, illam præelegimus ex indigenarum consilio, eo videlicet quod, sicut ipsi testabantur, et nos hoc ipsum fideculata deprehendimus, multa essent civitatis illius commoda, utpote frumento, vino et oleo stabilita, silvis circumnexa, pratis amoenata; scatent fontes, fluunt amnes, et denique autumni serenitas suas in omnibus exhibet ubertates. Terra certe illius similis, de qua nuntiatur quod fuerit terra habitatores suos devorans. Sed super omnia et præceteris ad civitatem allexerunt nos civitatensium mores; magis, inquam, allexit nos in clero et populo civitatis morum edocta liberalitas, quam descripta civitatis commoditas seu agrorum fertilitas ulla. Erant enim et in clero et in populo civitatis, sicut et jam eramus præexperti, viri munifici liberales, dapsiles, advenis præsertim et inquilinis honorem exhibentes, affabiles, sociales, sua communicantes et facile tribuentes. Unde et potissimum inter tales præelegimus peregrinationis nostræ consummare residuum. Est autem prope civitatem quasi per stadium nobilis abbatia et regia, ubi gloriosa virginis et matris sanctæ Columbae corpus requiescit, et monasterium ad ejus honorem dedicatum, tam commode situm ut facile possit civitatis habere commoda et evitare tumultus. Ad hoc archipræsul cum suis, tum propter loci religionem, tum propter civitatis tumultus facilius evitandos, declinare statuit. Quod quidem et mox, ut præfato illi Christianissimo regi innotuit et regi complacuit sic.

Biennio igitur jam peregrinationis nostræ Pontiniaci expleto a Pontiniaco discedimus. Die vero recessus nostri videres fratres mœstos et ejulantes, post archipræsulem currere, discurrere, festinare, salutantes et resalutantes et benedictionem iterum et iterum postulantes, et iterum et iterum videre et alloqui cupientes recedentem, interdum conlamentantes: « Pater, cur nos deseris, aut cui desolatus nos relinquis? » Ego autem videns sic verissima fore justi verba illa recordabar: *Qui timent, inquit, te, videbunt me et lætabuntur* (*Psal. cxviii*); fratres igitur isti ita timentes ita discurrebant, ita se invicem prævenire contendebant, ut vel modicum viderent adhuc et lætarentur. Nec quidem præceptum abbatis nec hora regularis ipsos revocare poterat, archipræsulem et suos diu et longe extra monasterii portam prosequentes: adeo quisque alium absque omni ordine prævenire contendens, salutationem ultimam et ultimam benedictionem alii contendebat eripere. Sed quam pius certe, quam ordinatus, irregularis et inordinatus horum incessus et excessus hic, ad quem eximiæ charita-

tis violentia impulit. In hac itaque fratrum vase et dilectione a Pontiniaco discessimus.

De somnio archipræsulis in recessu a Pontiniaco.

Verum die recessus nostri inter itinerandum archipræsul, qui in via maxime solebat esse comes fuscundissimus et jucundissimus, cœpit admodum tristis et mœstus esse contra morem suum, neminem suorum in via alloquens, nec ipsum suorum aliquis; nobis viae sociis opinantibus ipsum tristari sic eo quod a fratribus tam diligentibus et tam dilectis recessisset. Abbas vero noster Pontiniacensis, comes tunc noster per viam, vir edoctus et religionis approbatae, videns sic et compatiens, accessit proprius sciscitans ab eo secretius quare sic vultus ipsius concidisset. Et hoc ipsum iterum et iterum sciscitabatur, donec sibi archipræsul aperiret causam ad amicam importunitatem sciscitantis. « Domine abbas, » inquiens, « nec mirum, si animo meo turbato vultus ineus sic conciderit: verumtamen causam, et si familiaris meus sis, non prius edisseram nisi eo pacto, ut secreto eam teneas quoad vixero ego. » Et abbas mox pepigit se facturum sic. Et ipse: « Domine abbas, » inquit, « hac nocte vidi somnium, et visiones capitis mei conturbaverunt me. Jam quippe per Dei, ni fallor, revelationem accepi quod morte dura, sed spero quod pretiosa de hoc mundo sim transiturus. Nocte quippe hac mihi visum, quod in ecclesia, nescio tamen qua, contra dominum regem Anglorum in auditorio domini papæ et cardinalium pro Ecclesiæ causa contenderim, domino quidem papa parti meæ favente, sed cardinalibus adversantibus pro rege contra me, cum ecce subito quatuor supervenerunt milites, qui mox rapientes me ab auditorio, in eadem ecclesia capitilis mei summitem, ubi coronæ meæ locus est, excoriaverunt, adeo ut mihi videbatur angustiatus quod videbar mibi defecisse. Et ex revelatione hac, scio. quippe revelationem esse hoc, non vanum somnum, conturbor sic et contristor: non quidem propter revelationem, pro qua potius Altissimo quantas vallo gratias ago, qui parvitiæ meæ aperire dignatus est de hoc mundo mei exitus modum, sed propter eos maxime doleo, qui secuti sunt me et tot et tanta sustinuerunt propter me. Qui certissime scio quod me perculo dispergentur, quasi oves non habentes pastorem. » Hanc eamdem visionem paucis post diebus exactis et cuidam alii abbatii ordinis Cisterciensis, amico itidem suo et familiaris, pacto simili ne videlicet eam cuiquam, donec visionis videret exitum, revelaret, secreto similiter retulit: de Valle Lucente dictus abbas hic erat. Visionem itaque duobus his abbatibus retulit, ut ita ipso eo modo quo ex revelatione præmunitus fuerat de hoc mundo sublatio, in ore duorum staret verbum revelationis hoc. Quod quidem, ut eidem abbatibus dixit, nemini suorum indicare voluit, ne forte passionis suæ socios eo amplius contristaret. Et quidem sicut prævidit et prædictit, eo modo et de mundo transivit, quemadmodum sequens histo-

riæ ordo declarabit. In hoc et uni sanctorum similis qui similiter de præsentis cursus sui fine revelationem accepit; cui nocte visum quod ipse totus igne cremaretur; et ipse quidem postea ita igne crematus et per ignem transiens in refrigerium est eductus. Ni fallor, beatus Polycarpus hic erat. Dicti vero abbates relatim sibi archipræsulis visionem omni tempore siluerunt, donec ipsam in cursus nostri fine suis ipse confirmaret. Sed hoc de visione interserto, deinceps ad historiæ ordinem revertamur.

21. QUALITER ARCHIPRÆSUL SENONIS A FRANCIS SIT EXCEPTUS.

Profecti itaque a Pontiniaco Senonis venimus, a pie memorie Hugone Senonensi tunc archiepiscopo et a clero et a populo civitatis, in omni gaudio et alacritate suscepiti, de sisto ad usum nostrum necessaria percipientes amplissime. Rex vero omni tempore quo ad civitatem veniret, sicut ubique moris sui erat, primo quidem ad ecclesiam et confessum, nisi major causa detineret, ad archipræsulem visendum accelerare consueverat. Cujus tunc prolixiori eloquio et in magnis consilio, tanquam viri exercitati et experti negotia regia, fruebatur. Sed quid? Suscepiti jam a Francis, et de ipsis regis mensa jam eramus, inter ipsos non ut exsules sed cives, non quasi advenæ sed indigenæ; et etiam plus quam ipsis indigenis nobilibus et generosis, nobis a magnatibus et principibus terræ honor amplior impendebatur, ita ut oblivioni datae essent augustiae nostræ priores, nec essent jam priora in memoria quæ transierunt.

De commendatione Francorum.

Unde et, sicut vetus habet historia, quod Gallia semper viris fortissimis et eloquentissimis abundaverit, ita et illi veteri hoc nove historiæ copulanus nunc, addentes quod viris munificentissimis et honoratissimis abundantissima sit, ad illos maxime tales se semper exhibentes qui advenæ sunt et oppressi. Quod vidimus, quod audivimus, quod etiam nos ipsi sensimus, hoc testamur de Francis, unde et merito ab antiquo dulcis Francia dicta est. Dulcis certe propter terræ fructus, qui præcellentissimi sunt, dulcis etiam propter aerein, qui ibi clementissimus est, sed verius dulcis propter terrigenarum ingenuos mores, suaves et jucundos, et jucunda consortia. Elsi igitur forte ex alia causa dulcis dicta sit, nos tamen impræsentiarum et ea causa dulcem prædicamus, qua ejus dulcedinem sensimus, adeo ut peregrini nos angustiati et afflicti præ ipsis dulcedine non recordaremur malorum. Propria quippe gens nostra nos calice mœroris, calice amaritudinis epotavit, sed ista venientes ad se calice suæ dulcedinis nos inebriavit: adeo ut præ dulcedine propinatae prius amaritudinis non recordare inur malorum. Dulcis itaque Francia et vere dulcis; dulcis, inquam, ut jam diximus, et adhuc iterare urget amor, dulcis. Dulcis revera propter fructuum gratiam, propter aeris clementiam: sed vere dulcis

A et adhuc dulcior propter eximiam gentis humanitatem et inolitam principum terræ benignitatem. Dulcissima vero propter cœlitus datum regibus terræ mansuetudinem. Donum quippe propriæ desperatum in tanta potestate mansuetudo tanta. Siquidem Francorum reges, ut ex gestis habetur aliquis, viri semper fuerunt bellicos, tyranni vero rari aut nunquam. Dulcis itaque Francia dulcior et dulcissima est. De cujus dulcedine quia nos genitivus, imo plene inebriati sumus, inebriati de ipsa nunc, cum tempus est non eructuare non possumus. Et quidem ad laudem et gloriam gentis illius, de ipsis dulcedine plenus nunc eructuassem, nisi quia amodo tempus est et historia exigit, et intermissum supra historiæ ordinem relexamus. B Ad supra missos itaque Romipetas nostros revertendum.

22. DE ROMIPETIS ARCHIPRÆSULIS REVERSIS ET AD VESTITUM CARDINALIUM AD PACEM.

Nec enim multos dies Senonis fecimus, cum eos Romipetas nostri revertuntur, nuntiantes quod dominus papa, cardinales a latere suo in brevi missus foret, qui inter regem et archipræsulem de pace tractarent et reformarent pro posse: interim vero omnia debere esse in suspenso, nec aliquid ecclesiastice disciplinæ exercendum; hoc ipsum viro apostolico per reversos nostros signatis apicibus suis archipræsuli mandante et consulente sic. Sedimus itaque per dies pluriños adventum cardinalium prestolantes. Qui tandem venientes Senonis, per nos primo venerunt; ideo prius ad nos quam ad regem, quia viæ ipsis ductus sic se habuit. Fuerunt autem qui missi venerant, quod ad ipsis, pacis reconciliatores idonei, utpote viri multum pectoris et multum oris habentes. Qnorum unns dictus est Willermus de Papia, alter vero Otho, presbyteri cardinales. Isti itaque priuino venientes ad nos, causam nobis sui exposuerunt adventus. Et nobis quidem placuit et devote ut ad Dei honorem et sanæ Ecclesiæ libertate inter dominum regem et nos conciperent. Ipsi vero, sic ad regem profecti in Normanniam, erat quippe rex in transmarinis extra regnum tunc, cum rege moram fecerunt non modica, ad nos nec revertentes nec nuntiantes quid. Illi quippe solum quærebat rex, ut dicebatur, quod a postea rerum probavit exitus, ut videlicet tempus solummodo protelaret, pacem nostram minime relens, elsi velle se simulans. Verum tamen cardinales, ne frustra venisse videbantur, sape et sapienter de pace convenerunt, sedulo et attente de pace tractantes, pacem inquirentes, sed viam pacis non invenierunt. Verum ne frustra venisse et nihil quæcaviderentur, denique nos ad colloquium vocauit. Fuit autem colloquium inter nos et ipsis in castello Franciæ et Normaniæ inter duo illa castra Trievidelicet et Gisors.

De secundo archipræsulis somnis.

Nocte vero proxima ante colloquium archipræsulus vidit somnium, sicut ipse nobis mane ad colloquium

euntibus retulit, quod videlicet propinaretur ei veniam in calice aureo. Et quidem accidit sic. Alter quippe cardinalium, præfatus videlicet Willelmus de Papia vir elegantis eloquii, et verba habens persuasibilia pacis quidem suaves et blandos sermones nobis obtulit. Et videbantur in superficie bona verba et pacifica, quæ tamen si quis interius aspiceret, ecclesiasticæ paci et libertati non modicum derogabant. Et ita nos audientes illa et pensantes relatæ nobis prius visionis nocturnæ, mox advertimus conjecturam. Unde et singula fere quæ a cardinalibus de pace proponebantur, nobis suspecta erant, metuentes capi in sermonibus, qui molliti et melliti erant, et tamen ipsi nihilominus jacula. Et ut ibi prolixius dicta breviter hic et in summa dicantur, summum fuit cardinalium consilium et omnino nitebantur ad hoc, ut nulla expressione facta inter regem et archipræsulem de consuetudinibus, quas supra in scriptum redactas diximus, ob quarum contradictionem et nos peregrinabamur, archipræsul ad suam reverteretur ecclesiam, si tamen et hoc a rege posset obtineri vel sic. Dicebant etenim quod nocerent expressa et pacis processui fieret sic offendiculum. Nam sicut adjiciebant, turpe esset regi et indecens, ita manifeste et expressim consuetudinibus illis renuntiare, quæ per antiquiores et maiores regni et etiam per ipsos episcopos, etiam et per nos ad regiam dignitatem pertinere, et ad coronam suam spectare recognitum est. « Si vero rex pacem, ut aiebant, vobis concesserit de consuetudinibus sive tenendis sive abolendis nulla habita mentione, eo ipso evacuatæ intelliguntur et abolitæ; præsertim cum super his inter vos et regem tam dura quæstio mota, et tota sint hæ dissensionis materia. Unde si vobis pacem concesserit rex, vobis tamen non concordentibus has nec ad tenendas has vos obligantibus, eo ipso intelligentur evacuatæ et vos obtinuisse in causa. Rex etenim sic, etsi non expressim, tacite tamen intelligetur abolitioni consensisse. » Et addebant exempla, quemadmodum, ut aiebant, si episcopus quemquam ad sacros ordines promoverit, etsi expressus non fuerit, tacitus tamen de continentia fuit consensus. Et ad hoc ipsum quidem probandum, tanquam viri et in divino et in humano jure periti, pleraque alia induxerunt exempla; juxta quod utrumque jus loquitur de consensu interdum expresso, interdum vero tacito et non expresso.

Nos vero e diverso expressam petebamus consuetudinum abolitionem, et ut expressum illud de quo satis supradictum chirographum decreti evacuaretur. Alioquin minime in tuto fore nostram vel Ecclesiæ pacem, nisi totius turbationis et dissensionis prima et summa causa velut totius inali radix extirparetur. Præsertim cum, ut supra ostendimus, archipræsul circumventus et seductus assensum illis præbuerit. Unde si, nulla vel in specie vel in genere consuetudinum habita mentione, cum rege componeret, priorem illum de consuetudinibus assensum ratum babere videretur, et quæ perperam gesta

A confirmare juxta illam civilis juris regulam Ratiabitio retro trahitur et quæ sunt gesta confirmat. Addebamus et quod eadem, quæ inducebant contra regem propter nos, potius pro règne contra nos facerent, de consensu videlicet tacito et non expresso. Taciturnitas enim, ut dicebamus, non aboleret sed potius eo amplius ad pravarum illarum consuetudinum observationem archipræsulem obligaret, ad quas aliquo tempore male et illicite se obligaverat per apostolicæ absolutionis gratiam, per contradictionem acerbam, et per exsilium grave, rupta penitus illicita illa obligatione et dissoluta. Unde si in ecclesiasticæ pacis reformatione talis sit taciturnitas, et a tali qui contradicendi habet personam, ita ut de consuetudinibus illis evanandis nec in specie nec vel in genere ulla flatmentio, manifestus videretur consensus, et prior illa quæ jam expiravit obligatio illicita reviviseret. In quò casu multi loquuntur canones: quorum unus: « Qui non obviat, inquit, cum potest, consentire probatur: et nec caret scrupulo consensionis occultæ, qui manifesto facinori desinit obviare. » Et multi alii canones in modum hunc tunc ibi inducti, et exempla multa: verum et canonibus ibi inductis et exemplis pariter, brevitatibus hic causa supersedemus, præsertim cum hæc modicam etiam habentibus juris experientiam notissima sint.

Præterea ablitorum nobis, imo Ecclesiæ, potius restitutionem bonorum, tam mobilium quam immobilium, instantissime petebamus illam divini juris regularem crebrius iterantes, videlicet non remitti peccatum, nisi restituatur ablatum. Eteo certe majora petebamus et talia quæ certissime sciebamus per ipsos apud regem impleri non posse, quia per quosdam aulicos amicos nostros sed occultos secreto præmuniti eramus, et nos deprehendimus sic, quod nec etiam hoc ipsum quod nobis offerebant impetrassent a rege. Jam enim rex certissime proposuerat et etiam publice juraverat, archipræsulem ipso regnante ad ecclesiam suam non reversurum. Verum cardinales, quorum alter regi per omnia favit, pacis qualisunque verbum nobis proposuerant, ut ita quoquo modo regem excusarent, quasi per ipsum non staret quo minus pax fieret, et, ut jam diximus, ne ipsi frustra venisse et nihil egisse viderentur. Unde et infecta pace, imo etiam absque omni spe pacis per ipsos deinceps faciendæ, discessimus ab eis sic, ipsis ad regem confessim revertentibus.

In Cenomannia vero in civitate ipsa Cenomannis nonnullæ regni personæ jam convenerant; et viidentes sic pacem nequaquam per cardinales posse fieri, in audiencia cardinalium suas appellations renovarunt pro rege, pro regno, pro personis propriis, et pro ecclesiis suis, ad sedem apostolicam reappellantes. Post aliquantulum vero temporis cardinales, multum a rege honorati, et ambitiosis onerati exeniis, nostra et Ecclesiæ pace infecta, ad Romanam revertuntur Ecclesiam.

Nos vero de secunda appellatione hac an ei deferendum, mox inquirere coepimus. Quanquam enim jus indistincte loquatur et dicat, appellatione interposita, sive recepta sit sive non, nihil innovandum, ne videlicet cognitionali deliberationi præjudicium fiat et secundum utrumque jus ejus esse de appellatione cognoscere, ad quem appellatum fuerit; erudit tamen nostri nequaquam hoc passim et sine distinctione, verum prudenter et erudite, tanquam viri exercitati in his docuerunt, multa induentes ad docendum, quomodo intelligendum sit jus, quod de appellatione loquitur sic. A quibus tunc inductis hic causa brevitatis supersedeimus, præsertim cum talia viris peritis sint notissima. Nos itaque appellationi jam dictæ, tanquam ad iustitiam eludendam et in oppressorum oppressionem manifestissime factæ, ab inferiori judge minime defensandum judicavimus. Quotquot tamen nos domino nostro archipræsuli supplicavimus, monuimus, consuluimus ut sola regis persona adhuc remaneret intacta.

23. QUALITER ARCHIPRÆSUL MULTOS DE AULICIS ANATHEMATIZAVIT.

Igitur archipræsul, sciens a propheta maledictum qui gladium suum a sanguine prohibuerit et qui Dei opus negligentiter facit, accinxit se. Et in primis quosdam de aulicis clericis, qui ratione ordinis seu beneficii ecclesiastici obligati sibi fuerant et obedientiam exhibere tenebantur, districtissime citavit, ut ad ipsum venire non postponerent nec differrent. Quibusdam etiam in virtute obedientiæ, sub ordinis sui et beneficii periculo, nonnulla præcepit, at nec venerunt hi nec paruerunt illi. Unde et archipræsul appellationi non deferens, ipsos gladio verbi Dei percussit et publice anathematis vinculo innodavit, et ut præcipiunt canones, quantum permisit malitia temporis, quo debuit paragromata sua mittens, anathematizatos denuntiavit. Et de aulicis clericis sic; pariter et de aulicis laicis et ob causas varias: quosdam, quia invasores, quosdam tanquam rerum ecclesiasticarum violentos detentores, quosdam quia tempore peregrinationis suæ prædia Cantuariensis Ecclesiæ, non ab ipso, sed a rege acceperant. Omnes denique qui prædia et possessiones archiepiscopatus Cantuariensis vel suorum, qui peregrinabantur cum ipso, auctoritate regis ad custodiendum suscepérant anathemate percussit. Et non solum ex his et illis, sed et aliquos etiam de ipsis episcopis propter inobedientiam manifestam, et maxime quia inter regem et ipsum totius dissensionis incentores extitissent, quam et fovere in dies non desisterent. De anathematizatis sic Gilbertus cognomento Folioth episcopus Londoniensis unus erat. Et hi quidem anathematizati ex aulicis de magis familiaribus et consiliariis regis. Unde et ferejam quotquot in aula aut nominative excommunicati sic, aut saltem excommunicati denominative excommunicatorum participio, quosevitare nec poterant nec licebat. Adeo ut vix in capella regis qui in missa pacis illud

A osculum sacramentale regi offerret nisi excommunicatus vel ex nomine vel ex participio. Excommunicati igitur hi, excommunicati et illi. Nec enim archipræsul sustinere potuit aut voluit amplius, unde non destitit, non pepercit, nec his, nec illis. Non sustinuit, inquam, non pepercit, etsi vir apostolicus auctoritate sua quæ omni præst quosdam jam solvisset quos ipse ligaverat: præfatum videlicet Saresberiensem episcopum et aulicum illum clericum quem supradiximus cum schismaticis in Tertonica illicite contra Ecclesiæ pacem et contra vi-
rum apostolicum contraxisse.

24. QUALITER SECUNDO REX ET ARCHIPRÆSUL AD VIRUM APOSTOLICUM MITTUNT.

Audiens vero rex motus et turbatus et pars omnis adversa, sic videlicet nec aulicis deferrit propter regem, nec appellationi propter sedem apostolicam, ad virum apostolicum mittunt cum omni festinatione et remittunt. Currunt, festinant, accelerant nuntii et nuntii, et post iterum nuntii, qui haec virum apostolicum nuntient. Mittimus quidem et nos. Sei quia aurum et argentum non erat nobis, mittimus nos iterum, sicut prius, nuda solum verba tetra et atramento scripta. Illi vero aurea et argentea ex abundanti et multo plus plura prioribus. Verum tamen pius noster rex Francorum, de cuius quasi aula jam eramus, quia de ejus mensa, ad virum apostolicum et ad familiares suos dominos cardinales pias preces sacris apicibus suis mittit, propter nos mittens et remittens, mandans et remandans, quod qui tangeret nos tangeret pupillam oculi sei: super omnia mandans et rogans, ne vir apostolicus solveret, quos tam venerabilis, tam sanctus archipræsul tam juste ligasset, nec evacuaret quæ ipse fecisset contra Ecclesiæ inimicos justitiae opera. Id ipsum etiam et pontifices et principes terre Romanae pontifici et venerabilibus cardinalibus cum omni devotione et affectu monentes supplicaverunt. Jam ergo et per nostros et ab adversariis terontur in dies apostolorum limina: discurrent, festinant, accelerant et hi et illi. Moriuntur obiter tam hi quam illi, sed surcedunt alii et succrescent et ex his et ex illis. Nam ut de nostris loquar, de multitudine nostrorum exsulum erat nobis copia burattorum, D unde et sicut supra satis ostendimus, sic dispensante Altissimo, sicut in aliis ita et in hoc casu nostræ, etsi nescius, multam opem tulit qui nobis coexsulum tantam multitudinem expellendo sociavit: qui virorum tam eruditorum, tam prudenter et consilium nobis contulit et contra se ipsam pro nobis tam fideles nuntios præparavit. Sed quid? videres certe a paupere archipræsule et coemilibus suis pannosis et uniseris, adversum cives, adversum reges, adversum purpuratos et divites strenue, varie et valide concertatum. Unde nec est, ut ex parte tunc dñici, quod vir strenuus eruditus est pauper argento vel auro valeat comparari. Tales enim incomparabilis; unde et de sapientia Sapientia. Venerunt mihi, inquit, omnia bona pariter casu illis

(*Sap. vii*). Non quidem de potentia, non de divitiis sic : *Væ potius terræ cuius rex puer est !* (*Eccle. x.*) *Et deviles*, inquit Psalmista, *eguerunt et esurierunt* (*Psal. xiii*), unde et sapiens sapientiam præposuit *bis et hæc ei adjecta*. Talis enim, ut diximus, et *iterare* non piget, incomparabilis : talis quippe semper abundans, semper gaudens, egens vel tristis manquam. *Quasi nihil habentes*, inquit, *et omnia possidentes*; *quasi tristes, semper autem gaudentes* (*II Cor. vi*). Juxta quod philosophorum unus, cuiuslibet animam ipsius dicebat esse fortunam. Et orthodoxorum unus : « *Nunquam, ait, parvus est census, cui magnus est aninus.* » Unde et Sapiens: *Cogitationes*, inquit, *robusti semper in abundantia* (*Prov. xxi*). Talis semper dimicans, semper triumphans, evictus nunquam vel deficiens. Juxta quod magister ille agonotheta : *Quando, inquit, infirmor, tunc potens sum* (*II Cor. xii*). Et Sapiens : *Vidisti, inquit, virum velocem in opere suo coram regibus stabit nec erit ante ignobiles* (*Prov. xxii*). **Talis hic Thomas noster, magna anima et robusta semper abundans, semper in pugna, semper in palma, utpote de forte illo et sancto fortium et sanctorum catalogo, qui occidi poterant et flecti non poterant. Quod melius in historiæ hujus calce declarabitur : hoc interim hic adjecto, quod nec mirum si Thomas hic noster prædictetur hic magnus qui semper magnus; magnus in aula, magnus in ecclesia, magnus quando civis in Anglia, magnus quando exsul in Francia, sed incomparabiliter magnus et majeore maximus hodie : qui modico nunc clausus tumulo sumpsit sibi perinas diluculo et a nobis jam super penas ventorum avolans, totum inondum trahit post se. Sed hæc docebunt sequentia melius. Interim ad prosequendum historiæ ordinem revertamur. Itaque fut dicere coepimus, plurimæ sunt et contrariae missiones ad virum apostolicum.**

25. QUALITER ARCTABATUR ROMANUS PONTIFEX PRÆ NUNTHIS REGIS ET ARCHIPRÆSULIS SIBI ADVERSANTIBUS.

Arctabatur itaque Romanus pontifex quippe neque quod nos fecimus irritaret, sed potius ut ipse apprehensus apostolico zelo nobiscum adversus malignantes consurgeret, urgebat tum justitiæ causa quam sovebamus, tum mundi favor qui nobiscum, tum p̄i regis nostri Ludovici et suorum desideria et postulationes tam affectuosæ pro nobis. Inde vero obsistebant regis Anglorum juvenis adhuc, ut supra diximus, et tam potentis et suorum postulationes contrariae. Considerabat etiam vir apostolicus archipræsulem nostrum virum velocem in opere suo et sicut videbat ipse et ab aliis jam acceperat, deinceps nec revocari posse, nec desistere velle a justitiæ opere, quin videlicet gladium suum exerceret et occideret et mactaret illos quos in tam atrocibus tamdiu et tam patienter supportaverat bac-tenus. Considerabat igitur vir Apostolicus sic, archipræsuli emulationem tam accensam et adversariorum obstinationem tam duram : unde et

A turpe et irreligiousum et forte damnabile sibi, si archipræsulem ex tam justa causa sacerdotali zelo accensum, ab officio suo suspenderet, seu ab ipso facta irritaret justitiæ opera, ex quo universæ Ecclesiæ grande et grave scandalum generaret, et regis Francorum et regni incurreret indignationem non modicam. Igitur quod solum vindicatur superesse, Romanus pontifex inter regem et archipræsulem paci amicabiliter reformandæ adhuc studere necessarium duxit. Sacros itaque apices suos ad dominum regem Francorum sape et sepius mittit, mandans, monens et rogans regem, ut pacis nostræ mediatorem se interponat. Mittit etiam nunc ad hos, nunc ad illos, ad eos maxime qui credebantur a domino rege Anglorum libentius audiri et benignius, et quorum opere et industria sperabatur verbum pacis posse melius et efficacius promoveri. Mittit et ad viros religiosos, viros pacificos, quorum in reformatione pacis et in dissidentium reconciliatione solet esse diligens opera et efficax gratia. Mittit itaque Romanus pontifex et remittit, mandat et remandat. Pleraque vero de scriptis illis apostolicis existant adhuc, in illud, de quo supra meminimus, corpus epistolare redacta, ad quod recurrat, si quis hæc legere et nosse desiderat.

26. DE QUODAM REGUM COLLOQUIO, UBI PAX NOSTRA STETIT PRO HOC ADJECTO, SCILICET SALVO HONORE DEI.

Dominus itaque rex Francorum, videns dominum papam de pace nostra sic sollicitum, tanquam filius pacis et obediens apostolico viro, operose et attente partes suas interposuit. Unde et ad pleraque colloquia, quæ inter ipsum et dominum regem Anglorum erant, vos vocavit, pacis nostræ in iis se mediatorem interponens. Inter quæ unum colloquium fuit, quod ad laudem et gloriam tanti archipræsulis ego hic tacere non debui. Contigit, ut Pictavi et Britones, ortis quibusdam simultibus adversum dominum regem Anglorum moverunt arima : et, ut fortius rebellarent et securius, cum illustri rege Francorum confederati sunt, qui et tunc pariter cum Anglorum rege inimicitias habuit. Verum post multa dies colloqui statutus, pax reformata inter omnes, donec tandem ventuni ad nos, qui similiter pacem inquietantes colloquio intersuimus. Accedunt autem multæ et magnæ personæ ecclesiasticæ et alii viri multi et magni : omnes hi inter regem et archipræsulem mediatores. Rex vero quibusdam ex suspicabatur, quos archipræsuli magis favere et Hierosolymis proficerat velle se crucem facere et ad honorem suum inter ipsum et archipræsulem suum : et addebat se de pace hac in hoc colloquio in praesentia regis Francorum et aliorum solum quererere honorem, saltem verbo tenus. Habito igitur prolixiori verbo de pace nostra in communi omnium mediatorum, seorsum tamen a regibus, isti quos diximus inter exercitos archipræsuli magis familiares, quibus et rex

verbum illud crucis et de pace nostra sic instillaverat, archipræsulem a communione illa mediatorum corona seorsum trahunt, et secretius proponunt ei verbum regis, quod a rege secreto acceperant sic, nec tamen ipsi hoc nomine regis nuntiantes, sed verissime asserentes se a rege accepisse hoc. Unde et summum ipsorum consilium fuit et summopere laborabant ad hoc, ut archipræsul, et de tota causa et de ablatis tam sibi quam suis, regis ibi per omnia miserationi et voluntati se supponeret; quod est sicut vulgo dicitur, ut poneret se de tota quaestione inter ipsos vertebatur querela in misericordia regis, et absolute sic, absque omni additamento. Siquidem archipræsul ad instantiam et ad consilium mediatorum urgentium ipsum ad hoc, jam in communione mediatorum omnium audientia concesserat se facturum sic, adjecto tamen hoc: Salvo honore Dei; verum isti inter mediatores archipræsuli magis familiares, viri fideles et exercitati in consiliis, de quibus et tanquam de se archipræsul fidebat, adjectum illud nitebantur adimere, videlicet salvo honore Dei, eo quod, ut dicebant, in verbo illo scandalizaret rex. Unde et ut absolute super tota controversia regis se supponeret voluntati et arbitrio, summo nisu et studio consulebant; et sic coram omnibus regi daret gloriam et honorem et hoc regi satisfaceret et hoc regi sufficeret: et rex vicissim ipsi restitueret integrain gratiam suam et pacem. Et hoc quidem verbum illi simile quod prius, dum adhuc essemus in Anglia, de regiis consuetudinibus observandis adjectum. Dicebat enim archipræsul se regias consuetudines observaturum salvo videlicet ordine suo, quod in libello historico hoc supra non præterivimus. Illa igitur adjectio huic similis. Ibi salvo ordine, hic vero salvo Dei honore. Eisdem itaque suasionibus et allegationibus, quibus illi pacis mediatores tunc in Anglia, illud adjectum salvo ordine, et isti nunc in Francia hoc adjectum illi simile salvo honore Dei attentaverunt adimere. Et quidein primam illam adjectionem ordinis, archipræsul expressisset nunc iterum hic, nisi quia, ut supra ostendimus, ex adjecto illo scandalizabatur tunc rex, quemadmodum et nunc ex hoc, salvo videlicet Dei honore, scandalizabitur ut mox dicetur. Sed quid? Denique adeo suasus, tractus, pulsus et impulsus est ut persuasus videretur. Cumque tandem cum eruditis suis familiaribus et seorsum breviter, prout tunc licuit et tempus erat, loqueretur, et eis quaestione a mediatoribus illis amicissimis sibi secreto acceperat singula proposuisset, ipsorum fuit omnis sapientia devorata; videbant quippe hinc pacis bonum, et gratiam regis desideratissimam, inde vero turpe et irreligiosum et ignominiosum Ecclesiæ videri posse, si ita super causa ecclesiastica archipræsul laicæ personæ voluntati et arbitrio se supponeret, ut nulla videlicet de libertate Ecclesiæ seu Dei honore fieret expressio; præsertim cum de Dei honore habita fuisset mentio et jam quæstio mota. Quod tamen propter bonum Ecclesiæ et nostrum, quod certissime sperabant et

A asserebant subsecuturum, urgentissime consuebant et cum omni quærebant instantia mediatores, et maxime inter ipsos viri fideles et religiosi, qui et in consiliis exercitatissimi et archipræsuli amicissimi erant. Et ideo eruditæ nostri quotquot hæsitantibant, et consilium dare verebantur, ne vel per ipsos impeditur pax vel ne forte per ipsos Ecclesiæ causa quam agebant periclitaretur. In hoc igitur casu omnes quotquot siluerunt et ab eruditis nostris omne consilium periit, et ipsorum sapientia inutilis facta est, tanquam ultra sapientia non reperta in Themen. Perit, inquam, ab eruditis nostris sapientia et consilium, nisi quod quidam submurmuraerent minimatum in tali casu Dei honorem, seu libertatem ecclesiasticam, pro gratia terrena acquirenda ita sapere seu subticere; quod non esset aliud, ut dicebant, quain lucernam sub modio ponere quemadmodum et in hoc libello supra ostensum est, cum similis illa adjectio, salvo videlicet ordine, in Anglia similiter pro bono pacis est adempta. In arcto itaque hoc perit sapientia et consilium. Igitur, quod solum nobis in articulo tam arcto restare videbamus, clavimus ad Dominum supplicantes ut daret nobis consilii et scientiæ spiritum. Sed quid? Nobis ita consilium suspendentibus et hæsitantibus quid agendum, a pacis mediatoribus, multis et magnis viris, et præsertim qui inter ipsos, a viris religiosis et aliis archipræsuli amicissimis et familiarissimis, adeo sicut et supra diximus, suasus, tractus et impulsus est, ut haberetur persuasus.

B Itaque cum a pacis mediatoribus et aliis hinc sli-
patu jam duceretur ad reges, erant quippe duo reges simul adhuc pacis nostræ finem expectantes, cun, inquam, duceretur, sic ingessit se, difficile tamen inter tot et tantos, discipulus qui scriptit hæc: et breviter et citissime, nec enim aliter potuit, tunc instillavit et in aure: « Domine, inquiens, videto quomodo caute ambules. Unum tibi dico certissime, de conscientia loquens, quod si in compromissione hac regi adjectionem illam subticueris, salvo videlicet honore Dei, præsertim cum totum hoc nunc agatur ut pro regis gratia subticeatur hoc, quemadmodum et suppressisti illud in Anglia salvo ordine tuo, cum tunc de regiis consuetudinibus observandis ageretur, sicut tunc ita et nunc dolor tuus renovabitur, eo quod a bonis obmutueris et silueris, unde et illud Psalmi lugens recordaberis jugiter: Obmutui et humiliatus sum, et silenti a bonis et dolor meus renovatus est (Psalm. xxxviii). Et amplius renovabitur dolor, quod tunc percussas ob silentium simile, adhuc disciplinam tua reciperis. »

C D Vix dictis his et ipso solum me respiciebat et respondere non valente, tanta quippe erat ipsius comprimentium turba et quærentium alloqui eum, ecce ductus sic ante reges venit. Sciens autem quod humilitas præ cæteris soleat corda indurata emollire, quæ etiam præ cæteris virtutibus ipsis superbis et elatis gratior est, adeo etiam ut per ipsam

superbia ipsa se sustineat vinci, sciens, inquam, hoc mox archipræsul inter initia ad pedes regis se prostravit. Et cum ipso ad honorem ipsius venerabilis et omni laude prædicandus Willelmus filius magni et præclarri divæ recordationis comitis Theobaldi, tunc Senonensis archiepiscopus, illo jam defuncto quem supra in historia hac nominavimus, qui et in primo adventu nostro Senonis superstes erat, sanctæ recordationis Hugone. Rex vero archipræsule vix ad pedes ipsius prostrato ipsum confessum apprehendit et erexit.

Archipræsul vero erectus et stans ante reges humiliter et devote pro Anglicana Ecclesia, sibi ut dicebat licet indigno et peccatori commissa, regiam cœpit interpellare clementiam, se ut justi mos est in principio sermonis sui accusans, et solum suis meritis tantam ascribens Ecclesiæ turbationem et afflictionem tam duram. Et in sermonis sui calce adjecit: « Ego igitur, inquit, domine mi, super tota quæ inter vos et me vertitur bodie causa, vestræ clementiæ et arbitrio in præsentia domini nostri regis Francorum et pontificum et principum et aliorum qui hic astant me nunc subjicio, » sed mox adjecit, quod nec rex nec pacis mediatores, nec alii vel etiam sui proprii æstimaverunt ut adjiceret, vel elicit « salvo honore Dei. » Hoc quippe, ut supra satis dictum, agebant pacis mediatores, ne tale adjiceret verbum quod regi scandalum et pacis sic fieret impedimentum. Et ideo existimabant archipræsulem persuasum, ne hoc adjiceret, quod scandalum generando pacem posset impedire.

Et profecto accidit sic. Tali quippe adjectione auditæ, rex mox vehementer scandalizatus in archipræsulem excanduit, multis ipsum contumeliis afficiens, multa impropersans, plurima exprobrans, arguens eum et increpans tanquam superbum, elatum et regiæ munificentia circa ipsum impensæ immorem et ingratum. Et quia archipræsulis persona, ut circa historiæ hujus initia diximus, etiam ab ineunte ætate talis erat et tam honesta, de qua etiam mendaces et detractores propter famæ integritatem falsa dicere verebantur, hoc solum rex expressim pro crimine ei objecit, quod cum cancellarius adhuc esset, ab hominibus suis et cismarinis et transmarinis passim, et a majoribus et a minoribus, homini ceperit et fidelitatis juramenta, ea sicut dicebat de causa, ut dominum suum et regem, qui tanta ei contulerat, exhiberet et fieret ipse dominus universorum: unde etiam, ut exprobrando adjiciebat, tempore cancellariae tam magnificum se faciebat et tam munificum.

Archipræsul vero, in omni patientia audiens hæc, in nullo ut videbatur perturbatus vel confusus exprobranti sibi mox respondit; et modeste quidem verbum humilitatis omnis et modestiæ, in respondendo ita verbum temperans ut neque rigidus appareret nec remissus: post alia quæ prius breviter dixerat subjiciens mox et ad id respondens, quod de cancellaria rex ei objecerat: « Domine mi, inquiens,

A quod ex ira mihi exprobramini nunc de in cancellaria gestis, hoc ut videtur iratus queritis mihi vertere in culpam, quo tuam perpetuo gratiam promeruisse debuissem. Nec decet nunc nec oportet illius temporis a me in obsequio vestro gesta et fidem vobis tunc servatam ad laudem meam nunc recolere. Novit enim dominus noster rex Francorum, qui hic, norunt et hi qui astant, novit et mundus, et testantur opera, cum adhuc essem in aula, qualem me in illo officio aulico ad vestram utilitatem et honorem exhibuerim. Turpe esset et indecens præstigi obsequii exprobrando recolere beneficia, quæ mundus vidit et novit impensa. »

Rex autem ultra non sustinens, sed cito ab ore ipsius verbum rapiens, et ad dominum regem Francorum se convertens: « Domine mi, inquit, attende si placet quam fatue, quam superbe, iste ecclesiam suam deseruerit, quem quidem nec ego nec aliis a regno meo expulit, sed ipse noctu clandestinam fugam iniit, nemine expellente. Nunc autem vobis suadet, quod causam Ecclesiæ agat, et propter iustitiam patiatur, et ex hoc multos et magnos circumvenit. Ego quippe semper volui et concessi, et volo et concedo adhuc, ut Ecclesiam cui præest teneat et regat in omni ea libertate, in qua aliquis decessorum suorum sanctorum eam melius et liberioris habuit et rexit. »

C Rex vero Francorum, quasi aliquantulum motus contra archipræsulem et savens regi propter verbum quod dixerat sanctos decessores suos nominando, archipræsuli breviter ait: « Domine archiepiscope, inquiens, nunquid quæris esse plus quam sanctus? » Et verbum hoc, a rege Francorum velut insultando archipræsuli dictum, sic regi et parti suæ non modicum placuit: cuius erat semper studium et opera apud omnes et præsertim apud regem Francorum suam justificare causam et deprimere nostram, ut ita cor regis, qui præstante Domino in tanta turbatione nostra totum et tutum erat refugium nostrum, alienaret a nobis.

D Archipræsul vero nec propter reges ut videbatur adversantes jam sibi, in ullo ut deprehendi posset turbatus vel motus, sed sicut ante animi compositi et æqualis, respondit mox regibus se quidem libenti et prono animo Ecclesiam sibi commissam recipere velle in eis libertatibus in quibus sancti decessores sui eam rexerunt: sed alias novas consuetudines in ecclesiastice libertatis dispendium introductas recipere nolle, sed tanquam sanctorum Patrum institutis adversantes abjicere et damnare. Cum vero de fuga, quam rex clam et noctu temere arreptam impropaverat, archipræsul se excusare coepisset et justam fuisse causam allegare voluisse, qui pacis mediatores extiterant multi, ut supra diximus, et magni viri, confessim archipræsulem ab auditorio regum adhuc seorsum trahunt, prudenter advertentes ex verbis his et illis, quæ inter regem et archipræsulem, non pacem sed majorem potius dissensionem orituram confessim: unde et trahentes

eum seorsum, suadent hi, suadent illi, vocant et re-vocant, pellunt et impellunt quotquot conciliantes: « Da gloriam regi, et verbum illud, quod regem scandalizat, supprimatur, taceatur, et absolute regis voluntati et arbitrio te subjicias, præsertim cum nunc sit tempus pacis opportunissimum, domino rege et primis Francorum præsentibus et omnibus jam in pace præterquam te et tuis. » Ad hoc impellebant archipræsulem multi, ut jam diximus, et magni, tam principes sæculi quam pontifices, Franci, Angli, Normanni, Britones et Pictavi, nonnulli etiam religiosi, qui specialiter propter nos et ex mandato apostolici viri pacis nostræ mediatores, propter pacis nostræ reformandæ meliorem et firmiorem spem, ad colloquium venerant; hoc solum universi postulantes, consulentes, suadentes, ut illud tantillum verbi de compromissione tolleret, taceret, salvo videlicet honore Dei, et sic conqueretur mox et ipse et sui pacem ad honorem et gloriam in conspectu regum et principum.

Videres certe archipræsulem velut hostiam stan-tem, alios vero ut carnifices, non ferro sed linguis armatos, circumstantes et quærentes honorem Dei extinguiere, arbitrantes tamen se et in hoc obsequium præstare Deo: sed post modicum circumventos se et deceptos palam et passim quotquot se accusabant ut docebunt sequentia. Sed nunc interim quod ceperimus prosequamur.

Igitur archipræsule stante sic et vere stante, tanquam firmissima turre directo sita et respiciente contra Damascum, a tot et tantis impulsus est sed eversus non est, jugiter nunc ad hos, nunc ad illos facturum se ut suadebant asserens: « Salvo honore Dei. » Dicebat etenim minimi decere, ut sacerdos et pontifex terreni hominis arbitrio se supponeret aliter, præsertim super ecclesiasticæ libertatis causa et maxime mota quæstione super verbo hoc: et magnum quidem esse et debere sufficere, si vel fieret sic et etiam plus justo hoc, nisi ecclesiasticæ pacis bonum facto causam præberet.

Et vere juxta Psalmistam: *Justus manus suas lavat in sanguine peccatoris* (Psal. lvii). Et ut sapientis contestatur elogium, pestilente flagellato sapiens sapientior erit, quemadmodum et vulgo dicitur quod elixatus aquam timet. In Anglia quippe ob verbum, quod et supra posuimus simile huic, salvo videlicet ordine, rex ut supra in historia hac docuimus scandalizatus est. Quod archipræsul, regis sic sperans sibi restitui gratiam, ad quorundam consilia tacuit: verum postea ex hoc nec regis est gratiam consecutus, sed a bonis obmutescens dolor ejus plus multo quam prius auctus est, et renovatus, unde et verebatur nunc quod tunc accidit. Stetit igitur iste, inter tot et tantos pellentes et impellentes, immobilis quasi domus supra firmam petram ædificata, quasi civitas immobilis supra montem posita, quasi columna ferrea, et quasi murus æreus super terram, regibus, principibus et pontificibus illud corde, ore et opere, quasi in medio castrorum ut videbatur, cantans :

A Deus qui præcinaisti me virtute ad bellum, et portasti ut arcum æreum brachia mea (Psal. xxii). Tunc certe illius legislatoris non immemor: *Non sequaris, inquit, turbam ad faciendum malum, nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiæ, ut a vero deries* (Exod. xxiii). Juxta quod etiam et philosophorum unus: « Et magis, inquit, eligendum quod pauci. »

Pacis ergo mediatores videntes sic immobilem et inflexiblem, mox universi disparuerunt ab eo et remansit solus. Solus, inquam, qui solus portaverat torcularis pressuram: portaverat fortiter et victoriouse calcaverat. Pacis igitur mediatores, ut diximus, disparentes ab eo, et athletam Aliissimi in campo velut quadam palestræ area relinquentes solum, erat quippe in quadam campi planitie colloquium, hominis pertinaciam nuntiaverunt mox regibus, magnam viri constantiam pertinaciam interpretantes. Et reges quidem festinantissime in equis, nox quippe jam diremit colloquium, nec salantes nec ab archipræsule salutati recesserunt. Quin potius rex Anglorum adhuc in recessu, etsi non in faciem archipræsulis, a conviciis non cessavit, insultando dicens inter alia quod ea die de suo fuissest ultus proditore. Pariter et aulici et qui pacis mediatores exsisterant, in recessu multa etiam in faciem archipræsuli objecrerunt, quod videlicet fuissest semper superbis, elatus, sapiens in oculis suis, propriæ semper sectator voluntatis et sententiae: adjicientes C grande fuisse hoc malum et enorme Ecclesiæ damnum et periculum, quod ipse unquam rector Ecclesiæ constitutus fuissest, et quod per ipsum ex parte jam destructa, penitus cito destrueretur.

Sed archipræsul ponens ori suo custodiam, cum peccatores sic adversus eum consistenter, illud Psalmista ruminare videbatur et dicere Domino: *Suscceptor meus es et refugium meum, quoniam liberasti me a laqueo venantium et a verbo aspero* (Psal. xc): et illud: *O Domine, libera animam meam a levi iniquis et a lingua dolosa* (Psal. cxix). Factus est igitur ad exprobrantes et insultantes sibi, quasi non audiens et non habens in ore suo redargutiones, nisi quod uni de Ecclesiæ destructione sibi exprobranti humiliiter quidem et mansuete respondit—hic

D erat unus pontificum, nomine Joannes natione Anglus, episcopus tunc Pictaviensis, ipsi ex distincta conversatione et societate familiaris admodum, charus et acceptus—respondit, inquam, sic: « Frater, inquiens, cave ne destruatur Ecclesia Dei per te, per me favente Domino non destruetur. » Ita haic solum hoc respondit modestiæ et mansuetudinis verbum, in colloquio hoc probris et contumelias pleno, sicut supra diximus, ad omnes sermones suos moderans, ut nec de elatione posset argui nec de remissione subsannari juxta quod Psalmista gloriatur se ex parte eum qui salvum se fecit a pusillanimitate spiritus et tempestate (Psal. lv). Quoniam archipræsul noster in colloquio hoc pariter exspectavimus, qui et illum salvum sic fecit, verum et ut supra ex-

tendimus, a rege durius objurgatus, cum rege tamen non contendit, sequens illud Psalmistæ consilium : *Noli, inquit, contendere adversus eum, qui proficit in via sua, adversus virum qui facit quæ cogitat.* Pariter et illud Sapientis : Non litiges, inquit, cum homine potente, ne forte incidas in manus illius. Ab aliis etiam conviciatus non reconviciabatur, illius profecto discipulus, qui cum malediceretur non remaledixit, cum pateretur non comminabatur.

Deus bone, quanta passus est in colloquio pro hoc honore tuo bellator tuus ! quantum vexatus, quibus affectus contumeliis, quibus lassitudinis injuriis ! Et loquebatur semper honorem tuum in conspectu regum et non confundebatur. Nam etsi ipse factus fuerit prodigium multis, tu adjutor fortis : unde etsi tractus, pulsus et impulsus, non est tamen eversus, non evictus, non cessit, sed ut cito rerum probabit exitus et docebunt sequentia, omnium etiam ini- micorum judicio gloriose triumphavit. Quid enim ni triumpharet Domini miles, Dominica sic inductus arinatura ? Ipse quippe in colloquio hoc velut quodam amphitheatro, verborum spiculis, loricam ju- stitiae, linguis lanceatis scutum patientiae, et terrena felicitatis promissionibus galeam salutis æternæ op- ponebat, illud cum strenuo illo rege bellatore con- cinens : *Si exsurgent adversum me castra, non ti- mebit cor meum, si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo* (*Psal. xxvi*). Ita ergo recessit a colloquio gaudens revera et gaudentissimus, quod dignus esset pro honore Dei contumeliam pati. Ibat, inquam, ipse gaudens; ibant et sui, non gaudentes tamen sicut ipse, sed tristes aliquantulum et solliciti, eo quod vel in forma illa quam suaserant omnes verbum pacis nostræ non processerit. Pauci inter nos quibus non displiceret, quod ad tot et tantorum consilium verbum illud, scilicet salvo honore Dei, non fuit suppressum aut saltem mutatum.

De verbo discipuli in recessu ad magistrum.

Verumtamen discipulus, qui scripsit hæc, mox in recessu quam cito accessum habere potuit, ad dominum suum et magistrum : « Domine, inquit, gratiae summæ Omnipotenti a vobis et a vestris agendæ, in cuius manu mors et vita, qui bodie linguam tuam ita moderavit, sic rexit ut ab ore tuo nec elata prodirent nec remissa : sed in' hujus diei tanto tumultu tot et tantis in te irruentibus, tot et tantis contumeliis affectum et injuriis lassitudinem, salvavit te et servavit custos Dominus a pusillanimitate spiritus et tempestate, linguam in udo positam, et tam facile labilem, quasi in quodam viæ regiae medio regens ita ut in responso tuo nec deprehendi posset pusillanimitas nec notari elatio. Et profecto oculo ad oculum videbit mundus adhuc quod Altissimus honorificabit te in conspectu mundi, qui in tam arcto propter mundum honorem Altissimi nec etiam verbotenus suppressisti, sed tam fortiter, tam constanter es confessus. Et iuxta promissionem suam ipse, a te confessus, te constitabit et hunc

A risicabit, quod honorificantibus ipsum sic promittit : *Qui honorificaverit me honorificabo eum* (*Joan. v*).

Sic igitur recessimus a colloquio nunc in Francia, sicut prius in Anglia apud Northamtune, ut supra in historico libello hec satis ostendimus, facti oppro- brium abundantibus et despectio superbis,

B Et nos ita recedentes dominum regem Francorum sequebamur : cujus erant præparata hospitia in ca- stro, quod Mons Mirabilis dicitur, situm in confinio Carnotusæ et Cenomanniæ, in quo consilio ea die inter reges colloquium fuerat, sicut et ibi interdum colloqui solent. Eramus et nos in castro hoc pariter hospitati cum rege ipso semper per clientes aulicos nobis abundantier ministrante viaticum. Nos ergo prius quam rex, sero tamen jam sub noctis crepu- sculo, ad hospitium venimus, colloquii negotiis multis et magnis et maxime pacis nostræ verbo sic per totam diem usque ad noctem fere protractis. Rex autem, qui posterius venit, non declinavit, quemadmodum in aliis colloquiis consueverat, ut archipræsulem in hospitio suo videret; unde et mox conjectimus cor suum non ita nobiscum sicut heri et nudiustertius. Nihilominus tamen archipræsul hiarem et jucundum se exhibuit ut consuevit, nec deprehendi poterat vultus ejus in diversa mutatus ob hoc. In quo adverti potest magna viri constantia, fortitudo animi invincibilis, qui mundo jam sibi contrario nec ullam vel etiam modicam turbati ex hoc vel solliciti ostendit speciem. Et quidem si sui solam curam haberet et providentiam, non ita spe- ctabile, non ita admirabile hoc : verum, ut satis supra ostensem, coexsuluni suorum multam habuit sequelam. Inter quos multi nescientes quid inter dexteram et sinistram : qui omnes tanquam de matris suæ uberibus de ipsis pendebant cura et providentia. Et tamen mundo jam sibi adversante in nullo turbatus nihil sollicitus videbatur. Sed re- vera iuxta Sapientis elogium : *Justus sicut leo con- fidit* (*Prov. xxviii*), cui etsi mundus totus contrarius sit et aduersetur, ipsi tamen etiam tunc totus mun- dus divitiarum est. Juxta quod magister athleta qui mundum persequebatur, et mundus ipsum, quibus- dam quos in fide generat : *Omnia, inquit, vestra sunt, sive vita sive mors, sive præsentia sive futura.* Justo igitur omnia sunt : et velit nolit mundus, totus mundus ipsi divitiarum est, etiam si ipsi totus mundus contrarius sit et aduersetur. Quin potius eo amplius suns quo magis ipsi contrarius, eo plus obsequens quo plus aduersans. Mundus quippe, etsi nescius, nihilominus tamen quasi inter malleum et incudem, inter mala videlicet poenalia quæ infert, et patientiae virtutem quæ sustinet, justo coronam fabricat æternam, unde et justo plus servit mundus contrarius et offensus quam placatus. Et melius obsequitur si sic rebellet, quam si pareat, cuius ut experimur quotidie extrema gaudii luctus occupat ; unde iuxta Sapientis dictum : *Non constristat ju- stum quidquid ei acciderit* (*Prov. xii*). Nam exaltatus a terra, onus trahit ad se. Prospera et adver- sa

mundi æque militant ei. Sicut tenebræ ejus ita et lumen ejus, nisi quia ut hic pro tempore docuimus breviter justo mundi adversa plus servire. Thomas igitur hic noster, exaltatus a terra, cui et terræ jam nihil, omnia traxit ad se, unde et mundo jam sibi contrario nec tristior effectus est nec sollicitior sed æqualis permansit.

27. QUALITER ARCHIPRÆSUL CONFORTAVERIT SUOS IN VIA.

In crastino vero rege ex colloquio proximæ diei fatigato et pausante adhuc, nos mane summo rece-dentes a castro Carnolum venimus Senonis prope-rantes: Inter itinerandum vero archipræsul, qui iam adverterat plerisque de eruditis suis displicere, quod verbum pacis nostræ ut hesterni mediatores consuluerant non processerit, ipsos allocutus est sic: « Fratres, inquiens, et mecum Christi commilito-nes, heri fuimus in militia, heri in lucta, heri in palaestra, facti spectaculum mundo et angelicis et hominibus. Et mundus jam subsannat nos et irridet: quod sicut protervi et fatui pacem Ecclesiæ et no-stram sic distulerimus. Quin potius credit et præ-dicat pacem deinceps nobis magis ablatam quam dilatam; verum, sicut vos, fratres, juxta legis præceptum tanquam legem scientes me nostis me-lius, non est acquiescendum iudicio multorum, quod quidem in exemplo evidentissimum, ut puta veritatis et paupertatis, quæ inter se semper amica sunt, amici sunt pauci, cum e diverso vanitatis et divitiarum mundus semper amicus sit, et vanitas veritati, et divitiæ paupertati omnium fere iudicio præferan-tur. Nam etsi qui forte his veritatem et paupertatem verbis præferant, factis tamen negant, divitias potius et vanitates sequentes. Verum, quia nos jam veritatem et paupertatem propter justitiæ causam prælegimus et de illa sumus amicorum paupertate, qui veritatem et paupertatem charius amplectuntur, ne acquiescamus multitudini nec credamus nos mundo sicut nec mundus se nobis. Nam eo ipso quod jam irridet et subsannat nos mundus, causa nostra, cui mundus non communicat, pretiosior est et purior nobis æstimanda, veritatis luce quam pauci sequuntur eo amplius illustrata: quasi lux quæ in tenebris lucet et tenebræ eam non comprehendenterunt (Joan. i), et quasi hortus conclusus et fons signatus (Cant. iv). Signatus, inquam, et singularis fons noster, cui alienus non communicat. Videamus etenim nunc et attendamus si non causa nostra ab heri purior, justior, planior et evidenter facta sit. Prius si quidem agebamus causam Ecclesiæ, ecclesiasticam libertatem protestantes et quod adversarii tyranne collo ejus nituntur imponere jugum servitutis, concutientes, illud quando Domino et sicut Domino placuerit excussuri. Nunc præter Ecclesiæ causam expressim ipsius etiam Dei causam agendam suscepimus, cuius honorem nec propter mundi sapientiam, nec propter consilium, nec propter metum, nec propter gratiam subtilem nec favente Domino subticebimus. Causa itaque causæ adjecta est, causa Ecclesiæ causa Dei,

A causa Sponsæ causa Sponsi, causa capitii causa corporis. Et ita nunc primo causa nostra, quam tuendam suscepimus, integra, Dei videlicet et Ecclesiæ, Sponsi et Sponsæ, capitii et corporia. Videamus ergo et nos, ut eo amplius et plus quam prius, simus deinceps bellatores strenui, constantes et integri, ut sicut causa integra et nos integri. Integri dico ne separemur, ne dividamur, sed simul stemus, et item integri, ne videlicet paucitatis nostræ aciem hucusque fortem, sed Domino vires deinceps nostras augente, fortiorum, mundi irruentis irrumptæ fragor, ut vel frangat metus, vel emolliat gratia. Ista etenim mundi duo fortia spicula sunt, sed obtunduntur haec et resilunt, nec perforant, nec etiam nocebunt vel modicum, si, ut coepimus, fortiter in acie stantes loriam justitiae induerimus, quam ad haec mundi spicula opponamus. Et ecce quia induimus hanc, hac jam ex omni parte pro-tecti. Habemus euim nunc arma justitiae a destris et a sinistris; justam causam Dei et Ecclesiæ justam; justam causam reguantis in cœlis et justam reginæ causam militantis adhuc et peregrinantis in terris. Unde et bene nobiscum agitur, quia et de cœlo et de terra veniret auxilium nobis. Orabit quippe Ecclesia, exaudiet Dominus, cuius pariter honoris causam nos iam tuendam suscepimus, si-cut et libertatis illius. Et ecce quia paupertatem nostram et paupertatem tantæ potestati adhuc resiste-tem, potestate potestati et rege confederate jam regi, mundus eo amplius intuetur et admiratur et stultitiam prædicat. Et dicunt de nobis nunc, con-federatis sic regibus: « Miseri illi quo deveniunt, quo divertent, quo fugient? » Nesciuntne tam ma-gnis regibus manus esse longissimas? Si regis manu-dato ita pulsi sunt a Pontiniaco, nonne amicis nunc et confederatis regibus citius pellentur a rego, ino etiam et a mundo? Scio quidem et vos pariter mundum libere de nobis loqui nunc sic. Et quidem quod præ ceteris gravius nos omnes pariter jam advertimus, domini nostri regis Francorum ex con-federatione hac, etsi nequum penitus exhaustam, gratiam tamen et benignitatem extenuatam erga nos. Sed quid? Certe velit nolit mundus, detrahat, D arguat, obsecrat, increpet, et si exsurgent adver-sum nos castra, et mundi prælium, auxiliante De-mino simul stabimus, non abibimus retro, non cedemus. Quin potius eo nunc fortius agendum, et virilius, quo causa nostra nunc justior, et mun-dus nunc acrior contra nos, ut inundus vi-dens paupertatis nostræ et paupertatis constan-tiam vel in sine assumat inde pro nobis materiam laudis, unde nunc habet detractionis. Si enim Deus pro nobis, quis contra nos? (Rom. viii.) qui perdit sapientiam sapientum et mundi sapientes infatual, et saepe et saepius hoc convertit in optimum, quod mundus judicat pessimum; et hoc trahit ad var-tutis meritum, quod ille ad peccati stipendum, ad damnationis supplicium. Unde et Magister docet sa-

pientiam hujus mundi stultitiam esse apud Deum. Quod enim mundus secundum suam sapientiam iudicat malum vel ad malum, hoc ipsum Deus secundum suam ipso opere iudicat mundo fuisse bonum, et convertit ad boneum, quod mundus totus iudicabat ad malum. Sic itaque est et de bonis et de malis, et de his quæ ad bona et quæ ad mala, cum et de his et de illis iudicet mundus, iudicet et Deus. Sed iudit Deus et illudit mundus, cum securus et directo in contrarium evenerit quam iudicaverit ipse. Proabant hæc nostra verba infinita exempla. Inter quæ illud de Joseph exemplum celeberrimum, quem fratres sui vendiderunt ne adorarent, et postea quia vendiderunt adoraverunt, et mentita est sibi sapientia mundi. Pariter et Iudei Christum crucifixerunt ne locum perderent et gentem: postea tamen quia crucifixerunt, perdiderunt et mentita est item sibi sapientia mundi. Multa super hujuscemodi exempla suppetunt et quotidie crebra succrescant, illuso mundo et Deo sic in humanis ludente. Juxta quod poetarum unus:

Ludit in humanis divina potentia rebus.

Sed vos hæc, tanquam viri et in Scripturis et in operum exemplis exercitati, nostis me melius. Verumtanen in præsentiarum induximus hæc, ut in præsenti consolatione recipientes unum præsciat certissime, quod ego nunc prædicto vobis, quod verbum illud, quo in conspectu regum Dei honorem tacendo non suppressimus, nobis a mundo ipse et in brevi vertetur in honorem et gloriam, qui illud nunc nobis vertit in ignominiam, et in nostrum et cause nostræ detrimentum. Et ipse mundus nobis dabit inde virtutis cumulum, unde assumit nunc contra nos tantæ detractionis fomentum. Quippe, ut moris est, erit sic ipse sibimet ipsi contrarius de ipso sic illuso divina potentia, sicut et consuevit, volente ludere vos. Itaque, fratres mei et Christi mecum coadjutores, consolamini in verbis istis. »

Auditis igitur his quotquot animæquiores facti. Et qui de nostris, ut supra diximus, eo quod verbum pacis nostræ ad consilium mediatorum non processisset, aliquantis per fuerant desolati, ex his consolationem reperunt non modicam. Novimus quippe omnes dominum nostrum archipræsulem vi-
rum valde industrium in multis exercitatum et ex-
pertum multa, a quo etiam prædicta evenerunt sæ-
piissime.

Recedentes itaque a præfato castro, quod Mons Mirabilis nominavimus, et venientes ex die Carnotum, plerique qui ut mos est populi occurrerunt ut transeuntes viderent, quærebant quis esset qui transiret. Et cum cognovissent quod archipræ-
sul hic esset Cantuariensis et quis ipse, ipsum mox digito notaverunt aliis qui ignorabant ipsum, indi-
cantes et dicentes invicem, submurmuringando tamen: « Ecce archipræsul ille qui in besterno colloquio Deum propter reges negare noluit nec Dei honorem subticere. » Jam quippe ex celebri fama de collo-
quio inter alia audierant sic. Archipræsul vero in-

A teraudiens hæc et motus et compunctus ex his, qui tunc prope ipsum erat respexit discipulum qui scripsit hæc. Postea etiam saepissime cum iter per Franciam faceremus multi in populo de archipræ-
sule eadem prædicaverunt. In ipso etiam recessu a colloquio nonnulli qui aliter suaserant, redeentes ad se et pientitia moti viri constantiam et justitiae causam laudibus et præconiis exulerunt, se et alios quotquot qui contraria suaserant condemnantes. Sed hæc mox melius et plenius sequens historiæ ordo explicabit.

A Carnoto vero recedentes quantocius potuimus Senonis venimus, per duorum videlicet dierum iter. Senonis itaque redeentes ibi per dies solitarii sedimus et tacuimus, solius Dei salutare præstolantes, summo in terris pacis nostræ mediatore domino nostro rege Francorum et plerisque aliis, qui, ut diximus, ex mandato viri apostolici pro pace nostra partes suas interposuerant, universis iam desistentibus utpote pace nostra jam ab omnibus desperata, et dicentibus nos nequaquam filios pacis nec cogitare quæ pacis essent, sed per nos ipsos potius impeditum iri quo minus fieret. Sedimus itaque sic per tempus, sustinuimus, tacuimus et exspectavimus. Exspectantes, inquam, exspectavimus et Dominus intendit nobis.

*Qualiter archipræsuli cesserit ad gloriam quod mun-
dus reputaverat in ignominiam.*

Nam ecce post aliquot decursos dies omnino in terra auditum est, pacem illam inter Anglorum regem et Pictavos et Britones, quæ in præfato colloquio in præsentia regis Francorum et per ipsum facta fuerat et firmata, alias etiam conventiones firmatas inter reges, per Anglorum regem contra pactum, contra fidem enormiter et crudeliter violatas, nihil ibi factum quod nunc non esset infectum, nullis obligationibus, nullis conventionibus observatis; de pacificatis quibusdam possessionibus suis spoliatis, aliis ejectis et proscriptis, nonnullis vero captis et in carcерem conjectis et in vincula. Inter quos captus sic erat nobilis unus Pictavorum dictus Robertus de Siliaco. Audiens itaque rex Francorum et per proprios ipsorum nuntios cum quibus sit actum verissime accipiens factum sic, supra omnem modum turbatus plangebat quod nobiles illos per ipsum sic pacificatos prodidisset ipse, et non de alia quam de sua manu ipsorum sanguinem requirendum. Et plangendo sic crebro interponebat: « O quam prudens, inquiens, quam discretus, quam providus Cantuariensis ille archiepiscopus, qui ita omnibus nobis tam constanter obstitit, tam viriliter omnibus reluctabatur, ne faceret pacem quam volebant, cum suadebant omnes. Ipsius certe in colloquio debuissemus quæsisse et acquievisse consilio, qui regis illius mores novit et animum. » Id ipsum etiam jam universa terra predicabat, magnum vi-
delicet fore virum providum et discretum Cantuariensem, nec ejus in terra similem, qui contra tot et tantos tam fortiter, tam constanter, tam viriliter

steterat, qui solus evasit, ubi omnes alii præter ipsum capti sunt et circumventi. Super omnes vero extollebant nos illi qui in colloquio pacis nostræ exstiterant mediatores, quorum nonnulli ex mandato apostolico, ut supra diximus, mediabant. Inter quos unus ore proprio confessus est discipulo qui scripsit hæc : « Certo, inquiens, mallem mihi pedem fuisse abscisum, quam dominus vester archiepiscopus pacem illam fecisset in colloquio, quam ego et alii quotquot consuluiimus. » Frater quidam de Magno Monte dignus Bernardus de Corileto hic erat, vir religiosus et in negotiis exercitatus et prudens, qui et alius quidam cum eo de ordine Carthusensi prior videlicet tunc de Monte Dei, vir nominatae religionis et scientiæ, ex mandato apostolico tunc inter regem et archipræsulem mediabant. Rex vero postquam hæc sic acciderant paucis diebus exactis, Senonis veniens, et nunc sicut prius consueverat archipræsulem visitans, mox inter sermonis sui initia archipræsulem et suos miro modo commendavit et extulit. Et erant deinceps rex et archipræsul familiares et amici multo plus quam prius. Tota etiam terra nos magis ac magis commendando ampliorem honorem et reverentiam exhibebat in dies. Et ita citissime archipræsulis verbum impletum, quo ut supra ostendimus, in recessu a colloquio predixerat, hoc nobis in brevi convertendum in gloriam, quod tunc convertebatur in ignominiam. Et discipulus, qui scripsit hæc, cum archipræsule sæpe recordabatur de veritate illius sententiæ, qua Dominus ipse dicit iustus et verax : *Qui honorificaverit, inquit, me, honorificabo illum (Joan. v).* Hoc est verbum illud quod discipulus magistro, supra in arcto illo, videlicet in recessu a colloquio rememoraverat : et sicut revera pro honore Deo in colloquio exhibito quædam nunc archipræsuli in terris honoris recompensatio, sed non nisi modica inchoatio hæc honoris, consummatione incomparabiliter majori et feliciori futuræ viri consummationi reservata, sicut historiæ finis declarabit. Sed interim recompensatus hic honor nonnulla consolatio presentis erat afflictionis.

Videntes itaque archipræsul et sui cor regis sic reversum ad se, Deo, in cuius manu corda sunt regum, summas et devotas gratias agunt, tanquam summo pauperum adjutori in opportunitatibus in tribulatione : archipræsul vero videns nunc tempus opportunum regi supplicavit utpote qui ad apostolicas preces mediator noster jam fuerat, ut viro apostolico scribat pacem nostram non processisse, et qualiter hoc et quomodo steterat. Postulat et hoc ipsum a pontificibus et principibus et præsertim ab his qui colloquio interfuerant, ut rescribant, et ipsi etibi etiam qui ex mandato apostolico pacis nostræ mediatores exstiterant. Annuit rex, scribit, scribunt et hi, scribunt et illi, et multo nunc quam unquam prius affectuosius, acrius et instantius apostolicæ clementiæ aures pulsantes contra partem adversam. Quod si quis plenius nosse desiderat, ad jam sæpe dictum corpus epistolare recurrit;

A 28. QUALITER REX ET ARCHIPRÆSUL TERTIO MITTENT
AD VIRUM APOSTOLICUM ET DE A LATERE SUO MISSE
AD PACEM.

Rege itaque scribente, scribentibus et his, scribentibus et illis, et scriptis omnium et precibus et mandatis a viro apostolico susceptis, adeo affectuose, adeo acriter, adeo instanter ad apostolicæ pietatis et justitiae pulsantibus januam et miserationis apostolicæ concutientibus viscera : arctabatur item non modicum et etiam multo plus quam primus Romanus pontifex. Arctabatur, inquam, hinc certens per mediatores pacem non posse procedere, inde vero quod sicut supra satis ostendimus, tempore tam diri et tam duri schismatis, in cum qui sociam habebat multitudinem ecclesiastice disciplinæ exercere severitatem foret periculosem. Quod tamen tam gravis et tam enormis in nos excessus et justitiæ causa quam agebamus deposcebant. Quam profecto causam vir apostolicus et per scripta et per nuntios, auditis his quæ in præfato regum colloquio gesta fuerant, multo plus justificavit. Quem præsentim angelabant tanti et tam instantes acriter pro nobis interpellatores : quibus non molles secret scandalotot etiam Ecclesiæ pariter, nisi deinceps aut justitia aut amicabili compositione mediane pax archipræsuli et suis et ecclesiæ sibi committire redderetur.

Vir itaque apostolicus, arctatus sic et videns haec, secundo adhuc juxta formam canonum regem citare dispositus, monendo, exhortando, consulendo, et præcipiendo ut Ecclesiam verare et perturbare desistat, et archipræsuli et suis pacem suam restituat. Et quidem non cardinales a latere suo, quod ut supra ostendimus, jam fecerat, sed alios quosdam viros eruditos et industrios speciales suos de caria, qui essent apostolici mandati executores, destinavit. Quorum unus dictus Gratianus felicis memorie, Eugenii papæ quondam nepos ; alter vero unus in curia de causarum patronis, Vivianus dictus. Ei isti quidem cito et expedite venientes, nec enim sicut cardinales tot secum circumducentes impedimenta, nec tot ornati faleris, nec tot sarcinularem onerati trossulis, mox inter initia nobis secundum visum regem adierunt. Quem sæpe et sapiens, nunc in omni lenitate monendo et exhortando, nunc arguendo et increpando durius, juxta injunctum sibi apostolicum mandatum super Ecclesiæ pace et nostra convenerunt. Et alter legatorum præsentium non palpavit, non detulit, non pepercit, quia potius apostolicæ legationis auctoritate cum omni imperio arguens et increpans regem, ei statuens contra faciem suam. Gratianus hic erat, comite legatione Viviano vivacior, acrior et instantior, unde et vere Gratianus, sicut nomine Gratianus, et re. Qui omnimodis studebat gratiam regis et pacem Ecclesiæ et nobis restituere, qui et ex mediatione hac multis adeptus est coram Deo et hominibus gratiam. Qui etiam ne injuncte sibi legationis apostolicæ nomen imprimere notam, a rege, non aurum, non argen-

tum, quibus præsertim solet rex pervertere corda et per quæ maxime etiam cordati everti solent, nec ullam etiam muneris oblataum speciem accipiens, sed tanquam lutum argentum calcavit et aurum et respuit universa. Sic etenim sancte et religiose proposuerat nihil se accepturum, nisi forte pace reformata, ad quod venerat. Itaque nihil concupivit, nil accepit.

Cum tamen juxta ipsius legislatoris testimonium munera excæcent oculos sapientum, sed iste quidem sancte et religiose et prudenter cogitans propter hoc quod sequitur verebatur accipere; nam mox subdit: « Et vim auctoritatis inclinant. » Et bene et exquisite hoc; nam juxta unius doctorum interpretationem, si ab eo acciperet quem arguere venerat, auctoritatem magisterii inclinaret. Non enim potest instanter argui a quo accipitur, maxime cum ille promptus sit ad dandum, ut sibi humiliet præpositum. Non igitur accepit iste, ne ex hoc apostolicæ legationis torpesceret vigor. In hoc et Magistrum sequens, qui etiam a licitis abstinebat, ne si acciperet, evangelica legationis in arguendo, in increpando, in coercendo, evacuaretur vel saltem extenuaretur auctoritas. Unde et ipse: « Omnia, inquit, mibi licent, sed non omnia expedient. Omnia mibi licent, sed ego sub potestate nullius redigar; » quasi diceret: Nolo accipere, quia nolo subjectus esse, quia nolo libertatem meam ancillare. Ominus enim qui accipit, et præsertim qui magisterio fungitur, dante sibi quodammodo inferior est, et quædam insimi ratione contractus suo obligatus datori, adeo ut nequaquam habeat postmodum eam in arguendo, in increpando, in animadvertingo, libertatem quam prius habuerat, ipsa tamen non evacuata, sed violata et extenuata ex parte. Unde et bene legislator qui præniserat: *Munera, inquiens, excæcent oculos (Deut. xvi)*, mox vigilanter adjecit, et vim auctoritatis inclinant. Non quidem, ut jam diximus, auctoritatem evacuant, sed instantiam arguendi et coercendi virtutem, quæ vis auctoritatis est, extenuando humiliant et inclinant. Unde et sicut juxta Domini proverbiū: « Beatus est semper magis dare quam accipere, » ita semper et gloriōsus et magnificenter hoc. Dominorum quippe et dominari quærentiū est dare, subjectorum vero et minorum accipere, qui eo ipso minorem se ostendit quia accipit. Unde et magister supra licere quidem sibi accipere dixit, sed tamen inquit: *Ego non accipio, quia sub nullius potestatem me redigere volo (I Cor. vi)*. O quam magnus, o quam liber, et quam vere Christi legatus hic, nihil accipiens et respuens universa, ne suam extenuando auctoritatem vel libertatem violando illa sit obligationis ratione inferior eo quem corripere habet. Unde et sicut ipse scribit: *Sed non usi sumus, inquit, hac potestate, sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi (I Cor. ix)*. Et adjecit bonum esse, inquiens, mihi magis mori quam ut gloriam meam quis evacuet.

A Pariter et hic legatus noster Gratianus, ad cuius laudem et ut imitentur cæteri, jam aliquantis per sumus digressi, omnia respuit ne quod daret offendiculum apostolicæ legationi, satius judicans universa respuere sic, et ad sedem apostolicam reverti vacuus quam ut gloriam suam quis evacuaret. Cujus eo amplius aucta est gloria, quod cum Romanus esset, post aurum tamen non abiit. Utinam quotquot apostolicæ sedis legati istius similes, qui libere arguendo, increpando et coercendo, sub nullius potestatem se redigerent, nihil quærerent, nihil acciperent, oblata etiam respuerent, nisi tunc deum, arguto videlicet et increpato se sic forte convertente ad melius, ut ita ad Abel et ad munera ejus respicerent, a Cain vero et a muneribus ejus se averterent, et abominarent a sceleratis oblata, cum et juxta Scripturarum testimonia talium dona Altissimus non probet, sed abominetur et reprobet. Quæ pariter nec probare deberent, sed potius tanquam abominationa reprobare et respuere qui in terris et vicis gerunt et tenent Altissimi locum, quod iste quidem legatus noster laudabiliter fecit. Tandem vero et ipse et dictus legationis suæ comes, rege prius saepè et saepius super pace convento, venientes ad nos retulerunt se in omni negotii articulo ad quod venerant regem reperisse tergiversatorem, versipellem, tortuosum et ejus quod agebatur dissimulatorem, quærentem semper per quasdam ambages, per involucra, et per quasdam exquisitas et excoquitas astutias pacis negotium, ad quod venerant, protegere et summopere molientem partem suam justificare, nostram vero deprimere. Et Gratianus præsertim hic erat, qui a nobis hoc non celavit, non siluit, non abscondit. Unde et jam certissime advertens quod salvo honore Dei et Ecclesiæ nec per ipsos nec forte per alios mediatores pax processum habere posset, deinceps nec per verborum ambages detentus, nec præmissionibus illectus, nec auro argento suffarinatus, cito et expedite ad Romanam Ecclesiam ad virum apostolicum est reversus; reversus, inquam, tanquam legatus fidelis, nuntians viro apostolico plene et perfecte quæ viderat, quæ audierat. Ille, inquam, cito et expedite sic est reversus, illo altero qui itineris et legationis extiterat D comes, nobiscum Cisalpino remanente adhuc. Insulae quippe nostræ occidentalis, ut dicebatur, veneno infectus et argento nostro suffarinatus, inimicis tam cito poterat, tam expedite reverti.

Videns itaque rex Gratianum reversum sic tanquam legatum fidem, non quæ sua quærentem et offensam et gratiam in negotio ad quod venerat æqua libra ponderantem, cogitare cœpit deliberans quid agendum. Cogitabat quippe, nec sine causa, quod ille sic reversus ad dominum papam causam suam deprimeret, nostram vero justificaret. Cogitabat etiam quod Francorum rex, pro præfata nobilium qui ipsi adhæserant pace violata motus, dominum papam propensijs moveret contra ipsum propter nos. Et ita studebat qua posset arte regem turbatum

sedare et censuram ecclesiasticam quam jam metuebat aut penitus tollere aut suspendere. Haec igitur eo cogitante, in primis statuit regem aliqua humilitatis specie placare, sciens hominem mitem et mansuetum facile vinci humilitate quae etiam et superbis gratissima. Dixit itaque se ad gloriosum illum martyrem Dionysium Francorum apostolum et regre prosecutrum, sic se visurum, quem nunquam prius viderat, novum dominum suum regis filium, qui puer tunc erat. Hic est desideratus ille puer, regi post multos regni sui annos, immo toti populo, praeter omnium spem a Deo datus, unicus patris sui, Philippus nomine, qui patri postea successit in regnum et nunc regnat, et per annos et tempora feliciter regnet et potenter.

**29. QUALITER ANGLORUM REX VENIT IN FRANCIA, ET
QUALITER TUNC PAX ARCHIPRÆSULIS STETIT PRO
PACIS OSCULO NEGATO.**

Igitur post dies paucos jam dictus rex, sicut ex inopinato et improviso, intrat Franciam nec ullum inter se et regem colloquium querit; sciebat enim quod rex turbatus vitaret hoc, sed sub specie peregrini ad gloriosum illum martyrem Francorum apostolum Dionysium venit, sperans certissime quod rex auditio adventu suo in terram mox occurreret: pariter et sperans quod et Cantuariensis ad ipsum properaret, et pro pace sicut semper consueverat supplicaret. Jam enim pœnituit eum, ut pro certo accepimus, quod in supra descripto colloquio proximos de pace etiam in forma et adjectione præfata, C scilicet salvo honore Dei, non audierat.

Et profecto sicut præcogitaverat rex, sic et accedit. Occurrit ipse dominus rex Francorum, occurritus et nos ad locum illum declinantes, qui inter Parisios et Sanctum Dionysium vulgo Sanctum Martyrium appellatur, ad capellam videlicet quamdam sitam in pede montis qui Mons Martis vel ut alii Mons Martyris dicitur. Capella vero illa ob id, ut dicunt, Sanctum Martyrium dicta, quod ibi dictus gloriosus martyr Dionysius decalvatus fuisset. Ad illum itaque Sancti Martyrii locum ad capellam illam declinavimus. Reges vero, qui jam convenerant et desiderato puer, quem prænominavimus, foris Parisios eis obviam delato occurrerant, et nos prævenierant, extra capellam in quadam campi planicie nostrum præstolabantur adventum. Et cum unus archipræsulem maturaret ad iter, dicens reges solum ipsum nunc exspectare respondit non decere sacerdoteni nisi cum gravitate incedere. Eramus itaque nos in Sancio Martyrio, reges vero extra. Alter vero legatorum apostolicæ sedis, quem Gratiano reverso supra diximus remansisse, cernens nunc opportunitatem sic agendi, cœpit per dominum regem Francorum et per alios magnos et per se pro pace nostra, ob quam venerat, dominum regem Anglorum instanter sollicitare. Et eo quidem instauit quod comite una pacis mediatore jain reverso solus ipse remansisset; desiderans, si forte Dominus daret sic, quod per ipsum mediatorem ad majorem glo-

B riam suam pax fieret. Haec si quidem in humana et major quo singularior gloria est, si in magnis et strenuis actibus nec parem habeat nec consortem. Mansuetus itaque rex Francorum, principes pariter et pontifices, qui interfuerant, operose et allelante partes suas interponunt diligentissime exsequentes que pacis erant. Unde et tanquam mediatores soliditi, saepe et sapius inter regem et archipræsulam eunt et redeunt, veniunt et revertuntur. Sed quid? Post multa hinc inde objecta, post suasiones multas, nunc in aure, nunc in audientia, die jam ex maiore parte decursa, omnia complanata et ad pacis tranquillum perducta sunt. Et consuetudines omnes malæ non expressim tamen, sed ita in genere, vide licet quibus ancillaretur Ecclesia, a rege sunt abdicatae: et libertates ad Ecclesiarum honorem et clericus decus a rege benigne ut videbatur suscepit, nulla tamen de his vel illis hinc vel inde facta expressione. Hic enim, ut asserebant universi, nocerer expressa, utpote quæ pacis jain ordinata totum perturbarent tranquillum. De verbo vero illo adjecta, scilicet salvo honore Dei, de quo in colloquio proximo tota fuerat contentio, tanta lucta, nulla recordatio, nulla mentio hic. Nec necesse. Quis nec hoc agebatur nunc ut archipræsul super ecclesiastica causa aliove regis voluntati et arbitrio se seponeret. Hoc solum dicebat rex, ut archipræsul terram ingredetur, a qua lamen, ut dicebat, ipsum non expulerat, et ageret ibi quæ archipræsulus essent, et in consuetudinibus et in aliis regi tanquam regi suo deferret, nec usurparet præter Ecclesiarum quæ non essent sed regis, ipso e diverso non usurpaturo quæ non essent regis sed Ecclesiarum.

De restitutione ablitorum postulata a rege.

Archipræsul vero inter cetera domino regi Francorum et aliis pacis mediatoribus de ablatis suis et suis urgentissime loquebatur, regulam illam & vini juris lingua communi, sicut ad litteratos et ad laicos, frequenter iterans, non remitti peccatum nisi restituatur ablatum: adjiciens nequaquam regiam decere magnificentiam res pauperum seu Ecclesiarum bona confiscata in usum suum convertere, aut licere ex alieno erogare: quod perinde esse tanquam si ut unum altare cooperiret, discoperiret alterum, aut si quis crucifigere Paulum, et redimeret Petrum. Ablatae autem sibi et suis pecunia taxabat summam triginta videlicet marcarum milia. Sed ad haec respondit dominus rex Francorum et alii pariter, nec honestum id nec decere pro pecunia, et regno et sacerdotio tam necessarium, tam desideratum, pacem impediri; præsertim inter tantam regem et archipræsulem tantum. Et inter secundum veteris inter eos amicitiae recordabantur et mutuo hinc inde obsequia et beneficia collata sumptuose tacebant. Adjicebant præterea nequaquam hoc juri et pii pastoris fore, ut omnibus jam complanatis et libertate Ecclesiarum restituta, ipse Ecclesiarum summa sponsam suam oblatam sibi respueret, et propter causam pecuniariam exsularet. Debere potius spe-

sam suam, et si nudatam, et si dilaceratam et con-vulsam, ambobus dilectionis brachiis gratulanter ex-cipere, et tanquam spiritualis sponsus reddere po-scenti quæ spiritualis sponsæ sunt. Verumtamen dicebant mediatores conventuros se regem libenter et diligenter super hoc. Et ita conventus rex respon-dit, quod nota per procuratores suos et comprehensa ablatorum summa, prudentum et religiosorum consilio se ad restitutionem paratum. Et quia archipræsul tam de immobilibus quam mobilibus moverat quæ-sitionem, adjecit rex quod et de immobilibus pariter tempore suo loqueretur.

De cautione pacis postulata a rege.

Igitur cum post multas et varias procellarum vo-ragini, sicut videbatur et sperabatur ab omnibus ducti essemus jam quasi ad ipsum portus ingressum, archipræsul a rege per mediatores oblatæ pacis cau-tionem expostulat, adjiciens se tamen in hac parte nil sinistri suspicari de rege, sed potius homines regis propter tantas quæ præcesserunt inimicitias non sine causa fore in suspecto; præsentim nisi ali-qua cautionis species interveniret, qua esset refor-mata pacis et restituta gratiæ signum evidens. Et ipse quidem, tanquam vir providus, ante per dies plurimos virum apostolicum consultaverat quid sibi agendum, qua pacis cautio exigenda, si forte post tantas inimicitias regi reconciliatus terram ingredi permetteretur et ad suam reverti ecclesiam. Ad con-sultationem vero hanc respondit apostolicus vir, mi-nime decere sacerdotem in tali causa et articulo fl-dejussoriam seu pignoratitiam aut juratoriam etiam cautionem a rege suo exigere, unde nec apostolici viri consilium fuit ut archipræsul exigeret has. Et quidem adjiciebat vir apostolicus quod causa quam agebat causa esset justitiæ, causa Ecclesiæ, pariter et pax si fieret Ecclesiæ et justitiæ pax; pro qua etiam pace facta, sicut et infecta mori pretiosum et securum, et eo quidem securius quo pretiosius. Unde et dictarum cautionum nullam a sacerdote in eo casu et ea causa exigendam respondit Romanus pontifex. A mundanis et sacerularibus potius quam a personis ecclesiasticis, a sacerdotibus videlicet et pontificibus, exigenda haec, quibus si justitiæ habent causam, vivere detrimentum est et mori lucrum. Scripsit itaque apostolicus vir archipræsuli ut si forte præstante Domino inter ipsum et regem daretur pax, solo esset contentus pacis osculo, nulla alia sacer-lari cautione exacta. Hanc solam, videlicet pacis osculum, sacerdoti justitiæ causam agenti debere sufficere, nec decere aliam, nisi forte spontanea oblatam, non exactam suscepit.

Archipræsul igitur habens consultationem hanc, omnibus tandem cum multa difficultate et opera quæ ad pacem consummatis, in fine onum ad apostoli vii consilium, in signum pacis et gratiæ inter ipsum et regem, solum cautionem illam expostulat, pacis videlicet osculum, dicens se post tantas ini-micitias inter tam longas regis manus eo solo con-tentum, quod, cum per dominum regem Francorum

A et mediatores alias regi intimatum fulisset, se qui-dem hoc libenter facturum respondit, nisi quia ira-tus juraverat publice se archipræsuli pacis nuuquam daturum osculum, etiam etsi ei forte processu tem-poris pacem et gratiam suam restitueret, nec ob aliud se nunc negare osculum, nisi quia juraverat sic, non propterea in corde iram ullam retentam vel rancorem.

Dominus autem rex Francorum et perique me-diatorum, audientes sic, mox suspicati sunt sub mel-litis sermonibus qui præcesserant occulte venenum sibi propinatum fuisse. Et ipsi ad archipræsulem confestim revertentes, qui in præfata capella quæ Martyrium dicitur reversuros expectabat, regis re-nuntiaverunt responsum. Qui tanquam viri timorati, et quibus jam omnia suspecta fuerant, nihil hinc nihil inde suadebant aut dissuadebant, solum et nu-dum regis responsum referentes.

C Archipræsul vero inter cautos cautissimus, tan-quam vir multa expertus, in primo auditu sicut et alii in suspicionem mox incidit. Et ex his quæ cante et opere interloquebatur videri jam poterat futuro-rum sibi præsagus. Nec responsum suum ad consiliu[m] distulit, sed mox absolute et præcise respondet se in præsentiarum cum rege pacem non facturum, nisi ad apostolici viri consilium, dato videlicet in si-gnum pacis osculo. Et responsum sic absolutum cu[m] nocte que jam imminebat colloquium diremit, cu[m] regibus tamen grandis via restaret adhuc, Mantua, que a Parisiis duodecim leugis terræ distat, ipso-rum præparatis hospitiis.

Rex vero Anglorum tota die fatigatus, cui et ad-huc noctis restabat iter, inter itinerandum archi-præsuli sœpe et sœpius maledicebat, recolens in via et repetens labores, vexationes et tædia quæ jam per eum sustinuerat. Nos in regum recessu in tem-plariorum domum quæ Templum nominatur pro-pe extra Parisios, in qua hospitali eramus, confestim nos recepimus. In ipso vero recessu a capella, quæ Martyrium dicitur, in qua, ut jam diximus, ea die de pace nostra fuerat actitatum, accessit unus nostrum ad archipræsulem: « Hodie, inquiens, de pace Ecclesiæ tractatum est in Martyrio et credo quod solum per tuum martyrium Ecclesia consecu-tura sit pacem. » Archipræsul vero ad loquenter sibi se retrorsus breviter sic: « Ultimam, inquit, vel meo sanguine liberaretur! »

Sermo eruditorum archipræsulis ad ipsum.

Eadem vero nocte post decantatum nocturnum, ple-rique de eruditis nostris convenerunt archipræsulem alloquentes sic: « Domine, inquiunt, intende nobis, necesse enim est, et Ecclesiæ Dei et nobis qui secuti sumus te, ut videamus quomodo caute ambulemus, intelligentes quæ sit voluntas Dei bona et beneplacens, et non feramur impetu sed regamur judicio. Ecce quia jam sextus annus peregrinationis nostræ est. Et toto tempore hoc multa et regum et principum secuti sumus colloquia, semper qualibet opportu-nitate data pacem inquirentes et persequentes eam.

Verum neandum consequentes eam nec proficiens a
aehuc, causam tamen nostram favente Dominio nec in
modico laesimus : sed spiritu consili nobis de super
dato sanam et integrum inter tot tentationes et la-
qucos, inter tot impulsos et subversores reporta-
mus. Et quae nos consolantur in omnibus, pauper-
tatis et peregrinationis nostrae veritas et justitia
comites individui sunt. Quin potius causa nostra,
tanquam lux oriens, in dies mundo magis ac magis
claruit, ipsorum etiam testimonio inimicorum illu-
strata quae etiam in proximo illo quod hesternum
præcessit colloquio, ut tu consolando tuos sapientes
edocuisti, a Deo clarificate est, ut non solum nunc
justificetur a filii suis, sed et ab alienis, qui veritatis
nostra lucem extingue nisi sunt. Et ita hucusque
magnifice fecit Deus nobiscum. Comprehendi: enim
mundum in astutia sua, ipso vellet nolle mundus
per mundum ipsum Ecclesia: negotium, quod agi-
mus, clarificante in dies : et nos itidem mundo clari-
ficavit, mundo sicut claros ita et charos reddens
et acceptos interim, ut nec nobis qui secuti te nec
ejectis propter nos quidquam defuerit. Verum in
hesterno colloquio videamus diligenter et discutia-
mus quid dictum, quid actum sit, in quo articulo
pax Ecclesia et nostra steterit, et qua ex causa non
processerit. Ut nobis videtur inter nos et regem
heri omnia fuerunt complacata, plana omnia preter
quam quod in solo pacis osculo non dato pax stetit.
Hoc solum non datum pacis, quae usque ad hoc bene
processerat, fuit obstaculum. Unde profecto liquet
hoc solum, quod Ecclesia et nostram impediavit pa-
cem, illud duntaxat nunc esse nostri exsili causam:
et ita qui prius propter solam et manifestissimam
justitiae causam sustinuimus, nunc propter solum
negatum osculum exsulamus. Nec enim consuetu-
dines ullæ, bonæ seu malæ, aut Dei honor tacitus,
vel expressus, exsili nostri nunc causa est ; siquidem
ab heri omnia complanata et aspera redacta in
vias planas. Unde et hoc solum nostrum nunc facit
exsilium quod solum pacis nostræ fuit impedimen-
tum, pacis videlicet negatum osculum. Igitur si
propter solum negatum osculum debeat sacerdos
suam vel deserere vel recusare Ecclesiam, alias re-
versurus ad ipgam et persecutions et exilia pati
duntaxat propter hoc, vos videritis, nobis minime
videtur. Presertim cum ex sacerdotis absentia
commune sit multorum discrimin. Et ecce, Domine,
quia sexto, jam ut diximus, anno peregrinationis
nostræ multæ interim in archipresulatu vestro sub
cura vestra episcopales sedes vacantes, multæ diœ-
ceses suis pastoribus destitutæ. Inter ea perit cura,
perit opera, perit opus et officium pastorale. Non
sunt qui doceant, non sunt qui sacramenta in Dei Ec-
clesia celebrent : verum et juxta plantum prophetæ
grex ille Dominicus non inveniens pasqua, abit abs-
que fortitudine ante faciem subsequentis, tanquam
grex absque pastore, oves errantes in invio et non
in via. Nec est enim qui exterreat, qui lupos arceat
ab ovili, sed sunt in defectum pastorum aulici sa-

tellites ecclesiarum custodes. Et bona ecclesiarum
instituta ad subsidia pauperum convertuntur in
fiscum. Et ita ex absentia tua grande in Ecclesia
et in spiritualibus et in temporalibus detrimentum,
enorme damnum et commune periculum. Hecque
certe absentia et exsili vestri causa justissima;
verum nunc in communii periculo hoc et generali
discrimine nec absentia nec exsili causa justa
poterit esse vel excusabilis, sed revera damnabilis
et damnabili damnabilior. Presertim cum perso-
naliter, ob quam fugisti, cessit nunc persecutio, rege
ecclesianu tuam tibi in omni securitate et pace pu-
blice offerente, quidquid disponat ipse, quidquid
molitur interius. Cessat igitur nunc ea quae pre-
cessit persecutio personalis, cui ut jam ostendam :
generalis successit, in qua bonus pastor tenet
non se absentare, non fugere, sed ex adverso asse-
dere, se opponere et inter gladios etiam andas et
exertos se ingerere, et ita si necesse fuerit, anima-
tuam pro ovibus suis ponere. Unde et viro sacer-
dotali sicut tempus fugiendi ita et tempus ex-
currenti, fugæ tempus cum persona queriter, juxta
quod Dominus : Si vos, inquit, persecuti fuerint in
una civitate, fugite in aliam (*Matth. x.*); occurrit
vero tempus cum Ecclesia periclitator; de quo et
Scriptura : Occurrit, inquit, tanquam leo, condam-
pavorem nec cedit gladiis (*Job xxxix.*). Sic et magi-
ster prius per sportam fugit, sed postea occurrit.
Cui cum propheta suum prædictisset excessum:
Virum, inquiens, cuius haec zona est sic alligari
oportet (*Act. xxii.*), respondit mox : Ego, inquit, non
solum alligari, sed et mori vado in Jerusalem, ne
facio animam meam pretiosiorem quam me (*ibid.*).
Et quidem prius Magister magistrorum Pastor, pa-
storum, forma et exemplar; primo dum adhuc in-
fans et tenellus in Egyptum fugit, sed adhuc po-
stea fortis et robustus occurrit. Unde qui prius sibi
quasi tenellis et in lacie matris adhuc dixerat : Si
vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam
(*Matth. x.*), postea sicut opere sic et sermone suo
jam robustos docuit ut occurrenter : Ecce, inquiens,
mitto vos sicut oves in medio luporum : Ite (*ibid.*)
Illi igitur euntes in orbem et vehementi affliti Spiri-
tu in hostes irruentes non quiescerunt osculum
sed gladium. Tu ergo, Domine, si illorum quis
iusti zelum, quorum sortitus es ministerium, illorū
virtutem quorum creditam habes dispensatio-
nem, vade et fac similiter. Non ad terram patere
uno statu facile dispergendi anheles osculum, nec
metuas gladium. Ecclesiam tuam polua, non sub
osculo sed sub gladio, si necesse sic eisi non habebis,
et spoliatam, eisi convulsam et evulsa, non re-
cuses, sed maritali zelo cum debita affectione et
devotione suscipias. Non te, quae forte jam ubi audi-
duntur dolosorum retiacula, retrahant, non sine
revocent, non gladii metus emolliat, non dempti
etiam ultimum mortis te retardet periculum. Re-
gredere igitur et nos tecum, et per eam confida-
tiā audeas praesens qua ausus es absens, ut cum

prophetico sarculo fortiter et viriliter eellas, destruas, disperdas, et dissipes, quæ in horto Domini per absentiam tuam male jam excreverunt. Verum quod supra tetigimus de causa metus et periculis si forte terram ingre lercmur, nequaquam ideo dicimus quod de tanto rege nostro et tam illustri suspicemur sinistri quidpiam. Nec enim tanta et mundo tam clara et tam gloria potestas tanti doli posset esse vel insidiarum ulla latebra. A tanta altitudine longe semotum tam delosæ simulationis latibulum, unde et credibile minime quod moliatur quidquam, præsertim adversum te sacerdotem priorem suum in Deo, et propter Deum, seu etiam adversum nos, inerme hominum genus, præsertim ab ipsomet publice pace et securitate donata. Non est igitur, Domine, quod redditum tuum ad ecclesiam tuam, si sic fieri poterit, amodo protrahas aut procrastinas, sed in forma pacis oblata mature confidenter et absque omni conscientiæ scrupulo revertamur, illum summa gratiarum actione et laude prosequentes in cuius fortitudine revertemur. Juravit siquidem rex publice coram multis pontificibus et principibus regni, regnante ipso nunquam te reversurum. Nunc vero ipse est qui pacem offert, securitatem spondet, malas consuetudines damnat, bonas probat. Quod revera a Domino factum est cuius infirmum etiam regibus fortius est. Qui ut solus fortis appareret mundo, infirma mundi elegit ut confundat sortia. Et ne ad jam præterita recurramus exempla, vides, domine, in præsentiarum pusillum hunc gregem tuum nos videlicet qui secuti sumus te, quos ut sequeremur te Dei vocatione vocasti, non quidem nobiles, non potentes, sed ignobilia mundi et contemptibilia. Et tamen ut solus ipse victor prædicetur, te duce, te rectore, vincit Deus per hos, ita ut victoris summa devotione cantare debeamus *Alleluia reversionis*. Mox etenim quasi reversi censcri possumus, cum nobis a rege tanto, a potestate tanta quæ prius in contrarium juraverat, pax publice datur et indulgetur reversio; etiam si per nos staret quo minus reverteremur, non ob id minus in causa nostra jam vicinus, imo Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat. »

Archipræsulis responsum ad suos.

Archipræsul vero suorum suasibiles sermones Dhos diligenter audiens et attente mox respondit. Et ad suos sermonem dirigen: « Vos, inquit, tanquam viri erudit locuti estis quibus est et cum consili spiritu sapientia et scientia sanctorum collata. Et responderem ad singula, nisi quod approbo universa. Unum vero sciatis quod pacem a rege sic oblatam non renuisse, nisi quia viri apostolici secutus sum consilium. Alioquin pax pro osculo negato non stetisset. Verum quia nunc adeo processum est in negotio, quod simpliciter absque conditione et obligatione omni pax nobis offeritur, quæ tamen ad domini papæ consilium conformari non potest, qui ad pacis firmitatem postulandum pacis consuluit osculum, in præsentiarum mihi visum est, nescio si

A et vobis, ut ad ipsum papam, de cuius singulari primatu, tanquam de capite membra tota, dependet Ecclesia, totum quod gestum est referatur, videlicet quatenus processum et in quibus finibus nostrum et Ecclesia negotium stet, præsertim cum jam in arcto simus, in tuto minime, pace sic concessa, sed signo pacis negato, pro quo tamen negato ut vos me prudenti eloquio vestro animastis, nec ecclesiam pacifice mihi oblatam respuam nec periclitantium, ut dicitis, salute in animarum contemnam. Quin potius prius quam clara Deo et mundo justitiae causa quam agimus deformetur, auctore Domino paratus ero, ut vos suadetis, et in carcere et in mortem ire. Alioquin inanis labor noster et ridiculus, si deinceps daremus maculam in gloriam nostram. Gloria autem nostra haec est, veritas causæ nostræ; veritas, inquam, et justitia, ut supra jam dixisse vos memini paupertatis nostræ huc usque comites fuerunt individui. Igitur si vobis bonum videtur sic, necessarium in primis et videtur consultius ad virum apostolicum mittere, ne quidquid acciderit ipsius videamur contempnisis et consilium, et ut ipsius auctoritate et conscientia, si forte Dominus sic providerit et permiserit, revertamur et regrediamur in terram, licentia prius apostolica et benedictione et absolutione accepta, passus pro Ecclesia, quidquid Dominus ibi nos passuros decreverit. Et Dominus quidem sic introitum nostrum melius custodiet et securius. »

Et quidem archipræsul ad nos sic. Nos autem, qui prælocuti, audientes virum pro causa justitiae, pro Ecclesia, de excessu suo tam fortiter, tam constanter loquentem, et ut videbatur absque omni suasione pro justitia, si oporteret, antequam cederet, etiam ad mortem paratissimum, non modicum molli sumus et compassi. Et plerique nostrum in tacitos, quas volebant sed non valebant reprehendere, lacrymas eruperunt: et ipsius sermonem et de mittendo ad dominum papam consilium commendavimus.

30. QUALITER ARCHIPRÆSUL QUINTO AD ROMANUM PONTIFICEM MISERIT.

Itaque a Parisiis cum omni festinatione Senonis venimus; et post dies paucos nuntii parati. Qui cum essent jam in articulo profectio[n]is, crebro jam in terra disseminabatur, puero illi regis Anglorum primogenito Henrico, qui ut supra in historia hac interseruimus, domini nostri archiepiscopi alumnus fuerat, diadema impositum, ungente eum in ecclesia Beatri Petri Londoniæ apud Westmuntier Rogers tunc Eboracensi archiepiscopo, suffraganeis Ecclesiæ Cantuariensis assistentibus et ministerium præbentibus. Rex siquidem cito post supra dictum colloquium, in quo nobis negatum pacis osculum fuit, transfretavit, et odio archipræsulis in læsionem dignitatis Cantuariensis Ecclesiæ ab alieno metropolitano et in aliena provincia filium suum, quem diximus, ungi fecit in regem. Et hoc quidem in læsionem personæ Cantuariensis Ecclesiæ, ad cuius dignitatem et jus regum Anglorum coronatio ab an-

tiquo pertinere dignoscitur. Quod audiens archipræ-
sul in primis vix credidit. Ipse siquidem tanquam
vir providus, et cui de adversariis suis suspecta om-
nia, a Romano pontifice litteras impetraverat, ad
Eboracensem archiepiscopum et alios Anglorum
episcoporum jam ante coronationem directas, qui-
bus auctoritate apostolica in virtute obedientiae erant
inhibiti, ne in præjudicium archiepiscopi Cantua-
riensis, qui propter justitiam exsulabat, regis filio
diadema imponerent. Et directas has sibi litteras
quidam episcoporum ante coronationem receperunt;
alii vero de mandato prænunti recipere noluerunt.
Unde et contra inhibitionem apostolicam quotquot
consecrationi pontificale ministerium præbuerunt.

Sed modicem attendere libeat quam profana un-
ctio, quam odiosa, quam inimica consecratio hæc,
si tamen consecratio magis quam execratio dici de-
beat: apostolica benedictione destituta, immo in
transgressione contra virum apostolicum facta. Quæ
etiam ex mero odio, ira et indignatione processit,
odio Patris spiritualis, in luctu matris spiritualis,
a patre carnali excogitata. Omnia hic profana, om-
nia vere hic a fano aliena, aliena et alienata, aliena
provincia, alienus consecrator, alienus et rex puer
consecratus, lusui adhuc magis quam populorum
regimini aptior: et qui consecrari fecit rex pater
alienus et alienatus a patre et matre sua spirituali.
Proabant hæc nostra verba lugubres et omnibus post
futuris sæculis detestandi, qui ex hac consecratione
provenerunt eventus. Et in primis quidem provenit
ex hac ejus qui consecravit et eorum qui interfuerunt
episcoporum, apostolici viri auctoritate gene-
ralis suspensio, eo quod, ut jam diximus, ejus super
hoc præcesserit inhibito, sed contempta; quibusdam
etiam episcoporum pro hac et aliis quibusdam
causis anathematis vinculo innodatis. Et deinde il-
lius pretiosæ mortis domini nostri archipræsulis
unctio hæc non dico plenam causam sed multam
tamen et citiore præbuit occasionem. Et hæc qui-
dem planius et plenius sequens historiæ ordo decla-
rabit. Tertio vero temporis processu et unctione
hac contigit inter regem patrem et regem filium
dura et nefanda rebellio: et demum egregii illius
pueri jam adolescentis ex immatura illa unctione
misera rebellione adversus patrem cita et nimis
matura mors. Ecce quam abominanda, quam exse-
cranda ex consecratione hac mala provenerunt; sa-
cerdotum videlicet suspensio, anathematizatio,
occisio, semel et iterum inter patrem et filium re-
bellio, et in fine egregii illius pueri consecrati sic
mors in adolescentia, præsentibus et omnibus post
futuris sæculis detestanda. Unde et plangendum,
clamandum et exclamandum: « O mors tua, Hen-
rice, o mors, quam dira, quam dura, et quam amara
memoria tua, quæ tam et tantam mundi gloriam,
dum adhuc ordiretur, succidisti! quam inconside-
rata, quam inhumana, quæ tam certam, ut putabat-
ur, mundi spem, dum adhuc fructus in flore esset
tam præclaro, uno et brevi status tui vehementia

exsuflasti! Sit mors tua ille qui mors mortis est.
ut vel per te transeat ad vitam, qui non sibi, sed
mundo sperabatur viiurns. Et quidem egregium
puerum hunc, tanquam lillum totum horum ven-
stans, et hic et alibi crebro jam historæ huic quasi
quadam campi planicie inserui, quo et ipsa ex in-
sitione hac clarior sit et venustior.

Verum de morte pueri hujus domino nostro ar-
chipræsuli spiritualiter, nec dubium est, prætestemus,
hic tacere non possum. Cum essemus in Gallia Se-
nonis civitate peregrinationis nostræ apud monas-
terium beatæ virginis Columbæ, noctium una post
decantatum nocturnum dominus noster archipræcessit,
ut pansaret, in lectum suum se recepit. Verum, si-
cū ab ipsis ore discipulus, qui scripsit hæc, accep-
pit, curis et cogitationibus se tunc ut solent inge-
rentibus, somno indulgere non potuit. Inter alia
vero de domino rege Anglorum, de ejus magni-
tudine, de ejus prosperitate et in filiis et in divisiis
et latis potentatibus, cogitatio subit. Saper his di-
tius cogitans, et præserit de filiis et inter filios
potissimum de primogenito ipsis Henrico quem
præ ceteris diligebat, et de quodam aliorum; in
crastino tamen, sicut referebat, se pro certo scire
nesciebat de quo aliorum cogitasset tunc, an de
Ricardo post Henricum defunctum regis nome ba-
rede et comite Pictavorum, an de Gaufrido esse
Britannæ comite. Cum ergo de rege patre et de fi-
liis cogitaret sic, desiderabat se scire, quid fu-
rum de his et quales circa hos dispositiones Akis-
simi. Et cum aliquandiu cogitaret sic desiderans,
inter cogitandum hæc cœpit quasi dormitare, et
ecce facta est ad eum vox, per ipsam vocem veru-
quodam hexametro sibi expresso; versus autem hic
erat:

Sors tulit una duos, tulit altera, sed male patrem.
Ecce versus: nec arbitretur quis versum bene
quasi a dormitante aliquo casu compositum, quem
etiam vigilanter vigilans non componeret, utique
qui versilicandi nec etiam sub scholari disciplina
artem attigisset, vel in modico. Hoc autem scimus
quod versum auditum sic in crastino retulit disci-
pulo qui scripsit hæc; et gemebundus adiecit:
« Proh dolor! inquiens, Henricus noster, antequam
pater vel fratres sui, præmoritur. » Sic quidem ar-
chipræsul locutus discipulo qui scripsit hæc. Et
vere in morte Henrici, proh dolor! et unde dolor,
archipræsul vaticinii sui sine nimis verus propheta
probatus est. Pariter et in Gaufridi morte, dum
adhuc hanc historiam scriberem, archipræsulis va-
ticinium adimpletum post Henrici mortem quinto
sextavo anno ante patrem mortuo, sicut hoc, ei
ilio. Et quod accedit miraculo, vaticiniam plus
commendans: « Mors tulit una duos; » vere nec
mors, quia eadem mortis spes ambobus fratribus
his, morbo dysenterico interemptis, bene quidem
et sancte sublatis, ut qui interfuerunt testati sunt.
Demum vero, secundum vaticinii ordinem quarto
quintavo anno a Gaufridi morte, pater ipse mortuus

est. Qualiter vero, me lacente, novit Ecclesia et mundus praedicat. Nec igitur pergo nunc ulterius mortis ejus exagitare modum: solum hic tetigisse sufficiat, ob id solum ut vir Dei propheta verus vaticinii sui sine comprobetur. Et certe plura de actibus hujus Henrici nostri, etsi ætas tenera, strenuis tamen, et de modo exitus ejus a vita inseruissem hic, nisi quia quam describendam suscepimus lex historiæ obviat. Raptum igitur in via puerum et ad patriam reversum nos, qui adhuc in via, salutantes ad cœptum historiæ iter revertamur. Archipræsul itaque sciens tandem pro certo coronationem factam sic, per nuntios nostros quos supra diximus in articulo fuisse Romanæ profectionis, cum in primis audirentur bæc, quatenus pax nostra processerit et in quibus Anibus steterit, et de coronatione facta sic Romano pontifici totum et verbo et scripto intimavit, humillime et lacrymabiliter supplicans, ut vel nunc excuteret se excusorum filius, et maxime in falsos fratres adverteret, qui in læsionem patris sui, propter ipsos exsilium et proscriptionem sustinentis et matris suæ Cantuariensis Ecclesie tam manifesti jam erant etiam apostolici mandati transgressores. Et ita profecti sunt nuntii.

Vir autem apostolicus audiens universa et quæ et qualiter fuissent gesta, et in regem et in episcopos vehementer motus est. Et archipræsuli et suis, etiam multo plus quam hucusque fuisset, paterno compassus affectu: unde et in missorum nostrorum reversione quos misertus nostri diu delinere nobilit, ut apostolicæ consolationis citius recipemus remedium, nobis eppressis, tanquam pater pius compatiens, apostolicis scriptis propinavit dulcia, aliis vero amarissima. Scripsit siquidem præ memoriaræ Rotheret tunc Rothomagensi archiepiscopo et Bernardo tunc episcopo Nivernensi, mandans ipsis et in virtute obedientiæ præcipiens ut regem Anglorum pro pace nostra districtissime convenient, adjiciens quod si ipse in obstinatione perdurans adhuc pacem nollet, tota ipsius terra, tam transmarina quam cismarina, sub interdicto ponetur, omni ecclesiæ cessante officio præter baptismum parvolorum et pœnitentias morientium. Eboracensi vero archiepiscopo et aliis quotquot episcopis qui consecrationi inter-

A fuerant litteras direxit suspensionis, scripto dure eos increpans et objurgans et improperans, quæ turpiter et enormiter pro vili lentis edulio primogenita sua vendidissent. Quosdam etiam episcoporum; et ob id quod coronationi interfuerant, et ob causas alias, anathematizavit. Et hæ suspensionis et anathematis litteræ per nuntios nostros nobis destinatae et traditæ, ut illis loco suo et tempore ute-remor. Has et alias apostolicas litteras ad nos vel pro nobis missas si quis nosse et legere desiderat, ad illud de quo in hac historia supra tetigisse me memini corpus epistolare recurrit. Quæ quia ibi insertæ, cum loquendi de his per hanc historiam occasio se obtulerit, breviter transimus de his. Scriptio vero consolatoria archipræsuli directio, vir apostolicus archipræsulis fortitudinem et constantiam congratulando commendabat; præsertim quod absque cautione et absque pacis osculo, si non posset aliter, in terram tanquam ovis in medio luporum paratus esset reverti; illius verbi quod Altissimi verbum ad suos dicit non immemor: Ecce, inquit, mitto vos sicut oves in medio luporum (*Matth. x.*). Unde et sicut benedictionem apostolicam, sic et absolutionem scriptam, quidquid ipsi in terram ingresso accideret, a viro apostolico obtinere tunc meruit. Hæc igitur apostolica scripta, vel pro nobis ad adversarios nostros vel ad nos directa, grataanter suscepimus, misericordiam et judicium cantantes Domini.

C B Et in primis quidem dictus Rothomagensis archiepiscopus et episcopus Nivernensis ad apostolicum mandatum regem pro pace nostra sœpe et sèpius convenerunt, et nisi interveniret pax, censuram ecclesiasticam et sibi et terraæ suæ inminere in brevi inferebant, apostolico viro præcipiente sic. Adjicientes nec minis, nec blanditiis, nec aliquibus verborum ambagibus seu tergiversationibus ullius censuram hanc, nisi solum data pace, aut adimi posse aut suspendi, apostolici viri animo obfirmato nunc sic: addentes etiam se nullatenus audere a Romano pontifice statutum terminum preterire, quin mandatam sibi coercionem exsequerentur nisi pax interveniret.

INCIPIUNT CAPITULA TOMI QUINTI.

1. De pace inter regem et archipræsulem reformatam.
2. De nuntiis ab archipræsule ad regem missis et quare.
3. De primo accessu archipræsulis post pacem ad regem et quare.
4. De secundo accessu archipræsulis ad regem post pacem et quare.
5. De præparatione reversionis nostræ ad patriam et de gestis nostris in Anglia per nuntios ante reversionem, et de his quæ audivimus in ipso jam quasi articulo reversionis, et de verbis discipuli quæ scripsit hæc ad archipræsulem et de archipræsulus responsu.
6. De ingressu archipræsulis in mare et qualiter applicuerit et a populo terraæ qualiter exceptus.
7. De his quæ in initio ingressus archipræsulis in terram gesta.
8. De episcopis regem contra archipræsulem iterum commoventibus et causis.
9. De verbis et gestis archipræsulis die nativitatis Domini.
10. De recessu discipuli qui scripsit hæc, ab archipræsule et causa recessus.
11. De ira regis in archipræsulem iterata et de carnificibus illis militibus venientibus

TOMUS QUINTUS.

4. Videns itaque rex rem jam in tam arcto certissime promisit pacem. Unde ad quoddam regum quod inminebat colloquium vocati recessimus. Finito vero die tertia regum colloquio, et Christiano illo rege Francorum jam in recessu, in continentia de pace nostra actitatur, et per magnos quidem mediatores, quibus dominus rex Francorum in recessu suo nos communiserat, ut de pace nostra tractarent, nec enim ipsem potuit seu voluit interesse tunc. Sed quid protraheremus? Ibi pax nostra reformata, osculum vero prius in alio, sicut diximus, colloquio quasitum sed negatum, nec archipresul nunc quassavit nec rex obtulit vel negavit. Nulla quippe ibi facta de osculo mentione, rex publice coram pontificibus et principibus qui aderant, archipresul et suis pacem et securitatem concessit. In consuetudinibus et in ablatis tam mobilibus quam immobilibus aliisve, ea forma pacis observata nunc et concessa, quam supra in alio regum colloquio presentem ostendimus, ubi solum pro pacis negato osculo pax nostra tunc stetit. At nunc fortis Christi athleta, pacis cupidus, non mortis timidus, non exacto pacis osculo, ne vel forte sic impeditur pax, sciens et prudens pacem talem quam suscepit, revera amore pacis victus, timore mortis evanescens, quem amor ille plus quam mors fortis jam foras miserat. Facta est autem pax die beate Marie Magdalena prope ubi duorum regum colloquium pridie fuerat, videbile et in confinio Carnotus et Cenomannus, inter duo castella quorum unum nominatur Vieus et alterum Freteval; et ibi in prato quedam amoenissimo, quod tamen sicut multo post accepimus dicitur ab incolis ex antiquo Pratum Proditorum. Et quidem pax nostra sic erat.

Rex autem et archipresul soli duo seorsum se in equis in quandam planitiem deflexerunt secreto colloquentes; ubi inter alia archipresul regi supplicabat ut injuriam, quam sibi et Ecclesiae suffraganei sui episcopi una cum Eboracensi archiepiscopo in coronatione Henrici filii sui fecerant, secundum censuram ecclesiasticam sine ipsis offensa punire sibi liceret. Et annuit rex. Unde et gratias agens de concessione, confessim in oculis omnium se ab equo demisit et humiliiter se ad regis pedes inclinavit. Cum vero archipresul equum suum reascenderet, rex ascendentem ascensorium aptavit et tenuit, omnibus qui circumvallabant cernentibus sic et mirantibus, sed nescientibus causam donec archipresul in recessu suis hoc secretius retulisset; cerneret quidem tunc ex multis cordibus cogitationes revelari et praesertim inter aulicos, congratulantibus his, aliis vero moestis et confusis, qui prius seditionis et discordiae evomuerant virus. Alii vero nec moesti nec confusi suspicentes simulationem in his et quod extrema pacis dissensio luctus

A et dolor occuparet. Et in hoc minime aerepi sicut sequens historiae ordo declarabit.

2. DE KUNTIIS EJUS AD REGEM NISSAS.

Facti igitur, ut videbatur, ea die rex et archipresul amici, amicabiliter tunc invicem recomponerent. Et post dies paucos nuntii nostri in Angliam cum litteris regis missi sunt, quibus rex ministerialis suis, quos in terra justitias regis vocant, de persona mandavit praeципiens ut archipresules et suos ad sua in omni pace et securitate resiliant. Nos vero in Franciam ad civitatem peregrinatione nostrae Senonis remeantes ad repatriandum nos parabamus. Decrevit autem archipresul alias alterius priusquam intraret ipse, iunctios premissis majoribus et plus industrios in Angliam mittere qui testimonium famae caute explorarent, qui starent pro nobis, qui contra nos, et si qua occulta molirentur adversus nos; et in possessionibus nostris confiscatis quem mandaverit rex facienda restitutionis modum. Archipresul itaque decreverat sic, ob id etiam maximum quod dominus rex pepigisset se quodam praedium de feodo Cantuarieensis Ecclesie redditum, feodium videlicet cuiusdam nobilis qui dictum Willelmus de Ros, et castrum quoddam prope Cantuariam quod Salvude dicitur, quod Henricus quidam vir magnus de orientali Saxonie, seu, si vix dicitur, de Essex cognominatus, ante dictum quoddam quo evictus fuerat, ab archipresule tebat. Et praeter haec turris Ropliensis estofie, quem de ecclesie sua jure sole archipresul usque et saepius constantissime et acerrime fecit protestatus. Et haec quidem, quae hic expressum, erant quae archipresul inter alia acrius et instantius repelebat, que et rex ipsi redditum premier, cum in Normanniam revertisset. Misit igitur dominus noster ad hoc sanctas recordationis apstrum Joannem Saresberiensem postea Carnotensem episcopum pariter et discipulum qui scriptum habet, injungens etiam nobis ut in Angliam ob dictam causam procederemus, si forte rex prouissam restitutionem completeret, alias non, sed mature ad ipsa reverteremur. Et nos ita proficentes regem in Normannia reperimus; verum proprii febri tertianae valetudine, quae iam regi supervenient, in curia ultra quam crederemus fecimus moram. Cum autem convaluisset rex, ipsum nomine archipresulus super dictorum promissa restitutione contentus. Conventus autem more suo distulit, distulit et redistulit: sed tandem ad instantiam nostram absolvit, ad magistrum Joannem qui loquebatur et nomine archipresulis repelebat, specialiter sermonem dirigens: «O Joannes, » inquiens, « nubecula vobis castellum tradam, nisi video prius alterum gerere erga me quam bucusque gesseritis. » Ei absolute et apprime intelligentes minime nos tec-

proficere posse, infecto negotio, in Angliam, juxta A quod nobis injunctum fuit, non procedentes ad dominum nostrum in Franciam reversi suimus. Audiens autem archipræsul sic plurimum motus est, vanas et semper deceptiorias hominis promissiones detestans.

3. DE PRIMO ACCESSU EJUS POST PACEM AD REGEM.

Et cum novimus inter regem et nobilem virum Blesensem comitem Theobaldum colloquium futurum in proximo, accessimus ad colloquium. Sed archipræsul pridie ante colloquium Turonis ad regem processit. Colloquium quippe prope Turonis in concilio Carnotus et Turonie statutum fuit. Audiens autem rex archipræstis adventum, quosdam de aulicis in occursum premisit et denum ipsem civitatem exiit et occurrit. At cum convenienter, non osculi, sed vultus regis, sicut notari poterat, super eum : unde et quod multum notabamus nocte illa in hospitio nostro nec rex respexit nos nec suorum aliquis; quin potius rex summo mane in capella sua missam celebrari fecit pro defunctis, suspicans, ut aiebant, ne si forte archipræsul alii missæ interesset, in missa osculum sibi pacis offerret, quod ibi negare non esset Christiani, sed plane inimici Christi. Et missa celebrata mox rex civitatem exiit ad colloquium properans. Archipræsul pariter sed tardius secutus est, et ante colloquium consecutus est regem. Qui inter viandum mutuo se invicem objurgantes, ulerque vieissim alter alteri collata pridem beneficia et exhibita obsequia improposit. Cum autem venissent ad colloquium, post diem multam decursam, propter quæ ad colloquium venerant, inter regem et comitem sedatis omnibus, archipræsule etiam inter ipsos sedulo cum aliis et efficaci mediatore, tandem archipræsul regem super dictarum possessionum promissa sed non adimpleta restitutione, acriter quidem et instanter convenit, frequenter tamen ex oblique assuetam hominis arguens levitatem in verbo et usitatas deceptiones in promissa.

Videres certe tunc sacerdotalem in pontifice zelum. Et vere zelum qui in ipsa pacis novitate et a tanto principe vel invito, in cuius manu pax nostra et non pax, imo et vita nostra et mors, ecclesiæ suæ jura tam viriliter tam constanter repetebat : revera spiritu justitiae vehemens et in sacerdote zelus domus Dei ardens. Sed quid? Jam dicto comite et aliis nobilibus interponentibus se, a rege iterum restitutio jam sæpe dictorum certissime repromissa. Volebat tamen rex ut ante restitutionem ad ecclesiam suam reverteretur, sicut aiebat, prius videre desiderans quam se regno exhiberet. Et hic colloquii finis.

4. DE SECUNDO ACCESSU EJUS AD REGEM.

Post aliquot vero dies archipræsul in castro, quod Calvus mons dicitur, prope Blesis, regem qui illo tunc venerat revisere profectus est : non quidem ut quidquam exigeret vel repeteret, sed solum ut regem videret. et si posset fieri sic antiquam familia-

B ritatem et amicitiam, quatenus Dominus permittet, repararet. Et quidem rex ipsum venientem sic honorifice nimis ut decebat, et ut videri poterat gratanter plurimum et affectuose exceptit. Qui etiam familiariter colloquerentur et jucundius, inter alia dixit rex : « O, » inquiens, « quid est quod voluntatem meam non facis? Et certe omnia traderem in manus tuas. » Et post dies archipræsul hoc regis verburn retulit discipulo qui scripsit hæc; adjiciens : « Et cum rex, » inquit, « mihi dixisset sic, recordatus sum mox verbi illius in Evangelio : *Hoc omnia tibi dabo si cadens adoraveris me* (*Matth. iv.*). » Hæc et hujusmodi de viro hoc historiæ huic sæpe et sæpius curavi interserere, ut quemadmodum, sicut paulo ante præmisimus, deprehendi sacerdotis potuit zelus, ita et nunc audiri possit purus in sacerdote fuisse ab omni cupiditatibus labé affectus : quem nec inficere poterat, etsi paupertate jam diu tolerata, divitiarum etiam Augustalium virus. Nec arbitretur quis hæc et hujusmodi contra brevitatis regulam superflue et sine fructu inserta, pauca enim vel nulla hucusque interseruisse me nemini, quæ non pertineant, etsi non exprimatur, vel ad ædificationem proximi vel ad præconium viri : si ad utrumque, et hoc multo magis melius est.

5. DE PRÆPARATIONE EJUS AD PATRIAM.

In crastino vero licentiati a rege, a castro illo recedentes, ad civitatem peregrinationis nostræ Senonis remeavimus, et mature prout adhuc pauperes et exsules potuimus, nostrum ad repatriandum iter maturabamus. Nec ob id pauperes nemo, quin archipræsul cum suis in magno et præclaro apparatu revertisset, plus, ni fallor, quam cum equitaturis centum repatrians. Quod ideo memoro hic, ut ubique et in omni statu suo probetur magnus. Et revera semper et ubique magnus; magnus in palatio, magnus in sacerdotio, magnus in aula, magnus in ecclesia, magnus in peregrinatione, magnus in peregrinationis reversione, maximus vero in peregrinationis consummatione. Sed de hoc exspectemus adhuc per modicum. Siquidem melius hoc viri et historiæ hujus consummatio declarabit.

Igitur domino rege Francorum et principibus terræ, qui deserente nos mundo tam benigne tam magnifice nos suscepserant, salutatis, scientiæ ab eis repatriantes venimus in Bolonensi territorio ad portum qui dicitur Witsant. Archipræsul vero hinc antequam naves ascenderet viri apostolici præmisit litteras quæ, ut supra diximus, erant de generali episcoporum per Angliam suspensione et quorumdam anathemate. Has itaque festinanter præmisit litteras episcopis per Angliam ante suum adventum porrigidendas. Quorum aliqui in ipso portu transfertare volentes reperti sunt, suspicantes forte quod eis ex inopinato mox accidit: Rogerus videlicet Eboracensis archiepiscopus qui in ipso portu suspensus est, Gilbertus cognomento Foliot Londoniensis, et Jocelinus Saesberiensis episcopi, qui pariter in

portu pso anathematis sui litteras receperunt. Et mox quidem suscepto mandato paritum est, illo auctoritate apostolica gerente se suspensum, aliis vero se anathematizatos. Et cum nos his præmissis auram adhuc sereniorum exspectaremus, nuntiatum est factum sic. Quod cum audiret archipræsul, gaudio magno gavisus est, lætante justo eo quod vindictam desideratam jam vidisset.

Una vero dierum exiit archipræsul, suis et multis aliis comitatus, ut naves suas in quibus transfretatur eramus videret. Et ecce vidimus jam prope terram navem quamdaun ab Anglia ad portum nostrum vellicantem. Quæ cum cito applicuisset, a nautis rumores quæsivimus et quid in Anglia de redditu archipræsulis diceretur. Et responderunt, hoc quidem fore gratum valde et toti terræ accepit. Verum unus eorum, videbatur mihi quod proreta, seorsum me qui scripsi haec secretius traxit: « Miseri, » inquiens, « quid queritis? quid agitis? quo properatis? Certe in mortem vestram; sic pro certo dicunt qui neverunt, id ipsum in terra suspicantur omnes: et ecce quia multi milites in portu quo applicare queritis, certe sicut dicitur ut in archipræsulem et suos mox cum applicuerint injiciant manus. Commota est siquidem terra, exasperata adversum vos, et præsertim regis fideles eo quod in primo adventu vestro in terram commovistis et conturbatis eam anathematizando episcopos terræ et suspendendo; præsertim ut religiosi et sapientes dicunt in Domini adventu qui nunc est, qui mundo fuit tam fructuosus, tam gratus, tam acceptus, vester nunc pariter in terram adventus tranquillitatis deberet esse et pacis. Sed vos econtrario in vestro turbastis omnia. » His dictis, gratias retuli referenti; et hoc ipsum quod retulit mihi ipse, aliis jam densim subinurmurabant.

Post paululum vero vocans archipræsulem a turba seorsum dixi ei secretius: « Sic et sic mihi locutus est navis hujus quæ nunc applicuit gubernator. » Et cum dominus archipræsul et ego conferremus de his, de sociis nostris ingessit se unus, bonæ memorie Gunterius nomine, homo simplex et timens Dominum. Qui cum audisset super quo contulisset, non requisitus mox dixit satius fore et consultius subtrahere se adhuc donec procella hac et turbatione terræ pro episcoporum suspensione sedata, gratius reverteremur et securius, adjiciens quod « si terra, » inquit, « jam sic mota est, quid erit cum rex audierit. » Et dissuasit in Angliam tunc reverti.

Responsum discipuli consulti a magistro.

Et archipræsul cito post dirigens verbum ad discipulum qui scripsit haec, qui ea quæ audierat a proreta prænarraverat: « Et tu, » inquit, « quid dicis? » Et discipulus: « Domine, » inquit, « res in arcto est: Istius consilii magnitudo parvitatis meæ excedit mensuram; et consilium magis anceps, eo præsertim quod eruditus tui nunc absint, quibusdam adhuc in Francia, aliis vero in Angliam a te præmis-

A s's. Verumtanen dicam, si placet, te jubeat, quod sentio. In primis quidem videtur mihi bor, quod si in Flandriam seu in peregrinationis nostræ terram regredimur, vertetur id nobis in confessionem et ignominiam, et erimus oneri qui huic que fuimus honori: præsertim ad ingrediendum et in patriam revertendum apostolica licentia benedictione et absolutione jam percepta; terra etiam peregrinationis nostræ salutata et pace publice concessa et accepta. Igitur aut regrediendum turpiter aut procedendum audacter et agendum viriliter. Alioquin profecto dicetur: Ecce quia Cantuariensis qui primo a Norhamtune, nunc etiam secundo atquecum dimicet fugit, qui tamen tam constanter firmaverat quod pro Ecclesia tam fortiter stare, tam viriliter ageret! Et erimus de meticolosis illis filiis, qui intendentes et mittentes arcum coverunt in die belli. Unum tamen est, quod si in hac pace nostra dolus est, quod quidem suspicabile et multi asserunt, sic grave certe periculum hoc et inevitabile, cum vis et dolus consociata cooperatur et malitia conatus suos per potentiam perfidere potest, quando jam est potestas malitiae et malitia potens. Cui pesti nil obviare potest, nil resistere. Malitia quippe suggesta, potentia sociæ et cooperans efficit. Et nos quidem potuimus prius leonem utcunque evitare sævientem, verum draconem nunc evitare fraudulentiam difficultimum. Omnis quippe potestas magis metuenda cum fallit quam cum sævit. Unde et pro magno illud de Salvale præconizatum: *Et conculabis, inquit, leonem et draconem (Psalm. ix)*, leonis videlicet vim, draconis dolus: quæ erit in novissimis diebus novissima Ecclesiæ persecutio, quam adeo gravis non præcessit, videlicet ex vi et fraude composita. O igitur quam felix, quam gloria exsiliis nostri consummatio, si novissima persecutio haec, qua in fine sæculorum probabuntur justi, a nobis in quos fines sæculorum denerunt inchoaverit. Quam felix, domine, exsilia, si post exsilium daretur desperare ut non solum martyris, sed et novissimorum martyrum primitiæ fieri. In quo etiam potissimum Domini lui regis crucifixi mortis tituluin humiliiter recognosce, proditio forte moriturus, sicut et ipse proditus pro Ecclesia mortuus est. In quo pastor ille pastorum pastoris formam dedit, ut si hostes suos occultos evitare non valent tolerent, etiamsi videant sibi per ipsos vite afflaturum discrimen, verum inter sævum et hypocritam principem, qui et leo et draco est, et inter bonum pastorem periculosa quidem semper sed viriosa conditio. Sæviat quippe ille sive fallat, semper paratus sit pastor bonus pro ovibus suis animam ponere. Qui etsi forte a violento, non tamen est quod a draconem, quod ab hypocrita videlicet tueri se possit. Juxta quod vulgo dicitur neminem posse se a proditione tueri, quandoquidem ipsa pax efficiat si ad prodendum. Non est igitur, domine mi, si mihi pro sensu mei parvitatem videtur, nunc ut deinceps, sicut prius de Norhamtune, secunda couperat lug,

nec etiam anquatenus te subtrahere, quod provide tanquam fugere est. Non subtractio, inquam, non fuga competens esset, sicut primo, nec excusabilis. Super te quippe jam septem mutata sunt tempora. Ecce enim quia sex anni iam exacti, et septimus hic annus est peregrinationis nostræ, septimus exsilio nostri. Et toto tempore hoc supra dorsum tuum fabricaverunt peccatores iniquitatem suam prolongantes, qui, etsi nescientes, toto tempore hoc coronam fabricaverunt tibi incorruptam. Unde et quia septimus hic annus requietionis est, non est de cætero lima necessaria, jam parata corona. Non scalpro opus, pelle pro pelle data. Non scelte opus vel incisorio, lapide tanto tempore cæso et jam effigie et exciso. Non ignis fornax necessaria auro jani probato in tornace, in qua et veteris hominis ossa sicut cregium aruerunt. Adeo ut vetus homo in te penitus debilitatos vel potius plene extinctus videatur. Viro igitur sic probatu, quid hæsitandum, quid metuendum verendumve? Imo quid est quod non aggrediatur, quod non valeat? quod non audeat? Terram igitur tuam nunc vides, ecclesiam tuam fiducialiter intres, illius sequax si necesse sic, qui corpus suum dedit persecutientibus et genas suas vel lentibus. Intremus, inquam, fiducialiter et potentes, et erimus illis dii qui nos nunc terrere videntur. Intremus, inquam, ne nobis hoc nunc desuper dato exprobretur forte alias quia cum potuistis nouistis, cum volueritis non poteritis. Et quidem Moysi tanto Dei amico de terra promissa dictum videbis et non intrabis. Cavemus igitur ne et tu, Moyse longe inferior, poena simili vel forte majori percellaris, si forte terram non intraveris quam tamen videre nunc datum.

His dictis, archipræsul breviter sic: « Fidelis, » inquit, « ut videtur sermo tuus, sed durus, et quis implebit illum? » Ad ipsum vero qui prælocutus fuerat et in Angliam tunc processum dissuaserat, specialiter sermonem dirigens et nomen ipsius proprium exprimens: « Certe, » inquit, « Gunteri, terram video, et favente Domino terram intrabo, sciens tamen certissime quod ibi mibi immineat passio. » Et hoc quidem cum dixisset, illius verbi Domini ad Petrum rememoratus sum: *Vade post me, Satana, scandalum es mihi, quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum* (*Matth. xvi*). Et post haec ian in noctis crepusculo ad hospitia revertimur.

6. DE INGRESSU EJUS IN MARE.

Et post modicum duobus tribusve diebus exactis, post festum Beati Andræ apostoli secundo tertiove die, in Domini adventu, noctu mare intravimus et ad votum aura prospera propter insidiarum, quæ nobis, sicut audivimus, jam parabantur, suspicionem, non in sinu maris Dorobernæ, ut putabatur, sed in alio maris sinu qui vocatur Sandwiz prospere applicuimus; eo quidem securius quod homines supra sinum illum maris habitantes, proprium dominum archipræsulem babuerint utpote de proprio Cantuariensis Ecclesiæ feodo. In nave vero archipræsulis vexillo

A crucis, cum ad ritus appropinquaret, erecto, quod archipræsules Cantuarienses, tanquam totius Angliae primates, coram se semper bajulare consueverunt, hoc, inquam, signo erecto, per quod archipræsulis navis ab aliis discerni poterat, videres mox pauperum turbam quæ convenerat in occursum, hos succinctos ut prævenirent et patrem suum applicantem exciperent, et benedictionem præperirent, alios vero humi se humiliiter prosternentes, ejulantib; hos, plorantes illos præ gaudio, et omnes concyclantes: *Benedictus qui venit in nomine Domini*, pater orphanorum et judex viduarum! Et pauperes quidem sic.

7. DE HIS QUÆ IN INITIO INGRESSUS EJUS IN TERRAM GESTA.

Verum milites, qui, ut supra diximus, in alio maris sinu nos applicatueros fore speraverunt, ad nos præproperè accelerantes, vix salutato archipræsule, animose sciscitabantur quare in primo adventu suo in terra, qui tranquillitatis deberet esse et pacis, mox etiam needum ingressus episcopos regis suspensusset, excommunicasset. Et adjicientes comminabantur mox cum innotesceret regis futuram turbationem non modicam, unde jam regnum turbatum esset et sacerdotium.

Archipræsul vero mansuete respondit regem non offensurum ob id, nec se ex hoc quidquam vel contra regem fecisse vel regnum, sed absque regis et regni injuria, de ipsis regis permissione sic factum, ita injuria, quam sibi et ecclesiæ suæ in coronatione filii regis episcopi fecerant, impunita non remaneret, ne tanta usurpatio de cætero traheretur ad consequentiam. Dum igitur audirent regem de facto laudari auctorem, modestius locuti sunt, et tamen instanter postulantes, ut episcopos excommunicatos vel suspensos absolveret quod archipræsul ad consilium distulit: donec in crastino Cantuariam veniret, et ita recesserunt tunc milites.

Archipræsul vero in crastino a sinu illo quo applicuit, distante a Cantuaria circiter sex milliarib; Cantuariam proficisciens, a pauperibus terræ, sicut jam supra tetigimus, tanquam hostia coactus missa, tanquam ipse Dei angelus, tam gratanter tam ovanter exceptus est. Sed quid dico ovanter? Quin potius, si tamen de pauperibus competit dicere sic, pauperes

D Christi christo Domini triumphanti laureatum magis exhibuerunt quam ovatum. Itaque quacunque archipræsul transibat, turbæ pauperum, parvuli et magni, senes cum junioribus, glomeratim occurrerant, hi prosternentes se in via, illi vero exuentes vestimenta sua et sternentes per viam, illud frequenter iterantes et concyclantes: *Benedictus qui' venit in nomine Domini!* Sacerdotes etiam parochiani cum parochianis, ordinata processione cum crucibus transeunti obvia exierunt, et patrem suum salutantes et benedictionem postulantes, crebro illud jam sepe dictum sapienter interserentes: *Benedictus qui venit in nomine Domini.* Sed quid? Diceres profecto si videres, Dominum secundo ad passionem appropinquare et imminentे passione in pueris et

lactantibus et pauperibus secundum Dominum præparatum occursum, et venire iterum moriturum pro Anglicana Ecclesia Cantuariæ qui Hierosolymis protinus mundi salute semel mortuus est. Cum vero, etsi via brevis, inter tot turbas occurrentes et compressimenter Cantuariam vix ea die perveniret, in sonitu campanarum, in organis, in hymnis et canticis spiritualibus a Christi pauperibus, filiis suis, sacro videlicet conventu suo, debita patri devotione et veneratione susceptus est.

O qualiter videres tunc in primo ecclesiæ ingressu hominis faciem, quod nonnulli videntes notaverunt et mirabantur, sicut ignitum cor, ignita et facies videbatur : facie revera exhilarata in oleo, omnibus grata, omnibus gratiosa, et ut plus addam adhuc, ego quidem arbitror resplenduisse exteriorius faciem corporis ex interiori abundantia cordis, imo claritatis in corde tantam flammam in se continere non valente, quin erumperet. Et, ni fallor, haec in ipso Ecclesiæ Salvatoris ingressu tanta faciei gratia roseo sic subito perfusa et venustata colore, in ipsa Salvatoris ecclesia martyrii mox consummandi, quasi quoddam celestis oraculi præsagium fuit. Discipulus vero qui scripsit haec, fide oculata certens sic et ad visa notando stupens et stupendo notans, Moysis mox recordatus est. Cujus tamen gloria vultus evacuata, et in aquis contradictionis extincta : unde nec repromissam patriam intrare meruit, extra in exilio mortuus. Quod iste minime, qui post multa certamina demum evicit, patriam obtinuit; et post modicum in ipsa Jerusalem palmæ sue coronam accepit immarcescibilem. Unde nec gloria vultus ejus evacuata nec flamma claritatis extincta, sed ad aquas contradictionis probata positus quam extincta, ut pole inter populos frementes et frenudentes in eum ardens semper et lucens, quod sequens rerum exitus plane, et Domino præstante fructuose edocebit.

Stans autem archipræsul in sedili suo episcopali singulos fratrum in osculo pacis recepit inter osculum multis hinc inde ejulantibus, erumpentibus et emanantibus lacrymis. Et dum staret, sic accessit discipulus qui scripsit haec : « Domine, » inquiens, « nunc nos curare non oportet qua hora de hoc mundo excesseris, quandoquidem hodie in te vicit sponsa Christi Ecclesia, imo Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat. »

Et nil respondens solum respexit dicentem sibi haec. Omnibus itaque ea die in ecclesia celebriter peractis et solemniter, archipræsul in palatium suum se recepit totam diem latam ducens et sollemnem.

In crastino vero præfati milites suum super hesterna petitione quærentes responsum reversi sunt. Venerunt et cum eis prænominatorum trium episcorum, qui adhuc in præfato sinu maris expectabant, clerici ad nos missi nomine episcoporum dominis suis episcopis absolutionem postulantes. Respondit vero archipræsul et illos tres et

A alios episcopos auctoritate dominum paratus anathematizatos, quosdam vero suspensi, ac ipsius esse a tanto judice ligatos, nisi forte per ipsum, posse solvere. Cum vero clerci et milites urgentissime instarent consilio præhabitu, tandem archipræsul respondit quod de domini pape clementis pro bono pacis in hoc articulo usurpare quod domini papæ erant, præstata tamen cautione canonica quod super quibus excommunicati erant et suspensi, Ecclesiæ judicio parerent, alioquin nullatenus se facturum hoc, præcise et absolute respondit. Et hi quidem et illi audientes haec indigne recesserunt ; in recessu multa in superbia et in abusione loquentes. Inter quos unus, quem supra in historia hac tetigisse me memini, dictus Randulfus de Broc, linguam suam superexaltabat. Sed archipræsul vir admodum patiens, inter eos factus es sicut homo non audiens et non habens in ore redargutiones. Clerici vero, quos a tribus episcopis missos diximus, revertentes dominis suis quod ab archipræsule super petitione sua acceperant retrahunt. Et, ut dicebatur, duo episcoporum anathematizatorum, videlicet Londoniensis et Saresberiensis, exactam ab archipræsule cautionem prestisserunt tertius ille Eboracensis obstitises ; vere cum scriptum quia lingua tertia multos commotet.

B. DE EPISCOPIS REGEM ITERUM CONTRA ARCHIPRÆSULEM INSTIGANTIBUS.

At ille tertius duos sic commovit ut confessi transfretantes regem adirent : quem in Normannia prope civitatem, quæ Bajocis dicitur, in regia quodam mansione quæ vocatur Bur repererunt. Et in paucis diebus ante Natalem Domini. Qui, regem adato, ad regis se pedes mox prostraverunt, pro rega, pro sacerdotio, et pro semelipsis regiam clementiam et justitiam pariter interpellantes, usum contestantes ipsum debere laesis, laediti alteram. Quarelo itaque et exacerbativo sermone mox emulsi quam præcipitanter, quam leniere, quam superbe Cantuariensis archiepiscopus in adventus sui in regnum turbaverit et sacerdotium, pace de regi miseratione concessa sibi et suis abulens. Unde et totam Anglicanam Ecclesiam in lucu esse addebant universis per Angliam episcopis suspensi, semelipsos etiam excommunicatis et suspensi. Et totum hoc factum eis confusionem addebant, pro causa tam regia, tam magnifica, tam necessaria, tam honesta, quod videlicet filium suum primogenitum regum realem coronassent. Per haec et his similia et majora his diatim per se et per complices suos regem et archipræsulem instigant sic. Verum qualiter et quantum rex commotus, imo in qualiter et qualiter furorem et insaniam instigantibus his converso fuerit, intermitto nunc; sequens id loco suo histori ordo declarabit. Et intœrin ad archipræsulem et strum historiœ stylus retorquester et pressulamus qualiter post adventum suum se in Anglia posserit. Itaque, ut præfati sumus, Cantuariam valere post paucos adventus sui dies misit ad jam

dictum egregium illum puerum Henricum regis filium, tunc regem a jam suspensi episcopis coronatum. Misit autem bonæ memorie et ultimam bonæ Ricardum tunc priorem Sancti Martini de Dorobernia, virum satis eloquentem et industrium, postea in sede metropolitana domini nostri successorem. Qui ad regem veniens ipsum nomine archipræsulis officiose salutavit et ejus adventum in terram nuntiavit, ipsum de episcoporum suspensione sicut injunctum fuerat excusans, et quod de permissione regis patris sui factum fuisse sic: adjiciens quod ad ipsum tanquam ad dominum venire in brevi archipræsul se pararet. Verum puer ille rex nec nuntium nec nuntii verba acceptare videbatur: et hoc quidem, ut pro certo accepimus, non de voluntate pueri, sed quia aliter pro rege patre non audebat nec pro aulicis ipsius paedagogis, quibus filium suum rex commiserat, qui plus patrem quam filium verebantur. Unde et missus noster nec ab his nec ab illis in aula benigne exceptus est pro rege patre non audentibus aliter.

Missus itaque noster ad nos in brevi reversus, ut pote, sicut diximus, puero regi minus acceptus, certum nobis non reportavit responsum, sed in adventu suo ad curiam retulit nobis aula fastum, vultum et supercilia. Archipræsul vero, tanquam constantiae vir, nibilominus se parabat ad iter, volens in primis sicut disposuit, quem neendum viderat, alumnum suum puerum videre regem, et postea provinciam a qua tam diu absens fuerat circuire, properans et anhelans ad discurrendum ubique ut explantaret et eradicaret quæ in absentia sua in horto Domini distorte et incomposite excraverentur. Itaque post dies paucos a Cantuaria profecti in multo comitatu Londoniam venimus; milites vero aliquot nobiscum, quia ut dicebatur, in via absconderunt superbi laqueum nobis. Cum vero civitali appropinquaremus, universa civitas commota præ gaudio et civitatenses quoiquot archipræsuli occurserunt, ipsum cum gaudio et exultatione multa excipientes.

In crastino vero, cum jam pararemus nos ad procedendum, ecce in mane regis junioris nuntii, nomine regis archipræsuli inhibentes ne procederet, sed ad ecclesiam suam reverteretur. Nec tamen arbitretur quis hoc de regis junioris animo prove-nisse, sed potius de aulicorum consilio, sub quorum custodia erat ipse, arbitrantium se sic regi patri prestarios obsequium. Archipræsul vero, tanquam qui spiritu servens, mox respondit se nullatenus propter inhibitionem hanc regressurum, nisi quia tunc jam festus tam solemnis urgebat dies, videlicet Natalis Domini, quo ecclesiae suæ abesse noluit. Et ita non procedens Cantuariam reversus est.

Audientes itaque sic ne procederet inimici ejus extulerunt caput, et ipsius jam capiti minabantur. Et præsertim progenies illa viperarum quæ dicitur de Brocheis turpibus et ignominiosis injuriis lacescebant. Inter quos unus erat de funesta illa progenie, dictus Robertus de Broc clericus, ut aiebant.

A Illic in ignominiam et contemptum archipræsulis jumentum quoddam, quod quedam culina nostræ necessaria vehebat, cui forte obviavit in via, exerravit. Jumentum hoc mutilatum sic ante archipræsulem ductum est. His et hujuscemodi probrosis domus illa exasperans diatim nos exacerbabat, existimans apprime regi patri qui nobiscum pacem fecerat gratum se ex contumeliis et injuriis nostris obsequium dare.

Sed quid? Exsiliū quidem felix, sed pax secuta infelior, quia in pace amaritudo nostra amaris-sima. Quod igitur faceret athleta Domini? quo iret? quo se verteret? Cedere quippe turpe, certare periculoso. Circumdederunt apes, tauri pingues ob-sederunt, in corde maris circumsepiebat oceanus. Sed certe, ut verum fatear, fortis ille athleta Domini arietem Dominici grægis se recognoscens, non cogitabat de fuga sed de pugna, jam intelligens se non ad homines, sed ad bestias pugnaturum ovibus suis sic conversis in lupos.

9. DE GESTIS EJUS IN DIE NATALIS.

Die vero Natalis Domini, qui ab adventu nostro in Angliam, ni fallor, circiter vicesimus septimus erat, archipræsul ascendens pulpitum sermonem fecit ad populum, prædicens post alia in calce sermonis, quod instaret tempus dissolutionis suæ, et in brevi se migraturum ab iis. Et quidem cum hæc de excessu suo prædiceret, lacrymarum exitus magis erumpabant quam verba. Pariter et auditorum corda supra modum commota sunt et contrita, ita ut cerneret audires per totam ecclesiam ejulatus et lacrymarum exitus emittare et inter se submurmure : *Pater, cur tam cito nos deseris, aut cui desolatos reliquias?* nec eniun lupi erant, sed oves hæc, quæ sic pastoris sui vocem agnoverunt, et compatiabant auditis, pastoris sui in brevi sic de mundo excessum audientes, sed quando aut ubi aut quomodo deberet accidere sic ignorantes. Tandem vero post multum sermonem et de ædificatione, et de excessu suo ad populum præhabitum, non iam plangens, non lacrymans, sed ut audiri poterat et videri, post priores lacrymas tam ferus, tam indignabundus, tam ardens, tam audens nominatim jam et expressum in cervicosos terræ et spurcos invehitur, nec jam, ut videbatur, cum his qui oderant pacem pacificus, gladium in medio inimicorum non reponit, sed audacter et fiducialiter exerit, et plerosque de aulicis regi patri magis familiaribus, et præsertim domum illam exasperantem, de qua supra tetigimus, in spiritu judicii et spiritu ardoris anathemate percussit. Et inter alios nominative prænominationis Radulphum de Broc, et illum supra dictum Robertum, qui in contemptum archipræsulis, sicut supra diximus, jumentum mutilaverat, perpetuo anathemati tradidit.

Certe si hæc cerneret, diceres mox te propheti cum illud animal, cui erat facies hominis et facies leonis, oculo ad oculum audisse et vidisse. His itaque peractis, per totam alteram diem archipræsule

in mensa Dei se devotum et post in mensa saeculi A more suo se jucundum exhibuit, ita etiam quod eadie, quae sexta feria erat, et Natalis Domini, tunc carnis sicut et aliter vesceretur, eas tali die sumere quam abstinere religiosius indicans.

O. DE RECESSU DISCIPULI AB EO.

Jam vero per quosdam et aulicos et alios amicos suos sed occultos, densim sed occulto ipsi significabatur quod de morte sua, sicut seditiosi et studiosi tractaretur, et sic quidem per mollos significatum et a multis consilientibus ut provideret sibi et preveniret insidias. Archipresul itaque terram adversum se commotam fide oculata manifeste cernens, et ex multis amicorum et familiarium suorum secretis, ut praetetigimus, nuntiis laqueos sibi in mortem preparari jam credens, in crastino Natalis Domini, die videlicet beati protomartyris Stephanii, discipulum qui scripsit haec, vocavit secretius: « Ego, » inquiens, « jam disposui te ad dominum nostrum regem Francorum et ad venerabilem fratrem nostrum Senonensem archiepiscopum et ad alias terras principes transmittere, ut iis nunties quod de pace nostra auditis et videtis, videlicet qualiter nobis sit pax pax et non sit pax, sed turbatio. »

Cui mox discipulus, lacrymas continere non valens: « Pater sancte, » inquiens, « cur ita disposuisti, cur facis sic? scio quippe et certus sum me de cætero te in carne ista non visurum. Ego quidem proposui vobis cum fideli stare: verumtamen, ut mibi videtur, fructu consummationis tuæ defraudare me queris, qui hucusque tecum in temptationibus tuis permansi, nec ero, sicut nunc video, socius glorie, qui sui socius poenæ. »

Cui archipresul cum lacrymis jam erumpentibus: « Non sic, » inquit, « fili mi, non sic: fructu non fraudaberis, qui patris præceptum imples et consilium sequeris. Verumtamen quod dicis et plangis verum quidem, quia revera amodo me in carne ista non videbis; et tamen volo ut recedas, præsentim quia rex habeat te in causa Ecclesiæ cæterissus suspectoreum. »

Tertio itaque Natalis Domini die, videlicet die Beati Joannis evangelistæ, obscura nocte eo quod in via suspectæ forent insidiae, in multo ejulatu, emanantibus lacrymis, iterum et iterum licentia et paterna benedictione accepta, a patre meo recessi, quem, sicut ipse prædixerat, deinceps in carne ista nec vidi nec visurus sum. Unde et cum historiæ hujus finem, id toto corde, tota anima et totis viribus deprecor, ut quem deinceps non sum visurus in tempore, videre merear in æternitate, et fieri particeps in corona, qui socius fui in pugna.

Hucusque non quæ accepi ab aliis, sed quæ vidi ipse et audivi, præsentibus et post futuris saeculis, ad Ecclesiæ Dei ædificationem, de tanta Ecclesiæ columna in libello historico hoc fidelius et constantius enarravi. Verum quia amodo non quæ vidi ipse, sed ut haec de sancto viro historia consumimetur, quæ ab aliis accepi referenda, aliquantulum

incipiunt jam obrigescere digiti, et calamus quidem tardius et trepidius figitur, eo quidem trepidius quo quis ab aliis non a se auditæ vel visa magis hæsitans refert. Verumtamen multis et sanctis viris, qui audierunt et viderunt, a quibus et nos acceperimus, indubitanter credendum, ne forte incredulitatem nostram nubis exprobret Dominus, sicut ei exprobavit incredulitatem illorum et duritiam cordis, qui his viderant eum resurrexisse a mortis non crediderant.

II. DE IRA REGIS ITERATA ET ADVENTU CARNIFICE.

Igitur ut ad id quod supra intermisi, sicut ibi pollicitus sum, revertar: rex, ut prediximus, a tribus excommunicatis episcopis instigantibus cum in furorem omnibus post futuris saeculis detestandum

B accensus est quasi clibanus aceensus a coquentibus: adeo ut flammanum jam continere non valens, manifeste coram omnibus et maxime coram suis in aula, quos enutriat et quibus honores et bona multa conlerat, de archipresule tanquam de boste conquereretur. Et sæpe et saepius ex ira inflammatus, in funestam vocem erumpens, omnes quos enutriat, qui familiaritatis gratia et beneficiorum collatione sibi obnoxii fuerant maledixit, quod ipsum de sacerdote uno non vindicarent, qui ipsum et regnum suum sic turbabat et suis dignitatibus examinare et exhaeredare quererebat. Quod saepè et saepius in furore suo replicantem, de aulicis cubiculariis suis quatuor milites audientes, de verbo andito sic dicentes votum conceperunt, certissime jam arbitrantes gratissimum se in hoc regi præsturos obsequium si archipresulem interficerent: et ita conjuraverunt in archipresulis necem. Quorum nomina, ut in æterna maledictione sint, histriæ huic curavi hic intserere: Hugo videlicet de Moreville, Reginaldus filius Ursi, Willmo de Traci et quartus Ricardus Brito. Et isti quidem milites aulici regis cubicularii eis tandem degenerantes, viri certe generosi, honoribus præclaræ et inter maiores magni. Isti quatuor conjurati confestim in Angliam profecti sunt.

Et in profectione horum quatuor hoc quasi novum, imo miraculosum contigit, videlicet ut cum in hieme inter tam cerebras aeris et maris motiones et diversos portuum situs, mare non simul omnes in eodem portu, sed in divisis intrarent, omnes tamen eadem die applicantes, eadem die, imo fere ejusdem diei eadem hora ad locum, quem statuerant convenerunt, ad castellum videlicet illud quod supradiximus nominatum Saltwude, distans a Cantuaria per sex millia, quod de feodo Cantuariensis Ecclesiæ rex, ut supra teligimus, archipresulæ et restituturum promiserat, Domino quidem, cui venit et mare obediant, ut videri potest, sacerdotis si imo ipsum sacerdotem suum quasi gratiam sibi victimam accelerante sic. Tota vero nocte illa de nocte archipresulis in castello illo contrectantes in crastino qui fuit quartus Natalis Domini dies, videlicet in Sanctorum Innocentium die cum cœmplicibus

suis Cantuariam veniunt, secum nihil praeter arma sua militaria et insaniam manditam portantes. Alii vero cum gladiis et fustibus venerunt occultis tamen his omnibus adhuc, ne forte christus Domini fugeret et absconderet se ab eis. Qui tamen, ut supra diximus, et rei mox probabit exitus, magis de pugna quam de fuga cogitabat.

In primis itaque quatuor prefati milites fastuose ad archipresulem in thalamo, quo sedebat, circa diei vesperam accedentes, nec suo vel regis nomine ipsum salutantes, utpote a quibus longe erat salus, mors et perditio prope, ipsum superbe adoriantur, sciscitantes si episcopos regis suspensos et excommunicatos absolveret. Quo mansuete respondente se, auctoritate domini papæ ligatos, sua nec posse

A solvere nec debere, illi spiritu scribendo frenentes in eum, continuo exierunt ab eo. Et statim prope hortum collegerunt cohortem, se ipsos jam diabolica a natura sua induentes.

Verum quia jam materia grandescere incipit, deinceps immutandus foret et stylus, ut litteris non tetrarum, sed velut quibusdam filiis roseis in syllabarum figuris aureas liquecentibus, et quibusdam dictiōnum solemnīs exquisitis imminentis consummatiōnis viri gloria exaranda. Nec enim linguis hominum, sed angelorum potius eloquenda quæ ab homine supra hominem gesta sunt, et haec deinceps describenda. Videamus igitur in primis et attendamus quæ gesta, et judicemus postea si non ita.

INCIPIUNT CAPITULA TOMI SEXTI.

1. *De militibus armatis collecta cohorte irruentibus in palatum, et de ingressu athletæ Domini in ecclesiam et de carnificum verbis.*
2. *De occurso athletæ Domini ad carnifices, et quid egerit ipsos alloquens.*
3. *De excusatione qua se discipulus, qui haec scripsit, excusat si forte in describendo tanti athletæ certamine morosus videatur.*
4. *De martyris et martyrii modo, ubi et de clero quodam interponit, qui brachium suum inter gladium venientem et athletæ caput interposuit.*
5. *De athletæ imperiosa inhibitione sub anathemate, ne quemquam suorum carnifices laderent, et de tam gloriōsi martyrii præconio.*
6. *De iterata discipli excusatione, si forte in describendo martyrii agone videatur prolixior.*
7. *De eo quod discipulus voluntarius, eis tam contra voluntatem, ad describendum ultimum martyrii finem intritus accedat.*
8. *De ultima viri consummatione et de carnificum militum numero cum cohorte.*
9. *De virtute patientiae viri admiranda et de flagiti immunitate inaudita.*
10. *De spoliis et vestimentis pontificis qua inter se milites divisorunt et cilicis viri quæ repereruntur rejectis; quorum tamen nonnulli percutientes pectora sua tacite loquebantur sibi: Vere hic homo justus erat.*
11. *De martyrio infra dies quindecim a consummatione ipsius cognito per sanctam terram Jerusalem et cognitionis modo.*
12. *De convenientia mortis Christi et christi Domini breviter tangit, promittens quod in fine hujus historicæ cantici convenientia haec plenius audietur et attentiua.*
13. *De his quæ post martyrium sunt gesta prosequitur.*
14. *De forma et compositione jam exanimis corporis consummato martyrio.*
15. *De gestis in crastino post martyrium cum corpus adhuc esset inhumatum et quomodo, sicut monachalis mos est, ut lavarent corpus, prima tollente vestimenta, repererunt interius totum corpus cilicis cooperatum, et de sepultura et sepeliendi modo ei loco, et ab incarnatione Domini et aetatis ritæ ipsius anno quoto.*

TOMUS SEXTUS.

I. Militibus itaque armatis et collecta cohorte cum gladiis et fustibus per fenestras palati coactum jam coepérunt irruere, a quibusdam de familia nostra ostiis jam clausis præ timore. Illi vero qui in thalamo cum archipresule considerunt, audientes tumultum exterius et fragorem, et jam advertentes quid hoc, non sine causa exterriti sunt, moneentes jam archipresulem ut in locum sanctiorem et tutiorem, ecclesiam videlicet, se reciparet. Quo iterum et iterum renuniente tanquam mortis intrepido, vix tandem coegerunt ut ad ecclesiam pergeret, gratia voltus ejus etiam in articulo hoc nec vel in modico immutata: adeo, sicut nec in vultu, sic nec in gestu ullum parebat trepidationis vestigium. Cum vero paululum processisset, nec crucem videret quam ante se bajulare consueverat, accito crucis bajulo substitut crucem expectans ut præcederet: revera, ni fallor, Domini sui non immemor, qui cum cruce properavit ad crucem.

B Cum autem intrasset ecclesiam, quotquot sub præ timore mox dispersi sunt, fugerunt hi, fugerunt et illi, et per cryptas ecclesiæ et sub altariis absconderunt se ab eo; ita ut illud capituli hoc capituli membrum conclamare posset et plangere: *Sicut aqua effusus sum et dispersa sunt omnia ossa mea (Psal. xi).* Et illud: *Elongasti a me amicum et proximum et notos meos a miseria (Psal. LXXXVII).* Solus quippe calcaturus erat torcular ut in eo arcto non alteri, sed gloria daretur soli. Nam si et alteri gloriam, extenuaret solius. Unde ad sui athletæ gloriam Deo providente sic singulariter erat donec transiret. Quidam tamen de suis, cum ecclesiam intrasset ipse, ecclesiæ fores clausit mox et seravit. Illi vero carnifices milites cum cohorte, cum armis et gladiis et fustibus, archipresulem pedalim sequentes, et jam ad ecclesiæ fores venientes, terribiliter et clamore intonabant ut cito sibi aperirentur fores.

Quod quia aliquantis per dilatum, quibusdam pre-

paratis .erreis machinis fores dejicere et irruere sic A intentabant. Quorum fragorem et clamorem ad ecclesiae valvas mox futura Christi victimæ, christus Domini exaudiens, præcepit ut confessim aperirentur, addens decere minime incastellari ecclesiam. Valvis vero apertis mox irruentes carnis sacrificies clamabat unus : « Ubi est, » inquiens, « seductor ille ? » Sed christus Domini ad hoc nihil. Alter vero subsequenter clamans : « Ubi est, » inquit, « archiepiscopus ? » Et christus Domini : « Ego sum : Quid vultis ? » Et ille intonando : « Ut moriaris, » inquit, « nec ullatenus vives. » Et ille : « Et ego, » inquit, « pro Deo meo et pro Ecclesiæ libertate paratus animam ponere. »

2. DE OCCURSU ATHLETÆ DOMINI.

Sed quod mirum dictu, iste tam fortis Domini agonotheta singulariter magnus et magnifice singularis, qui antequam lanistæ illi intrassent ecclesiam versus chorum ecclesiae pergens, ad quem per gradus ascenditur, septem octave gradus jam conserniderat, mox ut gladios in ecclesia exertos vidi festinanter occurrit. Non ipsum duræ mortis suæ nuntiavit, non lethale verbum, non extractum in necem ejus ferrum, revocare potuit quo minus occurreret. Et quod adhuc majori admirationi et stupori accedit, gladiatores cum omni imperio arguens, quod tam inordinate, tam profane matrem suam ecclesiam introissent, unum eorum, cui prius approxinuaverat, manu mox apprehendens, per loricam tam valide excusit, quod ipsum fere ad pavimentum usque prostravit. Willelmus de Traci hic erat, sicut C ipsem postea de se confessus est.

O quam admiranda tam ardens sacerdotis ænnalatio, dominum Dei tam serventer zelantis, qui solus et inermis tot et tam vesanis in necem ejus jam armatis, tam audens, tam fidens, tam pronus, tam promptus, tam intrepidus, et tam paratus occurrit, quos et de templo Salvatoris Salvatorem suum imitans non formidavit ejicere. Salvatorem dico suum et imperatorem in hoc sequens, nisi quod tam strenuus summi imperatoris miles hic non jam nummularios et columbarum venditores, sed gladiatores ipsos in necem ipsius sic jam debacchantes, nibil, ut videbatur, expavescens, nibil trepidans attentavit ejicere. Unde et in hoc et tali certe articulo mirandus occursus hic, miranda et objurgatio hæc, sed et admirabilis attentata expulsio, quibus tam funeste in mortem suam jam exacerbatos amplius adhuc exacerbare non verebatur. Non quidem querens gratiam, non orans veniam, nec petens dilationem, sed zelo sacerdotali accensus amore justitiae exacerbatorum iram jam magis provocans quam plaus.

O athletæ audentis manum validam, o viri virtutem, o martyris constantiam, o animi puritatem ? Stat imperiose inter carnis sacrificies idem sacerdos et victimæ. Stat hic et gladiis exertis circumstant illi. Et in medio sacerdos sacerdotis implet officium non lanistas palpans, non se humilians, sed, ut jam diximus, cum omni imperio arguens et obiurgans.

Ecce Samson noster intrepidus ad occurendum; ecce Paulus noster promptus ad arguendum; ecce noster christus Domini fortis ad expellendum. Quæ os in occulto factum jam non est occultatum, et substantia sit in inferioribus terræ. Sed quid dico substantiam in inferioribus terræ ? Sed potius jam in celorum superioribus substantia carnis, non jam velut carne, sed potius velut admirabili quadam mutatione transubstantiata in cœlum. Quæ enim cari mortem non horreat ? Quæ exertum super se gladium non metuat ? Quæve gladiatorem ad necrum ejus paratum pulset et contemnat. O homo non homo, o caro non caro. O caro Adam, o caro Thome. Fortior Thomas inter gladios, in sterquilino, quam Adam inter ligna fructifera in paradiiso : utpote qui præter quasdam mortis et vias jam jam exuendas quidquid a primo Adam vetus contraxerat deposuerit; cui a secundo Adam nunc totum. O Adam et Adam. O primi Adam filii, o secundi, qui post primam ex primo Adam nativitatem moribundam jam non ex sanguinibus neque ex voluntate carnis, sed ex secundo Adam secundo nati sunt. Unde et ex secundo patre hoc, tanquam filii generosi non degeneres, non carnis infirma et infirma idiomata, sed spiritus despercharismata fortia, tanquam spiritualiter generali, sortiuntur constantiam, fortitudinem, et reliquæ animi virtutes contrahentes ex patre hoc. Unde eis cædantur gladiis, gladiis non cedunt, sed contemnunt. De quibus : « Occidi possunt, sed neci aqueant. » Quin potius occisi isti mors mortis sunt tanquam mortis victores. Et ut loquarum in exemplo : *Ubi est nunc, o mors, stimulus tuus, ubi vicaria tua?* (*I Cor. xv.*) Quæ Adam vicisti in paradiiso suo, hodie a Thoma victa es in sterquilino tuo. Quæ Adam oppressisti in exuviis suis, tuas hodie Thomas exuens in propriis exuviis tuis te oppressit, exuis tuis se exuens, qui tibi etiam exuviis adhuc cooperatus quasi exprobrare et insultare non trepidat. Os si scirem, sed nescio quod os occultum facial Dominus, et qua interna firmitate suos sic roboret. Pacis quidem tempore occultum os hoc, occulta infirmata hæc. Sed minime occultatur cum manifesta temptationis tempus irruerit. Utinam de occulto esse hoc tanquam esca vere solida gustasse ego. Libenter aliis eructarem, sed quia non gustavi, scio me secundum Dominicum canem, verum quod gustari hoc de osse, imo quo tanquam vere canis Dominicus suginatus abunde eructat, jam nobis indicat nostri Thomas jam non reponens, non occultans os suum. Juxta quod fortis rex ille et Propheta : *Non erit inquit, occultatum os meum quod fecisti in occulto* (*Psalm. cxxxviii.*). Pariter et nostri Thome os in occulto factum jam non occultatur. Qui non jam caro de carne, sed os ex ossibus est in exercitu Domini Sabaoth inter robustos robustissimus. Unde et quod cum pueru Jesu aliquando fugit, cum eodem modo occurrit, modo exit, modo se exerit. Bi, jam diximus, et ad laudem osse nostri iterare ne

piget, medium manus se gladiis ingerit, tanquam totus osseus, gladiorum ictus non metuens, sed contemnens. Cujus os hueusque quasi occultum jam inter mortis et vitae non occultatur confinia: sciens et tunc apprime memorans quia mors haec caduca, mors carnis, mors brevis, mors mortis sit et porta vita: et ut non enumerando singula breviter concludam universa, tantus fuit in viro hoc, sicut dixerunt qui viderunt, mortis contemptus et in pugna securitas, ut adhuc pugnans videri jam posset quasi vincere, et jam vincens quasi adhuc pugnare.

3. DE EXCUSATIONE DISCIPULI QUOD IN DESCRIBENDO CERTAMINE SIT PROLIXIOR.

Nemo autem miretur, calumnietur nemo, si in nostri David unonomachia describenda forte prolixior videar. Vetus quippe illa inermis filii Jesse et pusilli contra Goliam monomachia miranda quidem. Sed haec novi hominis, novæ legis, et novi regis filii monomachia incomparabiliter mirabilius. Hic si quidem nou suasus, non coactus, non missus, sed in spiritu sui ardore et inaudita virtute, solus et inermis sola voluntate ad certamen procedens, carnis immemor nec, ut videri poterat, hominem se de filiis Adam recognoscens, mortis non pavitus, sed avidus, mediis se gladiis ingerit et Goliam sicut talem decebat athletam, non gladio servi sed verbi, nec lapide fundæ sed linguae percussit. Et gladius enim in labiis ejus cum quis audivit: hoc enim et in auditu auris mirabilissimum. Nemo itaque calumnietur et legentem non tedeat, si in tam singulari et tam inaudito certamine describendo ego nimius videar, quod mundo spectaculum Ecclesiæ exemplum et angelis gaudium præbet. Nemo etiam subsannet, nemo detrahatur, si contra recte scribentium regulam saepè et saepius idem volvem et revolvem identidem, nec si juxta poetæ dogma non statim festinem in medias res. Sicut enim varii sunt animi affectus, sic et voces variant, quibus se exprimunt, ut amor voces habet dulces, timor meticulosas, gaudium jucundas, dolor vero et compassio gemebundas, quas non quidem juxta regulam scribentium, sed more lugentium saepè et saepius iterant. Lugenti enim scribendi lex minime posita est. Nec igitur mirum si scribendi regulam non sequantur, qui scribendo patiuntur et dolent. Quemadmodum enim musica in luctu importuna narratio, ita scribendi et lugendi nulla prorsus convenientia. Ego vero, etsi congaudeam, domino tamen meo, quem in ætate juvenili secutus, in vinculis Evangelii ministravi, cum quo steti, cum quo cucurri, ut potui, Deus scit, si non adeo prudenter obsecutus, tamen fideliter; ego, inquam, etsi congaudeam propter certantis fortitudinem, certanti tamen et jami caput suum et corpus incircumcisorum et immundorum gladiis exponenti, non compati, non condolare non possum: imo verius non condoleo, sed solum doleo ipse; ne quippe doluisse non videtur. Itaque inter scriendum haec solus doleo, et inter dolendum solus scribo; præsertim cum singulariter mihi et specianter incumbat scribendi onus et opus

A hoc. Ecce enim quintus decimus annus hic ex quo gesta sunt quæ nunc scribuntur, et jam fratres mei quondam passionis socii qui mecum audierunt et viderunt fere quotquot ab humanis rebus exempli in Christo dormiunt. Ipsi quidem transierunt, me periclitante adhuc et in mediis ignibus et fluctibus derelicto. Unde singulariter mihi, qui adhuc superstes, scribendi de tanto viro domino meo et alumno quæ vidi vel audivi reservatum opus et opera haec. Ne, si tacero, tanquam nescium vel pigrum vel meticulosum vel invidum os menum condamnet me, et mea taciturnitas super me propheticum illud rœ iudicat: *Væ mihi, inquit, quia tacui (Isa. vi).* Verumtamen quoniam paterni certaminis recordatio mihi dulcis, invitus ad finem accedo. Nam dum adhuc certantem describo, styli gratum beneficium, quasi oculo ad oculum certantis mihi personam effigiat, et est modicium mecum adhuc. Verum cum jam triumphans ignitum currum summum concendit, discipulus absque magistri pallio nudus derelictus, si magistrum querat nescit ubi, nescit quippe quo veniat aut quo vadat. Primus quippe Elias subiectus est in paradisum, secundus descendit in infernum; sed iste tertius cum jam rapietur, super pennas ventorum volabit confessim et evolabit a nobis. Evolabit, inquam, in patriam peregrinam nobis et longinquam, utpote peregrinantibus adhuc. Evolabit, inquam, in locum quem *oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (I Cor. ii).* Unde nec mirum si invitus vel a certante patre et magistro avellar; et tamen iam avelli me oportet quia jam tolletur a me. Nam quod totis compunctus et concussus visceribus, dicere necesse est, finis venit, venit finis: nec ergo ultra est quod verbis protractare valeam, brevem sed fortè pugnam, citam sed gloriosam palmarum et coronam triumphantis athletæ immarcessibilem.

B 4. DE MARTYRIO ET MARTYRIS MODO.

Igitur ut præteligimus, mox ut illum carnificum militum quem prænominavimus noster osseus hic Christi athleta apprehendit, ut supra diximus, et tam valide excusit, ipse gladium exaltans ira vires augente fortiter christi Domini caput percutere natus est: quod tamen neclum vini ictus in se exceptit, clericu quodam qui proxime ad videndum pontificem venerat et eum de prope sequebatur ut videret finem, brachium suum inter gladium venientem et pontificis caput interponente, et expante brachium suæ carnis ut de se ipso vel sic aptaret pontifici scutum protectionis, protectionem salutis, eo quidem adolescenti qui reliquit sindonem similis, quod secutus est Dominum, sed eo longe dissimilis, quod non fugit, imo quod fortius, quod fiducialis, quod audientius se exposuit et immoatoe jam immolationis primus primum partici- piuum habuit; cuius memoria ut in benedictione sit, nomen hic intersero; dictus videlicet nomine proprio Edwardus cognomento Grim, castello illo in Anglia quod dicitur Cantebriæ oriundus, Clericus

Itaque hic graviter cæsus pondus ictus sustinere A possebat. Verumtamen illo, cum se cæsum sentiret et pondus ictus sustinere non posset, confessum brachium retrahente, reliquum ictus in se pontificis caput exceptit. Et jam sacer ille sanguis cœpit emanare per faciem. Sentiens itaque sacerdos ille Altissimi, semetipsum Altissimo immolans, immolationem jam inchoatam, confessum quod supra caput gestare consueverat abjecto pileo, attollens in cœlum oculos, genu flexo et orantis modo junctis ante se manibus, in templo ante altare sacerdos obtulit se ipsum hostiam vivam Deo. Et vere hostiam vivam sanctam, immaculatam, Deo placentem. Extendit: itaque collum, exponit caput, se et Ecclesiæ causam Deo et beatoe Dei genitrici Marie et sanctis Cantuariensis Ecclesiæ advocatis, et beato Dionysio Francorum apostolo commendans, ut illi inter martyres potissimum Deo inspirante sic commendaretur Ecclesiæ causa, cui ipse in Ecclesia per martyrium simile jam assimilabitur, in poena isto sicut et illo decalvato. Se itaque exposito mox causam Ecclesiæ quam egerat patronis commendavit et pro suis oravit.

5. DE ATHLETÆ INHIBITIONE IMPERIOSA.

Sed quid dico oravit? Quin potius, etsi inter lanistarum manus, Jam etiam in sanguine suo voluntari inciperet, tamen super lanistas suos sacerdotalis officii auctoritate fungens adhuc, ex parte omnipotentis Dei et sub anathemate imperiose inhibuit ne quem suorum tangerent, ne quem læderent: revera, ni fallor, verbi Domini sui in passione memor: *Si me, inquit, queritis, sinite hos abire* (Joan. xix.) nisi quia hic non tam oratio quam imperium est et coercitio. Nec etiam tam orabat ut parcerent, quam anathematizabat eos si non parcerent.

Et quod dictu mirum et auditu, sed opus ipsum mirabilius quis potest hic dissimulare, quis pertransire, nisi forte invidus vel nescius sit? quis tacere verbum? quis tanti potest sacerdotis hic subtilem præconium? Jam sanguis manat a cæso et tamen inter cædcentium manus sacerdotalis officii nec in modico cedit auctoritas, potius inter gladios, non ut ignavus et trepidus gladium suum reponit, sed audacter et viriliter exerit. *Ecce enim duo gladii hic* (Luc. xxii); inter gladios ferri gladius verbi. In hoc tanto discrimine, in hac hora te-nebrarum, hunc Petri gladium athleta hic noster prompte et fiducialiter exerit, et hoc sicut sacerdotem decuit suos defendit. Qui revera gladio ferri et se et suos defendisse potuisset, nisi quia legerat Petrum in passione Dominica objurgatum a Domino quod ad defensionem ejus gladium ferri exeruisset et servi abscidisset auriculam. Unde et ad abscedentis verecundiam restituta auricula, jesus est ipse reponere gladium in vaginam, Domino terrible illud subjungente: *Omnis, inquit, qui gladium accepit gladio peribit* (Matth. xxvi). Neutro vero gladiorum in passione sua Dominus usus est: non gladio ferri, eo ipse Ecclesiæ indicans quod ecclesiasticis non competit hic, cui tamen servire debet

A ad votum et præceptum, non quidem in manu propria, sed aliena, cum viderit expedire sic. Nec etiam, cum esset et ipse verbum, vel gladio verbi ~~usus~~ est, eo ipso informans Ecclesiam minime ab Ecclesia judicandos eos qui foris sunt. Juxta quod Magister hujus magistri magistrorum discipulus: *Quid enim, inquit, mihi de his qui intus sunt vos judicatis?* (I Cor. v.) Unde et hic Thomas noster nunc in agone hoc, plus quam Petrus tunc doctior, edocitus tamen per Petrum a Domino, a magistro etiam illo gladiatore, tulore gentiam, apprime adinstructus arma sacerdotum non esse carnalia sed spiritualia, Deo: et eos qui intus sunt a sacerdotibus judicandos non qui foris, primum gladium contemnit, et eum solum, qui Petro et sibi tanquam Petri successori competit super profanam illam cohortem, quia solo nomine, sed non nomine; solo numero, non merito intus erat, audacter exerit. viriliter percutit: miro modo et stupendo quidam gladio hoc non se, sed solum suos defensans, et se exponens pro suis, nec gladio hoc repercutiens si ferirent se, sed solum si suos.

O pastor pius et vere pius, qui mox ut percussus, jam non aliis quam ovium suarum jamjam dispergendarum sic meminerit. O fons sanguinis et pietatis eximus, in domo David recenter iam ortus, qui inter lanistarum fontem erubentium manus sicut fluxu sanguinis, ita et proluvio pietatus emanare nos destitit, ut sicut pastor ovium, ita et pater orphorum probaretur. O ineffabilia pietatis viscera, o pingue, o holocaustum medullatum, suos defensans, se ipsum non defensans, sed indefensum exponens, idem sacerdos et victima, in templo ante altare se ipsum pro se et pro suis immolans; immolans, inquam, nescio in quem viviscum corari Deo et mundo mirre suavitatis odorem. Tu itaque, Pater sancte, pastor piissime, Altissimi sacerdos in genere Christi athleta audacissime, in defensando tuus patrem te probasti et pastorem. In immolando te pro tuis summi omnium sacerdotis secutus formam, expressisti effigiem; in exponendo te evangelicam etiam super adimplens perfectionem. Si quis, inquit, percusserit te in unam maxillam præbe ei et alteram (Matth. v.). Tu vero percussus in capite mox totum caput et corpus et te exposuisti totum.

O quam magna, quam inaudita super te, Thoma, divine dispensatio pietatis, qua te talem tuis et te tibi talem pro tuis exhibuisti. Jam usque ad sanguinem percussus non pro te gladio tibi creditur repercutis, sed duntaxat pro tuis; ne si pro te minus evangelicus videreris quasi propriam vindicando injuriam, aut si tuorum dissimilares, noui pastor, sed potius mercenarius videreris. O perfectionem evangelicam! O virum evangelice perfectum, etsi plus quam perfectos non viderimus uoi in tua omniitudine tam superabundans est tantæ suavitatis abundantia, tam servida, tam rigida, tam distincta sacerdotali amiculatione adjuncta, tanquam si suauissimo oleo viuum ferventissimum adjungatur! Revera

misericordia et veritas obviaverunt sibi in palestra hac, in certamine hoc. Thomas si quidem hic noster nunc in agone corporis, sed ut videtur in excessu mentis, exitu suo de mundo jam imminentे, quasi sui ipsius immemor, pro suis punit, pro se parcit, et gladium suspendit ut se solo exposito sui servarentur illæsi. Sui, inquam, qui in tribulationibus suis, in pressuris, in temptationibus variis per dura exsilii et aspera ipsum secuti fuerant viriliter et obsecenti fideliter. O quam jucunda memoria, quam dulcis recordatio tantæ et tam superabundantis suavitatis abundantiae. *Memoriam*, inquit, abundantiae suavitatis suæ eructabunt (*Psal. cXLIV*). Sed quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrymarum et plorabo? (*Jer. ix.*) non me quidem in mediis ignibus et fluctibus peregrinante et periclitante adhuc, non fratres meos oneris pastoralis mecum quandam comportatores et passionis consocios, jam de mundo sublatos, sed plorabo quod ego tantæ suavitatis abundantiam eructare non possum, vix etiam tenuiter ructans quod accepi ab aliis, quomodo enim eructarem quod non gustavi? Si quidem, ut supra memoravi, a domino meo et patre volente et jubente sic, pridie quam certaret dimissus, non præsens fui, non vidi, interesse non merui. Sed miser ego defraudatus sum, ne viderem patris mei et magistri dimicantis tantum in certamine robur, tantam constantię firmitatem, tantam et tam suavem de pietatis visceribus affluentiam, qua se ipsum exponens dimicavit pro suis. O si interesse mihi desuper datum, fuisse saltem a longe secutus ut viderem finem. Qui etiam postea in somnis mihi apparens dixit mihi in visu voluisse se ut interfuissem tunc. Et ego ipsi: « Domine, » inquiens, « quia homo peccator sum, perisse quidem si fuisse occisus. » Et ille: « Non, » inquit, « quia in meo sanguine baptizatus fuisses. » Quoties igitur visionis hujus recordor, confundor et compungor in æruinna mea, et exitus aquarum deducunt oculi mei, quod qui in temptationibus permanisi, in fine tanquam repulsus ei reprobatus filius patris consummationi interesse non merui. O si interfuissem, de tam virtuosa, de tam suavi et tam fructuosa certantis plenitudine, aliis plenius eructarem et fructuosius quod nunc exsangui et titubante stylo per venam tenuem vix distillo!

6. DE ITERATA DISCIPULI EXCUSATIONE.

Sed jam forte videor contra promissum meum in patris certantis descriptione prolixior. Verum cui videor sic, cogite tantam in certamine hoc fuisse in certando fortitudinem, in resistendo constantiam, in contradicendo auctoritatem, in compatiendo pietatem, et tantam denique in singulis totius Christianæ militiæ formam, ut non perfunctione citum stylis exarant transitum, sed singula potius studiose et cum mora scribentis calami tractatum prolixiorum desiderent. Præterea, sicut iam supradixi, et hoc non iterare non possum, invitus ad finem veni, finem invitus dolens et gemens recolo. Jucundis quippe mihi et fructuosius cernere Thounam cer-

A tantem magis quam referre regnante, Thomae quippe certamen etsi non sit de mundo, tamen adhuc in mundo est et mecum est et illud video, verum Thomas: vincentis regnum, sicut nec de mundo est, nec in mundo est, nec mecum est, nec illud video. Verum in certamine stat tanquam adhuc inter nos invictus Thomas, et manibus exertis dimicans, omnes nos ad bellum provocat et manus nostras docet ad prælium. In regno vero manibus jam quietis sedens super solium deinceps ad bellum non provocat, sed bellantibus potius patrocinium præstat. Qualiter tamen aut quibus patrocinetur et quomodo, non novimus, non videmus, nec scimus adhuc, nec puto nos posse scire antequam videamus. Sed quid? velim nolim, etsi plorans et ejulans, etsi ascendentem B patrem oculis sursum post eum pendentibus aspiciam, proh dolor! avelli me oportet et credere regnante, quem certantem oculata sive descripsi. Et faciam vel ego Christianus quod fecit quidam sacrificans ethnicus, qui inter sacrificandum, cum audisset filium in bello occisum, mox coronam deposituit, verum cum in continentia audisset quod in bello viriliter egisset, capiti eamdem requisitam mox reposuit. Quid igitur moror? quid haesito? quid athletæ Domini tam gloriose, tam strenue in acie stantis et dimicantis, tam gliosum triumphum differo? Quid tam jucundum tripodium protrabo? Quid, inquam, differo? quid prolixius traho spem populi et salutem, cleri libertatem et decus, iuno et universæ Ecclesiæ patrocinium, et patrem et denique mundi totius futurum judicem? vincat sive, triumphet affectus, nec tamen compatiamur patienti quam congaudeamus regnanti. Et tamen nos illi non compati, non condolere non possumus. Nos, inquam, et præsentim nostri officii viri, clericos dico, huic certe non condolere non possunt aut non debent, qui non pro se sed solum pro cleri libertate tam dura, tam dira, tam probrosa, prius in exilio, nunc vero in martyrio, inter tam scelestorum, tam sceleratorum et sacrilegorum manus passus est.

7. QUOD DISCIPULUS FINEM MARTYRII INVITUS DESCRIPTAT.

Quid igitur? Os meum aperiam et altraham spiritum, ut voluntarius, etsi tamen contra voluntatem, deinceps certaminis finem et ultimum certantis describam exitum, et in fine ejus qui sine fine est ego faciam finem, ubi tamen non est finis. Post certantis triumphum ipso jam in gloria deinceps mutus, nihil ex tunc locuturus de regno suo, quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (*I Cor. ii.*), unde nec verbo nec stylo sub-jacet. Illa quippe eternitatis et indeficientis claritatis materia omnem temporalis et moribundæ linguae obtundit sonum, obducit stylum, dictionum etiam proprietates absorbet, utpote sicut inaudita et invisa, sic et inexcogitata materia. Unde tacito hoc quod ommem et scribendi et loquendi modum excedit, consummationis viri finis, qui etiam prænimia claritate sui et dignitate materiæ ingeniali

mei stylum obfuscando reverberat, mox describens. Ad quem profecto finem eo jucundius accedo et ardentius, nescio tamen quo retardatus affectu, quod in fine certaininis aliudetæ certantis non finitur, sed magis ac magis et ineffabiliter magis augatur præconium. Et adhuc eo etiam plus voluntaries ad finem propero, quod finis hic etsi non omnis consummationis finis sit, quod est solius capitis consummationi reservatum, mire tamen consummationis hic finis sanguis effusus hic. In quo latebat tunc tanquam in rosa medicamentum, in cortice balsamum; latebat, inquam, in sanguine tunc, sed manifesta nunc salus populi, decus cleri totius, denique ecclesiarum orbis patrociuum et ipsius corona immarcescibilis, quam gladiatores ferro super capitum et carnis ejus coronam tanquam super aliquam incudem cudentes ipsi fabricaverunt pro corona coronam. Nec igitur est quod de cetero debemus ad tantæ consummationis finem properare invitus: unde siccatis lacrymis attracto spiritu amodo in fine historie super fine viri os meum appetiam. Et Dominus labia mea aperiat ut ad Domini gloriam gloriose neomartyris sui in fine laudem dignæ annuntiem, ut juxta illud dictum antiquum ipsi omnis laus in fine cantetur. Habet enim pretiosus finis grande privilegium laudis: adeo etiam quod etsi quis ante mortem laude dignus sit, monet tamen sapiens neminem ante mortem laudandum unde et oportet, si forte datum desuper sic, in ampliorem tam pretiosi finis laudem nos deinceps super extendere, cum juxta sapientem pretiosus hominis unus totius laudis sibi privilegium vindicet. Quod igitur supra oravi et hoc nunc iterum oro, Dominus labia mea aperiat ut ad gloriam suam gloriose neomartyris sui laudem os meum digne annuntiet.

8. DE ULTIMA VIRI CONSUMMATIONE.

Itaque, ut iam supra diximus collo extento, capite exposito, orantis instar junctis manibus et flexis genibus, lictores, quod sine exuberante lacrymarum fonte inter singultus et suspiria tam cerebro erumpentia vix dicere valeo; lictores, inquam, hinc inde feriunt et referiunt; feriunt, inquam, et referiunt, donec coronam capitum separarunt a capite. Et ita christus Domini, unctus Domini ibi est immolatus, ubi unctus, sacro oleo unctionis succedente et cedente gladio occisionis. Nam sancto illo corpore in reliquis intacto et illæso, in sola illa corporis particula, qua sacerdotii et pontificii emulabat privilegium, inaultum illud sacrilegium admissum est. Et ita a lictoribus decalvatus decoronatus est: et quidem non a tergo, sed qui usque in finem in anteriora se semper extenderat, patronus semper recti, recto corpore super ecclesiæ pavimentum jam moriens ante faciem cecidit. Et hic est consummationis viri finis. Et milites quidem hæc fecerunt qualuvor cum cohorte in hac passione Christi Domini, sicut et in passione ipsius Christi, qui cum profana cohorte sua ecclesiam vix egressi, mirabantur si iam obisset. Et unus de cohorte revertens

A accessit proprius. Qui et ut certissime nominaret mortuum, qui tamen iam mortuus erat, cuspidi gladii fixit et sancti capitum cerebrum extraxit et super ecclesiæ pavimentum effudit; ut dicebatur, de præfata illa viperarum progenie, videlicet Robertus de Broc hic erat. Ecce Robertus hic, Longinus alter, nisi quia certe Longinus ille ab isto justificatus est. Ille quippe ethicus lancea Christi latus aperuit et sanguis exivit, iste vero Christianus christi Domini capitum gladium infixit et cerebrum extraxit et super ecclesiæ pavimentum effudit illud, quasi vile lutum aut pulverem ad calcandum exponens, illis etiam in immanitate sceleris longe supereminens, qui Christi crura, quem obisse jam viderant, non fregerunt.

R 9. DE VIRTUTE PATIENTIAE VIRI.

O vos omnes qui transitis per viam, attendite et videte si ab initio nascientis Ecclesiæ vel etiam prima sæculi origine fuerit dolor sicut dolor iste. Sto hic et hasito, ultra progredi non possum, magnitus et suspiria erumpunt magis quam verba. Stupet animus, plorat oculus, trenuit manus, hres stylus, et adhuc sto hic et hasito, dubius admodum quo dictionis genere tantam in carue mortis patientiae virtutem et tantam e diverso inter Christianos patrati flagitiū immanitatem exprimere valam. Debetur huc commendatio in sæcula sicut ineffabilis et inscriptibilis. Illi vero profanatio sempiterna, que similiter nec verbis exprimi nec stylo valet describi. Nam ut prius de tanta patientis viri virtute dicimus in hac decalvatione in decoronatione hic, in hac tam dura, tam dira capitum tonsione, ubi testa capitum cum corona unctionis separatur a capite, quod mirum dictu est et vix credibile, nec mirum resonat nec querigonia. Ceteri quidem martyrum si mox decollati non murinuraruunt, mirum quidem sed non adeo. Verum hic noster in tam dura capitum tonsione, tanquam ovis coram tundente se, non aperuit os suum. Et bene et vere tundente: quid enim hæc capitum tonsio est, nisi dura et dira coronæ tonsio, ubi testa capitum cum corona unctionis separatur a capite: vere tanquam ovis coram tundente et tundente; et vere tanquam ovis non quidem ducta, sed se ipsam ad occisionem ducens? Obiam D est enim quia voluit.

D De gladio præcio.

Et cum gladiatores hinc inde perculerent et reperculerent mortem viri accelerantes, super testam capitum unius gladiatorum gladius frangitur. Frangit quidem et frangitur, frangitur gladius et frangitur exterior, interior quidem os quod supra diximus in occulto factum a Domino infringibili, frangit quippe gladius, sed Thomas non frangitur anima. O os et os, os de primo Adam, os de secundo. Ut quidem de primo Adam os ex ossibus est, de carnali, sed de secundo os quidem ex ossibus est, non non de carne caro sed de spiritu spiritus, de fortitudine virtus, de constantia firmitas, de patientia gaudium, de charitate mors. O osseis athletæ nostra

os jam non occultum, nec occultatum, vere a Domino factum. Quod etsi tenui quadam et tenera pellicia mortis tunica sit obvolutum, ferro tamen fortius, ferro firmius, ferro durius est, quod in palæstra hac ferrum fregit, se illæso.

De trucidati corporis compositione in ipso martyrii articulo.

Et ut adhuc, quod non solum ad virtutem sed et ad ornatum attinet, et velut ad privilegium quoddam martyrii decus, quadam decenti exterius membrorum compositione exterioris hominis, patronus hic noster paratum sibi decoravit martyrium, quasi indecens pro Christo mori judicans, nisi etiam decenter moreretur pro Christo. Nam donec consummaretur totum et inchoata perficeretur oblatio, sic immobiliter, sic uniformiter, et sicut æquanimiter, sic æqualiter, flexis genibus, junctis, ut diximus, manibus collum semper extendit et caput exposuit, ut ipsa corporis compositio oraret Dominum, et ipsa pariter gladiatores invitaret ad ictum. Contra ictuum super se venientium vim nil opponit, nil obicit, de membris suis nullum subtrahit, nullum trahit vel retrahit, non manus conjunctas dissolvit, non hac vel illac inclinat caput vel declinat, quamvis vim ictuum in caput suum excipiat. Cujus, ut jam diximus, ipsa exterior compositio corporis tam immobilia erat, tam uniformis, tam æqualis, ut gladiatores ad ferendum invitaret. O in tam arcto artuum exterioris hominis compositio hæc inaudita, qua et oraret cororum Dominum et gladiatores pariter invitaret ad ictum. Mira revera et admiranda interioris hominis tam constans fortitudo et constantia tam fortis, quæ exterioris hominis actus sic componebat et artus, adeo quod etiam jam moriens non a tergo, ut supra diximus, sed ante faciem suam cecidisset, et prostratus orantis modo super ecclesiæ pavimentum patronus recti recto se corpore prostrans, in ipso casu mortis decentem totius exterioris hominis compositionem observans. Ecce quanta, quam inaudita, quam stupenda in interiori homine in martyrio suo patientia virtus, quam etiam totam tam decens, tam ornata totius exterioris hominis compositio sicut decorabat et declarabat; virtus quidem cum decore suo omnibus post futuris sæculis admirabilis, sed initabilis paucis; utrum vero cuiquam, nescio. Eo quidem admirabilior virtus hæc, quod etsi in nostro tempore hæc non tam nostri temporis est vel teoris, quo homines se ipsos amantes et solum querentes quæ sua sunt.

De enormitate sacrilegii.

Verum quo patientis virtus plus admiranda et gloriosior, eo saerilegorum factum detestabilius et ignominiosius est. Hoc quippe sacrilegii opus si quis attendat et inspiciat, omnem Diocletiani, Herodis, Maximini aliorumve hostium Christi excedit debachantiam, omnem Antiochii profanationem, omnem Juliani perfidiam et Herodis sævitiam, omnibus his iustificatis ex sacrilegio facto hoc. Isti quippe in fideliæ adversarios aut quos hostes jam habebant

A vel suspicabantur futuros sæviakant. Sed longe alter hic. Longe, inquam, aliter, si saerilegorum horum fides, professio, pax data, gradus, locus pensetur et tempus. Nam si de fide queritur, Christiani sunt reputati; si de professione; subjecti hi tamquam filii patri; si de pace, pax publice data et scripta; si de gradu, sacerdos, sacerdotum principes; si de loco, Ecclesia Salvatoris, aliarum in regno mater ecclesiarum; in ipso etiam loculo sacrae unctionis iuxto gladio occisionis, si de tempore, Salvatoris fuit natalis. Ecce quot tituli laudes nobiles, tam novi, et ad hæc tempora inauditi, novi nostri martyris tam pretiosi, tam gloriosi martyrii, triumphum illustrantes, e diverso sacrilegii facti augendo scelus profanant. Sacrilegi quippe hi et B fidei et professionis sue omnino obliti nec data pacis fæderi, nec tam alti gradus nec tam sancti loci, nec tam celebris temporis privilegio detulerunt, illis incomparabiliter iumaniores qui Christum extra Jerusalem, ne quasi ex eo locus macularetur, in loco qui Calvaria dicebatur, crucifixerunt. Verum isti nil curantes, sive macularetur sive purificaretur vel sanctificaretur, locus, in ipsa Jerusalem christum Domini decalvarunt, de ipsa civitate tam sanctam Salvatoris Ecclesia et matre omnium in terra ecclesiarum Calvarie locum facientes, filii plus quam sanguinarii matris suæ, sponsæ sponsum et patrem suum in ipso matris suæ utero decalvantes. Si hæc et alia quæ circumstant circumscripta C pensentur, quis audivit unquam tale aut quis vidit simile? Transite et videte, intrate et considerate vehementer, si factum est hujuscemodi. Quis eni⁹ audivit? quis unquam vidit? quis fecit? ut in loco consecrationis in ipso etiam loco sacræ et sacri chrismatis unctionis a Christianis et filiis gladius infigeretur occisionis, ibi quidem et non alio, et jam mortui cum cruento et ossibus comminutis super tam sacri loci pavimentum spargeretur cerebrum capitum, aliis etiam quæ supra numerata sunt, angentibus tanti sceleris præditionem, tam inauditi sacrilegii nefas? Cœli certe obstupescunt super hoc, et quod valde omnibus metuendum, ne tota terra aliquo adhuc tempore desoletur vehementer, in qua patratum tam scelestè hoc, ut bibat et ipsa de hoc calice passionis, quæ tamen nec consors fuit nec conscientia criminis, quemadmodum et in diluvio multo perierunt, qui non commiserunt, et in illo quinque civitatum Sodomitico igne multi concremati qui non corrupti. David quoque numeravit et gladius deservit in populum; Achar peccavit et populus corruvit; Ieli filii comederunt et Israelis obstupuerunt dentes. Hæc sunt enim Domini judicia terribilia super filios hominum; et multa abundant exempla super his, quæ et longum esset nec hujus temporis est nunc proferre. Sed utinam ego non sim vir habens spiritum et potius nunc mendacium præloquer. Siquidem genti meæ, nec oro nec opto nec voluntarius propheto malum. Absit potius, Domine, absit in die furoris tui, suspende gladium et is

spiritu iudicii discerne, tuum distingue flagellum A
ne pro impio justus cum impio conculcetur : gens
tua, gens Anglorum, quæ dictum tam devote neo-
martyris tui victoris novi colit martyrium, non vi-
deat gladium, non sentiat ictum, non ferat flagel-
lum, sed sit potius immunis a poena quæ immunis
est a culpa. Quod si in illicitis juramentis contra
patrem suum et patronum se illicite obligavit,
allisse secus egerit, sicut supra in libello histo-
riico hoc, cum exsilio nostri describeretur asperita-
tas, memoravimus, vis quidem fuit hæc, non con-
sensus. Soli ergo illi, Domine, ultiōnis tuae bra-
chium sentiant, qui tam inauditi sacrilegii nefas
fecerunt soli, aut qui consenserunt facientibus,
quibus tamen et ego qui scribo hæc, etsi dominum B
meum tulerint et abstulerint, sic oro et opto ut
Dominus eos in iudicio non in furore suo corripiat
et corripiendo convertat magis quam conterat, ita
tamen ut orbis universus ex tam scelesti horum
facto profanatus, et quasi quodam maculatus in-
cestu, manus suas in sanguinem ipsorum lasset. Ve-
runtamen de his conversis vel contritis in fine li-
bellus quem a materia Melorum nomine inscriptum
huic historiæ mox adnexuimus edocebit. Præsen-
tis siquidem loci et temporis est, et sicut historiæ
ordo exigit, nos jam coepimus sic sacrilegii hujus
in primis exaggerare culpam et sequentem ex hac
postea describere poenam. Siquidem peccati vesti-
gium poena est quæ indicat præcessisse peccatum.
Prius igitur agendum de peccato; de poena vero
tanquam ejus sequela postea; et quidem necessari-
um sic, ut omnes, videlicet qui legerunt vel au-
dierunt, apprehendat stupor, et ipsos sacrilegos
dolor, et omnibus denique post futuris sæculis, ne
de cætero alienent hujuscemodi, incutiantur terror.

Itaque, ut præstetimus, ex sacrilegis his omnium,
qui foris vel fuerunt vel sunt, scelerorum sclera
justificata sunt : nibil his et illis, non est respectus
culpæ ad culpam, non poena que debatur ad po-
nam, non est, inquam, respectus, non coequatio,
non comparatio ulla : longe quippe alia culpa et
poena alia civium qui civitatem produnt, alia vero
hostium qui debacchantur exterius.

Unus vero carnicorum militum, penitens quod
egisset sic, diocesano episcopo suo confitens secre-
tius revelavit, quod cum ipsi prius ardentissimo animo
et quasi cum quodam accidenti tripudio ad sancti
viri accelerarent occisionem, mox peracto flagitio
in recessu suo, quasi tremulis jam et tremebundis
videbatur singulis, quibus incedebant, passibus
terra quasi aperta, et quasi parata ad ipsos vivos
abordendum. Episcopus, cui sic facta confessio,
bona memorie Bartholomaeus Exoniensis episco-
pus erat ; miles vero carnicer et confessus jam supra
nominauitus Willelmus de Traci erat. Sed nunc ad
captum passionis ordinem et sacrilegorum amplius
debacchantium adhuc præsumptionem inordinatam
describendam revertiamur.

10. DE SPOLIIS ET TESTIMENTIS QUÆ PARTITI SUNT INTER SE.

Confestim vero cuin athleta hic noster, e. clæsi
patronus et cleri pater de mundo sic transiisset ad
Patrem; confestim, inquam, sacrilegi illi cœcur-
runt ad spolia et arcas et scrinia et elitellos et
caphnios confregerunt et christi Domini inter se
vestimenta divisorunt ; et milites quidem haec fecer-
unt ita ut illud de Christo huic christo Domini
coaptari valeat : Partiti sunt, inquam, testimenta
mea sibi (*Joan. xix.*) ; et cum inter alia duo inven-
nissent cilicia, quæ quasi quedam vestium imita-
toria athleta ille Christi super nudo induere con-
sueverat, non sunt partiti illa inter se, sed are
sortiti, cuius essent, sed illa tanquam vilia et sibi
inofficiosa abjecterunt : admodum tamen jam con-
sternati et stupefacti, quod tam grande, tam eu-
dens obumbratæ religionis cernerent argumentum.
Unde et mox plerique de cohorti, cum Centurione
illo evangelico, tacite tamen praे timore, lo-
abantur sibi : Vere homo iste justus erat (*Lac. xxiii.*).
Et percutientes pectora sic revertebantur. Et quidem
finis patroni nostri, christi Domini, sic erat, de
quo sine circa historici libelli hujus finem nec pro-
terire debeo, nec subticere de visione quadam vero
prophetica, quæ sicut miraculosa ita et certissima
est, cum tamen per totam historiam hanc proprie-
tatis de viro hoc revelationes innumeræ et signa
propter infideles data, quibus omnibus mundi, et
C præsertim incredulis, viri probatur sanctitatis ; haec
inquam, quæ alii viderunt et scripserunt, per hunc
libellum hunc prætermittam, solam tamen illam,
quæ nox subdetur, revelationem vero prophetica-
līe interserens, cum propter nimiam rerum certi-
tudinem, tum propter referentis auctoritatem, nis-
quippe plurimum augere fidem referentis au-
toritas, tum etiam præcipue propter auctoritatem
nostram, propter quam etiam scriptissime quoque
que per totam historiam de viro hoc scripta sunt.
Visionis autem hujus certitudo sic ~~exclusiva~~ erat
et sic pervenit ad nos.

11. DE MARTYRIO COGNITO IN JERUSALEM DIES DIEIS QUINTUS.

Patriarcha Hierosolymitanus, sicut notum est
de Ecclesiæ columnis nobilioribus, qui nomine super-
stes est, Heraclius nomine, vita sanctitate non su-
perior, propter illius sancte terre crebro et ininter-
rabiles ethni corum hostiles incursus partes patrum
cisalpinas deinceps in Angliam applicavit, a rege et
ex milibibus regni militaris manus auxiliis possi-
lans. Et cum de beato Thoma et de ejus conser-
tatione et vita tam sancta et fide tam gloriosa con-
sermo haberetur ad ipsum et ad alias, quæ iam
et cetera assertione firmavit certissima sibi in Ieru-
saalem infra dies xv a martyrio martyris fuisse cer-
tissime cogitum et per totum etiam regnum illius
ipsum divulgam. Et ut referebat, erat cognitum.

Est in terra illa cœnobium, de cuius fratribus unus ab ineunte ætate et puritatis magnæ et conversationis sanctissimæ in die illo quo beatus Thomas passus est, infirmitatem patiebatur extremam. Et cum jam quasi extremum traheret spiritum, pater cœnobii accessit ad fratrem quem, pro sanctitatis suæ prærogativa, præ ceteris dilexerat et eo magis familiaritatis cum eo contraxerat gratiam. Unde et magis compatiabatur infirmo. Cum vero eum jam in extremis laborantem cerneret, paterne et cum lacrymis supplicabat ut cum migrasset a sæculo ipsum quem adeo in vita dilexerat, et a quo tam dilectus fuerat, de statu suo certificaret si tamen Dominus permitteret sic. Annuit frater: obili, et infra dies paucos juxta promissionem suam ad patrem cœnobii reversus lætabundus se Deum videre et æternæ salutis sibi jam prænium redditum nuntiavit. « Quod, inquit, ut scias certissime in nullo hæsitans, scito quia cito post ut egressus a corpore ab angelis deportatus vidi Dominum; cito, inquam, post venit magnus quidam et supereminenſis cum processione ineffabiliter admiranda, sequente ipsum et hinc inde stipante et ducente, quam nemo dinumerare posset, angelorum multitudine, patriarcharum pariter et prophetarum laudabili numero, cum glorioſo apostolorum choro, et innumerabili sanctorum martyrum purpurato et candidato confessorum exercitu. Stabat autem ille ante Dominum quasi martyr toto lacero capite, cruento, ut videbatur, sensim distillante per vulnatum rinas. Cui Dominus: *Thoma, inquiens, sic decet te intrare in curiam Domini tui.* Et adjecit: *Quantam gloriam donavi Petro nec tibi minorem dabo.* Et accepit mox Dominus miræ magnitudinis coronam auream et capiti ejus convulso et dilacerato imposuit. » Et adjecit, qui loquebatur frater mortuus: « Scite igitur certissime, quia Thomas hic magnus Cantuariorum antistes in his diebus occisus est et sic migravit ad Dominum. Et tu interim hæc tibi dicta nota, signa tempora. Modico quippe elapsò tempore ex multorum commeantium relatu filio vera probabuntur hæc. Et tu per gloriōsi martyris completum jam exitum tibi nunc prophetatum per me, delinceps de salute mea non dubites: præsertim cum et per alios cito sis accepturus, ut ego nunc tibi propheto completum sic. » Et his dictis mox disparuit qui sicut vere et vere propheticè loquebatur sic frater.

Et revera vere propheticè et omnia prophetica nūc, ipse etiam locus propheticus hic, hoc per locum primum significante jam Spiritu sancto, videlicet neomartyris gloriam tam cito in tam sancto et tam celesti loco evangelizatam per quatuor mundi clina citissime prædicandam, ut in omnem terram extret senus tam gloriose triumphantis. Militis siquidem a sæculo egressi in medio terræ, ubi Dominus operatus est salutem, ibi mox evangelizata calina, ut inde quasi a mundi umbilico ad reliquas

PATROL. CXC.

A circumquaque nationes gloriæ suæ nomen cito diffunderetur. In umbilico, inquam, juxta quod Dominus in propheta de Jerusalem: *In medio, inquit, gentium posui eam et in circuitu ejus terras* (*Ezech. v.*).

Pater vero cœnobii, de morte fratris post revelationem sibi factam sic, non modicam consolacionem accipiens, exhilaratus jam dictum venerabilem patriarcham citus adiit, et cuncta pandit ex ordine, quemadmodum, supra diximus, nobis ipse patriarcha ore proprio enarravit.

Unde libet hinc intueri quam sit singulariter magnus, quam magnifice singularis, ejus gloriæ frater ille jam angelorum concivis effectus primum terris evangelizavit, priusquam aliis mundi partibus, terræ sancte primum. Ibi christus Domini, vere sequela Christi, post mortem suam primum evangelizatus, ubi et ipse Christus primum est evangelizatus post mortem. Et quemadmodum mors Christi mox mundo est declarata per solem, ita et mors christi Domini, jubente Domino, declaratur mox mundo, non quidem per alium, sed per angelorum concivem. Veri quippe solis Christi occasus in mundo evangelizatur per temporalis solis obscurum, mors vero christi Domini per æterni concivis sui datæ salutis et concessæ claritatis æternum.

12. DE CONVENIENTIA MORTIS CHRISTI ET CHRISTI DOMINI.

O mors Christi, o mors christi Domini! Exemplar est hæc, exemplum illa. Et vere sic, si quis attendat et inspiciat quam magna convenientia, quam mira consonantia, quam concors, quam dulcis melodia sit pœnæ Christi ad pœnam christi Domini, oblationis ad oblationem, passionis ad passionem, mortis ad mortem. Concors quidem melodia et ad audiendum dulcis, etsi ad respondendum gravis. Hoc est enim in propheta canticum illud pro Melch ad respondendum succinentis et subsequentis chori Christo præcentore. Et quidem chori hujus et præcentoris concors quidem melodia et dulce admodum canticum. Cum quadam tamen amaritudine dulce propter compassionem, nisi quia dulcescunt mox omnia propter fructum palmaræ delectationem obtentam. Verum in libelli hujus historici fine plenius, attentius et commodius audietur concors melodia hæc, et tam dulce quam suave canticum hoc. Adhuc enim canticum hujus materie superaddendum ipsius needum penitus contexta materia. Interim vero patroni nostri et patris, ad patriam suam jam reversi, sanctum corpus quod ex nobis et non biscum adhuc, quod ascendens mortis suæ exuvias, nobis vero quasi legatum pretiosum dereliquit; hoc, inquam, sanctum corpus inhumatum adhuc debitum humanitatis officiis prosequamur ad tumulum.

13. DE GESTIS POST MARTYRIUM.

Breviter tamen prætangendum, quod mox audita per civitatem illa prius inaudita tam scelesti, tam profana facti novitate, universa civitas consternata

obstupefacta et commota est, pectora sua tundentes et manus super genua et manum ad manum præstupore et dolore ferientes. Et patrem suum et patronum querentes et conquerentes confessim ad ecclesiam concurrerunt. Sed ut omittamus divites, soli pauperes acceleraverunt ad summi imperatoris militem trucidatum sic, utpote qui dum militaret adhuc pauperum fuerat sustentamentum, pater orphanorum, pupillorum adjutor, judex viduarum et moerentium consolator. Tale hominum genus, et certe soli tales divitibus jam arescentibus prætimore et prementibus se; tales, inquam, et soli tales currunt, accelerant, festinant: festinant omnes, festinat quisque quemque prævenire, ejulantur, querentes et conclamantes, quo pater eorum et patronus devenisset.

Respiciamus ad passionem Christi et videamus si non sic in hac passione christi Domini, sicut in passione ipsius Christi, si non in passione militis, sicut et in passione imperatoris. Ibi piscatores, ibi mulieres, soli duntaxat pauperes hi cæteris occultis similiter propter metum. Nec immorandum hic, nec plus quam necesse capitis et membra sui conferre et coaptare passiones. Legentibus et scientibus hanc et illam solum hic sufficit tetigisse. Unde et omissis cæteris ad pauperes nostros revertamur, qui sicut Christi pauperes ad Christi monumentum tunc, ita isti nunc ad ecclesiæ pavimentum cucurrerunt, super quod sanctum illud corpus adhuc jacebat, exanime, nequid in monumentum positum. Quod pauperes currentes et præcurrentes mox devote adorant, et cum summa reverentia manus deosculantur et pedes. Hi vero pitacia, alii mapulas in sacro illo fonte sanguinis, qui ubertim super ecclesiæ pavimentum emanabat, tinixerunt, devotionem et reverentiam neomartyri exhibendam et gloriam ipsius in brevi per mundum ampliandam jam velut quodam futurorum præsagio prophetantes.

Denique vero circa noctem, vespera quippe erat cum opus illud tenebrarum ageretur, testa capitis cum corona unctionis, quæ in modum disci dependebat a capite, per cutis modicum fronti hærens adhuc, capiti resolidatur et coaptatur ut potuit, et sicut jacebat super pavimentum, nec exuto adhuc nec loto corpore, ut monachalis præsertim mos est sepelire defunctos, corpus illud sanctum choro ante altare majus monachorum infertur huineris.

14. DE FORMA JAM EXANIMIS CORPORIS.

Tota vero nocte illa, post grande prosluvium sanguinis quod super ecclesiæ pavimentum jam emanaverat, sanguis sensim per rimas vulnerum capite resolidato distillabat. Unde et quod dictu mirum et grande ipsius virtutis Domini miraculum grata admiratione dignum, post cædem tam acerbam, post gladiorum percussions tam duras, ubi testa capitum cum corona unctionis separatur a capite, post tantum prosluvium sanguinis et demum post tam densas tota nocte sanguinis stillas, post omnia

A hæc non facies pallidior, non macrict, non frontem sulcabant rugæ densiores, non oculorum orbes contractiores, non oculi plus reconditi [non humor ab ore profluens aut naribus], non collum plus excessum, non humerus demissior, non digitus rigidior, non cutis laxior est. Denique in nulla corporis parte ulla poterat extenuatio seu exinanitio deprehendi; ipsa corporis mortui viva compositione probante hanc sancti viri ultimam examinationem non exinanitionem fuisse. Et revera decuit, ut qui morientem tam decentem, tam decoram ut præscriptissimus De-mino corporis sui compositionem servaverat, quam nec atra mors imminens potuit deformare, decuit, inquam, ut ipsi mortuo, quia jam non poterat ipse, Dominus retribueret simile. Et retribuit quidem,

B hæc enim, quam descriptimus, stibio depingenda, potius quam tetris calami litteris describenda, hoc, inquam, fuit gratia, hic decor exanimis corporis in capite sic lansi et tonsi sic. Quod certe erat magis quam mortuo placide dormienti similius, ita ut hæsitarent nonnulli etiam si obisset adhuc. Hoc, inquam, fuit gratia, hic decor totius corporis, hoc faciei vivacitas, hoc jucunditas, hoc hilaritas exilarati, imo jam impinguati in oleo. Hoc, ut supra nos dixisse meminimus, hoc fuit gloria vultus ejus reversi ab exilio in primo ecclesiæ suæ ingresso inchoata, nunc vero in egressu repatriante ipso consummata: quam non vehemens mortis spiritus exsufflare potuit, sed magis de claritate in claritatem transformavit tanquam a Domini Spirito. Sed quid? Certo certius et luce clarius, quod tam decor, tam jucunda compositio corporis mox quasi præco fuit prædicatrix et nuntia æternæ suæ jucunditatis, ut quam præfatus ille frater angelorum concivis in visione spiritualiter, hic in præsentia oculo ad oculum corporaliter probaretur, et sic inter exitus sui initia quasi in ore duorum gloriæ suæ testimonium stare. Jacuit itaque in lectica nocte illa tota sancti viri corpus ante altare ecclesiæ majus, qui tamen jam introivit ad altare Dei, ad Deum qui latificabat dolorem ejus. Jacuit autem corpus, sicut nec lotum, nec exutum adhuc.

15. QUALITER SANCTI VIRI CORPUS SIT DEDUCTUM AD TUMULUM.

D In crastino vero reaccidentes viperæ, de jam sepedicta progenie viperea, virus suum per linguis suam lanceatam evomentes, terribiliter intonsant, si corpus seductoris illius super terram foret adhuc; adjacentes quod nisi citissime ab hominum oculis amotum absconderetur sub terra, illud per totam civitatem equis distrabendum aut suspendendum patibulo: inhibentes etiam ne corpus seductoris inter sanctorum pontificum sarcophaga posere tur.

E Mox vero quidam fratrum monachorum præ tam horrida tam sacrilega comminatione stupefacti et exterriti, accelerantes, a lectica in qua jacebat deposito corpore primo ipsius cœperunt vestimenta tollere et post, ut moris est monachalis præsertim,

lavare corpus. Verum prima tollentes vestimenta, quibus ad oculos hominum ictebatur, interius omnia invenerunt dissimilia, juxta illud Sapientis : Frons, inquit, tua populo conveniat, iuptus vero omnia dissimilia sint. Quod quidem in isto : invenierunt quippe mox interius atrum quoddam columbum absque caputio tamen. Quod ipsi mox cuclelam monachalem interpretati sunt. Quo exuto intime repererunt totum corpus cilicinis cooperatum. Cilicum in humero, cilicum in brachio, cilicum in dorso, cilicum in tibiis, viri toto corpore cilicinis quasi obsuto. Hæc erat poderis, hæc talaris vestis Joseph : hanc, ut circa historiæ hujus initium nos dixisse meminimus, ex quo in sacerdotium promotus mox induit, usque ad martyrii sui consummationem non exuit; fratres vero, in quorum manibus sanctum illud corpus erat, præter spem suam, imo supra mundi æstimationem videntes sic, cum magno tripudio, imo cum quodam mentis jubilo confessim alios de fratribus convocarunt. Et quia

A inter ipsos plerique, quemadmodum, et mundi homines, de viri sanctitate dubitaverunt, videntes nunc sic, terribiliter stupefacti et salubriter contriti, immobiliter confirmati sunt. Et quasi viso terræmotu et vere ipsius terræmotu carne tam delicata, tam fragili adeo mota, imo immutata sic, viso, inquam, terræmotu hoc quasi evangelico illi centurioni mox conclamantes succinerunt, dicentes : *Vere Filius Dei erat iste!* (Matth. xxviii.) B Igitur postquam exutum fuit, postquam lotum, acceperunt mox corpus Thomæ et aliis induerunt vestimentis, sicut mos est pontifices sepelire. Erat autem in crypta ecclesiæ monumentum novum, excisum de petra a multis diebus quasi ad hoc adeo præparatum, in quo nondum quisquam positus fuerat. Et propter metum in ecclesiæ crypta illud quasi abscondentes posuerunt corpus Thomæ in hoc monumento novo, quod erat excisum de petra, anno ab Incarnatione Domini 1171, vitæ vero ipsius anno circiter quinquagesimo tertio.

INCIPIUNT CAPITULA TOMI SEPTIMI.

1. *De catalogo eruditorum Thomæ.*
2. *De hac martyris historia non mutilanda.*
3. *De supplicatione qua meritis et orationibus legentium hanc historiam se commendat.*

TOMUS SEPTIMUS.

I. DE CATALOGO ERUDITORUM THOMÆ.

Et quoniam in historia hac de eruditis Thomæ nunc domini et gloriösi neomartyris nostri crebro mentio facta est, ut ipsorum nomina in æterna benedictione sint, qui in tanta tempestate inter tot maris voraginiæ patri labore nihilominus et perluculose navem suam ducenti navigii coadjutores extiterant; ipsorum, inquam, tanquam virorum illustrium, nomina in historiæ hujus calce exprimere commendabile duxi.

1. In primis igitur et supra omnes eruditos hos omnium eruditior ipse Thomas : sicut eruditior, ita et insignior, roseus et rubicundus, lavans in vino stolana suam et in sanguine uvæ pallium suum. Qui imperatoris sui instar torcular calcavit solus, et de Edom tinctis vestibus de Bosra cœlum ascendit.

2. Inter eruditos vero Thomæ eruditissimus præclarus quidam, sicut natione et nomine Lombardus, de præclara civitate Placentia oriundus. Hic, ad duo matris suæ sponsæ ubera diutissime dependens, tandem ablactatus a lacte, appulsus ab überibus, in sapientia et scientia magnus effectus est. Hic discipulus tempore, quo vacabat, quietis et otii magistrum in exilio canones docuit. Ad cuius etiam docentis pedes quotidie sedebat discipulus qui scripsit hæc. Nobiscum semper erat comes individuus, quoque tandem ob præclara ipsius merita ad Ro-

C manam Ecclesiam ab exilio vocatus et sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalis effectus, denum per Romanum pontificem in Beneventanum archipræsulem promotus est.

3. Post hunc Joannes dictus cognomento de Sarsberia natione Anglus; qui ex re nomen habens per Dei gratiam duos sibi in capite sponsæ oculos coaptarat, sermone sapientiae et sermone scientiae abunde sibi dato, per spiritum. Hic cum neomartyre nostro in temptationibus ipsius strenue et viriliter ad finem usque permansit. Qui ob præclara, non ut reputabat sua, sed potius neomartyris nostri merita gloria, cito post domini nostri martyrium a patria sua Dei vocatione evocatus in Senonensi provincia, in qua nobiscum exsulaverat prius, in Carnotensem episcopum promotus est.

4. Post hunc Robertus, cognomento Foliothi, natione Anglus, tunc archilevita Oxenfordensis, in gratiis et virtutibus multarum facierum persona. Cujus si vitam et actus cerneret, in duabus sororibus sibi maritaliter copulatis alterum Laham sororum judicares. Verumtamen hic patrem suum de terra egredientem et peregrinantem ob quasdam causas secutus non est, ut non sequeretur paterna prius licentia et benedictione accepta. Hic postea, ob præclara ipsius merita, in Herefordensem episcopum promotus est.

5. Post hunc, Reginaldus natione Anglus, sed sicut educatione et cognomento Lombardus, pro ætate prudens et industrius, animosus et efficax in agendis, qui extra patriam aliquanto tempore nobiscum fortiter stans, cito doloris nostri fuit principium : ob causam tamen propter quam a nostro agone et paupertate ad aulam confestim se transtulit ut ibi militans principi fortius præliaretur contra nos. Iste tamen in domini nostri morte sicut pretiosa et triumphali, salubriter præstante Altissimo, ad quondam dominum suum et patrem conversus est et reversus. Qui etiam postea, industria et probitate ipsius promerente, ab aula ad Ecclesiam assuuptus, in Bathoniensem episcopum promotus est.

6. Post hunc nomine et fama celebris, Girardus nomine proprio, cognomento Puella, natione Anglus. Iste post longos potus turbidarum aquarum Sior, hausit sibi tandem purissimas de fontibus Siloe. Quem dux noster et pater, priusquam peregrinaretur, primus in ordinem clericatus promovit, et primus ei beneficium ecclesiasticum contulit. Qui cum tota die cucurisset nobiscum, tandem circa diei vesperam in cursu remissior quærens requiem aliquantulum a nobis divertit. Qui tamen postea post domini nostri de hoc mundo transitum, bona mansuetæ et honestæ conversationis suæ et scientiæ meritis in Conventrensem episcopum promotus est.

7. Post hunc Hugo, cognomento de Nunant, natione Normannus, tunc archilevita Lexoviensis, pro juventutis suæ annis tunc in consiliis discretus, in agendis providus, et strenuus in exsequendis : verum peregrinatione nostra needum finita, reconciliatus principi de patris nostri licentia est reversus. Qui per annos a principe fidus repertus, et strenuus, sive ab aula sive ab Ecclesia nescio, sed hoc scio quia illo de quo proxime locuti sumus felicis memorie Girardo decretam universæ carnis viam ingresso, ad eamdem sedem pontificalem promotus est.

8. Post hunc Gilbertus, cognomento de Glanvile, natione Anglus, formam habens conversationis bona et honestæ, et omnium inter quos conversabatur bonorum moribus se conformans, et in utoque jure scientiam commendabilem assecutus. Hic postquam nobis semel adhæsit, nos deinceps non deseruit ; verum tamen vocatione omnium novissimus fuit. Et tamen, Altissimo disponente sic, qui fuerat vocatione novissimus, factus est patri nostro dignitatis loco proximior, jam quippe cum scriberem hæc, in episcopum Rophensem electus.

9. Et ut mox de societate nostra non quidem episcopos, sed alios, privatos, viros tamen magnos et industrios enumerem, post hunc erat Radulfus, cognomento de Serra [natione Anglus, vir mitis, mansuetus et socialis], qui, etsi non episcopus, vita tamen sanctitate et scientiæ plenitudine adimplebat episcopum. Hujus, cum uvam acerbam non gustas-

A set, obstupuerunt dentes, quia cum nec fuisset de familia nec de archipræsulis domo, cum parentibus suis jam magis sepulcro quam exilio aptis, exterratus est et proscriptus. Qui postea, ob præclaras viri merita, Remis in metropolitanæ ecclesiæ decanus promotus est.

10. Post erat Jordanus, vel, ut alii nominant, Gordianus, cognomento de Meleburna, natione Anglus, tunc Cicestrensis archilevita, ejusdem ecclesie decanus postea, vir pro ætate et pro tempore quo litteris operam dederat non mediocrem scientiam assecutus, verum quia villam emit, excusavit se et patrem peregrinantem secutus non est.

11. Post hunc Matthæus natione Anglus, sicut natione et cognominis Cicestrensis, juvenis ingenio acer, probus et industrius. Qui cum jam commode profecisset in litteris, curiarum et curarum secularium nexibus a litteris retractus est, cum hac scriberem jam Cicestrensis decanus. Hic vero, quia minime vocatus, patrem peregrinantem secutus non est.

12. Post hunc Gervasius, similiter sicut natione et cognominis Cicestrensis, juvenis certe tunc sicut in moribus et in litterarum scientia commendabilis, verum et iste cum nec vocaretur, patriam egressus non est.

13. Post hunc Joannes, cognomento de Tilleberia, natione Anglus, vir multum habens pectoris et multum oris. Qui tanquam scriba doctus et velox, mox cum necesse de cordis sui thesauro nova et vetera proferebat ; verum ipse corpore jam gravis et annosus, quod patrem peregre proficiscentem non est secutus excusatur.

14. Post hunc Philippus, cognomento de Cassie, natione Anglus, vir lenis et simplex. Qui corporis et mentis vires in humani juris studio jam exhaustar plurimum patrem suum peregrinantem secutus. Sed cum aliquantis per supposuisse humeros suos, sed minime sufficeret tanto tempore ad onus paupertatis portandum, vidi requiein quod esset bona et repatriavit, prius tamen paterna licentia et benedictione accepta.

15. Post hunc Hervæus, cognomento de Londonia, unde et oriundus. Hic mutuatis vasis aureis et argenteis ab Ægyptiis in deserto manuata satyram optabat. Sed a patre nostro ad virum apostolicum missus obiter morte præventus est.

16. Post hunc Gunterius, cognomento de Wintonia, unde et oriundus ; homo simplex et recens, timoratus et sine querela. Cui quod defacti in scientia, commodius ipsi desuper est suppletum in vita. Ipso cum Zacchæo statura pusillo, super syconorum ascidente ut vel sic transeuntem videret Jesum. Hic cum magistro in tentationibus usque in Eman fideliter permansit et constanter.

17. Post hunc Alexander, lingua paterna vocatus Ćuelin, sicut natione et cognomento Gualemis. Edictus quidem in litteris, jucundus in verbis et in verbis jucundis multus. Cujus tamen non omnis

virtus in ore ipsius ; qui potius sicut nec lingua nec ei desuit manus. Cum patre nostro et pro patre nunc ultroneus, nunc jesus, nunc vero missus, crebro inter multa pericula caute quidem et sortiter operans et constanter, et quod in natione illa valde pretiosum, sicut operans ita semper et ubique domino suo fidem servans.

18. Fuerunt adhuc et duo, unus dictus Rothlandus, alter, vero Harialdus, natione Lombardi, viri quidem industrii et præpotentes in litteris. Quos pater noster jam peregrinans vocavit ad se. Quibus intuitu litteraturæ suæ et prudentiæ, cum pauca haberent, de sua paupertate communicabat, per annos singulos priuò quem prænominavimus marcas decem, alteri vero centum argenteorum solidos, singulis peregrinationis suæ annis largiendo.

19. Superest de hac nostra domini nostri beati martyris societate unus adhuc domino nostra charus admodum et acceptus. Quem quidem pono per se, quasi singulariter magnum et magnifice singularem, et etiam quia vocatione inter novissimos. Hic est Humbertus nomine proprio, natione Lombardus, de inclyta illa civitate quæ Mediolanum dicitur oriundus, vir opere plurimum potens et sermone. Qui sicut de virtute ad virtutem, pariter et per ecclesiasticos ascendens gradus, cum adhuc exsularemus, primo fuit Bituricensis archidiaconus, et tunc a domino nostro vocatus, de nostra societate factus est quasi unus ex nobis. Postea vero ob præclara ipsius merita in Mediolanensem archipræsulem, unde et ortus fuerat, est promotus. Et exinde primo secundo de hujus promotionis suæ anno in omnium patrem et patronum est conversus, de archipræsule in summum Romanæ sedis pontificem sublimatus, hodie totius Ecclesiæ rector, sicut re et nomine Urbanus tertius.

20. Ex isto igitur, quem posuimus, tam prudenti, tam forti felicis societatis catalogo, æstimare possumus quam magnanimus, quam magnificus et quam munificus fuerit dominus noster gloriosus martyr hic, qui, etsi omnibus nudatus et proscriptus cause Dei et Ecclesiæ tales secum et tantos patronos conquisivit.

21. Fuerunt tamen et alii nonnulli inter hos, quos etsi eruditos et strenuos hic non exprimo, domino quidem suo nihilominus fidem servantes et cum eo cursus agonem usque ad metam debitam strenue et viriliter consummantes. Inter quos, auctore Domino, quasi abortivus et eruditorum minimus discipulus qui scripsit hæc, Herbertus nomine proprio, natione Anglus, et sicut natione et cognomine de Boseham.

22. Et ne illum, de quo sermo tam celebris est, de quo etiam in historia hac supra per loco teli-gisse me memini, clericum illum videlicet in agone martyris brachio vulneratum præterea, ipse quidem nomine proprio Edwardus, cognomento Grim, natione Anglus, quem hic per se ab aliis seorsum pono, quia ipse etsi de provincia, de archipræsulis tamen propria familia non erat : sed casu sic ad ar-

A chipræsulem suum nuper tunc reversum ab exsilio visendum venerat. Unde ipsum in historia hac in archipræsulia eruditorum catalogo hoc nequaquam pono. Qui tamen jam a rebus humanis exemptus, sicut sperandum, ab Altissimo in supereœlesti sanctorum suorum catalogo jani positus est.

23. De his autem, quos in istorum eruditorum pono catalogo, ut supra singulos enumerando notavimus, quidam nobiscum ad prælii pondus sustinendum audaces, robusti, strenui et constantes paupertatis amici permanerunt, pauci aberunt retro. Et in hoc etiam miles suo conformis imperatori. Nam ut nunc de aliis præteream, nec enim eorum quisque, quos imperator ipse ad apostolatum elegit, permansit, et ut omnium eruditorum nostrorum nunc B concludam catalogum, omnes viginti.

24. Nemo autem miretur, calumnaetur nemo, si inter alios in isto eruditorum catalogo enumeraverim aliquos qui patrem suum peregrinantem secuti non sunt. Hi inter illos, ut videri potest, amicos potius numerandi, qui cum sint socii mensæ minime tamen permanent in die necessitatis. Aut etiamsi aliquos horum nominaverim, qui patrem quidem peregrinantem secuti, sed tamen, neendum peregrinationis labore finito, sunt reversi. Qui nihilominus fragili illi et seducibili mulieri possunt videri similes, quæ retro respiciens in statuam est conversa, sive illi qui manum suam misit ad aratum, sed et similiter retro respiciens regno se inceptum reddidit. Si inter alios, inquam, eruditos et hos et illos hic enumeraverim, nemini mirandum calumniandumve hoc. Sciat potius universa mater nostra catholica, quia et illi qui patrem peregrinantem secuti non sunt, sive qui secuti et reversi, fere quotquot paterna prius licentia et benedictione accepta sunt reversi. Et compassione paterna quotquot hi absoluti a patre. Et præterea unum etiam adhuc scimus omnes et mundus videt sic. Unde nec sermo noster apologeticus pro ipsis necessarius nunc, quia et illi qui non secuti, et qui secuti nec tamen permanerunt, si quo contra patrem suum gesserint, si quo offenderint modo, salubriter sunt conversi : et totis cordis visceribus in summa mentis devotione, quidquid prius gesserint, per mortem D et post mortem patris tam pretiosam, tam triuiphalem, coram patre suo humiliati et ad ipsum amantissime sunt reversi.

Tu igitur, pater sancte, martyr gloriose, qui prius in campo una cum imperatore tuo athleta fortissimus, nunc vero in solio triumphator es gloriosissimus, qui per mortem tuam et mortem ipsam et ipsum pariter vicisti, qui super te mortis imperium habuit, serva eos qui tecum in tuis temptationibus permanerunt, ut mereantur fieri socii consolationis, qui socii fuerunt passionis. Serva, inquam, domine, omnes quos in nomine suo tibi Dominus dedit, illius non immemor qui cum dilexisset suos, usque in finem dilexit eos. Serva et omnes qui tibi fideliter sunt obsecuti sive secuti sint et reversi, sive qui a te non reversi, quia

te ex licentia paterna non sunt secuti. Et mihi discipulo tuo tali quali nunc historiographo tuo, per avia et invia deserti erranti et te quārenti, de tuo duplice spiritu vel modicum quid impertiri digneris. Non quod ego, peccator homunculus, Elisei prophetæ tam eximii mihi usurpem quid, sed quia Elias es tu, quod mundo et spiritus et virtus et ne quid decesset, etiam ipse habitus indicavit. Mibi ergo pueru tuo, quid tibi in vinculis Evangelii ministrare consueveram, vel de filio propheticu subtlegminis tui, ne inter deserti hujus frigora nudus peream, tu ascendens huc projice. Nec enim credendum quod, etsi ignitum currum tuum jam concenderis, te in tanta gaudiorum abyso sempiterni illi inaccessibilis claritatis et dilectionis Spiritus sancti ardores sic absorbuerint: quin peregrinantur et perclitantur adhuc filiorum tuorum sis memor; quin potius eo ipso ad subveniendum promptior, sicut credibile nunc, es et potentior, quanto nunc ipso indeficienti æternæ pietatis fonte debriatus, per mortem tuam triumphalem amplius confirmatus est principatus tuus. Sed ne quis vindicet proprium quod totius Ecclesiae commune beneficium et gaudium est, sentiat sicut sperat in sanguine tuo, gloriose martyr, populus salutem, cleru libertatem et universus ecclesiarum orbis patrocinium, ut sicut tibi pax, ita sit et quondam coadjutoribus tuis pax et peregrinis tuis pax et Ecclesiae tue et universo Ecclesiarum orbi in sanguine tuo pax; et sit clero necdum plene, etsi ex parte, jam adepta per sanguinem tuum libertas plena, pro quo novo modo et inauditio fortiter constari et constanter forti tu te ipsum offerre voleas.

II. NE QUIS HANC MARTYRIS HISTORIAM MUTILET DEPRECATUR.

Hoc autem circa historiæ istius finem oro, opto, et sicut audeo, ipsius etiam martyris nomine inhibeo, ne quis lectorum hanc martyris historiam, etiamsi cui forte videatur prolixior, ullo unquam tempore aut mutilet aut excurret; prolixior dico, quia et ego ipse prolixam fateor, quam tamen absque multorum offensa et magnorum, quorum ego hujus historici operis eram debitor, non potui evitare aut licuit: qui nou solum tanti viri opera, sed et causas operum, pariter et quæ ipsis inerat ædificationis virtutem instantissime a me describi postulabant. Quod totum molesta verborum brevitate stringi non poterat, tam ampla operum et virtutum magnificentia dilatatum. Et inde sunt crebræ, quas per historiam fecimus ædificationis gratia evagando, digressiones.

(Ex omni hoc libello quinque solum deficiunt plagulae sive paginæ decem. In duobus tribus locis inter sunt pauca ex Quadrilogo desumpta et uncinis inclusa. Vide plura de hoc in Quadrilogo secundo, V. Thom. supra.)

A Quod si forte calumnietur quis hoc contra legem historiæ, si placet indulgeat, recolens factum sic non ex multiloquio meo, sed pro voto amicorum. Nec tamen, si quis bene historiarum inspererit schemata, hoc contra historiæ legem, imo veras secundum legem. De quo tamen alias. Verumtamen etsi liber historicus hic etiam contra historiæ legem excreverit, oro tamen et opto ne ipsum quis mutilet aut excurret, nisi forte velit invide tanti viri operum extenuare virtutem aut deprimere gloriam. Non, inquam, mutilet, nisi forte aliquid excipiatur, quod dignum judicet publice in ecclesia legi, præsertim in festivo martyris natalitio die. Si boni melius, corrigat. Hoc quidem placet; sed hoc orn, ne mutilet. Pro multis dico qui de alieno et veteri suum quasi novum cudentes, persæpe, quæ magis necessaria tanquam superflua resecant, aut ipsa superflua tanquam plus necessaria retinent; persæpe etiam in originali inventa juxta sensum suum interpretando et mutilando corruptentes; nec in ipsis auctoris verbis auctoris mente in sequentes, sed ipsa ad propriam suam trahentes. Hujuscemodi quidem mutilatores, arborum et vitium, in ramis et palmitibus luxuriantibus resecandis, incautis putatoribus similes; qui persæpe magis fructuosa et plus necessaria resecant, dum putant se arida vel sparsa tanquam superflua resecasse. Tu igitur, quisquis es, si librum historicum aliumve nosti condere, condere tuum, non facias de meo veteri et a me elaborato tuum illaborate novum: aut si non nosti condere tuum, quomodo corrigo nesci et quæ tibi evidentur superflua et forte magis necessaria resecando de meo queraris facere tuum? Si potes, ne ipsum conveni ut me corrigan: sin autem, meo inacto, tuum novum compone: unum dico, quod nunc absque mutilatorum offensa dixerim, sive historicus sive aliis liber mutilatus nunquam mihi usque quaque fidus erit, nec ego ipsi. Etiam et si ipse cœterit, semper tamen mihi suspectus est, nec unquam plenam ipsi adhibitus sum fidem.

III. LEGENTIUM HANC HISTORIAM ORATIONIBUS SE COMMENDAT.

In hujus vero historici libelli calce ultimo id est supplico, ut quisquis in peregrinatione mea hoc seu finita ipsa historicum hoc martyris canonicum audire desideraverit, mihi tali quali historiographorum et meritorum suffragiis fraternali intuitu communicare dignetur et semper dñe sit memor. Amen.